

Ираэф

ЛИТЕРАТУРОН-АЙНЕВАДОН ЖУРНАЛ

IV
2010

ЖУРНАЛ АНЗ ЦАҮЙ 4 ХАТТИ

ГАЗЭЛГҮЧИГҮҮХ

ИРÆФ
№ 4, 2010
Литературон-айиевадон журнал

ИРАФ
№ 4, 2010
Ежеквартальный
литературно-художественный журнал.
Издается с 1991 г.

Учредитель: Комитет РСО-А. по печати
и делам издательств.

Сәйраг редактор - Малити Васо

Редколлеги:
Бабочити Руслан
Джиккайти Шамил,
Колити Витали (бэрнен секретарь),
Къибирти Амурхан,
Сқыодтати Эльбрус,
Нигкоти Владимир,
Хәмицати Тамарә

Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пер. Солнечный, 9.
Телефоны: 53-28-21, 53-14-32

Сдано в набор 26. 07. 2010 г., подписано в печать 20. 09. 2010г.
Формат 60x80 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 19.

ОАО «Осетия-Полиграфсервис»
362015 РСО-А., г. Владикавказ, пр. Коста, 11
© Ираф, 4, 2010 г.

ТОБОЙТИ Цæрæг

БИНИГОР

Бинигор бадтæй мæстгунæй дзатмай къæлхæнбæл. Ё цъæх цæститæ цæхæртæ калдтонцæ, æ фæтæн билтæ размæ ницыцьопп кодта, æ картоф финдзи рагъбæл ба формæстæй хеди æртæхтæ фæззиндтæй. Уотемæйти ў арбаййæфта æ хæстæг зема синхон Тæрна. Тæрна ралæдæртæй, е 'мбал цæбæлдæр мæстгун ке ў, уой зема гиризgæнгæй загъта.

-Циуавæр хæлаур дæбæл фæххуæстæй?

-Хæлаур наæ, фалæ æртæ гæбуй ме рагъни ниллæстæнцæ зема мин мæ тог цыирунцæ.

-Цитæ дзорис, Бинигор, апрели мæйи ба циуавæр гæбу ес. Нур ба апрел æй.

-Мæн гæбутæ хæцæн мултæ зæнцæ. Уазали дæр цæрунцæ.

-Фиццаг хатт игъосун.

-Тæрна, зæгъай мин, æрмæст раст, æз гъæла дæн?

-Ка ди загъта?

-Æз зæгъун... Æз!

-Кæд дæ гъæла зонис, уæд гъæла наæ дæ.

-Æз ба зæгъун, гъæла дæн. Уомæн зема æртæ гъæлаей хæцæ ка цæрүй, уомæн зундгин уæн наёйес.

-Кæмæй зæгъис?

-Мæ бинонтæй.

-Ка 'нца?

-Фиццаг дин мæ уосæ, Дзæхин. Дзæрмæ гъæла, гъæлати сæйгæдони дæр уæхæн гъæла не 'ссердæнæ.

-Ци дин ракодта, уагæр?

-Фингæбæл карки устур пæхтæ. Мæнаен ба еци фингæбæл сæхуар æривардта. Æз рамæстгун дæн. Нигъгъæртæ ибæл кодтон. Е февналдта, раскъафта цæсгон сæрфæн зема карки цъумуртæ сæрфунмæ фæййагайдта. Æхуæдæгга мин зæгъуй: «Нæ лæг дæссæг дæ, кæдзæс карки пæхæс стъолæбæл ку уа, уæддæр гъæр исесис». Е гъæла наёй, лæгъуз; къудур гъæла.

-Дутгаг гъэла ба ка 'й?

-Мэе фурт. Исуудаёй, сау саури дэр хэдзараемэ нэ равардта. Зэг्यун ин сог аэрласаё. Е ба мин: «Аёда, каутгэ содзэ, уалдзэг блоккаёй бэрэнд горентэй искаэндзэнэн». Байбэл ѿууэндтэн. Мэе каутгэ басугътон. Е ба кумэдэр вербовки ниххуста. Мэе дзэххэра игонаёй байзадаёй. Аёзинэе ба си телеграммаё райстон. Ахцамаё исэрвиста. Аёз дэр имэ телеграммаё ниццавтон: «Вербуй дальше. Мэнэй ахчэ ма хезэе.» Е ба дин дутгаг лэгльз зема гъэла.

Аётиккаг гъэла ба мэе кизгэе. Инсад рамаёхьо аёй зема кыбила ма аэрдэг дзоллаг инсад гъогэн никкалдта. Мэе гъог, хэдзардараёг гъог, кедэр къамбецау ниддумстэй. Един аётиккаг гъэла.

Цүппэрэймаг гъэла ба аёз мэхуяёдэг. Фонс дарун, зелун сэмэе, тургъэе аёфнайун, дзэххэрай куститэй кэнун. Бухсун... Нур ба мэе гъоги тэрүн фонси бэлнициамэ. Кэд ма ин ести хуасаё иссериуонцаё.

Тэрна гъавта гириз дзурдэй е 'мбали масти фэуаёлдзэндэр кэнунмэе, фалэе ку бакастэй Бинигормэ, уэд еци гъуди фэггэлста зема загьта:

- Аёз дэмэе фэеккаёсдзэнэн, гъог фонси дохтурмэе юмэе фэйттарэн.

- Арфаё кэнун, мэе гъоги тэрүн нэе гъэуий. Мэе гъог армажур аёй. Мэе фэдбэл уайдзэнэн. Аёрмэст ин аё сиутаёбэл цэстээмэггэсэг бэйтгэн багаёндзэнэн.

Тэрна аё мэкьюр ранихта, зэнхэмэе никкастэй зема аенэе неци сдзоргэй фендэдуар аёй.

Бинигор бэйтгэн бафтудта гъоги сиутаёбэл зема фээрраст аёй фонси сэйтгэдэнэмэ. Цаун ба 'й гъудэй гъэуи сээрэй гъэуи бунмэе. Ка ѹбэл аэмбандэй, етэй фарстонцаё:

- Бинигор кумэр тэрис дэе гъог?

Фиццаг дзуапп лэвардта алкэмэн дэр, ку наебал фээрэста, уэдта юумээн мэстгунэй;

-Кумэе 'й тэрүн? Милицэмэе, ахсир наебал кэнуй, мэнэн ба си ес зонгэе зема 'й атдельной къамураэмэе батээрдзэнэн, уадзэе, е ба зона ахээстонэе.

Ниххъэрдтэй фонси сэйтгэдэнэмэ. Аёркастэнцаё имэ зема ин загьтонцаё:

-Бинигор, амэн ма ес юнаёг хуасаё – циргь кард.

АЕНГОЗТАЕ

Адтаёй аэрэгвээззэг. Дирзэг мэтьяэл бон. Аёргэзалдэнцаё сифтэе. Бэгъянсар бэлгэстэе сагъаесхузэй кастэнцаё арвмэе. Арв ба катай кодта, сау мегътэе ирадаэнцаё. Цэггатгэ думгэе сэе сурдта аё разэй Тэрфи гъэуи сээрмэе. Тэхгэе мэргэтыёе ёдазар ниллэгти тахтаэнцаё. Усмэй-усмээмэе и думгэе ахе аэрүадзидэг ниллэг, фелвасидэ зэнхэй хускье сифтэе, гэгъэдий гэбээстэе, целлофан зэрэнд баркынтаё зема сэе арвмэе кинау зелгэй зэскъафта, ахе ниццэвидэе, автостанций ци адээл лэудтэй, уонэбээл, аё уазал хизтэй бауэри. Бэлцэнтэе лэудтэнцаё къуэрдтэй, кодтонцаё кэрэдзэй хэццэе нидэн дзубанди. Аёз лэудтэн маё зонгэе Тарфигьэуугги хэццэе. Мэе зонгэмэе игъосгэй, занэнгъялти фендэст дэн, уяллэй, дэргъяэмэе гъэунгэбээл хэдзэртти рэбунти ци ниллэг юсэе аэрцэйцудэй, уомэе. Юсэе адтаёй сау даравс, сау фадигъолтэмэе урух дэллэггүрэе зема сау къуртки, аё сээр аенгом баст сау сэrbæттэнэй. Ерагын, фазон дзэкъолаёндэй хаста гетен голагэе, аё еу къохэй хуастэй голлаги комбэл, иннемэй ба лэдээгбээл зема бэлвурд рагубур аёй размэ... Тэгъябээл аэрлэудтэй, аё лэдзэг хэдзари фаромэе бабуцэу кодта зема арахсгай аёриста ерагьай голлагэе. Аё къохтэе гъэр кодта аё коми тулфэй зема фэйнердэмэе ракасэе-бакасэе кодта. Мэнмэ ютэе фэеккастэй, цума аэнхус агоруй. Бакастэн маё зонгэмэе зема 'й рафарстон зэрэнд юсэбээл.

- А, е ба Зэрэда аёй... Мэе фиццаг ахургэнаёг... Аёрмэст аензтэй зэрэнд нэй. Аёз дутгаг къласмэ цудтэн, уэд аэрцудэй лэгмэе, хуэрз аёригонэй. Рэссугъд, игъаёлдзэг зема сээрэн сипгэймаг адтаёй, фал аёй зианти масти, рист зема фудраствэг аенагъюмэй разэрэнд кодтонцаё. Нэе синхэнтэе нэмэе ку 'рбамбурстонцаё, уэд аё пэг Карцай, аё лимаёнмэ трактори хэйттэмэе фэццудэй зема уоми фээммардэй. Аё фурти ба ин еу дууэе анзэй размэ Дзэуягигъэуи кедэр аёйевдзи рамардтонцаё. Еунэгэй байзадаёй хэдзари зема дессаг дэр нэй, уотэ тагьд ке аэрбазаэрэнд аёй...

Аёз игъустон зема кастэн Зэрэдамэе. Нэе балжэдэрдтэн, мэе зонгэе мин фэндараст куд загьта зема куд рандэй, уой. Мэе гъудитэе адтаэнцаё Зэрэдай хэццэе. Цидэр аэнэзонгэе хыарэе мэе аэлваста уомэе. Уотэ мэмэе кастэй, цума мэн аэнхусмэе

аэнгъялмас кэсүй. Ёз аевепгайди тагъд аёма даргъ къахдзæфтæ кæнгæй, фæрраст дæн зæрондмæ. Ё рази балæудтæн, баходтæн, (мæхемæ мæ баходт æрæгиау гъæлпай баходти хузæн фæккастæй), салам ин равардтон. Зæрæда мæмæ хæрдмæ æ листæг, мæтъæл цæститæй искастæй, десæ фарст мæ ракодта.

- Ка дæ? Ёвæдзи мæ ахурдзаутæй есгæ... Нæбал дæ фæсмæрун.

- Ёз аци гъæуггаг нæ дæн, горæтаг дæн... Ахургæнæгæй кустон, нур ба наукае æртасæн институти косун...

- А... Цæргæ кæнæ, цæргæ... Ёз ба дæ мæ кæддæри ахурдзаутæй рангъалтон...- аёма æ листæг мæтъæл цæститæй æрæхgæдta, æруагты æ сæр... Уæдта бабæй мæмæ хæрдмæ искастæй, - Кæцæй мæ зонис? Ёвæдзи ескæд ахургæнгутi æмбури, кенæ ахургæнгутi къурситi фæйией ан?

Мæ бон наци зæгъун иссæй, мæнгæттæ дзорун гъудæй, мæнгæттæ дзорун ба мæ нæ фæндадтæй, уæдта ахур дæр н'адтæн сайæн дзубандитæбæл.

- Цi гъæла дæн... Кæд фæйией ан, уæддæр мæ наебап базудтайсæ, уæди Зæрæда рамардæй, наебап æй...- загъта аёма æ цæститæе дони разилдæнцæ... - Арфæ кæнун... Мæн цæун гъæуи...- аёма æ голлагæбæл исхæстæй.

- Голлагæ мæн бæрагæ уадзæ... Ёз æй фæххæсdзæнæн, кумæ гъæуа, уордæмæ...

- Арфæ кæнун, фалæ мæхуæдæг. Уæззau нæй... Ардæмæти Ы æрхастон, уæд ма дæлæ тута бæласи уæнгæ ба цi хæссийнæтæй... Нæ, Нæ, Мæхуæдæг...

- Мæнбæл дæр ин баууæндæ. Ёз дæр уордæмæ цæун... Мæнас мин мæ цонгбæл ниххæвцæ аёма цæуæн eумæ.

Зæрæда бабæй мæмæ искастæй, æ листæг цæстити цийни цыита фертивта аёма æ ивад фудхуз цæстон аевепгайди ниррохс æй.

- Мæнæ атæ.- мæ цонгбæл арæхсгай æрхуæцgæй, - загъта Зæрæда, аёма фæрраст ан eумæ автостанцæмæ.

Æцæгæйдæр голлагæ адтæй рæуæг, мæ киунугутæй идзаг пъæртвæл уомæй дууæ хатти уæззauдæр фæуүй, уæлдайдæр ба ма нахемæ ести кустæттæ ку фæххæсun, уæд.

- Нæ лæг аёма нæ бицæу, раги, бицæу ма нахуæгдзуу ку адтæй, уæд нæ дуармæ ниййараазтонцæ æртæ аэнгози, дæссаги тæнæг цæрапæ, фидгун аэнгозтæ разиндтæнцæ, уæдта аёнае анз

цохæй зайунцæ. Алли анз дæр сi æртæ голлагi хуæздæр æруедзун. Аци анз ба рекъорд ниввардтонцæ, цуппар голлагi сi æруигътон...-цийнæгæнгæй дзурдта...

«Мæгурæг, ауæхæн æфхуæрд уосæ аэнгозтæмæ æрхаяæд. Ёма куд нæ æрхая, пенси нæ федуй паддзахадæ, улупа дæр нæ федуй. Ёз нур мæхуæдæг æртæ мæйи улупа нæма райстон... Гъæуавi цi спасун, уомæй цæрун...» - Гъуди кодтон мæхе нимæри.

Зæрæда бæласи буни æрæвæрун кодта голлагæ, æ листæг æнгулдзитæй фехалдта голлагi ком. Иcиста сi тæнæг хъæзин къос, райдзаг æй кодта æнгозтæй аёма мæмæ нидæнæй исдзурдта.

- Бицæу, мæнæ аци аэнгозтæ дæ дзиппiti ракæнæ, неци хөдүйнаг сi ес. Горæтмæ сæ къæрцæнгæ цæудзæнæ.

- Нæ, нæ, неци хузi... Ёз дин уой тухæй нæ фенхус кодтон.

- Нæ мæ лæдæри, æз аци аэнгозтæ уæйæмæ не 'рхастон, фалæ иуарунмæ. Гъо, гъо иуарунмæ. Нæ лæг аёма мæ фурти хай алли анз дæр лæвар феуарун. Раттун скъолайæн, сувæлпæнти рæвдауæндонæн, зонгитæн. Сæ хай син æрхæсsun бæлцæннтæн дæр, мадта... Мæ фурти уотæ фæндадтæй.

Райстон аэнгозтæ аёма сi мæ дзиппитæ байдзаг кодтон.

- Адæм исæндаер æнцæ, кæрæдзæмæй нийзол аенцæ, кæрæдзей наебап уарзунцæ... Алке æхе мæтæ кæнүй æрмæстдæр, Мæн кæми гъæунцæ аци аэнгозтæ. Къумти ракæпæ-бакæпæ кæндзæнæнцæ. Адæм ба сæ адгинаеи баҳуæрдзæнæнцæ.-дзурдта Зæрæда идзаг кæнгæй хъæзин къос. Иурста сабургай æнгозтæ бæлцæннтæн. Бæлцæннтæ арфитæ кодтонцæ. Ёрмæст ey уосæ дузæрдуг каст бакодта фицæ Зæрæдамæ, уæдта æнгозтæмæ аёма нидæнæй загъта е 'мбалæн.

- Нури рæстæги алици гъезун дæр аэнгъезүй. Кæд сæбæл марг никкодтæ...

Кæд еци дзурдтæ нидæнæй загъд адтæнцæ, уæддæр сæ Зæрæда фегъуста аёма бакастæй æ листæг, мæтъæл цæститæй уосæмæ:

- Ма тæрсæ, марг сæбæл нæйиес... Ёз кæд нури рæстæги цæрун, уæддæр раздæри рæстæгæй дæн аёма уодзæнæн, цалинмæ рамæлон, уæдмæ.- дууæ æнгози æ арми февардта æ листæг æнгулдзитæй сæ фелхъивта, никъкъæс-къæс кодтонцæ аёма сi сæ ey фæссастæй. Зæрæда ин æ хъаппæ исиста аёма "Ы рахуардта..."

Автобус фәэззиндтәй. Ёрләудтәй. Шофир әргәлләп кота... æ къохти сурх мәтәгти баст аема бацуðдәй Зәрәдамәе.

- Зәрәда, мәе фиццаг ахургәнәг, мәнәе аци дидингутә мәе номәй ниввәрдзәнәе ме 'мбал Инали циртбәл.- бадаргъ кодта сурх мәтәгти баст Зәрәдамәе аема 'й рахъури кодта.

-Арфәе кәенун... биццеу... аңаөмәнгәе нуртәкки уәлмәртәмәе үәудзәнәнән зема сәе Инали циртбәл ниввәрдзәнәен. Мәнәе аци әнгозтәе ба дәуәен Иналәй. - голлагәе бадаргъ кодта шофермәе.

-Арфәе кәенун... Фаләе голлагәе райсәе...

-Уадзәе 'й... Иннае фәэззәгмәе мәе наебал багъәудзәнәй... Ка 'й зонүй зема мин иннае фәэззәг наебал үәдзәнәй, - хъәзин къес æ къохи даргәй ,загъта Зәрәда.

Адәм рабадтәнцәе автобуси. Машинае фесхуста.

Æз фәстаг бадәнбәл бадтән зема кастән фәстәмәе, Зәрәдамәе. Зәрәда еунаегәй, æ реумәе нилхъевгәй дидингутә баст зема хъәзин къес, ләудтәй зема нәе фәдбәл кастәй. Еу фәэззәни ба аәрбацидәр аей. Бәлләттәе ба әхсицгонәй састонцәе тәңцъарә әнгозтәе. Шофер ба син ләмбунәгәй дзурдта Зәрәдай туххәй...

Мәе цәститәбәл гъазта Зәрәда.... «Кәед аңағъомәе аәрбазәронд аей мәе фиццаг ахургәнәг, үәддәр æ зәрдәе не 'стехатт аей адәмбәл... Фиццаги хузәнәй байзадәй.»- иғыустаңцае мәмәе шоferи дзурдтае.

ФӘРНИСТАЕГИ ФӘНДӘЕ

(Радзурдрагон тауәрәхъмәе гәөгәв.)

Нәе фунәй кәенүй хъәрәу зәронд Додтан, ахе рахатәе – бахатәе кәенүй, архайүй, үәддәр еу мәнкъәй ку рацъундә кәнидәе, фаләе хүссәг нәе цәүй. Нәй уадзунцәе фунәймәе гъәуи сагъәстәе. «Гъәу исәeftmәe фәеццауи, e 'сәefti тәккәе биләбәл аей. Адәм ба, уой нәе зонунцәе. Хәләеф кәенунцәе ка цәбәл хуәст кәенүй, уобәл... Гъәди къох, Фәрбуни рәебүн, нәе егъау көвәндөни бунат, цәгъунцәе. Цәгъунцәе аңосон фәрәе бәләестәе... гъәдәмәе цәвуни зинадәй... Ихалунцәе зәронд мәогутәе... давунцәе кәрәдзей фонс... аәфсәрмәе наебал ес... Кәрәдзей марунцәе... Эх... Эх... Эх... Не 'сәfti дзаман раләудтәй... Равзарән алли анз дәр науяг фәтәг, фаләе цард

ба нае хуәздәр кәенүй... Бенәй – бен фуддәр кәенүй... Адәм бонвуддәр кәенунцәе... Эх... Эх... Эх... аци сау дөгәе ку нае фәууидтайнае.» - ахеңән дзурдта Додтан... Ё хъурдохәнмәе райгъап аей æ бинойнаг Мерет.

- Ци кәенис, нае ләг, ести ди ресүй...

- Ресүй, Пахсауон, ресүй... Ресүй мәе зәрдәе... Ресүй мәе саер...

- Мәе йарт... дәхе еугур куронуат никкодтай аци нихәси... Сәумәй изәрмәе дәр еци әнәйрай нихәси бадис.

- Гәнәен найиес... Пахсауон... гъәу исәeftmәe цәүй.

- Цәуәед, аегас гъәуи сагъәстәе дәумәе әнцәе, дәүәй әндаң гъәуи некебал ес. Ёви дәуә әгасемәй фулдәр гъәуи.

Додтан еу усмәе неци сдзурдта, фаләе ахеңән хатдзәгтәе кота... «Кәесе – ма амәе, игъосе Пахсауонмәе... Ёгас адәм дәр, гъе, уотәе гъуди кәенунцәе. Æз цәстәй хъәрәу дән... уонән ба сөе зунд зема сәе зәрдәе дзәрмәе курмәе 'нцәе. Æз бони рөхс нае уинун, адәм ба се 'сәefti нае уинунцәе... Махән адтәй фондз фурти, үәйлиги фуртти хузән... Дууей рамардтонцәе... Эх... Эх... Ёртәе ба амондагор кәемидәрти рахау – бахау кәенунцәе... Кәми әнцәе? Ёгас ма әнцәе, ёви есләми тар гъәди... фесавдәнцәе фудголти фатәй... Цәмәннәе әнцәе ами? Цәмән ан әнәе фәккәсәгәй дууяе зәрондемәй? Мулк кәенунмәе рандәе 'нцәе... Мулк... Зуди равналән, фидбилизи хуасәе, исәeftmәe над...»

Ё хъәрәу цәститәе зәрдәудта.

- Нәе ләг куд неци дзорис? Мәесттүн бабәй мәмәе кәенис? Раст нае дән, зәгъдәнәе?

Додтан нийнәфтае, фаләе неци сдзурдта. Æнае дзоргәй рабадтәй, æ рагъбәл багәлста æ зәронд курәт, ләдзәгәй ацауәнгәнгәй, фәрраст аей аендәмәе.

- Нәе ләг, кумәе цәүис?

- Хүссәе, æз түргыи рабатдәнәен. Ами аенод аей.

Мерет фәггәлләп кота.

- Æз загътон хүссәе! Æма хүссәе! – тузмәгәй фәгъигъәр кота.

- Уотәе нае фәрразгәй...

- Æз аңаңез дән... Хүссәе!

Мерет ләугәй байзадәй... Кастәй Додтани әндартмәе. Додтан дуар ниггупп кота... Мерет фесхүидтәй, уәдта дуари

размæг гъузгæг рацудæй. Дуар тухцæфæй иғонæй байзадæй æма Мерет уидта Додтани... Уидта мæйрохс æхæвæв... Уидта сæ синхонти хæдзари сæр... гъæдæв, уорс хуæнхтæв æма æгусури арв... Ара цæхæртæ калдта стъалутæй, мин цæстемæй кастæй дүйнемæ.

Додтан еу усмæг ралæудтæй, уæдта бацудæй лæдзæгæй æстгаргæ бадæн dormæ, дорбæл æхе æруагъта, лæдзæт æ уæргути астæу ниввардта. Æ курмæ цæститæ схадта сай хонхмæ, кæд сæ наэ уидта цæстæй, уæддæр сæ уидта æ зæрдæй...

Дæс æма инсæй анзæг размæг бакурмæй. Бакурмæй æнæнгъæлти. Цауæни рахаудтæй еу мæнкъæй билæй. Сæтгæ си неци бакодта, æ сæр еу мæнкъæй ницçавта, раристæй еу усмæ, уæдта нигъæос æй æ рист. Цауæнæй æрцудæй сирди марди хæцçæ... Рахаудтæй, уой некæмæн загъта... Мæйæмæ аци хауди фæсте бакурмæй. Æрмæст Додтан æхе не 'руагъта, хъæрæуæй бийун, есæннæтæ бæттун. Цудæй хæрæгæй гъæдæмæ æ зонгæ нæдтæбæл æ лæдзæгæй æстгаргæй, урзацауæнгæнгæй, æркæнидæ листæг естæ, есойнаæтæ... Базудта дала фæндурæй цæгъдун. Изæрæй æхæсви æнафонтæмæ нихæси фæцçæгъдидæ дала фæндурæй. Ци тауæрæхтæ зудта, уони зардта адæмæн. Кодта бæгъатæр хъайтартæбæл æхуæдæт тауæрæхтæ, зарта. Адæм игъустонцæ...

Нур ба некебал гъæуïй дала фæндuri цæгъд, некебал гъæунцæ фиддæлти тауæрæхтæ, Додтани зарта...

«Ести кæнун гъæуïй... хæзгæ нæбап æй. Неке нин фенхус кæндзæнæй, неке наэ фæййервæзун кæндзæнæй не 'сæвдæй нæхæцæй æндæр. Нæ фæтæги æнгъуд фæцæй, нæуæт фæтæг æвзарун рæстæг æрхъæрдтæй. Цалдаэр цæттæ кæнуïй æхе фæтæги бунатмæ... Адæмæн метæй мæсгутæ аразунцæ...

Нæ, уони зонун, уонæй неке бакæндзæнæй адæми сæгъæс... алке си кæндзæнæй æхе сæгъæс... Ести æргъуди кæнун гъæуïй, цæмæй æцæг фæтæг равзарæн. Фалæ ци?» - æхæцæн дзурдта æма æхæцæн фарста пæвардта. Додтан æрбонмæ, сæууон æхæсдти исцæфстї уæнгæ фæббадтæй. Сæгъæс кодта... Мерет ба гъæуай кодта æ лæги. Тарстæй ин, æхæцæн ести ку бакæна, уомæй.

Нæуæт бон ке ралæудтæй, уой базудта æ синхæлти æзмæлд æма дзорунæй. Лæдæрдтæй, хæстæги ке лæууий æ

бинойнаг Пахсауон, уой дæр æма имæ нидæнæй исдзурдта.

- Пахсауон, мæ дала фæндур мин рахæссай.

Мерет еу усмæ неци дзурдта.

- Пахсауон, æз дæумæ дзорун, дутгаг дзурд мæ цæмæн кæнун кæнис?

Пахсауон æнæе дзоргæй рахаста дала фæндур æма 'й Додтани къохи ниссагъта.

-Ци си кæнис?

-Цæгъдæ! – федарæй загъта Додтан. Æ арм рæвдаугæй зердаудта фæндурбæл æма ницçагъта. Фæндuri зæлтæ фæппурх æнцæ гъæубæл. Адæмæй фæндuri зæлтæ ка фегъæсидæ, е æ куст ниууадзидæ æма игъуста Додтани цæгъдæ... Адæм дес æма цийнæ кодтонцæ Додтани цæгъдæл.

Додтан ба цагъта æма цагъта...

Æ къæсхуртæ, æнæдаст цæсгон æ медбилти худтæй ниррохс æй...

- Нæ лæг... Куд ма æрзагъта дæ зæрдæ дала фæндур дæ къохмæ райсун.

Додтан баҳудтæй æма игъæлдзæгæй загъта:

- Пахсауон, æз абони наэуæгæй райгурдтæн. Мæ зæрдæ иснаæуæт, исæригон æй. Æз иссирдтон, ци агурдтон, уой... Исеирдтон... Мерет... Æвдадзæ иссирдтон...

Меретæн æхæуæн адæй, æ номæй имæ ке дзурдта, е. Æ зæрдæ байгъæлдзæт æй æма рафарста.

- Мадта уинун райдайдзæнæ?

- Адæм райдайдзæнæнцæ уинун, адæм.- загъта æма æ дала фæндур æ уæргутæбæл æрæвардта.

- Нæ лæг, циуавæр æвдадзи хуасæ 'й?

Додтан дзуапп наэ равардта, исистадæй, дала фæндур равардта Меретмæ æма бацудæй авармæ.

Хестæрти нихæси лæгтæ æрæмбурд æнцæ. Аци бон гъæуама ниппух кæнонцæ, ка уодзæнæй гъæубæсти наэуæт фæтæг. Сай æма уорс листæг дортæ цæттæ лæудтæнцæ. Фæтæги бунатмæ ка цудæй, уонæй алкæмæн адæй айæв дууæ мæтæзей. Уорс дортæ ка фулдаэр æрæмбурд кæна, е уодзæнæй фæтæг. Гъæу цæттæ адæнцæ фæтæг æвзарунмæ.

Нихæси хестæр лæгтæ алке дæр æ гъуди загъта. Хизтонцæ ма хъæраeu зæронд Додтани, гъæуи хестæр, ци зæгъдæнæй.

Додтан исистадәй әема нидәнәй загъта:

- Фәтәги бунатмәе ци ләгтә цәүнцә, етә әңцә хъарәгин, сәрән ләгтә, гъәубәсти тәккәе кадгиндәр, рауонциондәр ләгтә. Ләгъуз си некәмәй зәгъун. Ёз си алқабәл дәр уорс дор ниггәлдәзәнән әема наә фәэррәдүйдәзәнән. Фалә әдосә мәннәмә әристадәй Сугъәринае Уасгергі фәрци уәхән зунд. Цәвәттонгәе мин уой Уасгерги загъта, ... - әрләудтәй Додтан... Адәм нигъьюс әңцә. Хизтонцә ци зәгъдәзәнәй, уой.

- Уасгергі мин загъта, сау хонхи буни, Дзенети фәзи, зургәе сауәденни рази җәруй курухон ләг... Уой зонетәе хабарәй. Хүннүй Фәрнистәг...

- Зонән! Зонән! Нигъյәр кодтонцәе адәм.

- Уасгергі мин бафәдзахста, фәтәг ку әевзарайтә, уәд бафәрсетә Фәрнистәги. Фәрсән Фәрнистәги әви наә фәрсән?

Нихәси хестәртәй еу фестадәй:

- Ёз куд зонун, уотемәй Фәрнистәг аегас наебал ай. Додтан, әвәедзи, мәрдтәмәе цәүнмәе гъавуй Фәрнистәги фәрсүнмәе.

Иннае хестәр ба зәгъүй:

- Сау хүәнхтәе устур әңцәе. Дзәнәти фәзәе, зургәе сауәден кәми 'й, уой неке зонүй.

Додтан исистадәй әема загъта:

- Ёз ай зонун... Ёз имә адтән, мәе җәститәе ма уингәе ку кодтонцәе, уәд, Ёз байамондәзәнән над Фәрнистәгмәе.

Хестәртәй еу загъта:

- Додтан, наә курухон хестәр, ду җәстәй наә уинис. - Нәе уинун, фалә дәүәй рәесүгъидәр бийун бәтмәннәе, дәүәй тағдәдер аәркәнүн естәе әема дәүәй раздәр әрләсүн уони гъәдәй.

- Ёз гъәдәмәе наебал җәун...

Адәм базмалдәнцәе, исәндзахъула әңцәе. Ка худтәй, ка ерисәй дзурдта:

Додтан бабәй исистадәй әема бафарста:

- Ци кәнән, хуарз адәм? Җәүән курухон Фәрнистәгмәе әви наә җәуән?

- Җәүгәе 'й! Җәүгәе 'й! – аәмхузонаеи загътонцәе адәм.

- Ёз равзардәзәнән әртәе кәстәри мәхүәддәр.

- Равзарәе, равзарәе! – нигъյәр кодтонцәе адәм.

Додтан равзурста әртәе кәстәри тәккәе мәгурдаертәй әема еци бон рандаеи сау хонхи бунмае Фәрнистәгмәе.

Артәе бони әема әртәе әхәеви ку рацудәй, уәд фәэззиндәнцәе сау хонхи бунәй Фәрнистәгәй.

Додтан загъта гъәүәмбүрди нихәси номәй Фәрнистәги фәнди:

- Фәрнистәг зәгъүй. Равзаретә фәтәг. Ку равзарайтәе фәтәг, уәд фәтәги бинонтә әема гъәубәстәе лимәнәй цәрүн райдайдәзәнәнцәе, аегасәйдәр уодзәнәнцәе нивгүн әема гъәездүг, фалә фәтәги ба рамардзинайтәе.

Нихәси хестәртәе сағыдәй байзадәнцәе. Адәм нигъьюс юнцәе ву усмае. Уәдта аәмхузонаеи загътонцәе:

- Курухон Фәрнистәги дзурд кәнгәе 'й!

- Кәнгәе 'й!-гъәр кодтонцәе адәм.

Фәтәги бунатмәе ка цудәй, етә загътонцәе, мах уәхән бунат наә гъәүй. Нәхе наә марән әема еуварсмәе рацудәнцәе. Ёрмәстәр ма си еунәг байзадәй.

Додтан имә фәддәзурдта әема 'й бафарста:

- Ду ба ци зәгъис?

- Мәе бинонтәе хуарз җәрдәзәнәнцәе?

- Уобәл ма гурусхәе кәнәе.

- Гъәубәстәе хуарз җәрдәзәнәй?

- Җәвәттонгәе.

- Мадта аәз җәттәе дән нуртәккидәр мәлүнмәе.

Додтан баҳудтәй.

- Хәстәгдәр мәмәе аәрбацо.

Ләхъуән ләг әэмпүүзиттәе цохъя, сау хъәема әема хъәрәймаги хәңцәе әрләудтәй Додтани рази. Додтан ибәл ае урзәе әрдаудта...

- Мәенәе наә наөүәт фәтәг, игъосетәе имә, аәнхәст ин кәннетәе ае дзурд. Фиццаг уин зин уодзәнәй, фалә нурәй фуддәр наә уодзәнәй, иннае анзәе ба наә гъәумәе фарнәе раздәхдәзәнәй.

Рацудәй анз. Гъәубәсти цард фәххуәздәр ай. Адәм кәрәдзей ләдәрун райдәдтонцәе. Кәрәдзәмән әнхус кодтонцәе, фарнәе әриздахтәй, әема әрцардәй гъәүи. Гъәу бабәй фәткәмәе гәсгәе әевзурста фәтәг.

сагъаесхузәй, уәедта 'й бафарста:

- Цал аизи дәебәл цәүй, мәе зәердтаг?
- Еуәндәес... дуудаесәймаг анзәе бахистән.
- Цигайнаг бахудтәй, Бобой дзигготә әердаудта әә армәй.
- Хуцау мәе дәумәе исаразта, әңдәр гъәунги фәгуулити цәүнмәе гъавтон, фаләе аци гъәунги фәгуулити цәүнмәе дән. Дәуаң, әрмәстәр дәүүән зәгъдәнән, сәлфәе ходә кутемәй иссерән ес. Уомән әема мин загъдәй «Байамонә сәлфәе ходә суәндәес анзәуд биццеуән, соосхәәде бәләси буни, къанауи биләбәл цәнддорбәл ка бада, уәци цъәхдәзәстә биццеуән. Еци биццеу дә... Єрмәст ма дин дәе къохмәе аәркәесон...» - Бобой къох райста әема имә аәдзинаң никкастәй...
- Цәбәлдәр тухис әема цәбәлдәр сагъаес кәенис.
- Сәлфәе ходә мәе гъәүй... сәлфәе ходә...
- Ци си кәенис?
- Мәе әеда тугъди 'й.
- Тугъдәе дәе фәнди.
- Фәнди, фашистти цәгъдун мәе фәнди. Цәмәй наехеуонтә фәгууәлахез уонцә... Цәмәй әеда наехемә исцәуа...
- Ёз дин зәгъдәнән... әеми римәхст ай сәлфәе ходә, кутемәйти дәе къохи бафтуйдәнәй... - тагъд-тагъдәй фәлмән гъәләсәй дзурдта цигайнаг биццеуи цәститәмәе кәесгәй.
- Бобой бауәр фур десәй рабизиртт ай, ә цәститәе еу мәенкъәй усмәе ратар әенцә.
- Зәгъзә, әеми 'й? Кутемәй мәе къохи бафтуйдәнәй сәлфәе ходә...
- Мәе зәрдтаг, әнәмәнгәе, әнәмәнгәе дәу уодзәнәй сәлфәе ходә - дзурдта хәләеф-хәләефәй цигайнаг уосәе.
- Еугур дзурдтә Бобо пәдәргә дәр нәе кодта, фаләе бәлвурдәй иғыуста сәлфәе ходи хабәртәе.
- Ёрмәст мәе зәрдтаг, мәе бон нәй исзәгъун, дәууән исзәгъун бәлвурдәй әеми 'й әема кутемәй райсдәнәе сәлфин ходә, уой, цалинмә мин мәе къох расуғызәринаң әенай.
- Бобо ниссагъәсси 'й. Нәе зудта цигайнаг тарбун къох, къохдарәнтағын әнгүлдзитә кутемәй расуғызәринаң әема сәеццае қәсәе кодта цигайнагмә. Цигайнаг раләдәрдтәй биццеуи уавәр әема бахудтәй...
- Дәумәе ес әехца... листәгутә... Уони мәе арми әраевәрәе

әема уони аехсәенти фәууиндзәнән, сәлфәе ходә әеми римәхст ши, кутемәйти 'й райсдәнәе, уой.

Бобо исцийнәе кодта.

- Нурутәкки... нуртәкки ме 'хатәе рахәсдәнән... Ма рандә уо... - әема фәййагайдта.

Бобомәт адтәй листәг әехцатә цүппар өоми әема аехсәэз саури римәхсті. Уони е 'мбал Бубүй хәеццае бакуста дзәхәратәе къаҳгай. Нур ин бабаэтәнцае.

Цигайнаг уосәе лигъз әевзагәй берәе десоәгтә фәдззурдта биццеуән, րаргом ин кодта сәлфәе ходи сосоәгдинадә:

- Мәйнәуәги, изәрәй раңаудзәнәй бугъти кәрәмәе. Ъепәй ракъаҳдәнәе цүппар әердигәй кәрәе әема си исхаудзәнәй әевзапутә. Ёвзапутә сай къимбуси әңгом, әлхи баст никкәндәнәе. Дәе галеу къохи сәе рахәсдәнәе... Сау тикис нийиахәсдәнәе әема әед сай тикис, баңаудзәнәе аәдзәрәг хәдзараәмәе. Галеу фарсәй, къуми, дзәхәра 'рдәмәе авари исбаддәнәе әема баддәнәе. Уасәнгитә фиццаг уаст ку никкәненонцае, уотәе авармәе аәрбаңаудзәнәй сай хъәббәлти уори рехә пәг. Май-маиддәр си ма фәттәрсәе. Ёргъәвд бадәе, ынг дәумәе ә сунтә күддәр фәххата, уәед фәеццурд уо әема ин ә сәрәй ә ходә раскъаефдәнәе әема фәгъызәр кәндәнәе: «Адағаे-медағае - дзәнгәда сәлфәе ходә мәен ай әема имәду неци барадарис...» Ёма раңаудзәнәе.

Бобо десәе қәсәе кодта цигайнагмә. Цигайнаг уосәе баңхцатә ә урух даргъ дәллагури арф дзиппли раримахста. Бобой дріптәе әердаудта әема фәэрраст әй гъәунги ә къуди телгәе.

Бобо къуәре фәххизта науаң мәйәе. Рагацуя нийиахәеста сиңхонти сай тикиси әема 'й бегъелий әехгәди дардта. Күддәр ынвүет мәйәе раләудтәй, уотәе ракъаҳта буҳти րарг цүппар әердигәй әема си аәцәгәйдәр иссирдта әевзапутә, сай къимбуси әә рабаста, сай тикис ә гъәбәсси фәккодта әема исмәдәг ай, ынуби дәлләй бомбәй ынәпд әәдзәрәг хәдзари. Ами адтәй мәйдәр әема сабур. Мәйдәрмәе аәдзинаң қастәй, хизта фиццаг күркүасәнтә әема уори рехә зәрөнд пәг. Ёнгъәлмәе қәеғәй, ә түүдити раниғылдәй. Фестадәй тугъди әема баңудәй немуңаңтәмәе. Немуңаңтәмәе бадтәнцәе идзаг фингәбәл, немуңаңау цидәртәе дзурдтонцәе. Бобо сәе хестәрмәе баңудәй, ә разәи ин ә агувазе исиста әема ин си ә цәгъон ниццаула.

Финди рал ь фескүудәй, ә тог әеркалдәй. Ё фарсмәе ци афицер

бадтәй, уомаे фәецәй, дамбаца фелваста аёма 'й багәрах кодта. Бобо райста автомат аёма аёгасей дәр рацагъта. Мәрдтәй аәркалдаңцае. Райста дзол аёма къалбас аёма сәе куд хуардта, уотә салдәттә фәдеси аәрбакалдаңцае. Бобо дзол аёма къалбас февардта стъюлаәбәл аёма салдәтти къилдүнмәе рацудәй.

Фашисттә гъәр кодтонцае, сәе дзурдтәе син наэ ләдәрдтәй. Еунәг дзурд си ләдәрдтәй... «Партизане»... Еу салдати ронбасты адтәй дууәграннати. Райста ин сәе аёма рацудәй дуари къәсәрмәе. Къәссәрәй сәе еу инней фәәдбәл багәлста, ахуәдәгга тагъд-тагъдәй ралигъдәй уордигәй... фиццаг кәркуасәнтәмәе аё пъудити дәрәен кодта фашисти, ку ба аё фиди размәе бацәуидә...

Фиццаг кәркуасәнтәе раләүдтәнцае. Ниуустонцае уасәнгитә. Гъәуи азәлдәй уасәнгити уасун. Зәронд ләг ба наэ зиндтәй... уат адтәй талингәе аёма мәйдар, кодта уомәл пъура аёсмаг. Сабургай тас биццеуи зәрдәмәе хәрсәгтай цудәй, фаләе Бобо тас ахециәй сурдта, аё цәститәбәл гъазта зәронд ләг сау хъәббәлти аёма гәппәрвонгәй ләудтәй. Уасәнгити уасун бағыс аёй. Зәронд ләг ба уәддәр наэ зиндтәй. Цигайнаг уоси загъдәе гәсгәе раги аәрбацудайдае, аё сәрбәл гъәуама адтайдае сәлфае ходә... фалә... не 'рбацудәй. Бон фәеррохс аёй... Аәрбон аёй. Бобо исистадәй. Тикиси аәрәвардта зәнхәбәл аёма тикис уайтагъд фәлледзәги 'й. Еуваромә фехста, бугын көри ци аәвзалутә аәруигъта, уони. Арф ниууләфтәй... аёма рацудәй аварәй. Сәүәхсәдтәй хөрискасән нийирд аёй, исцәфстәй. Усми фәесте ба хори цәстәе исбурдәй арвәренәй.

- Ба мәе сайдта... Ба мәе сайдта... Цигайнаг...- дзурдта аё меднимәри Бобо.

КъАЛА (Аәцәг цау)

Аәнсури мәйи, дуккаг кәркуасәнтәмәе хәстәвг, тулдәй гъәуәй тъәдәмәе гургъахъ надбәл бәхүәрдун. Метәй аәмбәрзт, аәдзәм аёма аәргъәфст будури наетунау иғүстәй уәрдунни салд цәлхити хъәс-хъәс. Бәхбәл, уәрдунбәл, уәрдунни хеңау Къалабәл аәрбадтәй бәзгин кирсәе аёма аәнәнгъәлти фәккәсәгәй, адтәнцае метәй амад цәугәе киндити хузән. Къала аё къәхтәе арф нитъүнста фәлмәен хуаси, гъөсгүн

хөди тъестәе аәнгом ниббаста аәфәэртәмәе, ахе нимәти истухта, бәзи ба уәрдунни гуфи фәрсъәбәл аәрауигъта аёма рәхүгәй түдәй.

Бәх зудта над гъәдәмәе, гъәдгәсти бунатмәе, аё цәргәе церәнбонти аәрмәстдәр аци надбәл цәуүй. Гъәуәй гъәдгәсти бунатмәе, гъәдгәсти бунатәй гъәумәе. Хайуан наэ тагъд кодта, түдәй еу къая дукъахәй, усмәй усмәмәе ба нижкурутт кәнидәе, цума аё хеңаумәе исдзоридә «Хүссәе, хүссе Къала. Аәз дәе аәнәфидбилизәй исәмбәлүн кәндзәнән гъәдгәсти бунатбәл».

Фаләе Къала наэ хустәй. Аә хыйтар фуртәй еу дууәе мәйи финаләг наэма райста... Уой бәрцәе рәестәг аәнәе финансәй иекәд иидләудтәй. Аәрмәстдәр, и цъамар фашистә ами ку идтәнцае, уәдәй аәндәр. Ейә цәмәен адтәй, уой зудта. Фаләе нур цәмәннәе финансүй? Мацийбәл аәрцәуәд? Аәз нур аёгас дән... Уәрдунни маҳе истухтон... Нәе дән ехән... Е ба... в ба күд... Сау денизи буни аәдзардәй ләуүй аёма 'й кәсәеплитә төхсүнүнцае... - Аә цәстисугтә аәргүрдәнцае аё уазал ростәбәл тима аәрләүдтәнцае аё кирсәйдзаг беңүүтәбәл. Арф ишинаефтәй, исхуфтәй.- «Цәмәен ма цәрун... Ци ма 'й мәе цард... Ләг цәйбәрцәе фулдәр цәра, уой бәрцәе фулдәр чинтәе уинүй. А дин мәе фуртәй неци хабар, ишнердигәй мин мәе киндизи, мәе уарzon хъәболи аәмбали фашистә күмәдәр фәппластонцае. Ка зәгъүй, Германимә 'й фәппластонцае, ка ба кетүү фәйәхстанцае, ка ба 'й немуцаг ахәстони хонүй. Зонгәе ба ин бәлвурдәй неке неци зонүй. Аә мәрдтәе 'й бахуәрәнәе, уой ка банимұхта... Ци си испайды кодта? Цо, ду ба Къала, уотемәйті цәрә... Аәвәдзи, хузәнән пәти зәрдәе ратудтайдае, мәни зәрдәе ба наэ тонүй, аәз ба наэ мәлүн... цәрун... кәеүн... Үәндай зиндәр ба мин аци күсти 'й. Сәүмәй изәрмәе еунәгәй түдәе. Гъәеддзути ба барә ку уайдәе аёма идардәртәбәл над ку уайдәе, уәд уобәлти цәвуионцае, мән рәзти раңауни, мән фимуинуңи бәсти. Уомәен аёма си аәз патент агорун, уонәй ба нфостәттәмәе фәуүй патент... Калтәе руайүй сог, есгәе руайүй фиерәт дәр. Ци мәе бон аёй. Мәе күст уәхән аёй. Аәз гъәдгәс дән... Гъәедәе гъәуай кәнүн... Гъо! Гъо! Аә мәрдтәе 'й балхуәрәнәе, мәе къәбәргәнәги аәрра миутәе 'нцәе. Е искарз җи, е мәбәл исахылдта муттаги хестәр ләгти... «Базондзәнәе!» Гынфак фәуүн ибәл наэ гъәуүй. Финсун, нимайун, барун зонис... Аә

мэрдтæ 'й бахуәрәнтæ. Цума гъәдгæси кусти аендæр неци тъәүй. Гъәдгæс фиццаидær уа аедзæгон аема цъухгин. Ёз на дæр аедзæгон дæн, наедær цъухгин. Мæ цæгтон содзæф фæккæнүй фур æффæрмæй, есге согтæ ку ракалун кæнун, уæд... Фулдæрети ба рауадзун. Гъоги уæрдун, уæси уæрдун ци цæгтон аема ракалдæнæ... Ё мэрдтæ 'й бахуәрәнтæ, хускæе Къæдæритæ аема фадхъæдæй аендæр неци пасунцæ. Ёма зæгасæйдæр мæн гъæди хаймæ цæунцæ. Иннаэ гъæдгæстæ ба æргомæй, ка сосæтгай мæнбæл ардаунцæ хецаү. Гъæдæ, дан, наэ тъæуай кæнүй. Уæ сæртæ уин дзæгъæл куйтæ бахуардтонцæ... Сумах ба ка наэ уадзүй мæгур седзæргæсти рауадзун. Ка дæг тъæуай кæнүй? Дæ сæргьи топгин лæуүй? Неке лæуүй дæ сæргьи. Къуæре наэма косун аема мин нур хестæр гъæдгæс цалдæр уайдæфи бакодта. Гъо, ае уайдæфтæ раст аэнцæ. Гъæдæ тъæуай тъæуай. Алцæмæн дæр фæткæ ес. Махмæ адæмæн ба фæткæ наэйес. Ёригон сосхъæдæ бæлæстæ, толдзитæ хæрсæй ниццағыдунцæ. Дæ мэрдтæ дæ бахуәрәнтæ, уæдта евварси кæнæ, кæнæ меҳ цохæй. Ёзинæ, мæ риндзæй мæнкъæй аендæдæр кадæр æригон толдзитæ хæрсæй ниццағтæ... Уой туххæй мæнбæл сæрмагондæй æмбурд исходтонцæ. Ёгади тард мæ ракодтайонцæ, хецаү мæ фарс ку наэ исдзурдайдæ, уæд. Гæрр, аэз дæе уадзун, хуарз дин кæнун, уæд мæн сагъæс дæр бакæнæ. Ба мæ фæрсæ аема дин байамудтайнаэ хуæздæр бунат. Дæу дæр неке фæууидтайдæ, неке фæууидтайдæ толдзитæ цагъд дæр. Фалæ наэ фæрсунцæ, наэ сæ фæндүй тъæди арфмæ, арф мети цæун. Хæстæги аенцондæр æй...» - дзурдта æхеçæн Къала, æ бæх ба хаттæй-хатт ниххуррут кæнидæ, цума ин зæгъунмæ гъавидæ «Уотæ 'й, Къала».

Ираефи къанайи хедбæл ку бахизтæй, уæд бæх æхуæдæг низзилдæй галеумæ аема æ зонгæ бæлдат бунати аерлæудтæй. Къала арахсгай æ нимæт исиста, арахсгай æрхизтæй уæрдунæй, райста немуцаг канистр аема фæрраст æй донгонмæ. Донгони билтæ ниссалдæнцæ, къотортæбæл хуæңгæ-хуæңгæ исцудæй, дон арфдæр кæми адтæй, уордæмæ. Ёрлæудтæй донесæни сæргьи. Канистр дон нивгæдта, æ сæр ин куд æхгæдта, уотæ уæрдуни салд цæлхити хъæс-хъæс уæллæй нидæнæй донгонмæ æригъустæй, усми фæсте фæззиндæнцæ дууæ хæрæгуæрдуни согæй 'дзагæй. Рazzаг уæрдун хедæн æ астæумæ ку бахъæрдтæй.

уæд аерлæудтæй. Ёригъустæй биццеуи цъæхснаг гъæлæс:
-Ци кæнис? Цæмæн аерлæудтæ?
-Мæ дзабур бунтондæр ниггахæ 'й.
-Е ба ма дин еу ма дзеудзæлæй.
-Цо, ма тухсæ, цæудзæнæн, æйиафдзæнæн дæ.
-Куд цæудзæнæнæ аæнæ дзабураэй? Гъæла фæдтæ.
-Гъæу идард наебал æй.
-Бæгъæнбæдæй?
-Ма тухсæ, нийбүхсдзæнæн.
-Дæ къах басуидзæнæй.
-Æппундæр наэ.
-Дзорæ бæлæстæ аууонмæ. Уоми ести æргъуди кæндзинан.
-Неци си рауайдзæнæй. Мет арф æй. Ниннахсдзæнæнцæ уæрдунтæ. Гъæдгæс ба нин райсдзæнæй наэ фæрæттæ, наэ согтæ ба нин ракалдзæнæй.
-Уомæй дæр раст зæгъис. Ести амал æргъуди тъæуай.
-Неци æргъуди кæндзæнæ.
-Рабадæ уæрдуни.
-Хæрæгт уæрдун туххæй ласуй аема ма ибæл æз дæр ку рабадинæ, уобæл ма дзорæ. Цæугæ нин æй аема цæудзинан.
-Мæ зæронд къæредæ кæрци дусæй дин дзабур ракæндзæнæ.
-Ци кæнис, гъæла фæдтæ? Скъоламæ ба ма цæми цæудзæнæ?
-Дæ къахбæл æй истохæ аема 'й аци гæрзæй ба æнтом æрбæдтæ.
-Мæн туххæй дæ кæрцæ фесафтæй.
-Кæрци мæтæ ма кæнæ, нана дус наэуæгæй бахуидзæнæй.
-Дессаги лæт Тота... дессаги.
-Куд æй? Гъар æй?
-Цума мæ къах пеци къелæбæл æй.
-Дзорæ, нур ба.
Уæрдунти салд цæлхити хъæс-хъæс исцудæй.
Къала донгонæй кастæй аема æ сæр тилдта, æ цæстисугтæ турдæнцæ æ уазал ростæбæл аема æмбурд кодтонцæ кирсæ беңъоти раебун. Дзæвгарæ усмæ пæуудтæй, идзаг канистрбæл ниннодар æй. Цæлхити хъæс-хъæс ку наебал цудæй уæд арахсгай, къотæртæбæл къохæй хуæңгæй, исцудæй, багæлста канистр гуфæмæ аема рабадтæй. Бæх фесхуста. Кутемæй

бахъәрттәй гъәдгәсти бунатмәе, куд ниббаста әе бәх бәхбәттәнбәл, куд ин ниввардта бәрцәй хуасәе, куд байарт кодта, уой нәе зудта. Ёе цәститтәбәл уадәнцәе биццу гъәддзаута. Сәе еу бәгъәнбадәй куд әффарстәй салд зәнхәбәл... Хъарәгин биццеу зей... Гъомбәл пәти бон дәр не 'ссайдәе уотемәйти уой бәрцәе цәун... кенәе е 'мбал... нәе бавгъау кодта әе кәрцәе. Ке биццеута адтәнцәе? Бафәрсун бәргәе гъудәй... Фаләе син мәе уинд әхцәүән н'адтайдәе... Ёе мәрдтәе й бахуәрәнтәе, уәхән мәгур седзәртәй ци агорунцәе патенттәе. Ра сәе уадзәе әема ласәнтәе сог... ци фәлләсдзәнәнцәе? Къәдәрите... устур бәләстәе уәхән цъәдәхтәе нәе калунцәе.-әхеңдзән дзурдта Къала әе къохтәе тавгәй. Ёе рәэти цудәнцәе гъәддзаута... фаләе сәе нәе уидта, не 'тууста син сәе салам... Бонирохбәл фәэзинтәй хестәр гъәдгәс Мисирби уәрдунәй.

-Дәе сәумәе хуарз, Къала,

-Ёгас нәмәе цо, Мисирби.

Мисирби арти фарсмәе бацуәдәй.

-Ести гъәуай кәенис?

-Гъәуай кәнун. Мадта ци кәнон.

-Надбәл дәбәл неке рамбалдәй?

-Неке.

-Мәнбәл ба рамбалдәй. Дууәе хәрәгуәрдуни. Къудзәги фурт әема Солтани фурт. Ёнәе патенттәй сог ластонцәе.

Къала имәе бакастәй, әе бәзгин әрфугтәе әрбагъунтъуз әнцәе. «Цъамар әввәдзи син сәе согтәе ракалдта, акттәе сәбәл исходта.»-рагъуди кодта әема бафарста.

-Ракалдтай син сәе согтәе.

-Нәе ракалдтон... Фәрәетти хәецәе мәе нихмәе фәлләуудтәнцәе. Ёвзистонцәе. Ёз син се 'взиститәе фәууинун кәндзәнән.

-Мисирби, Кудзәгәй марди хабар адтәй, уой зонис?

-Зонун, марди дәр си адтән.

-Солтан түгъди 'й, уой дәр зонис?

-Куд нәе 'й зонун.

-Ёма син сәе согтәе калдтай?

-Мәнән закъон әй мәе хецау. Закъон ба әнәе патенттәй гъәдәй сог ласун нәе уадзүй.

Къала нецибал исдурудта, согтәе артмәе бакалдта.

-Къала, зонун, ду тәрегъәдгәнагә дәе. Ёз дәр тәрегъәдгәнагә дән. Фаләе мәен паддзахадә әема парти ци кусти ниввардтонцәе, уой әнхәст кәнун закъонмәе гәсгәе. Ду ба неке уорамис.

-Уорамун, Дриси согтәе әезинә ракалдтон. Ёндәрәбонә ба Демури согтәе, сәе фәрәеттәе дәр син райстон. Закъонмәе гәсгәе.

-Къала, гъәдгәсси куст фәрнаәйдзаг куст зей. Аллибон дәмәе уәрдун зепүй...уәрдун дәе хәдзарәмәе. Гъәди къумти ба дәе, цәйбәрцәе гъәуай, уой бәрцәе әркаенәе нарихуар, хъәдорәе, насае, картоф... Рәзәе ласәе гъәдәй. Сог дәе цәйбәрцәе гъәуай, уой бәрцәе әнтъойнәе кәнәе. Уой хәецәе ба ма дин апли мәйәе дәр уулупа. Уәхән куст райергәй най. Уой тергади кәенис?

-Кәнун Мисирби, кәнун.

-Ду ба неке уорамис. Ёгас гъәддзаута дәр дәу риндзәбәл цәунцәе. Къала хуарз зей. Неке әфхуәруй Къала, иннәе гъәдгәстәе ба ләгъуз әнцәе. Неке уадзунцәе әнәе патенттәй. Уотәе раст най.

Къала ком-коммәе бакастәй Мисирбийи цәститтәмәе.

-Мисирбий, әз седзәртәе әема седзәрғәсти не 'фхуәрун. Уони бон най патент әлхәнун. Уонән уулупа нае федунцәе, уонән къәлхоз нәмүг дәр нәе дәттүй. Еугур тилләг дәр цәуй фронтмәе.

-Къала, уой зәз дәр зонун. Фаләе мах абони гъәдәе ку нәе багъәуай кәнән, уәд әй адәм ниццағъедзәнәнцәе. Махмәе ләг куд әй. Еу бәласәе ракалдта, әркастәй имәе әема әе зәрдәмәе нәбал фәцциудәй. Ёндәр бәласәмәе бацуәдәй... Дәләе фәууидтай, әригон толдзәе бәләстәе куд ниццағътонцәе, уой. Ниццағътонцәе, ласгәе ба сәе нәе фәккодтонцәе. Гъәдәе ба цард әй. Гъәдәе нин кислород дәттүй. Адәми ку бауадзән, уәд не 'сони фәлтәр ес кәми әркәенонцәе, е дәр нәбал уодзәнәй. Уони сағъәс дәр ракәнун фәгъъәуай. Ёз дәр дин уотәе нәе зәгъун, әема мәгур гъәддзаутај еу дәр ма уадзәе. Ес адәймагән тогәй хәстәг дәр, лимән дәр, уони раудзәе. Ба мәе ләдәрдтәе.

-Ба дәе ләдәрдтән, - әнәбариғомау загъта Къала.

-Къала, абони горәттәй әнәгъәнәе бригадә әрцәудзәнән. Нәе кустән нин арғы кәндзәнәнцәе. Корун ди әема гъәдәг фәлләууяе.

-Архайдзәнән.

-Ма фәффуддзәгсон кәнәе нәе хеңауи. Уой әөфхүәрдзәнәнцәе. Нәе хеңау ба сүгъзәринә ләг ай. Даңумәе ба уәлдай хуарз әңстәй кәсүй. Корун ди, маке раудзәе әнәе патентәй. Къамис пәүдзәнәнцәе гъәумә башауынты. Даң аәма инсәй ләги әрцәудзәнәй, уони хәңцае гъәди хәедзаради косгутәе, милицәе...

-Хуарз... неке раудзәнән.

-Әүүәндүн дәбәл. Ёз җәуон, иннае гъәдгәстән дәр фегъосун кәнөн.

Зүймон бон кәд гъист бон адтәй, уәеддәр уайтагъд әөрбайзәрмәлтәй. Къала цалдәр бәхүәрдүни ракалдта. Алкәмән дәр уавәр амудта... Исон рацәудзинайтәе әд патенттәе әема уәе согтәе исцурхдзинайтәе... Абони ба еунәг къәдәри дәр әнәе патенттәе неке фәлласдзәнәй. Даурдта Къала.

Гъәддзаутәе ревәддәй гъәдәй цудаңцәе. Ка хъаугъа кодта, ка әелгъиста... фапәе Къала некәмә дзурдта, неке хәңцае хиләе кодта. Хатир ба курдта алкәмәй дәр. Ёрбаталингәе 'й. Согтәе артбәл бакалдта әема арти фарсмәе ләудтәй, надәй ба ае әңстәе нәе иста. Мәйрохс искастәй, Къала ба ма ләудтәй. Еу афони гъогиуәрдүнтәй къуар уоси фәэзиндтәңцәе. «Кәмәй тарстән, етә фәэзиндтәңцәе». – загъта әема сәе размәе раңудәй. Гъогиуәрдүнтәе әрләүедтәңцәе.

-Ами ма дәе, Къала... Мах ба дәе рандәун әнгъалдан. - фәллад әема иғъәлдзәгәй батхалдта Венуся.

-Дәе бинонтәмәе нәе хәләеф кәни. – гириз кәнүн әевзурста Олинкъя.

Иннае уоститәе неци дзурдтонцәе.

Къала еу усмәе қастәй зәнхәмәе, неци дзурдта. Ёрәгиау ба нидәнәй загъта:

-Венуся, зонис ай, аэз уәе некәд бауорәедтон.

-Зонән, зонән Къала, сәерустур әема ди боз ан. – Еунәг ду нае ләдәрис:

-Хатир уи корун, уәдта мин хъәбәр зин ай сумах согтәе ракалун... фаләе мин аци бон хуәззәр гәнән нәййес. Проверкәе ес аци бон.

-Гириз кәенис, Къала.

-Дзиуарәй соми кәнүн, аңаңгәйдәр уотәе 'й.

-Куд нин калис нәе согтәе? Сәүмәй изәрмәе астәүумәе мети

ци согтәе фембурд кодтан, уони. Нәе седзәр сувәлләннәтәе ба аңсүри мәйи әнәе арт авари мах хезунцәе.

-Ниххатир кәнтәе, фапәе согтәе калгәе раудзәнәнцәе аци хатт. Исон, иннае бонти табуафси, ласетәе, хыпп дәр уәмәе не скәндиаңән.

-Къала, корун ди, ма нәе бафхүәрәе, нәе седзәрти уазал авари ма ниссәлүн кәнәе.

-Мабал дзоретәе... ба мәе ләдәретәе... нәй мәе равгәе.

-Къала ци тагъд нәе феронх кодтай. Бригади не учетчик ку адтәе, уәд әндәр пәг адтәе.

-Гъо, нур ба әндәр пәг дән.

-Руймонтәе 'й сәхе хузән ракодтонцәе.

-Хъал мәгүри некәд ләдәрдтәй - әема 'й нәе баләдәрдзәнәй.

-Къалайән ци 'й, сог ин фәндон ес. Ёд әхсәвәе әд-әе bonaе ае пеңәй хъуәсәе җәүй.

-Седзәр әема түгъдони бинонтәе неке гъәунцәе.

-Корун уи әема уәе согтәе ракалетәе.

Уоститәе ракалдтонцәе сәе согтәе әема еу уәрдүни рази аркъотәр әңцәе. Олинкъя ба нигъгарәнгәе кодта.

Дә-дә-дәй мәе бон, ци хъәбәр мәгур ан,

Ци хъәбәр әелгъист ан. Нәе хәедзардартәе

Карз түгъди будури мәләтмәе җәунцәе,

Цагъди кәнүнцәе бәсти сәрвәлтау...

Дә-дә-дәй, дә-дә-дәй!

Сәе бинонтәе ба уазал әема стонгәй

Үодхар кәнгәй, сәйгәе кәнүнцәе, мәлгәе

Кәнүнцәе. Дә-дә-дәй! Дә-дә-дәй!

Къала сәмәе әе сунтәе исхадта әема әе фур адәргәй әе беңъой кәрон аеуиптә, ә җәсти сүтәе ба уадәнцәе. Олинкъя ба изолдәр гъарәнгәе кодта:

О уәләе, Хуңау, байагъаз кәнәе мәгуртәе,
Нәе ди корән адгин хуәруйнәгтәе,
Фәрнәйдзаг цард, фаләе нәе тагъддәр райсәе
дахемәе, җәмәй исуәгъдае уәен зәнхон царди
пъезәмәрттәй.

аербацуудаёй сәхемә, аехе ниддаста, әндәмә давән хъәббәлтә исходта аёма рандә 'й федаунмә. Киндаэхсәвәри рәстәги аехе дардта иғъәлдзәг, зелән кодта... хестәрти курдиадәмә гәсгәе еу хатт заргә дәр ракодта. Фалә аәстәнмә, усмәгай цәсгонбәл рабәрәг уидә зәрди рист... Ёрмәст уоми дәр парәуонә кәнидә, мәдәндаг ресүй, зәгъгәе.

- Мәнәе еу ниццаөвә аёма дәе дәндаги рист фәеццидәр уодзәнәй – амудтонцә ин иғъәлдзәгәй.

- Кәд ма ибәл аэз нәёма рауагытон, уәд ницьцъируни фәткә нәбал ес.- гиризгәнгә зәгъидә Сандир, аёма ниуазән баниузидә. Равгә ин ку фәеуидә, уәдта сәхемә аәруаидә, схезидә тугурмә аёма фәеккәуидә. Ё кәун не 'тъустәй, адәми әндәзахъула, фәндүри цагъд аёма аәрдзәфәй.

Ахсәвә аехе гъәдәздоли истохидә аёма сос куд кодта. Фәңенцә киндзхунди бәенттә. Еу бол рацудәй, дүттән бол, аәтиккаг бол ба ае сиахс исхъәртәй аёма загъта Сандираен, зиан Бесләнни 'й. Райласунцә. Изәри ами уодзәнәй.

Синх аәрбамбурд аёнцә, байгон кодтонцә дуәрттә аёма кәугәе бацуудәнцә тургъәмә. Хабар уайтагъд райгъустәй гъәубәл. Къуәртәй цудәнцә. Гъарәнгә аёма кәун фәэззәрдзәф кодтонцә сәрдтон боли әңцойнәе аёма идзулд.

Тургъи, мәрдадзи ләугәй, адәм фарстонцә аёма дзуапп кодтонцә кәрәдзәмән.

-Зудта Сандир ае фурти зиан?

Зудта дәс болей размәе.

-Аёма 'й куд некәмән загъта?

-Нәг гъудәй аёма наә загъта.

-Цәмәннә гъудәй?

-Еуәрдигәй, ае тәккәе синхон ае фуртән киндзә хаста. Сандир фәндадтәй, цәмәй цийнае цийни хүзән адтайдә. Зиан ку 'сгъәр кодтайдә, уәдта си фәндур наә цагътайдә, гъаст наә адтайдә.

-Гъо, фәеуаёд уотәе, фалә аехуәдәг ае фурти зиан зонгәй, куд фәеццидәй федаунмә, куд зепәнтә кодта киндзә хунди?

-Цәмәй ибәл маке фәеггүрухсә адтайдә.

-Мән бол не 'ссайдә аёма не 'сүодзәнәй.

-Уомәй раст дәе, мән бол дәр не 'ссайдә. Уомән гъәүй хъәбәр тухгин федар ләг. Сандир ба федар ләг ай. Уәртәе 'й нур дәр уинис, наә кәүй. Кәүгәй имә цәунцә, е ба наә кәүй,

уомән аёма фиддәлти зәгъдау аёма фәеткәмә гәсгәе фидән ае бәдоләбәл кәун не 'нгъезүй.

-Аңцағәйдәр наә кәүй.

-Уәртәе фәеццидәй скъәтмәе.

-Уоми фәеккәудзәнәй, уәдта рацәудзәнәй аёма бабәй пәудзәнәй аңнае кәүгәй.

-Мән бол не 'сүодзәнәй.

-Уотәе ефстәгти бол ай. Нәе фиддәлтәй ба алке бол дәр адтай, уомән аёма федар пәгтәе адтәнцә.

БӘДОЛӘ

Дзабо адтай тәнтъех, седзәр биццеу. Партизантә адтәнцә ае фидә дәр, ае мадә дәр аёма ае мадигубунтә дәр. Уарзта сәе, етә дәр ай уарзонцә. Худтонцә 'й: Бәдолә. Бәдолә исфәлтәрд ай партизанти уазал уавәрти. Бухстәй уазалән, тәвдән, аәстонг аёма аәнәхүссәгән партизанти хүзән. Зудта топпәй, дамбацайәй аёма пулеметтәй ахсун, фалә 'й аәстәрмә ба наә истонцә. Аңгәр мәнкәй ма адтай. Скари ба цауидә хестәрти хәццәе. Еуңаңгәй – некәд. Нур ай фиццаг хатт аәрвистонцә. Сәүмәераги фәлтәртгүн скарағ Гәбулий хәццәе адтай Чиколай, партизанти хүәрзгәнәг Къусури тургъи.

Салам равардтонцә кәрәдзәмән Гәбули аёма Къусур. Гәбули адтай бәрзонд ләг, ставд аәстәг, идзаг тумбул цәсгонәй мәтәе каст кодтонцә дууәе урху цъәх цәсти.

- Исрәвдәзә кодтай?

- Күдәриддәр загътай, уотә.

- Аңкасәе сәмәе.

Скъәтмә бацуудәнцә. Скъәти адтай баст цъәх хәрәг, конд ибәл адтай есәенттәй дзәбәх уаргъ. Гәбули имә аәркәеститә кодта.

- Хъәбәр хуарз, хъәбәр хуарз... А ба ма ин ци 'й?

-Хурдзин... Фәендаггаг ин ниввардтон.

Гәбули райхалдта хурдзин, исиста си карк къудур фунхәй, устур дзорли аәрдәг, нараәгхүр гъосини ба месин.

- Аци фәендаггаг ба наә цәүй. Губунән аәхцәүзән аёма адгин уодзәнәнцә, фалә фидбилиз аңнәе.

- Цәмән? – бафарста Къусур аёма ае бәзгин аәрфугтә

фæгъунтъуз кодта.

- Нæ гъæунцæ.
- Е ба куд? Биццеуи хуæрун нæ гъæудзæнæй?
Киристонгъæуи æ цæргутæй некебал ес, хъазах ба амæн хуæруйнæтæ нæ дæтдзæнæнцæ.
- Нæ дæтдзæнæнцæ, фалæ хурдзинмæ никкæсдзæнæнцæ.
Хурдзини нард карк къудурвунхæй, дзоли æрдæг æма месин ку фæууинонцæ, уæд мæгур хуæнхаг биццеу - есæнттæ уæйгæнæтæн, е 'фçækъуатæбæл фæххуæцæнцæ æма 'й рапахæсдзæнæнцæ, уомæн æма мæгурни хурдзини уæхæн фæндаггæтæ нæ фæуүй. Тергади кæнис, уой?

Къусур æ мæкъур ранихта:

- Тергади кæнун, фалæ бæрæгдæр ба хурдзинмæ кæсдзæнæнцæ.
- Уонæй алци хезун дæр æнгъезүй.

- Мадта ин ци ниввæрон? Ёнæ фæндаггæтæй ба 'й куд рауадzon.

- Ниввæрæ ин цигъди къæртт, кæрдзини къæбæр æма хурхæ.
Етæ дæмæз разиндзæнæнцæ?

- Иссердзинан.
- Мадта мæнæз ани дæ бинонтæн хæссæ, уони ба рахæссæ.
Къусур хурдзин райста æма рандæ 'й.
- Биццеу, ци дин дзурдтон, уони нæма фeronх дæ?
- Иронх дæр сæз нæ фæууодзæнæн.
- Дæ зæрдæбæл дарæ, спаæгæн рæдууини барæ нæйиес.
Мæнкъæй рæдууд дæр æй фесафдзæнæй...

Бæдолæз æ сæр аразий тилд бакодта.

Фæззиндтæй Къусур æд хурдзин, хурдзин кæми баст адтæй,
уми 'й ниббаста.

- Куд загътай, уотæ бакодтон.
- Хъæбæр хуарз, Къусур... Арфæ кæнун.
- Къусур адтæй бæзæрхуг, даргъдзæсон, хъоббæгыæстæлæг. Дзурдта нидæнæй, еу мæнкъæй адтæй гъæрасаст.
- Нур ба рафæндараст кæнæн не 'ригон бæлцони. Сехуар дæр искаенæн.
- Сехуар кæнунмæ мараги 'й, Къусур, уæдта нæ нæ евдæлуй.
Бон цубур æй. Тагъд кæнун æй гъæүй.
- Къусур нецибал загъта.
- Гъæйдæ, Бæдолæз, дæр гъуддаг кæнæ, фæффæндараст уо.

Уасгергибæл дæ фæдзæхсун.

Бæдоли хæццæ рацудæнцæ тургъæмæ. Къусур дуар байгон кодта æма биццеу фæннæхстæр æй.

• • •

Фæсаæфти Киристонгъæуи æнæзмæлæг пъæунгти цудæй тæнтъех биццеу, цармин ходæ, къæредæ кæрцæ æма тъонцарухъти цъæхснаг гъæлаæсæй гъæр кодта:

- Есæнттæ! Есæнттæ! Дессаги хуæнхаг есæнттæ! Еу есойнæ æйиевун къосидзаг нартихуарбæл! Есæнттæ! Есæнттæ!

Уайтагъд изæр æрхъæрдæй, изæрмæлтæ кæнунрайдæдта. Бæдолæз ма фæстаг пъæунгæбæл куд цудæй, уотæ цæхgæрмæ пъæунгæй æнæнгъæлти фæззилдæнцæ дæргъæмæ пъæунгæмæ цалдæр бæхгин хъазайхаги. Бæдолæз æхе есæми баййайон кæнунаæн рæстæг нæбæл адтæй æма нигъæр кодта:

- Есæнттæ! Есæнттæ! Хуæнхаг есæнттæ!

Бæхгингтæ изæл уайтагъд æрбатегол 'нæ. Бæдолæз сæмæ тарст каст кодта. Хъазайхæгтæй сæз еу, сутъзæринæ пъагонгин, тузмæгæй бафарста:

- Ци архаис ами? Цæбæл гъæр кæнис?

Бæдолæз имæ тарст цæститæй кастæй, æнæдзоргæй.

- Ёз дæу фæрсун, дæу! - фæгъгæр кодта æма 'й æхси гъæдæй рæуæггомау бакуæрдта.

- Ёз урussагай нæ зонун.

Хъазайхæгтæй æй еу бафарста:

- Афицер дæ фæрсүй, ци архаис ами?

- Есæнттæ нартихуарбæл æйиевун.

Дигорон хъазайхаг ратæлмаци кодта Бæдоли дзурдтæ. Афицер бакастæй тæлмацæнæгмæ:

- Ёр æй фæрсæ, кæцæй æй? Ка æй? Ёма æдзæрæг пъæуи цæмæн уæйæ кæнүй есæнттæ. Нæ зонүй хабæртæ?

- Барæ есæнттæ раййивтай?

- Еу дæр нæма... гъæунгти еу æзмæлæг дæр нæйиес.
Киристонгъæу цума цагъди фæцæнцæ, цума бабун æнцæ.

- Киристонгъæу цагъди дæр фæцæй, бун дæр бацæй. Уой нæ фегъустай?

- Ку 'й фегъустайнæ, уæд ардæмæ цудайнæ?

- Чиколай сæз цæмæннæ æйиивтай?

- Чиколай дууæ есойнебæл еу къос дæттунцæ, ардæмæ ба

фæгъунтъуз кодта.

- Нæ гъæунцæ.

- Е ба куд? Биццеуи хуæрун нæ гъæудзæнæй? Киристонгъæуи æ цæргутæй некебал ес, хъазах ба амæн хуæруйнæгтæ нæ дæтдзæнæнцæ.

- Нæ дæтдзæнæнцæ, фалæ хурдзинмæ никкæсдзæнæнцæ. Хурдзини нард карк къудурвунхæй, дзоли æрдаæ аëма месин ку фæууинонцæ, уæд мæгур хуæнхаг биццеу - есæнттæ уæйгæнæгæн, е 'фçækъуатæбæл фæххуæццæнцæ аëма 'й райахæсдзæнæнцæ, уомæн зëма мæгури хурдзини уæхæн фæндаггæгтæ нæ фæуүй. Тергади кæнис, уой?

Къусур æ мæкъур ранихта:

- Тергади кæнун, фалæ бæрæгдæр ба хурдзинмæ кæсдзæнæнцæ.

- Уонаëй апци хæзун дæр æнгъезүй.

- Мадта ин ци ниввæрон? Æнæ фæндагтагæй ба 'й куд раудзон.

- Ниввæрæ ин цигъди къæртт, кæрдзини къæбæр аëма хурхæ. Етæ дæмæ разиндзæнæнцæ?

- Иссердзинан.

- Мадта мæнæ ани дæ бинонтæн хæссæ, уони ба рахæссæ. Къусур хурдзин райста аëма рандæ 'й.

- Биццеу, ци дин дзурдтон, уони нæма фeronх дæ?

- Иронх дæр сæ нæ фæууодзæнæн.

- Дæ зæрдæбæл дарæ, спаæгæн рæдуйуни барæ нæйиес. Мæнкъæй рæдуд дæр æй фесафдзæнæй...

Бæдолæ æ сæр аразий тилд бакодта.

Фæззиндтæй Къусур æд хурдзин, хурдзин кæми баст адтæй, уоми 'й нифбаста.

- Куд загътай, уотæ бакодтон.

- Хъæбæр хуарз, Къусур... Арфæ кæнун.

Къусур адтæй бæзæрхуг, даргъдзæсгон, хъоббæгъцæстæ лæг. Дзурдта нидæнæй, еу мæнкъæй адтæй гъæрасаст.

- Нур ба рафæндараст кæнæн не 'ригон бæлццони. Сехуар дæр искаенæн.

- Сехуар кæнунмæ мараги 'й, Къусур, уæдта нæ нæ евдæлуй. Бон цубур æй. Таѓд кæнун æй гъæуүй.

Къусур нецибал запъта.

- Гъæйдæ, Бæдолæ, дæ гъуддаг кæнаæ, фæффæндараст уо.

Уасгергибæл дæ фæдзæхсун.

Бæдоли хæццæ рацудæнцæ тургъæмæ. Къусур дуар байгон кодта аëма биццеу фæннæхстæр æй.

Фæсарæфти Киристонгъæуи æнæзмæлæг гъæунгти цудæй тæнтъех биццеу, цармин ходæ, къæредæ кæрцæ аëма гъонцарухти цъæхснаг гъæлæсæй гъæр кодта:

- Есæнттæ! Есæнттæ! Деесаги хуæнхаг есæнттæ! Еу есойнæ æйиевун къосидзаг нартихуарбæл! Есæнттæ! Есæнттæ!

Уайтагъд изæр æрхъæрдтæй, изæрмeltæ кæнун райдæдта. Бæдолæ ма фæстаг гъæунгæбæл кud цудæй, уотæ цæхgæрмæ гъæунгæй æнæнгъæлти фæззилдæнцæ дæргъæмæ гъæунгæмæ цалдæр бæхгин хъазайхаги. Бæдолæн æхе всгæми байайон кæнунæн рæстæг нæбæл адтæй аëма нигъæр кодта:

- Есæнттæ! Есæнттæ! Хуæнхаг есæнттæ!

Бæхгингтæ ибæл уайтагъд æрбатегол 'нæ. Бæдолæ сæмæ тарст каст кодта. Хъазайхæгтæй сæ еу, сугъæринæ пъагонгин, тузмæгæй бафарста:

- Ци архаис ами? Цæбæл гъæр кæнис?

Бæдолæ имæ тарст цæститæй кастæй, æнæдзоргæй.

- Æз дæу фæрсун, дæу! – фæгъæр кодта аëма 'й æхси гъæдæй рæуæггомау бакуæрдта.

- Æз уруссагай нæ зонун.

Хъазайхæгтæй æй еу бафарста:

- Афицер дæ фæрсуй, ци архаис ами?

- Есæнттæ нартихуарбæл æйиевун.

Дигорон хъазайхаг ратæлмаци кодта Бæдоли дзурдтæ. Афицер бакастæй тæлмацгæнæгмæ:

- Æр æй фæрсæ, кæцæй æй? Ка æй? Æма æдзæрæг гъæуи цæмæн уæйæ кæнүй есæнттæ. Нæ зонүй хабæртæ?

- Берæ есæнттæ райийвтай?

- Еу дæр нæма... пъæунгти еу æзмæлæг дæр нæйиес. Киристонгъæу цума цагъди фæвцæнцæ, цума бабун æнцæ.

- Киристонгъæу цагъди дæр фæцæй, бун дæр бацæй. Уой нæ фæгъустай?

- Ку 'й фæгъустайнæ, уæд ардæмæ цудайнаæ?

- Чиколай сæ цæмæннæ æйиевтай?

- Чиколай дууæ есойнебæл еу къос дæттунцæ, ардæмæ ба

хуавздаер әенгъаел аерцудтаен.

- Кәецәй дә?
- Къуссуйәй?
- Кәмәй дә?
- Уәркъинти Дзәр-дзәри фурт Агубекир.
- Ду әлемән раластай есәннәтә. Дзәр-дзәр сәе әлемәннәе раласта?

- Дзәр-дзәр әегас нәбап ай. Биләй рахаудтәй... Мәнәй хестәр нәлгоймаг нәййес нәе хәдзари. Јөстонг әнцаа бинонтә... Нартихуар, хъәбәрхуар нәбап ес...

- Партизантәе уәемәе ес?
- Партизан ба ци 'й?
- Ци 'й нәе, фаләе ка 'й. Партизантәе ба әнцаа абәргутә.
- Нәййес нәе гъәүи абәргутә, абәргутә гъәүти нәе фәеццәрунцаа, фаләе тъәедти, Къуссу ба гъәү аей.

Дигорон хъазайхаг ратәлмаци кодта афицерән Бәдоли дзурдтә. Афицер ләмбунәг байгъуста әема загъта:

- Нәйбәл аууындун. Мәнмәе гәсгәе партизан аей.
- Нәй... Јеңәг мәгур хуәнхаг биццеу аей.
- Җәмәй аей базудтай? Је дзубандитәй?
- Је дараесәй. Је дзурди здәхтәй, ае үүдәй.
- Хуәнхаг ба әндәр хузи җәүү?
- Јөндәр хузи, ае къах бәрзонд есүй.
- Рацәун аей қәнай.
- Бәдоләе зудта уруссагай, фаләе фәрсәегай кастәй.
- Биццеу, уәләе еци бәласәмәе фәццо, уәдта фәстәмәе аерцо.

Бәдоләе фәеццудәй, уәдта аерцудәй ае къах бәрzonд исгәй.

- Раст зәгъис, Урушиби, ае къах әңгәгәйдәр бәрzonд есүй. Җәмән?

- Хонхи хәрдитәбәл җәунцәе, будуйрәгтәе ба лигъзи. Уомае гәсгәе хонхаг ае къах есүй бәрzonд.

- Зәгъәе ин, нуртәкки ардигәй күд рандә уа, гъәүи ма 'й кү иссерон, уәд аей күйий мард ракәндзәнән.

- Афицер уотае зәгъүй, гъәуәй рандә уо, кү нәе рандә уай, уәд дә рамардзәнәй. Ледзгәе дин аей ардигәй.

Бәдоләе искудтәй, ае кәрци къәреди дустәй ае җәститәе әүүрста.

- Кумәе рандә уон... Нуртәкки талингәе уодзәнәй. Есге мин мәе хәрәгт әема мәе есәннәтәе байсдзәнәй, мәхе ба мин рамардзәнәй.- дзурдта кәугә-кәүн, Бәдолае.

Бәдоли дзурдтә ратәлмаци кодта афицерән. Афицер ниссагъәси 'й:

- Хуарз, ахсәви байзайәд гъәүи. Сәүмәй ба ами күд нәбал я.

- Афицер дәе уадзүй ахсәви, сәүмәй ба ами күд нәбал уай. Ёрфусун қәнәе қәци фәнди хәдзари дәр. Хәдзәрттәе әдзәрәг әнцаа.

Бәдоләе искастәй афицермәе, ае ходә исиста әема ин ае сәрәй ракувта.

Хъазайхәйтәе фәннәхстәр әнцәе ходгәй. Бәдоләе ба еу хәдзарәмәе бацуладай. Ё хәрәгт скъәти рабаста әема дзәхәрәтәбәл фәрраст аей Губадимәе. Ёрзилдәй хәдзари аварттәбәл, ниххизтәй уәрмәмә... Некәми неке. Мәтәйдзагәй аербадтәй гъәдин къәпхәнтәбәл. «Кәми 'й Губади? Гәбули мин уотае кү загъта, Губади алкаеддәр сәхемә фәүүү...» Мәйирохс искастәй. Қәецәйдәр күй ниудта... Бәдоләе аеррәхстәй. Ёвеппайди әнәнгъәлти ае сәрги февзурстәй бәрзонд ләг, ае җәсгөн баслухъәй әмбәрзт. Бәдоләе фестъәлфтәй. Фестадәй.

- Бадә... - нидәннәй загъта әнәэзонгә.
- Бәдоләе аербадтәй, әнәэдзоргәй кастәй әнәэзонгәмә.

- Кәецәй дә?
- Хонхәй. Къуссуйәй.
- Тазей зонис?

Бәдоләе ае сәр фергүвтә.

- Зонун. Уой ба ка нае зонуй.
- Јөндис ма 'й тухсун қәнүй?

- Јөндис аей неци гъигәе даруй, фаләе хуфгәе қәнүй.

- Сәгъи аехсир ниуазәд.
- Ниуазүй, фаләе фәндон қәми ес аехсир.

Әнәэзонгә бахудтәй.

- Хуңауәй бол. Нәе фәррәедудтән.
- Губади ба қәми 'й?
- Губадий аезина фехстанцаа. Нәбал нин ес Губади.

Бәдоләе исистадәй.

- Рохсар уәед.

- Мәнәс аци гәгъәди радтәе Данелмәе, – бадаргъ кодта гәгъәди. Нуруткы, әввәстеватәй рандә уо. Сәүмәй бунати куд уай, уотә бакәнәе.

- Сәүмәмәе не 'схъәртдән,
- Ёхсәвәе дарты зей. Ихъәртәе. Ёхсицәе гъуддаг зей.
- Хәрәгәй дән...
- Чиколай иссердзәнәе бәх. Ёз цәуон. Рәестәг мин наийес.
- Аңаезонгәе куд әвшваст фәэзиндтәй, уотә әвшваст әрбацидәр зей.

Бәедолә хәрәгәй есәенттәе әркалдта, хурдзинәй исиста цигъд әма кәрдзин, фәббадтәй ә хәрәгәл әма фәннихъәсдәр зей. Хәрәг хуарз цудәй. Бонивайәнти бахуаста Къусури дуар. Фалә Къусур сәхемәе н'адтәй. Секермәе рандәй әхсәвеуатәй. Фесхуста хәрәгәй, фалә хәдзараәмә куд уадәй, уотә нәбал уадәй. Цудәй еу къах дукъахәй. Нәмгәе 'й ку кәнидәе, уәдта әрләүүидә.

- Берәгъи хуаллаг фәеуу! – ләедзәгәй ма 'й еу дууге цәфи фәеккодта әма тъәбәрттәй фәййагайдта. Гъәви сәрмәе хизтәй цалдәр бәхи. «Уасгерги мин әенхүс кәнүй» - рагъуди кодта, багъузтәй сәмәе. Ёркастәй. Бәехтәбәл адтәй бәндәнәй къахбәттәнтәе. Еу ба адтәй әд саргъ. Хәестәгәй иғъустәй ләти хур-хур. Бәедолә, хур-хур кәцәй цудәй, уордәмәе бацуудәй. Еу мәнкъәй туплурбәл, нимәти ахе истохгәй, хустәй бәхти хеңау. Бәедолә әркәститтәе кодта. Нимәтәй зиндәй топпи цүх. Сабургай исиста топп..., хүссәт ахе раҳадта иннердәмәе, исдүгү-дүгү кодта әма бабәй ә хур-хур исцудәй. Топпи хәецәе бацуудәй саргъи бәхмәе, къахбәттәнтәе фәллух кодта кардаәй, րаласта бәх еуварсмәе, фәббадтәй ибәл әма ләуирдтәй фесхуста.

Ёхсәрисәри Сәхоли донбәл күддәр бахизтәй, уотә къотәртәй ә размә рагъепп кодта әңаезонгәе ләг, ә усхъәбәл равәйнәе, ә ронбости фәрәт, ә къохтәе хәрдмәе исесгәй. Бәедолә бузибаәл әвшваст әхемәе әрбахуәстәй, бәх ә фәстәгутәбәл исләудтәй.

- Ёрра фәйтә! Бәх нәе уинис, ә къаҳти бунмәе ци гәпп қаснис!

- Биццеу әрләүүе! Разәй хъазах ләуунцәе. Мән бәх райстанцәе, дәу бәх дәр райсдзәнәнцәе.

- Берә'нцәе?

- Ёгәрон берә.

- Мән бәх нәе райсдзәнәнцәе! – фәгъытәр кодта әма һамуирдтәй фесхуста.

- Адәм сайтәннәе иссәенцәе. Кәсәе-ма амә, зәнхәй нәма искастәй әма ци хеваст зей. Хестәри дзурд гъуди дәр не'ркодта... Ёгъдау нәбал ес. Адәм сайтәннәе иссәенцәе. – ынгыла әма әхебәл дзиуарәе бафтулта.

Партизанти бунати сабур н'адтәй. Бонивайәнти фәедеси фестадәнцәе. Бәехтәе фәсәфәцәгмәе фәттардтонцә әед бәхи дзумәттәе. Уәдәй нурмә ба түгдәрвонгәй, гәрзефтонгәй къуәрдтәй ләудтәнцә әма нидәнәй дзубанди кодтонцәе, кизтонцәе штаби балхонти әмбурд кәд фәууодзәнәй. Уоци рәестәги зәнәходәй, әнәкаәрцәй тургъи сау бәхбәл исмәдәг 'еи Бәедолә. Штаби рази бузибаәл әрбахуәстәй, бәх ә фәстәгутәбәл исләудтәй. Ниммур-мур кодта. Бәедолә бәхәй өргәпп кодта әма тъәбәрттәй фәэрраст зей штабмәе.

Партизантәе рамбурд әнцәе бәхбәл.

- А дин бәх... нәе бали ауәхәен бәх некәмәе ес.
- Кәми 'й иссирдта...
- Шкуро ин ахе бәх равардта.
- Кәсгон әлдар ин ай баләвар кодта. Топпи хәецәе.
- Кәсәе-ма, дессаги фәндидахстон.
- Үәләе хуңау дәләе зәнхәе, әци бәх әма әци топп әнцәе абарет Бекири топп әма бәх.
- Ду ба ин ци зонис? Ёз хәецәе абарегәй хаттәе.
- Уотә дәр адтәй, фалә мәе сәр къуәрди дәттүн, аци бәх әма топп Бекири ке 'нцәе, уобәл.
- Ду ку нәе зәгъай, Фаназ. Ци фәедзәзори, уобәл сагъәс ракиенисәе.
- Ёз дәу хүзән нәе дән Бало, мәнгәттәе некәед фәедзәзорун, нур дәр нәе дзорун. Аци бәх әма топп әнцәе Бекири.
- Гъуәе, Бәедолә Бекирай байста ә топп әма бәх.
- Цәмәен байста, Бекир ин сәе рәестәгмәе баләвар кодта. Партизанти знат нәе.
- Цәбәл дзоретәе, мәнәс Бәедолә раңаудзәнәй әма нин баштүрдәй радиордзәнәй... күтәмәй ә къохмәе бахаудтәнцәе

бæх æма топп. – ходгæй загъта Гæстæн.

- Гæстæн, дæу ахургонд æй Бæдолæ æма си алци хезун дæр æнгъезуй.

- Гъо, мæн ахургонд æй... уæдта еунаæг æз нæ дæн æ ахургæнæг. Не гасей ахурдзуæй, не 'тасей бæдолæ 'й. Алкæмæй дæр ни цидæр райсүй.

Партизанти раздæугути æмбуرد фæцæй. Иsistадæнцæ. Уоци рæстæг штабмæ æнæходæй, æнæкæрцæй, тухуолæфт кæнгæй, фæммæдæг æй Бæдолæ. Ёрраæтæ бацуðæй Данелмæ, æма ймæ равардта, æнæзонгæ имæ ци гæгъæди равардта, уой.

- Губадий æндæрæбонтæ фехстонцæ. Аци гæгъæди мæмæ равардта еу æнæzonгæ лæг. Загъта: Данелæн æй æхе къохтæмæ ратдæнæ æма дæмæй дæттун.

Данел райста гæгъæди, æ усхъæбæл ин æ къох æривардта.

- Бæдолæ, мæ нæртон хъайтар... Кутемæйти æрбахъæрттæ. Ёз дæмæ изæрæй раздæрмæ не 'нгъæлмæ кастæн.

- Магъа, Уасгерги мин фенхус кодта... - æма баҳудтæй.

- Хъæбæр устур гъуддаг искоðтай. – æма 'й æ хъури никкодта.

Ка ин æ къох иста, ка æй æ хъури кодта, Гæбули ба 'й æ гъæбесмæ фелваста,

- Мæ цæргæс, мæ домбай биццеу.

Гæбули æй зæнхæбæл ку æривардта, уæд Бæдолæ æхе Данелмæ баҳадта.

- Данел, æз ма гъæун?

- Цо, Бæдолæ, хъæбæр дин арфæ кæнун партизанти номæй.

Бæдолæ фендæдуар æй.

Данел финстæг райхалдта, тагъд-тагъдæй æй райаргъудта æма загъта:

- Нæ тактикаæмæ æйивдзинаæдтæ хæсгæ 'й. Хъæлæмурзæ, ду бал райсæ æма цо æвæстеватæй нигулæни риндзитæмæ. Уобæлти дæр æмпурсдзæнæй æзнат, цæмæй нæ къилдунмæ рацæуа. Иннетæ ба цæунцæ еугæрæй дæр хонсари риндзитæмæ.

- Цæуæнти. – æма рацудæй.

Тургъи еци рæстæг партизантæ иgyустонцæ Бæдолæмæ æма гъæрæй худтæнцæ.

- Мадта Бекир фунæй адтæй.

- Бекир адтæй, æви ка 'дæй, уомæн неци зонун, фалæ хур-

хурæй ке хустæй, е ба æцæг æй. Мæн гъудæй бæх æма 'й иссиридтон.

Партизантæ рандæнцæ. Партизанти бунати некебал адтæй. Ёрмæстæр куй тæрсаæ бæласи буни æстæг æхсидта. Игъустæй хæстæг бæласæй гъæдкъуæри еугæндзон къурцц-къурцц. Ёвваст тургъи ихæлун райдæдтонцæ снарядтæ. Пурх кодтонцæ партизанти цæраентæ, калдтонцæ бæлæстæ. Сугдæнцæ æма сау хъуæцæ истадæй арвæ. Куй е 'стæг раскъаftа æма ралигъдæй гъæдæмæ.

Риндзитæбæл бадтæнцæ партизантæ. Ёдзинæг кастæнцæ коми бунмæ. Коми бунæй, гъæдæй рахистæнцæ гæмæх фахсмæ уорситæ. Цудæнцæ рæнгъитæй.

Гæстæн æма Дæла бадтæнцæ æма кастæнцæ коми бунмæ.

- Гæстæн, бафæрсун дæ æнгъезуй?

- Фæрсæ.

- Мах тохæн сæребарæбæл. Цæмæй уа рæстдзинадæ, цæмæй алли адæймагæн дæр уа зæнхи хай цæруни фагæ, цæмæй мабал уонцæ зæнхитæ еугай пæгти, еугай мутгæгти къохи. Раст зæльун, Гæстæн.

- Раст зæгъис, Дæла.

- Мадта нæмæ дæлæ ка сæмпурсуй, етæ ба цæбæл тохунцæ? Цæй сæраппонд цæунцæ мæлæтæмæ.

- Етæ дæр тохунцæ сæребарæбæл. Цæмæй уонцæ гъæздуг, цæмæй сæмæ æз, дæу хузæнттæ ихуæрсти косонцæ, цæмæй æз æма дæу хузæнтти хъарæй цæронцæ фæрнæйдзагæй.

- Раст нæ 'нæ.

- Сæхемæ гæсгæ раст æнцæ.

- Дæумæ гæсгæ дууæ сæребари æма дууæ растдзинади ес.

- Цæвettонгæ, ес.

Дæла ниссæгъæси 'й еу усмæ.

- Ессо Киристей истæн, нæ 'нæ раст. Хæран гъуддаг кæнунцæ.

- Мæнæ нæмæ ку схъæртонцæ, уæд син сæхе бафæрдзæнæ, - уотæ дзоргæй сæ сæргъи æрбалæудтæй Бæдолæ.

- О, Бæдолæ, кæцæй фæдтæ? – бацийнæ кодта

биццеубаэл Гæстæн.

- Бæласæй, уалæ еци бæласи сæрбæл бадун.
- Бæдолæ, уæддæр куд бандиудтай абæрег Бекирмæ. Куд ин райстай æ бæх æма топп.
- Йæз некæмæй неци райстон. Йæз сæе радавтон.
- Давун хуарз наэй. – загъта Дзела.
- Давæгæй ке радавай, ейæ хæлар ай, фæzzæгъунцæ.
- Игъосис, Дзела, Гæстæн ци зæгъуй, уой.
- Игъосун, фалæ Гæстæн раст наэй.
- Амæ ма 'йъосæ, Бæдолæ, Дзела гириз кæнүй.
- Нæ гириз кæнүн, Гæстæн.
- Дæумæ гæсгæ дæлæ ка исцæуй мæн, дæу æма Бæдоли, мах марунмæ ка цæуй, етæ Бекирæй хуæздæр æнцæ. Нæ 'нцæ. Йæмхузæн æнцæ. Йæрмæст еуетæмæ ес мулк, ес æфсад, уони гъæуй, цæйбæрцæ сæмæ ес, уомæй фулдæр. Бекир ба еунаæг æй. Абæрег дæр æй исходта æ тухст цард. Бекир цæруй гъæди, давуй, тухеуæг кæнүй. Хуссий гъæди, будури, кæми ибаэл æризæр уй, уоми. Дзела нæ уадзуй давун Бекири давæггаг бæхтæ. Йæхуæдаæтta уæздæнтти зæнхитæ байста.
- Ма хæлæмулæ кæнаæ, Гæстæн, Бекир æма уæздæнтти.
- Йæз сæе наэ хæлæмулæ кæнүн. Йæз сæе уинун æмхузонæй æма сæе ивæрун еу тарæзæбæл æма æнцæ æмуæзæ.

Æвшаст нийязæлдæй дорти дæгæрна. Бæдолæ фæтгæпп кодта.

- Гæстæн, Дзела... Зæйæ, зæйæ ракалдæй.
- Махбæл нæ ракалдæй. Етæ дæлæ уонæбæл кæлунцæ. Кæсай сæмæ.

Бæдолæ дес цæститæй кастæй гæмæх фахсмæ æма гъæр кодта:

- Гæстæн, Гæстæн! Кæсай куд сæе дæрæн кæнүнцæ дортæ... Дортæ дæр мах фарс æнцæ! Мах фарс æнцæ!
- Мах фарс æнцæ. Хуæнхтæ дæр мах фарс æнцæ. Гъæдтæ дæр мах фарс æнцæ, мæнæ аци гæмæх фахс дæр мах фарс æй. Гъæдтæ æма нæ хуæнхтæ аууон кæнүнцæ не 'знагæй, Гæмæх фахс ба æзнаги байгон кодта нæ фæттæн.
- Гæстæн, æрраæвдæ кæнæн. Йæзаг исцæуй.
- Гæстæн æма Дзела пулемет æрраæвдæ кодтонцæ, Бæдолæ ба æ топпи хæцца фæтътъæбæртт кодта æ бæласæмæ. Тагъд-тагъдæй исрæдæхстæй бæласæмæ, æрбадтæй æхе конд

бадæни.

Æвеппайди ком райдзаг æй топпи гæрæхтæй.

Уорситæ тунстæнцæ, ком-коммæ сæе мæлæтмæ мæлæт хæсгæй. Бæдолæ æхста бæласæй. Гæстæн æма Дзелай пулемет уомæ дæр нæ хустæй æ къæр – къæрæй.

Уомæй усмæмæ сæмæ фæккæсидæ Бæдолæ, æма сæрустур адтæй æ хъайтар лимæнтæй, æхцæуæн ин адтæй, уæхæн лимæнтæй ин ке ес, ейæ.

Æвшаст фæгътьос æй пулеметти къæр-къæр æма Бæдолæ рауидта Гæстæни пулеметти рази хъанæй, Дзела æй еуварсмæ ралиста æма æрбадтæй пулеметбæл, фалæ е дæр æрхаудтæй.

- Гæстæн! Дзела! – нигъъэр кодта æма никкудтæй. Уоди раствæт çæстисугти æхсæнти рауидта хъазайхаг къæдзæхбæл топпи хæцца.

- Цъамар, кæсæ дæхемæ! – нигъъавта, нийязæлдæй гæрах.

Хъазайхаг расхьиудтæй къæдзæхæй. Дуггаг хъазайхаг æ римæхсæнæй рацудæй æма къæдзæхи тæрхæгбæл арæхсгай цудæй.

- Нæ ми райервæздзæнæ! Цъамар, – дуггаг гæрах æма хъазайхаг рапаудтæй къæдзæхæй. Йæрхизтæй хæлæф-хæлæфæй бæласæй æма тъæбæрттæй æруадæй пулеметмæ. Раевварс кодта Дзелай. Йæркæститæ кодта пулеметмæ æма æхсун райдæдта. Кæугæй, гъæр кодта:

- А уин Гæстæн æма Дзелай туххæй, а ба мæ æна æма мæ æдай туххæй...

ХЪОДЗАТЫ Ёхсар

ÆНАФОН

КÆРКУАСÆНТАË

Фæлидзæг та дæн а бæстæй. Мæ уаз фæндтæ
мæнæн ыссардтой ног бæстæ — Кæркуасæнтæ.

Уым таппузтау æртайдасты мæ зынтае —
æвзилдзæн стъалы стъалымæй йæ зынтае.

Ысс, дун-дуне: фыццаг зарæг та самыдта
фыццагон уасæг — бахæрон йæ рынтае! —
Тъымы-тъыматаен сиу ысты сæ амæндтæ,
нывæнды иу дут иннаемæн йæ фынтае.

Уæ фарн, уа фарн, уæ зæдистæн, мæ уасджытæ,
ыстут мæнæн мæ ныфсытæ, мæ уарзтытæ.

Уæ зарæгмæн ныйирд вæййинц мæ сæумæтæ,
цъæхсанаг иргæл сыл асæрфы йæ базыр.
Хуыцауы дуне, айрох кæ дæ сай мæттæ
зæмæ ныуадз дæ фыдфынтае дæ базыл.

Æрдардта хур — наæтон бæлас — йæ уаз зынтае
уæ зæрин зæлтæм, уасджытæ, мæ уарзтытæ.
2010.10.02

Хур бастади, сæтты фæскуыст йæ дойны —
ысдæры хъавгæ цъититы цыргытæ.
Арв аивта йæ аивтæ зæмбойны;
йæ дард кæрæттæ — милхъæстæ, сырхытæ.

Йæ уаргы бын æрхаудзæни фæллад бон,
йæ бартæ ратдзæн миндзæстон мæйдарæн.
Æппæт афонтæн у сæр Æнафон:
мæ уды дуæрттæ байтом вæййинц Арваен.
2010.03.05

Мæ хъус æрцахста зины хъæлæс дардæй:
«Гъе-гъей, зæронд, уæ Иры дзыхъхъ уыдзæн
ингæнды дзыхъхъ, ирон лæгæн ингæн —
уæ ныхыфсты афтæ бæzzад Нартæй.

Уæ сафджытæ — Ёхца æмæ Гадзрахат,
æмæ кæнут уæ тъымы-тъымы уæй.
Уæ бындур тайы, сомыбон уын нæй.
Æлгыст ыстут, уæ Фæлдисæт уыл рахатт...»

Мæ цæссытæ гæр-гæрæввонгæй риуы
ыскул ысты, тыхураэд сæ кæннын.
О ме Скæнæг, цы уыннын ай? Фыдфын?
Æз кувгæ нал — зæмьирдзыхæй Дæм ниуын.

Мæ рис Дын хъарын, хъарын Дын мæ катай:
æвирхъяу зинæн ма баудз йæ фæнд,
йæхирдæм-иу йæ сай фæндтæ фæуæнт.
2009.07.06

ЭЛЕГИ

Natura abhorret vacuum[†]

1.

Цы ма ис наæ хæхты? Хъæууæттæ,
цæнкуылтæ цæрæнтæ,
уыгбадæн зæппæдзтæ, лæсæнтæ,
фæндæгты гæбæзтæ,
наæ кувæн бынаеттæн æрмæстдæр сæ
нæмттæ,
фæлпæгъдисты дауджытæ, зæдтæ наæ
бæстæй.

Æнахуыр æрхæндæг (æдзæрæг-æмæлæг)
фыднизау лæдæы ныфс, лæджы тых сæтты.
Нæ уидаг ыстæнаег, нæ хъæстæ ысмæллæг:
Тымыты тыматæ — куырмытæ, куырматæ,
куытты.

Мæ уды пырхæнтыл, Мæ туджы пырхæнтыл
хүйссынц
Æрдиаджы фырттæ — мæ дзырдтæ, мæ
сырдтæ,
сæ фæллад æмниудæй хъæриутæ, зæриутæ
тыхсынц;
фыдбон сæ æрсырдта —
æврагы гæппæлтæ — къæрмæджытæ —
хъусты тымыттынц...

Æрттивы нæ сахар. Уæлладзгүйтæ, галуантæ
— хæрх.
Æффин дзы — Æууад Уæлдæф;
дуркьюл æндараæны иу уд нæ ары —
æргъæу мавзолейи йæ зæрдæ фæцъæх,
куытдыр куыдзау, ниугæ, нынныгъулы
Тарæн йæ тары.

2.

Нæ фыдгул та худы: «Сæ сæфты дуг
ралæууыд ираен —
ирон мыл фæдзæхсы йæ бынтае, йæ тымы-
тыйматæ,
йæ фидæн!»

2009.30.05

...завистливый друг — злойший из наших
врагов.

П. Чадаев

Ме 'мгæрттæ фæхъуыдсты мæнæй,
ацыдystsы, раздахæн сын нæй.

Се сæфтыл цæйбæрç фæкодтон маst —
цард мын фестад хаст хæдзарау, хаст.

Агурын сæ, хъæр кæннын, фæдис,
фæлпæ дуне — афтид æмæ хъус,
æмæ зæрдæ рисы бын фæцис,
ризы зæрдæ, нал æм кæлы рухс.

Ме 'мгæрттæ, мæ мæнгæрдтæ, мæ ис...
Исджынæй æнæе исты цæдис...

Ме 'мгæрттæ фæхъуыдystsы мæнæй,
адард ысты, адзурæн сæм нæй.

Фехæлд хъазт. (У хъазтхалаег гæбæр).
Фехæлд ард. (У ардхалаег фылдæр)...

Ме 'мгæрттæн ма се 'нðæргтæ уынын:
хатгай мын сæ сфæлдисы мæ фын...

2008.23.11

ФЫДÆХЗÆРДÆ, АБУЗН
(Шекспирæй)

Зымæгон уад, фæйлау,
Фæлдах æмæ æнкъус, —
Уæддæр нæ дæ лæгau
Фыдæхзæрдæ, æбузн.

О зилгæуад, æртæх,
У цасфæнды ызнат,
Ныццаңкуылтæ кæн зæхх,
Уæйыг бæлæстæ сæтт,
Ныууынæргъ-иу мæстæй,
Рæдуv, ыскъæф, уæддæр
Нæ фестдзынæ лæгæй
Æгъатырдæр, зылдæр.

О дымгæе, арвау наær,
Æхсидаæвтæ ныл кал,
Мæнгард митæй уæддæр
Лæгæн куы наæй æмбал.

Зымæгон уад, фæйлау.
У бирæтæ дæ бон:
Ды афæлдахыс нау,
Ныссæлын кæнныс дон,
Æрыскæрьыс ныл заей.

Фæлæе, о дымгæе, наæй
Æвирхъаудæр лæгæй:
Кæнны æмгæртты уæй,
У тугдзыхдæр сырдæй.

О зилгæуад, фæйлау...
2003

ÆВЗÆР ХЪУЫДДÆГТÆ (A. Чакмæ гæсгæв)

Сæ хæрзтæй не сты хъуыддæгтæ, ай-гъай.
Цы домут, гъа-ма, латвиаг поэтæй,
цытæ фыссон, цæуыл уын зарон хъуамæ?
Мæ зæрдæ риуы хус æмæ фæлахс,
æнныгыс, ихсыд — тъахтины сæракау.

Бæргæ, куы уайн африкæйаг, негыр —
сæнctsau чызгæен йæ пуси былтыл зарин:
сты сусæны хъæрмуст æхсаæвau буц,
йæ риутæ та сæнны быркуытау — дзаг;
ныzzарин-иу сæрибaryл —
цы дард у! —
Тыыфыл-æврагъау арвæрæтты лиdzы...
Бæргæ, куы уайн африкæйаг, негыр.

Циу мах цард та?
Нæ сæрибар — мæлдзой,

наæ чызджытæ — фæлурс æмæ цолатæ,
сæ тæнæг былтæ сахорынц хъуимацау;
ыссинаг наæ —
наæ уадгуырæйттæ ривад;
наæ къахыдарап — иударон —
хæдбынтæ:
цæуæм сындаæ, æнæсымæй,
гæдытау,
наæ хъуыды дæр,
наæ монцтæ дæр — æнæсым,
æнæсымæй фæраст вæйиæм мæрдтæм дæр.
2009.04.03

НОМ
Имя — гость сущности.
Лао-цы

Уыд дуне афтид æмæ гом —
Лæгæт, егъау мæра, хуыкком.
Уыдисты ацы ран æлдар
æрмæстдæр Хаос æмæ Тар.

Уæдмæ фæзынд æндæр тых — Ном,
уый байста абон æмæ сом.

Уыд Ном бæстыдзаг, уыд бæрзонд,
уый байста уdtæ æмæ зонд.
Æрхаста дунемæ Æууæнк,
уæд систа алчидæр йæ уæнг.

Фæлæе нын сом наæ дæтты ком,
йæхи наæм не 'вдисы æргом.
Æваст æрбацыдæр и Ном —
ныр мах дæр нал ыстæм цæрдхъом.

Æрхайд æнæбонæй наæ уæнг.
Ныфс асаст, амардис Æууæнк.
Хæцыд айдагъ номыл наæ уд,
ныр дуне — тутт æмæ гаффут.
2007.12.05

ОКТЯБЫР

(Э. Каммингс мотив)

Октябрь.

Æрдз — æдзæм-æдзæм,
æм-
сабыр.

У дун-дуне фынæй,
нæй иунаег уд ызмæлæг, нæй.
(Уынгæг уынгты æрмæстдæр æз
æмæ сырддонцыутæ 6).

ысси фыддуг-фыдлæг —
æлдар.
Тар...
Быгъдæг...

Хулыдз бæдулау бон
къæдзилуагъдæй йæ дон
йæ бирынкъæй сæрфы.
Сæлфы, сæлфы, сæлфы...
2005

Фæхауди Рæстæджы рæхысаей
ызгæ цæгай нæ дут.
Нæ монцтæ азгъæлныц хырызæй,
хылмахъæстæ — нæ тут.

Цæрæм — кæрæдзи фæстæ зилæм,
æргъæвд — нæ топп, нæ кард.
Нæ цин дæр — хин. Күрмæджы хилæм,
хæрæм былалгъæй ард.

Мæныл дæр нæй, мæ хур, æууæндæн,
Дæуыл дæр — нæй.
Цæрæм — æргом хæстмæ нæ уæндæм,
нæ куист; æлхæнгæ, уæй.

Кæцы у тугмондагдæр сырдтæй,
гъеуый — нæ Бодз, нæ Сæр.
Нæ сæртыл иударон мæнг дзырдтæ
сабантъйау — гæр-гæр.

Нæ фæнд, нæ нысантæ — дзæгъæлзад:
ис, аскъæф, атон, мар!
...Ды кур нæ Раттæгæй æгæссад,
æз та ды курын марг.
2009.03.05

ИСФАХАНИЙЫ МОТИВТЫЛ

Рынæй, дам, раджы бабын и Керман.
Рын бацамоны сахæн дæр йæ ран.
Тиран бæсты цьяр бахсыдта дæндагæй.
Ныр холы фестад зулчъытæн тиран.

Тæрсын æз рухсæй, тараэй дæр тæрсын,
Фыдгулæй дæр, хæлпæрæй дæр тæрсын,
Мæ аууонæй дæр. Не 'ууæндын мæхиуыл.
Мæ дзырдæй дæр, мæ цардæй дæр тæрсын.

У арв мæ фыдгул — тауы мыл йæ рын,
Мæ ис мын айсы — авæйийн хæрзбын.
Мæлæт — ændon фат, — ратæхы æрдынæй.
Къæдзæй фæхипын, дæн цыма æрдын.

Тæрсæм уæлауыл: бахæрдзæн нæ мæр,
Мæрдты: зындон куы байяфа нæ сæр.
Дыууæ дунейæ кæцы у æдасдæр?
Æви сæ иу сæннæмæй — фыддæр?

Мæ хур уыд уый — мæ удхæрттæ мын сæфт
Мæ уды гага — цинтæ мын ыскъæфта.

Ныр мын зэй ингэн ахордта ёваст, —
Йæ тугаидзаг дэых саумэрэй ныссээрфта.

• • •

Мæ бæстæйы рис — ме стыр mast, мæ рис:
Æмбойны мын гæнystойнаг фæцис.
Ызнон куыдта ёппæт адæм дæр иуыл.
Ныр адæм бабын. Иу кауæг кæм ис?

ФАНТАЗИ
(Нервалæй)

Мæ хъус æрцахсы музыкæ ёваст,
Æмбалын нæй, нæ йыл баивин Бахы,
Россинийы, æрвон дунемæ эдахы
Мæн йе 'рхæндæг, йæ сусæг цин, йæ уарэт.

Йæ фарны зæлтæ ахæссынц мæ зæрдæ
Æнусты сæрты. Рагдуне. Изæр.
Фæллад цæугæдон. Уылæнтыл — цæхæртæ
Дыдзыхурæй. Лæппын сывты пæр-пæр.

Къæйдурæй фидар. Рудзгүйтæ 'мæ цадыл —
Мынæг тæмæнтæ. Дидинджытæ — хæрх,
Æдзæрæг парк, йæ дурбадæнтыл бады
Фæлмаен аууæттæ. Арвы быдыр — цъæх.

Бæрзонд рудзынгæй рухсы тыхтæй уынгмæ
Кæссы чызгай — зæриндзыкку — тыхстæй...
Кæддæр ма цардтæн: ацы ныв, уырны мæ,
Фæхастон ардæм, абонмæ, уæдæй.

УАЛДЗЫГОН НЫВ

Хъæд, лæппын хъæд. Хурæй — дзаг.
Дуне — дзинг æмæ зæлланг.
Дуне — буцвæльист зæринаей.
Мæргтæ — тай-тайтæ, пæрраест.

Зар, мæ булæмæргъ. — фыр цинаёй
тайгæ ма акæн æрмæст.
2004

ТУГ

Йæ фыдæлты туг рахаста нæ дуг:
кæлышнæн у, мæлышнæн, дам, у туг...
Нæ та фаг кæнни кaintæн бынæттæ,
дæлæмæ 'рхизут арвы рындзæй,
зæдтæ!

2009.16.10

ЗÆРОНД КУВÆНДОН

Ысхъæддаг фæндаг, кувæндон дэзы байрох,
йæ фæдтæ ссардтой се 'цæг дуне. Зæдтæн
табу кæннынц æрнæг бæлæстæ, кæрдæг.
2007.03.09

РУБАИ

Терк — бæласау. Урс денджыз — йæ рындз.
Уылæнтае дыбал-дыбул кæннынц,
уалдзыгон лæппын сывтæртау рухсмæ,
райгæйæ, тæмæнкалагæ, тæхынц.
2005

ДОМЫ АРГЬУАН
(Мекшены мотивыл)

Мит арвæй зивæггæнгæ тахт,
фыста йæ урс гæххæттыл мифтæ.
Дзырдта: нæ сæмбæлдзыстут тагд.
Уыдисты худæгай йæ митæ:
цы и нæ ныхынывы фыст,
уый мит куыд иртæста, куыд уыдта?
Фæлæ æрхæндæг æмæ хызт
æлвæстстой уæнгтæ æмæ удтæ.
...Уыди Хуыцауы хæдзар рухс —

уәздан фурд урс-урсид нау узта —
нә хъомпал, абухгәе әенүс
йәхимәе иу исдуг ныхъхъуыста.
Әрзылд әнәуынаәрәй зәвд.
Цы дзуры къултәе әемәе царавн?
Әваст әрбайсаәфтиң йәе фәед —
дунейыл нап аzzадис араен.
Әмәе әринылд арвәй Фарн —
әемәе әхсаәзәрдәе хәтәләй
үәйигау улаәфыд орган,
ызгъәелд зәрин тынтәе йәе тәрттәй..
Нәе дуне фестади зәлтәе,
фәци йәе хъомыс та әертывәр.
Фәләе нын не 'вәрдта зәрдәе
әнцойәе ам әемәе мәрдты дәр.
2009.01.06

ХӘЛӘДЖЫ АМӘДДАГ

Фыст у йәе низ йәе цәгомыл — қәсүт:
хәләджы зулкы ын баҳордта йәе уд,
йәе зонд ныссай, йәе әстү рухс ныммынәг.
Кәд ыл йәхицәй амбәелы хұыздәр, —
йәе уәхсчыты 'хәен атыссы йәе сәр —
тәргайы нысан. Афтәе ма күйдә дәр
йәе сагаәхты 'хәен ақәвөй йәе дымәг.
2009.16.10

У асаей, зондәй, удаей дәр «ныллаег»,
фәләе, уыннут, дзыхы фәрцы «ныллаег».
2005

«Дуду» — ирон дзырд, ме стъалы, мәе дуду.
О, уарзын аей, мәе удәен уый йәе уд у.
2005

Ныббаәзджын тар әемәе ныууәрәх,
мәй тауы рагъсаәртыл йәе хәрдгәе.

Фәхаяәрғаг, фәдзәгъәл зәртәх,
әмәе йәе суазәг кодта кәрдәг.

ДҮҮУӘСӘРОН ЦӘРГӘЕС

Дыууәе сәрпі — әнгәстәе.
Иу иннаәмәе қәссы —
йәе сәрмәе йәе нәе ҳәссы.

Сәе иуән у йәе каст
Ныгуыләнмәе зәмраст.
У иннаәмән ыскәсән —
йәе уд, йәе дзаецц, йәе зәрдәе...
Дыууәсәрон цәргәсән
фәхыл ысты йәе сәртәе.
2009.01.05

БАЛЦ

Зәрдәетәе уын әевәртон,
ныр дәр ысты әевәрд...
Мәе урс чема, мәе «уәрдон»,
кәрд уыләнтае, лағәрд.

Уәем удвидар, наәрәмон,
быхсәм рәхүыст, әффәрд:
Танталы рис, фыдәбон —
нәе Хуыцауәй — ләвәрд.

...Мылаз фурдаен йәе кәрөн —
мылаз мигътәй әхгәед.
Мәе урс чема, мәе «уәрдон»,
зәтъ-ма, қәм и дәе фәед?
Фәстаг фәндөн фәдәлдон,
ызнат монцәе — ныгәед.
2009.04.09
Хохы Саниба

¹ Латинаг афоризм, амона: әердз афтид бынәттәе нае быхсы.

САБАЙТИ СУЛЕЙМАН - 80 АНЗИ

Аци анз 80 анзи әнхәст кәнүй Сабайти Базжей фурт Сулейманбаев. Сулейман райгурдаёй 1930-аг анзи ноябрь мәйи Цәгат-Иристони Лескени гъәюи. Астәүүккаг скъола каст фәеүүни фәесте ахур кәнүнмә бацуудаёй Мәскуй А.М. Горький номбаев литературун институтмә, фәстәедәр ба каст фәецәй педагогон наукити Академий аспирантура, Мәскуй Падзахадон университети докторантурасы, афицерти центрон курситә.

Сулейман ай филологон наукити доктор, профессор, наә республики әмә Уәрәссең наукити скъуәлхт архайәг, академик, литературун критик, поэт әмә прозаик.

Сабай-фуртган мухури рацуудаёй 13 поэтикон әмә прозаикон киунуги. Уомаёй уәлдай ма дзиллон-информацион фәрғезнити ниммухур кодта 100 наукон күстемәй фулдәр. Дзәвгарә рәстәг

фәеккуста ЦИПУ-й уруссаг литератури, теорий әмә историй кафедри сәргъләүүәгәй, филологон факультети деканәй.

Ләввәрд ин арциудаёй майдантәе әмә кади грамотитә.

Сулейман нуртаккә дәр ай күстгъон, җәттәе кәнүй наәүәг киунугута мухурмә әмә ин наә зәрдәе зәгъүй, ә фәндитәе әкъохи күд бафтуйонца, уой. Ә әнәнездәйнадә бә федарәй-федардәр күд кәна, ә хъауритә дзипли фарнән дәйтунгъон күд уа! Нур ба ими мухур кәнән ә цубур радзурдтә.

Колити В.

ФИДДӘЕЛТИ ӘЕМБЕСОНД

Батраз түгъдирайдайәнәй ба сауәнгәт Берлинни уәнгәе дәр ә карз туфулти архайәг адтәй. Цонгъяуагкинәй әкәвдзарәбәл исәмбалдәй. Ә синхон Тотраз ай уайтагъдәр рабәрәгтә кодта. Дууа синхони кәрәдзебәл бацийнәе кодтонцә, уәдта син дзубанди раеудагъ ай. Тотраз дзорун берәе уарзта, ә карәмәг гөвсәг түгъди наә архайдта, фалин ә хабәрттәе игъуста, түгъдәй қа исәздәхидә, уонәй әмә сәе кәнүн райдәвтә ә синхонән. Батраз имә пәембүнәг игъуста, уәдта ў, ходаезмолә кәнгәй, рафартса:

- Күд дәмәе кәсүй, Тотраз, наә фиддәелти әембесонд: «Еу түгъди адтәй, иннае ба ин түгъди хабәрттәе кодта?»

Тотраз фәегъьюс ай, расагъәс кодта, уәдта ниҳхудтәй әмә дзуапп равардта: хъәбәр раст, ә рәестдзийнадә бәрәг өй мәнәе мән дзубандитәй дәр.

ЗӘРБАТГҮТӘ ӘЕМӘ ТӘХГӘЦҮЕУТИ ТОХ

Еу сәрдәе мәе уоләффуни рәстәгтәртестон, ци гъәюи тайгурдтәен әмә исгъомбәл дән, уоми. Уогае ба, горәти үшрәтгән, уәлдайдәр ба ә әннати карә зәрондәрдәмәе күракъопае ў, уәд хъазардәр кәнүн райдайүй ә райгурән сыйыгкаг къәсәр. Әз дәр зәрдидзәбәхән сәумәй рацәуинә дзаахәрадонәмә, бәләстәмәе базелинә, къәләйәй дәр үнчархайнә. Хор аегәр тавун кү райдайдә, уәдта сатәг сарай өнвәрд хүссәнбәл мәхе зәруадзинә.

Хүссәни бакомкоммә сарай туттургъәди фарсбәл адтәй зәрбаттути дууәе астъони. Хуцау зонүй, кәд әмә күтемәй исахур

аэнцээ зэрбатгутаа уяахэн рэвсугыд астъяндтээ аразунбэл. Нигки ба ма син сэе хурфитэ байдзаг кэнуунцээ соргонд фэвлмэн кэрдэгги хэлттээ аёма пакъутаа. Деси аeftай сэе уяахэн фээткэвээрд дэр. Цэмэндэр гэсгэе раздэр анзи исконд астъони нэбэл аэрбунат кэнуунцээ, фал ин аё фарсмээ ёндэр исамайнуунцээ. Аци бол дэр дууаа зэрбатгули аэрбатахиуонцээ сэе нэвүүгээ астъонамаа, еугай цъибирттийн фэлкэнгэй, аё цорти аэрзелэнтээ кэниуонцээ, уядта фастамаа фэйтэхиуонцээ. Кээд мэнэй тээрсунцээ, зэгъгэе, рагъуди кодтон аёма фестунмэе рагъавтон. Лэмбунааэдээр бакастаан сэе астъонамаа. Сэе сэртээ си дардтонцээ лихсилтээ араэст дууаа тэхгэцьеуи. Зэронд астъонаа дэр байахааснаа раст уони хузэн еума. Зэрбатгутаа, аёвэдзи, сэе нифс наэ бахастонцээ уони расорунмээ аёма кумэдээр фэйтхахтэнцээ. Рацуудайдээ сахати аэрдэг, уядта зэрбатгутаа фээзинтэнцээ ев къуаремаа. Дугэйттээ-аертигэйтдэй кезугай аэрзелэнтээ кэниуонцээ астъянттээбэл, иннетээ ба уонамаа хэстээг ахснад дарэстээ аүиндээн бэйтгэнтээбэл бадтэнцээ. Тэхгэцьеути, сэе мэгурбон ку балэдээртэнцээ, атав наэ нэбэл ниуудздзэнэнцээ, зэгъгэе, уяд фэйтхахтэнцээ.

Ие адтай рэфти. Изэрэрдэмээ хэстээг ба фэууидтон нэвүүгээ дессаг. Тургын бэлэстээбэл, сарай аёма хэдзари сэртээбэл дуйней тэхгэцьеуяа байдзаг аёй. Зэрбатгутаа дзэвгарээ рэстээг сэе буняйттэй не 'змалдээнцээ. Ёллунфэстаг, аёмхузонэй фэппэррэститээ кодтонцээ, раст цумаа аёзнати артеголаа ратонунмээ гъавтонцээ, уойаа аёнгон къуарэй ратомар кодтонцээ. Тэхгэцьеути, пэррэститээ кодтонцээ, астъянттээ байхаастонцээ эртэмэй. Цубур рэстээги фэстэе ма си ев къуаррайзадэй, иннетээ ба фэйтхахтэнцээ.

Егурремэй дессагдээр ба разиндтээ дүгкаг бон. Хор арвмэе бэрзонд истулдэй аёма айдэнау аэрдэфэнтээ калдта. Дзэхээрай мэе куститээ конд фэддэн аёма сатаа сарай мэе уолэфэн бунат байагурдтон. Берээ рэстээг наэ рацуудаа, уядта цидээр аёнахур унаэр аэригъустон. Рабадтэн мэе хуссэни аёма мэе цэститээ аертитээ рацагътонцээ. Уйбэрцээ зэрбатгутаа еумэе фиццаг хатт фэууидтон. Бэлэстти къадотээбэл, хэдзарэе аёма сарай фэрстээбэл минкүйн фенцайэн бунээти, сауэнгэе мэе гъэсунги электрон телтээбэл дэр бунээтийн аерахаастонцээ аёма сэе листээг циргь къембүртээ астъянтти аэрдэмэе исараазтонцээ. Тэхгэцьеути, аёваст фэппэррэститээ кодтонцээ аёма сэе

жетээти уугай-дугэйттээ ратахтэнцээ.

Ахцэуэн мин адтай кустуарzon зэрбатгутаа фэууялахээз лэввархуар тэхгэцьеути, мэднимээр расагъаас кодтон, тааходуй, мах дэр зэрбатгутаа хузэн кээрэдзэмэн наэ тухсти сахат уотээ аёмвэндэй ку анхос кэнианэе, зэгъгэе. Ёрмэст зордэн цидээр гъулэгдээжийнадээ лэввардта, зэрбатгутаа сэе нэвүүгээ астъони ке нэбэл исбадтэнцээ, ие. Раст зэгъгэе, уой фэстэе бонти дэр ма ев къуаремэй зэрбатэхиуонцээ сарамаа, шорзелэнтээ кэниуонцээ, фал сэе астъянттээ ба еци анз дээгъялэй байзадаэнцээ.

ХОР АЁМА МÆЙÆ

Хуцауэн табу, зэнхон дуйне ку араста, уяд исходта Хор аёма Мæйи дэр. Байхэс син кодта, цэмэй арви реуэй рохс кэнуонцээ зэнхонтэн. Етээ дэр бацийнээ кодтонцээ, аётгайти ма наамаа уяахэн хуарэдээжийнадээ ракэнуни ихээс аэрхаудтэй, зэгъгэе. Ёрмэст наэ федудтонцээ, бонэй аёма ахсавээй ка си кийд рохс кэндзэнэй, уобаа. Сэе гъаст бахастонцээ Хуцаумээ.

– Уяахэн листээг тъудагбэл цэмээн тухсээти, – зэгътэа син Хуцау. Хэлттээ рагэлдзэтээ аёма ке халэе куд исхаяа, уотээ уяд куст киандзинайтээ. Исарази аэнцээ, зэдта куд?

Хори халэе исхайдтэй бонэй рохс кэнуунбэл, Мæйи халэе ахсавээй.

Хор еци фэдбэл истулдэй цъяах арви реумээ аёма аё гъартуулжийнээ зэлдагээ тунтэй зэнхон цэргутаа тавта. Мæйиэн цэсийн рафэлорс аёй, рауазал аёй, фал Хуцауи дэурдэн тийнэвээн хэйийес. Хор фэсхонху аэрнигүлдэй, уяд мæйээ дэр тийнэдэдта аё куст. Хори тэфагэе райийвтаа сатээг дунгити уулжилдэй. Уядэй нурмээ сэе дууей дэр зэнхон цэргутаа тийнэвээн тонцээ. Позтээ ба сэбэл аэндзэвгитээ дэр ма финсунцээ.

ТУБУДЗИЙ МÆНГÆТТÆ

Гъэсугэрөн тута бэласаа бэлэдэй аестэвдтээ араэст тийд золкьаа. Аё тури кондмээ гэсгэе 'й худтонцээ Тубудзи. Еци иймбэл исахур аёй, фал ие 'нгэрттээбэл ба аёмвэрсгээ дэр наэ тийдээ. Тутай фэлмэн цъяах сифтээ адтэнцээ аё мийнаасэ аёма тийдээ дэр. Еу сифэй ахе ку нифсадидэ, уяд иннаа сифтээбэл

ба э уолаефт исуадзида. Аёнаматэ бокъ цардэй фаянердэмэе ниннаэрстэй. Еу сэердигон фæсуарун бон листэг къадой сифæбæл æхе радаргь кодта æма хормæе цыифтæе сор кодта. Уæд æвеппайди хуæнхтæе æрдигæй дунгæе æ цорти æргъазта, ци къадобæл бадтæй, уой ин расаста æма Тубудзийæн æ тъæпп фæццудæл бæласи рæбун цыифдасти. Кæркитæ имæе бауадæнцæе ранихъуæруни фæндæй, фал æ нивæн еу дори буни зихъир разиндтæй æма æхе уоми рагимахста. Йе 'знаётгæе ку райдард æнцæ, уæд æ римæхсанæй ралæстæй, цыифдзости банаکæе кодта æма тухтæ-футдæй бæласæмæе исбурдæй. Бæласæбæл цæргутæе æрбамбуруд æнцæ æ фалдзос æма 'й фæрсунцæ, дæ балци куд рауадæй, зæгъгæ.

Тубудзи æ къæдзелæ бæрзонд ниргъута, уотемæй райдæтда дзорун. Думгæ мæ раст Сай денгизи астæу æргæлста. Уоми ба мæбæл æфсæнбазур цæргæстæе сæхе никкалдтонцæ. Аэз дæр син мæ къæдзелæй сæ сæртæе рауастон æма ледзæги фæцæнцæ. Денгизи æрфити æрбанакæе кодтон æма мæ мæнæе уинетæ уæ цори.

Игъосгутæ Тубудзий сосæгкæй сæ сæртæмæе рапамониционцæ, гъома, фур тæссæй фæккиудтæй, зæгъгæ.

САБАЗ АЕ КИЙНÆ КУД БАХАДТА

Сабаз хумаётæг зæнхкосæг сабур лæг адтæй. Аэ бийнойнаг Гагуассий хæцæе цардæй зæнхæндзæр дууæуатон къæси. Мулкæн имæе æдеугурæй адтæй еунæг гъог æма æд дæркъæе сæгъгæ. Гъог ба уотæ цæвагæ адтæй æма æхемæе хæстæг цæун неке уагъта æ хецауæй æндæр. Уотид æ раэти есге ку рацæуидæ, уæддæр имæе æ сиутæ фергъуидæ ницæвунæрвонгæй æма 'й педзæг фæккæнида. Синхонтæ куд дзурдтонцæ, уотемей си кедæрти фæрресунтæе кодта. Хуцау хуарз æма ин æ сиути кæрæнти циргытæ Сабаз хирхæй ракъуæрдта, æндæр ба устурдаær фидбилизтæе дæр исараztайдæ. Аэ хецау æй рауæйæ кæнунмæе рагъавта, фал ин гъави цæргутæе æ гъоги ахъæлтæе зудтонцæ, æма имæе неке бахицæе кодта. Аэлхæнгæ нæ, фал ма си еуетæ Сабазбæл айуан кæнун дæр райдæттонцæ. Уæлдай арæхдæр ба еци гъудтаги архайдта æ синхон Хоран. Еу загъдаэй, æ хъал цард æрвиста æ синхонбæл гириз дзубандитæ кæнгæй. Хъал ба куд нæ адтæй?.. Дардта æртæ гъоги, листфонс-

лунггарæ, æ хæдзарæ дæр адтæй дууæуæлдзугон. Сабаз имæе римæстгун уидæ, фал æхебæл хуæстæй. Еуемæй йе 'ндауогъ хæстæр адтæй, иннемæй ба багъæуаги адгор уомæ уаидæ æма ин хатир кодта. Хизта хуæздæр равгææе кийнæе бахатунæн æма иннæнгъæлти æ къохи бафтудæй.

Еу зумæгон гъизт бон Сабаз колхози галтæ цонæгъи байевтигъита æма гъæдæмæе рандæй согтæ пасунмæ. Тар гъæди ин цонæгъ æввзаргæ согтæй ку байдзаг кодта, уæдта йе 'нгости фæцæй метæй æрдæг æмбæрз берæгъи мард. Аэ меттæ ин шрцагъта, æркæститæ имæе кодта æма æ еу фарс цъасæе ку рашиндтæй, уæд балæдæрдтæй, цауæйнони цæф ke адтæй, уой. Г'исагъæс кодта, – ку æртæфса, уæд ин æ цар растьегъдзæнæн имæа мин ходæ искаэнунмæ бабæздзæнæй, зæгъгæ. Багæлста æй согти сæрбæл, галти хуасæй ма ци фæлхуæрттæе райзадæй, уонæй æй бамбарзта æма 'й сæхемæе æрласта. Истойни кауи мехтæбæл æй байаүгъта, æхуæдæг ба цонæгъ уæгъдæ кæнун римæдæтта. Гъог берæгъи ку æрæстæфтæй, уæд ниффуттитæ куудта, баудадæй имæе, æ сиутæбæл æй фелваста æма 'й истойни иштæумææ æргæлста. Сабаз имæе еу усмæе кæсгæй байзадæй, шæбæлдæр расæгъæс кодта, уæдта а медбилтæе баудадæй. Гъог икъæтæмæе бакодта, берæгъи мард ба истойни ниууагъта. Дукаг бинæе сæумæй фæххабар кодта, мæ гъог æдосæе берæгъ шимардта, зæгъгæ. Еци рæстæги берæгътæ арах адтæнцæ. Хиний æхсæвигон гъæумæе дæр æрбалаæбориуонцæ. Уомæ гæсгæ би, хабар ка райгъосидæ, етæ уадæнцæ дессаг фæуунунмæ. Хоран дæр фæззиндтæй. Истойни берæгъи мард ку æруидта, гъог имæе тузмæт каст кæнгæй, уæд си баруагæс æй и хабар. Аэ еу туман базæронд æй æма 'й рагæйдæр æйиевуйнаг адтæй. Нур тихицæе кодта Сабази гъомгæ.

– Сабаз, дæ гъог уæйæ ку кодтай, æз дин æй æлхæнун.

– На, Хоран, наæбал æй уæйæ кæнун, уæхæн гъог мæхе дæр туман. Уæддæр æхе гъæуай кæндзæнæй берæгътæй, иннæе туман дæр ма гæсæн бæззүй.

– Цæй, ци аргъбæл æй уæйæ кодтай, уобæл ма дин фондз соми æфтаун.

– Цитæ дзорис, сомтæ ци æнцæе уæхæн гъогæн?..

– Туман дæр ма ин минкъий ку æй.

– Цæй, туман дæр ма æфтаун. Дæ еунæг гъоги аргъæй уæс дунр ма балхæндзæнæе гъоги хæцæе.

Сабаз, цума естәбәл сағъәс кодта, уой хузән әә сәр аәркөләе кодта. Мәе хуарз синхон дәе, зәгъгәе, бакодта. Кәед имәе дәе зәрдәе уотә хъәбәр дзоруи, уәед дин әй дәедтүн, дәхүәдәг күд истәрхон кодтай, еци аргъбаел.

Уәйгәнәт әәма әлхәнәт кәрәедзей къохтәе райстонцә бафедауни Нисанән. Хоран әе реуи дзиппәй испласта зәхцатәе әәма Сабази къохмәе аәрнимадта гъоги аргъ. Аәрмәст әй, загъта, дәхүәдәг нуртәгкәе аәрбахъәртүн кәенәе мәе фонси истойнәмәе, уоми ба ин мәхүәдәг ести аәмәлтәе кәндзәнән. Сабаз гъоги сиутәбәл рәөвәйни гәлпәл бафтудта әәма 'й Хорани истойни кәевдәсмәе бабаста. Сәхемәе кү аәрбаздахтәй, уәедта Гагуассән раппәлтәй. Мәе синхон устурцъууХоран еугурмәй дәр әхе зундгиндәр хонуй, фал ин мәе кийнәе ке баҳадтон, уой ба наә бәләддәрдтәй.

ГАЛ ӘЕМА ХӘРӘЕГ

Гал әәма хәрәег хуәнхәбүн цъаех кәрдәгбәл хизтәнцәе. Гал минкүйгай хонхи къәбүртәбәл хәрдәмәе цәүн райдәдта. Уәед имәе хәрәег дзоруи:

— Гал, дәвләмәе аәрхезәе, лигъзи дәр дәу фагәе кәрдәг ес.

Дәләе әедули цъаех хәрәег, ци дәе гъуддаг ес, аәз кәми хезүн, уомә? Ами кәрдәг кәдзосдәр әәма адгиндәр әй.

Бәргәе мәе неци гъуддаг ес, зәгъгәе бакодта хәрәег, фал бәрзондәй кү рахауай, уәед дәе хәссүн мәенмәе кәсүй. Берәе раестәг нәбал рацуудәй, уәедта къәбүртәе гали фәссайдонцәе әәма дәэлбиләмәе аәртүлдәй иуонгсәститәй. Хеңау гали равгарста, ә фидтәе ин къәссати хәрәиги рагын бакодта әәма 'й сәхемәе аәрласта.

УРУСХАНИ АРГЬАУ

Аци аргъау фегъустон наә синхонти зәронд ләг Урусханәй. Цудәй мәбәел уәед дәс анзей бәрцәе. Еци раестәги ба гъәеути наәдәр телевизортәе адтае, наәдәр ба радиотәе. Кино дәр ма наә гъәумәе мәйәе еу-дууе хатти райони сәйраг гъәуяй аәрбаласиуонцәе, кәми ба үе дәр наә разиннидә. Сувәлләентән, сәе уроктәе әәмәе хәдзари листәг күститәе кү ракәниуонцәе, уәед уой фәесте сәхе цәмәй райгъәлдзәт

көдтайуонцәе, уәхән равгитае цубур адтәнцәе. Ме 'нгәртти хәшицәе изәригәнти гъазынәе цъоппәй, кенә дивилтәй наәхе иеконд къозотәй, тъәпән дор селатәй, хъуәлтәй... Күддәр ратапингитәе уидәе, уотә ба наә синхонти зәронд ләг Урусхани размәе наәхе баласынәе. Сәе колдуари размәе ин фәйнәгуттәй көнд ци къелагонд аәрэст адтае, уоми бадидә алли изәр дәр. 'Е размәе кү аәрбатумуыг үйанае, уәедта нин аргъаеуттәе кәнүн райдайидә.

Бу уәхән изәри бабәй наәбәел Урусхан батабедзәе кодта, даргыгомау уорс рехәе әе дуузе къохемәй аәрдәүйттәе кодта, уәдта фәрсүй:

— Уәләе Уазай дәлфәзтәе ци лигъз будур ес хуасгәрцәен, уоми есгәед адтайтәе?

— Адтан, адтан, зәгъгәе, исцъях – мах кодтан аәмхузонәй.

— Руәенәй руәенти си раестәмбес хәдзари асәе ци дортәе өө, уони дәр фәууидтәйтәе?

— Фәууидтан, фәууидтан.

— Еци дортәе уордәмәе кәцәй аәрхаудтәнцәе, уой мәхүәдәг дәр наә зүдтон, фал мин сәе хабар ба, мәнәе сумахи кари кү адтаен, уәед мәе фидәе Асәгө ракодта. Үе дәр әй хестәртәй фегъустайдә, әвәеццәгән...

Урусхан бабәй әе рехәе аәрдаудта әәма райдәдта әе аргъау күнүн.

Раги аәмәе раги, тухуәстәе раги гъар раестәгүтәе искоңта. Уазай раебунти дәр уорс мет наә уидә нури хузән, фал си уәраги сөрти уәнгәе цъаех кәрдәг задәй. Растанци әе тәгкәе чыңкыбәл уорх арф ләгәти аәрциардәй дуузе уәйүги. Хуңау әе дөвени, кәцәй әәма күтемәй аәрбафтудәнцәе уордәмәе. Асәгө күд дэурдта, уотемәй фиццаг цардәнцәе Устур Хъәрәсей еу гъашуи. Нур еци уәйүги дзилагае исәсқүддәй, фал сәе цәрән бүнүнти ихәлддзәт тәе ба байзадәнцәе. Кони әе дәр сәе кәнүнцәе Уәйүги цәрәнтае: Неке гъигәе дардтонцәе, цардәнцәе сәхе уоди фәлләйнәй. Зәнхи аәрдоңтәе къәддәх дортәй никкәдзос көнниуонцәе хумзәнхитән, фонс дәр сәхе аәнгәстәе устур мүттәи иштүнүтдөнцәе. Нур аци дуузе уәйүги ба сувәллонәй «уорсъох» охур адтаенцәе. Сәе фидәе син алцидәр цәттәй ләвардта. Ку багъембәл әңнәцәе, уәедта косуни бәєсти фудуаг миутәе кәнүн райдәдтонцәе. Ка син бауайдзәеф кәнидәе, уой ба сәе буни фәккаениуонцәе, сәрдзәефтәе әәма 'й иуонгсәститәе

бакаениуонцæ. Хестæр уәйгутæ син хилæ кодтонцæ, уә фудуаг миутæ ниуадзетæ, зæгъгæ. Зундæй дæр вугурон рæвдзæ кæми адтæнцæ æма сæмæ сæ гъос не 'рдардтонцæ, сæ æнахъзæл кæнонтæ æндахтæрæл кодтонцæ. Еу уәйгутæ фур надæй ку рамардтонцæ, уәдта син гъæуи хестæртæ маруни тæрхон рахастонцæ. Цъуххæстутæ уайгутæмæ дæр разиндтæй. Уайтæгъддæр син кадæр фегъосун кодта хестæрти тæрхон. Фицагдæр хатт гъе уәд фæттарстæнцæ сæ нецæйаг уодтæн. Хæлæф-хæлæфæй рамбурд кодтонцæ, хуæруйнæгæй сæ хæдзари цидæр раирдтонцæ, уони æма бæлæстæ, къæдзæхти аууæнтти ледзæги фæцæнцæ. Уадæнцæ æртæ æхсæви æма æртæ бони. Ёрмæстдæр ести ракомидзаг кæнунмæ ци радзæбæл уиуонцæ, æндæр уолæфгæ дæр некæми æркодтонцæ. Гурумухь, фæлтухъатæ кæд адтæнцæ, уәддæр лæдæрттæнцæ, сæ фæсте фæдесонтæ ке рацæудзæнæй, уой. Уәйгутæ сæмæ хестæрти тæрхон исæнхæст кæнунмæ ку бацудæнцæ, уәд сæ хæдзари næ байяфтонцæ. Сæ фæсте ма фæууадæнцæ, фал сæ нæбал рапыафтонцæ. Кæд сæхуæттæ, всгæми хуæнхти ниммæлионцæ, зæгъгæ, рагъуди кодтонцæ æма фæстæмæ раздахтæнцæ.

Ледзгутæ цулпæрæймаг бон рæфтæмæ хæстæг æрбахъæрттæнцæ Уазай рæбунмæ. Сæ фæсте æзмæлæг ку næ разиндтæй, уәд æрсабур æнцæ. Ихизтæнцæ ин æ тæгкæ сæрмæ, иссердтонцæ си дессаги урух сор лæгæт æмæ уоми æрçардæнцæ. Фицаг бон æма æхсæвæ æзмæлæгæ дæр некумæ ракодтонцæ, кæрдæгæй листæнтае исходтонцæ æма фæххустæнцæ. И дуткаг бонæ ба æстонгæй батухстæнцæ æма сирдтæбæл цауæни рацудæнцæ. Сæ нивæн еци рæстæги хуæнхти æма будурти дæр æлли хузи сирдтæ араæ адтæнцæ. Хуæнхти сæртæбæл – дзæбодуртæ, æскъетæ, æндзæрдæр лигъзити ба – сæтæ, æрситæ...

Æхсæндауумау сæмæ кæми адтæй, фал тугургъæди æсдæвдæн даргъ гъелтæ æмæ кæдзæхти саст устур дортæй архайдтонцæ. Сирди дзогæ ку раиниуонцæ, уәд еу уәйгутæ сæ къахнæдтæбæл араенсæни æрбадидæ, иннæ ба сæмæ фæстегæй æрбагъузидæ, исгъæртæ сæбæл кæнидæ. Етæ дæр фур тæссæй сæ ахур къахнæдтæбæл ледзæги фæууиуонцæ. Уоми ба си араенсæни бадæг еу – дууæ фæцæфæтæ кæнидæ æма сæ равгæрдидæ. Еу загдæй, сирди фидæй мийнасæ кодтонцæ. Цауæнæй уæгъдæ рæстæг ба æрвистонцæ сæхе æргъудигонд

тæвзитæй: еу къæбурæй иннæ къæбурмæ багæлл кæнун, булкæстæ æд уедæгтæ истонун, егъау дортæ æхсун. Уæлæ хулигæрцити ци устур дортæ фæууидтайтæ, уони дæр етæ тæрхистонцæ Уазай сæрæй. Уотемæй сæбæл анз райевгъудæй. Уојумæ си тæрсундзийнадæ дæр феронх æй æма хæстæгдæр буллuri гъæумæ хаттай фæззиниуонцæ. Алли æрциди дæр, сæ тæрдæмæ ци фиртон фæцæуидае, уой равгæрдиуонцæ æма 'й тæрдæгфунхæй рахæуæриуонцæ. Рæстæг куд фулдæр цудæй, уота: сирдтæй гъæуи фонсбæл азæхдæр цауæн кæнун рæндиæттонцæ. Уомæй ба вугай фиртонбæл нæбал евгъудæй се 'рицуд, фал сæ дууей уæнгæ исхъæртун кæниуонцæ. Ке баххæуæриуонцæ, иннæ фидтæ ба саги соргонд цæртти балхиуонцæ æма сæ лæгæтмæ хастонцæ.

Уотемæй гъæуи фонсбæл буларæ æфтудтонцæ. Адæн тæхтæнцæ, фал къæдзæхи асæ уәйгутæмæ æргонæй дзорун тæке æндиудта. Лæдæрттæнцæ, сæ дзурдæй ке неци пайдæ рæндиæтæнæй, уой дæр. Уәйгутæ сосæгкæй бамбурд уиуонцæ лима унæфтæ хастонцæ, ци амалæй фæййервæзун кæнонцæ сæ фанси мортæ, уобæл. Ка загтæ, æмбурд гъæуæй истохæн сæ хæвциæ, ка – næ гъæунгти арф къæхтитæ исказæнæн æмæ сæ уордæмæ ку басайæн, уәдта сæбæл дортæ никкалдзинан, зæгъгæ... Берæ æндæр хузи фæндæнттæ ма æвзурстонцæ се 'мбуурдти, фал си вунæг дæр æдас næ ризиндтæй æма сæбæл нæ арази кодтонцæ.

Еци æмбурдтæмæ æрбацæуидæ, тæгкæ фæстагдæр ма и тæгуи ка æрçардæй, уәйгутæн сæхе æнгæстæ гæсдавд хъаболгун тæи. Худтонцæ 'й Дзамболат. Цæведдонгæ, ѹе дæр æрбалигъдæй Хъæмрæссе æрдигæй æма гъæугæрон каун къæс исходта æ бийнонтæн. Дзоргæ некæд неци кодта, æнцад бадгæй игъосидæ унæфтæмæ. Еу уæхæн æмбурди ба дзурди барæ ракурдта.

Æз ма суваэллон ку адтæн, – загтæ Дзамболат, – уәд хистæртæй фегъосинæ уәйгути хабæрттæ. Куд гъуди кæнун, уотемæй син хъаураеи неци бакæндзинан. Зундæй сæбæл билиархайун гъæуий...

Адæн сагъæсти ранигъулдæнцæ, циуавæр зундæй сæбæл прахайун кæнуй, зæгъгæ. Усми фæсте ба исдзолгъо-молгъо кодлонцæ, бахæлхъои æнцæ. Ёмбурди хестæр Тембол сæ баглbur кодта, ѹе 'ргон раздахта Дзамболатмæ æма 'й бафарста:

Ци хузи æма кутемæй сæбæл рацæуæн зудæй?

— Нурутэгкæ уин бæлвурд нæ зæгъдæнæн, фал гъуддаг мæхемæ есун. Ёрмæст мин сугъзæрингтæй цалдæр къæрти иссеретæ. Ёз куд æригъустон, уотемæй уæйгутæ сугъзæрингтæ бэрæ уарзунцæ. Гъазæн гъолтæ, дан, си ниххуарунцæ зæма сæ фæргути хузæн сæ хууртæбæл æрауиндзунцæ.

Айфицаг дæр си еуей хуурбæл æрастæфтæн цалдæр гъоли. Инней хъурмæ дæр айевæй бакæститæ кодтон, фал си уæхæнæй неци разиндæй. Хуцауæй уи баруагæс уæд, — зæгъта Дзамболат, — æртæ бони зæма æртæ æхсæви фæссагъæс кодтон, сæхе кæмæй рæвдаунцæ, еци сугъзæрингтæ фæрци сæ кутемæй расайон зæма сæ уæлæ Уазай æндаг фарс бæрзонд Cay айнæгæй кутемæй рахаун кæнон сæрисæфæн арф коммæ, уобæл. Къуавре зæмъудæй цæун уæйгутæмæ. Кæд мин мæ еци фæндæ исæнхæст кæнун бантæса зæма сæраегасæй æраэздæхон, уæд хуарз. Ци æрцæуий царди медæгæ. Мийаг, ку нæбал æраэздæхон, уæдта мæ дууæ сувæлпони уæ иуазæг уæнтæ..

Адæн бабæй раздаирау нигътьос зенцæ. Устур деси сæ бафтудта еци мадзора сабур лæги нифхастдзийнадæ. Неке неци исдзурда. Хизтонцæ, Тембол ин ци дзуапп ратдæнæй, уой. Уæди рæстæги хестæри разæй унаæфтæ зæма дзæгъæл дзурд кæнун ходуйнаг адтæй. Хестæри унафæбæл кæстæртæй арази ка нæ уидæ, уомæн дæр дзурди барæ лæвæрд цудæй зæма еци хуарз фæткæ неке ихалдта.

Хумæтæги нин нæ фиддæлтæй нæ байзадæй уæхæн зæмбесонд: «Хестæрæн æ фий ниссæрфæ, уæдта 'й зундбæл бафæрсæ». Гъома, ѹе уоди хъаурæй кæд лæмæгъæл фæуий, уæддæр царди цаутæ фулдæр фæууидта зæма син сæ фæлхæнтæмæ дæсnidæр æй. Тембол, Хуцауи фæрци, зунди зæма уоди хъаурæй æнхæст лæг адтæй, адæн ин устур аргъ зæма кадæ кодтонцæ. Ёрмæст æхсæнадæн ести ахсгиаг фарstabæл ку сагъæс кæнидæ, уæд æ сор хед арæх æ тæрнихæй рагъарида. Уæддæр бабæй æ тæрнихæл хеди æртæхтæ рабадтæй. Уорс буйнаг ходæй сæ æрсæрфитæ кодта зæма ѹе 'ргон раздахта Дзамболатмæ.

Ци ахсгиаг ихæс дæхемæ есис, уой исæнхæст кæнун дин не 'офæлдесæг Устур Хуцау бантæсун кæнæд. Ёнгъæлдзаяи бæх нæ фæллайүй. Max дæр дæ хæздзинан зæрдæдзоргæ, зæрдæхсайгæй. Устур Хуцауи фæдзæхст уо. Сугъзæрийни къæртитæ ба дæ уойбæрцæ дæр гъæуæд. Уæлæ хуæнхти

кæддæр цауæни уогæй цалдæр къæртти иссердтон. Сувæллæнти гъазæнæ си барасуѓд кæнунмæ гъавтон, нур ба сæ дæумæ дæдтун, зæгъгæ, æ цъæх цохъай дзиппæй исиста æртæ цæхæртæ калгæ листæг къæртти зæма сæ Дзамболатмæ балæвардта. Еума дууæ лæги дæр сæ бадæнтæй фæггæппитæ кодтонцæ, махмæ дæр ес, кæд ма фулдæр гъæуий, зæгъгæ.

— Фагæ зенцæ атæ. Фулдæр син ку радтон, уæд мин нæбал бакомдæнæнцæ сугъзæрингтæ агорунмæ фæцæун.

Дзамболат сугъзæрингтæ уорс хæцъели батухта зæма сæ æ дзиппи ниввардта. Еци бонæ ѹе 'зæр исхаста уæйгутi пæгæтмæ. Фусунтæн уæхæн иуазæг фиццагдæр хатт адтæй зæма имæ еу усмæ кæсгæй райзæдæнцæ, уæдта сæ губунгидæр исдзурда:

— Гогола, иуазæги хуарз фæххинцæ.

— Цæмæй хуарз æй фæххинцион, Бобола?

Кæд ин æхе равгæрдон, зендæр нæмæ фонси фид ку нæбал байзадæй.

— Кудин æхе æвгæрдис, фæлхæрст. Иуазæг уæддæр еу бон иуазæг фæууй.

Еци дзубандитæмæ Дзамболати зæрдæ бамæгур æй. Балæдæртæй, рæстæг ке нæйиес æ фæндæ идардæрмæ рапгъæвунмæ, уой. Уæддæр æхе дардта, цума нецæмæй тæрсүй, уой хузæн. Ё дзиппæй исиста уорс хæцъели тугъдон, æ фий æрсæрфта зæмæ сугъзæрийнæ æртæ мори зæнхæмæ æркандæнцæ. Уæйгутæ уони ку раудтонцæ, уæд сæмæ сæхе бакалдтонцæ. Губунгинмæ хæстæгдæр адтæнцæ зæма дууæ ѹе раскъяфта, иннебæл ба еунаæг æруадæй.

— Кæми сæ иссердтай, рахæссæ ма си никидæр, зæгъгæ, баурдуг зенцæ Дзамболатмæ.

— Мæнмæ фулдæр нæбал ес, фал сумах ба уотæ хъæбæр кæд гъæунцæ, уæд уалæ Cay айнæги бунæй коми берæ ес. Ёз дæр сæ уоми иссердтон. Сæ рæсугъдмæ гæсгæ сæ райстон, зендæр си ци кæнун?..

— Гогола, тæгъд цæугæ аци хуæнхаг дзиглой хæццæ, — исдзурда и губунгин.

Дæхецеæн дæр зæма мæнæн дæр еци сугъзæрингтæй æрбахæссæ.

— Ду ба нæ цæуис, Бобола?

— Ёз ма си кæми гъæун? Ду ке æрбахæссай, етæ нæ фагæ уодзæнæнцæ.

Дзамболат æ медзæрдæ бацийнæ кодта, æгайти ма euнаæгæй çæуи... Еугæйттæй сæ æнцондæр уодзæннæй расайун, зæгъгæ. Сугъзæрийнæдзаутæ уайтагъддæр лæф-лæф кæнгæй, исхъзæрдтæнцæ сæ нисанмæ. Дзамболат айнæги билæмæ бацуðдæй æма урдугмæ æхе искаæсæг кодта. Гогола дæр æй бафаензæ, фал неци уидта æма исгъæр кодта. Кæми æнцæ сугъзæринттæ?

— Дæлæс се 'рттевгæ цæхæртæ фæззиннæ-фæззиннæ кæнунцæ. Билгоми кæронмæ бацо æма сæмæ пæмбунæгдæр никкæсæ, — дзуапп равардта ин Дзамболат.

Гогола айнæги хуæд кæронмæ бацуðдæй. Æ сæр урдугмæ ку рагубур кодта, уæд æй Дзамболат фæстегæй фенсудта æма уæ фудгол уоййау ку баудæ. Уæйуг рафардæг æй арф коми хæнхулти буройнитæй. Дзамболат хуæнхаг сугъдæг уæлдæфæй æ реуи идзæг исуолæфтæй.

Иннæ гумудзай дæр, цалдæнгæмæ ма рохс æй, уæдмæ ку нæ расайон, уæд мæ бахуæрдзæннæй, зæгъгæ, фæрраст æй лæгæтмæ. Боболай байяфта хусгæй, æ хурхур игъустæй идардмæ. Лæгæти дуари гъæрмæ æ еу цæстæ байгон кодта æма æрдæг фунæйæй рафарста Дзамболати:

— Ёрбахастайтæ уæ сугъзæринттæ?

— Нæма. Гогола сæмæ ниххизтæй æма сæ нæ фæразуи хæрдмæ исесун. Мæн дæумæ фе 'раиста, цæрттæй ци рæвæйнитæй искодан, уони хæвцæ, дан, рауайæд æма мин фæййанхос кæнæд, зæгъгæ. Бобола цидæртæ бадугъд-дугъ кодта, æ цæститæ тумбул къохтæй æрæуурста, раистадæй æ листæннæй, рæвæйнитæ æрагы ракодта æма дуумæй дæр фæннæхстæр æнцæ. Изæрментæ кæнун ку райдæдта, раст еци афони исхъзæрдтæнцæ Cay айнæги цormæ. Дзамболат раздæр баудæг билгоммæ æма нигъгъæр кодта урдугмæ:

— Гогола, нуртæгæ дæмæ Бобола рæвæйнæ рауадзæннæй, дæхе си федар бабæттæ æма дæмах дуумæй исласдзинан. Еци сайæн дзурдтæбæл Боболайæн æ зæрди къуми дæр гурусхæдзийнадæ нæ разиндæй. Æ рæвæйнæ урдугмæ рауагъта, фал æй æзмæлуңгæнæг ку нæ фæцæй, уæдта нигъгъæр кодта!

— Дæлæ фæлхæрст, рæвæйнæбæл дæхе федар бабæттæ. Кæми 'й, кæ, еци æдули, зæгъгæ, рафарста Дзамболати.

— Ёвæдзи имæ рæвæйнæ æнхæст нæ хъæртуй, ниллæгдæр æй æруадзæ.

Бобола айнæги тæгкæ билгæрон æрлæудтæй. Æхе рагубур кодта, фал æвеппайди æ къæхти бунаæй дортæ фезмæлдæнцæ æма йе дæр рафардæг æй цæлхæ-буройнитæй арф коммæ. Дзамболат æрмæстдæр гьеуæд æрлæдæрдтæй æ фæллад æма йе стонг. Цæун гъудæй лæгæтмæ, фал имæ æ иуæнгтæ нæбал иуѓустонцæ, күддæр æрлæмæгъ æнцæ æ уæргутæ. Нигки ба ма талингæ æ сай изæлуйæй зæнхæ æрæмбарзта. Уæхæн мïjæдари сирдтæ дæр сæ бунаæттæй нæбал фезмæлунцæ. Дзамболат айнæги кæроннæй еуварсдæр рауидæй æма цæх зæлдæбæл уæлгоммæ æхе рауагъта. Кутемæй рафунаæй æй, уой лæдæргæ дæр нæбал бакодта. Фудфунтæ 'й æнцад хуссун нæ уагътонцæ. Уæд имæ Гогола кард инсун райдаидæ, кæми ба имæ Боболай æставд дæндæгути къæнцкъæнц исигъусидæ. Бонивайæнти фур уазалæй фæгъал æй æма фæннæхстæр æй. Уæйгути лæгæтмæ ку æрхъæрттæй, уæд фиццагдæр æртгæнæни фунуки цæхæртæбæл хуæруйнагæй ци æрдæгфунх фидтæ байзадæй, уоннæй фезонгутæ ракодта æма йе 'стонг ниссаста. Рæфти уæнгæ сор листæнбæл фæххустæй. Гъæумæ æрхъæрдтæй, хор хонхи къæбүри аууон æхе ку раримахста, раст еци афони. Æррæстæ баудæй Нихæси фæзæмæ. Гъæуи цæргути байяфта æмбурдæй цидæр ахсигæг пъуддæгбæл унафæ кæнгæй. Хестæртæ бадтæнцæ гъæдин къудурæннæй араæт къелатæбæл, фæссевæд ба урдугæй лæудтæнцæ сæ цори æма лæмбунæг игъустонцæ дзубандитæмæ. Дзамболати ку рауидтонцæ, уæд сæ дзубанди фæссабур æй. Бустæги зæрæндтæй фæстæмæ иннетæ ба фестадæнцæ. Сæ цæстингаси бадтæй устур цæмæдесдзийнадæ. Дзамболат хестæрти размæ баудай, æ ходæ исиста, æ сæрæй син ниллæг æркувта, фарни унæфтæ кæнетæ нæ боц хестæртæ, зæгъгæ. Хъæбæр цæмæй тарстан, еци бæлахæй фæййервазтан Хуцауи фæрци, табу ин уæд. Не 'зæгтæ уæлæ Cay айнæги бунаæй арф коми сирдзæуæн кæнунцæ.

Гъæуæмбурди ходун нийязæлдæй хуæнхти зæйæ раууди унæррау. Дзæвгарæ рæстæг адæни ходун æма дзахъула нæ басабур æй.

Тембöl исистадæй, æ ходæ исиста. Адæн фæссабур æнцæ æма дзорун райдæдта.

Дзамболат, дæу агкаг арфийаг дзурдтæ нæ бон нæй иссерун æма дин мах бæсти кадгин Хуцау райарфæ кæнæд!.. Дæ гъæубæстæн ци егъау хуарзи баудтæ, уой дин нæ фeronх

Руслан гъуди кæнуй адæймаг æма рæстæги æносон философон фарстатæбæл, уонæбæл гъудигæнгæй ба æнæ гъезæмарæгæнæн нæйиес поэтæн. Йевдесæнæн æрхæсдзинан æ цубур æмдзæвгитæй вуй.

*Цæй Кæрон æма Райдайæн,
Цæй Уæлæрвтæ 'ма Дуйне!—
Аци Бæсти, нæ уæс сайун,
Цъеуæзмæлæгдæр нæйи...*

*Минанзигтон симæр цадæ,
Утъирдонæ, цъæх гъуна...
Денгизау си тузмæг уадæ
Ку нæ кæнуй дæгæрна...*

*Фудæнгъæл лæгай, мæ зæрдæ,
Мабал арф кæнæ дæ нæз,—
Кæмидаæти ес цидæртæ,
Аци рауæн неци ес...*

Руслан уруссагай, кенæ англисагай ку финстайдæ, уæд ин æ ном зудтайуонцæ берæг рауæнти. Фалæ нæ дигорон рагон рæсугъд æма æрвон æвзаги бон нæй нæ хæзæдæр поэтти дуйней зүүдгонд адæймæгти æмрæнгъæ æривæрун - горенау лæууий нæ размæ, уомæн æма нæ адæм æгæр минкъий æнцæ, æцæг поэзи ба æндæр æвзæгтæмæ тæлмаци кæнун нæ комуй.

M. B.

«Хæзнатæй Хæзнадæр æй ме 'НКъард...»

Уæд уотæ...

*Лæги ном фæххастон æз саргъæн,
Фæллдардтон илигæннтæн æфсаæ.
Хæраæгæй фækкустон мæ уаргъæн,
Иссудæй гье уотемæй мæ карæ.*

*Адзалау зæрдихудтæй тарстæн,
Лæвардтон кæмифæнди мæ кезу.*

*Цомайæй фæххадтæн æз уарзтæн,
Æ фæдбæл базудтон сæрмæ хезун.*

*Уомæй бийгæ цудтæн æз мæ цард,
Мулкæн æй римахстон зæрди моси,—
Берæ уæд Хуцауæн æ лæвар,
Нæ кæнун ин Æ хуарз мæхе бози!*

*Мæстгинаæй дæр мæ нет – тæргъæд,
Разиндæй æведуйгæ мæ гæдзæ.
Фал кæмий, ци рауæний мæ фæд,
Ке бахастон, кæмий еци хæрсæ?*

*Кæд, мийаг, айяпп æй раст лæг ун,
Хаирдæр æй цæрун берæгъондæй?
Ка фæддасуй æ доги лæгун,
Гъæздугдæр æй кæд в нивамондæй?*

*Уæд уотæ – нæ кæсуй мæмæ хард,
Мæ къерей кадавар кей и гахæ,—
Хæзнатæй хæзнадæр æй менкъард,
Мæ фæсмон æхуæдæг бери аргь æй...*

2009 анз, 18 июнь

* * *

*Кæд æрцæруй Федауцæ нæ уодти,
Æ йастьони, цума, тæхгæмарг?—
Ку базонæн Нивæн нæ Бонуоддæр,
Бонфæстагдæр ку суй нæ бæлах...*

*Хуцауæн кæд æрцæуæн æ надмæ,
Мах кæсун кæд базонæн бунмæ?—
Ку рахезүй нæ зунд зæрдихатмæ,
Зæрдихатт ку разелуй зундмæ...*

2005 анз, 31 август

* * *

*Унгæг бæннтæе уидæ мæнбæл дæр,
О, æз дæр фæууидтон фагæ зинтæ,*

Фал дæвдæг нæ кодтон – фæлмæндæр,
Æніхæс нæ кодтон – ихæсгіндæр...

Мæнбæл дæр а ирд бони уардта,
О, гъарзинæ æз дæр, æвуд уогæй,
Нæ ниццудæй уæddæр мæ йарт ба,
Харакет синձарстон уоди согæй...

Мæнæн дæр зунд адтæй кæсгон къах,
Цард уæddæр нæ барстон фудилæгтæй,—
Адæймагæн кодтон устур аргъ,
Æ номæй ин састон мæ мондæгтæ...

Зæнхæбæл, æппун неци, номæн
Еунæг хуарз лæг, зæгъæн, ку адтайдæ,
Гъе уæddæр æ хицæмæ уомæн
А дуйнебæл цæрун æнгъизтайдæ...

2009 анз, 16 сентябрь

ÆВИ...

Илгъаміндзатæй мæ хъури
Ци тухæй цæуй къæбæр!
Уанæбæрæг реңгæ гури
Ци бацардæй, ци, уæddæр?

Циуавæри фудимелæ
Æхсинүй мæ медæгæй?
Ци агоруй, ци æзгелуй,
Ибилис æви лæг æй?

Мæхе хæццæ, мæхе никмæ
Мæ хъазауат цæбæл æй?
Мæн хузæн ма царæстъигъдæй
Сирд фæнниудта и гъæдæй.

Масти хæццæ мæ бауæри
Куд исеу æй, куд, мæ тог?

Кæд езмæнсти уоди сауæр
Уотемæй кæнүй кæдзос?..
2009 анз, 12 февраль.

* * *

Мæ фæндити ласæг æркұнау æй,
Æрниллæг æй бæннтæн сæ цына.
И фæстаг лæварæн ци сæнтсау æй,
Ке кæвдæсмæй хæссон, ох Æна?

Æ буцæутæй кæуий заронд кауæ,
Рабадтæй уомæл арвæл гъуна.
Мæ нивæн æ тъепа урзацауæй
Куд исесон фордæй, ох Æна?

Зунди ех лæдæрсүй зæрди хауæй,
Мæ фæсмон-Сибийраг абана...
Гæр, дуйнебæл нæййес æндæр рauæн,
Æндæр бæстæ нæййес, ох Æна?

Ревæд агæ кæнун тухæстайæ,
Систи тогмæ дарун тæгæна...
Хускъæ уесæй бийун ниви кауæ,
Ка мæмæ фæккæса, ох Æна?..

2008 анз, 4 июль

* * *

Нæ кодтон уотæ нурмæ:
Цæвддорау кæсун дуйнемæ,
Бонизæрмæ дæн хъурмæ,
Исунгæг уй уод æхемi...

Нæй десарæх хуæрзæгæн,
Цæстисуги ртæх – æвзестæ,—
Зин дзорæн кусуй лæгæн,
Æнцион кæ'үæн ин уæд фестуй...
2006 анз, 4 февраль

Æй нæ цард Ибилиси хуаллаг,
Зелгæ хъум, нилласуй нæ æхемæ,
Ма фестуй еу-иннемæн æзнаг,
Ку æрвадæ исуй, æд фæлдемæн...

Нæ цæститæ дараен къæпетæн,
Сæ фийтæй син згелæн и зæрдитæ.
Æ еу цæстæй кæсуй нæ Федæн,
Ракалуй æ иннемæй æртитæ...

Уогæ ба куд гъæугæ дæ, Фæсмон,
Нæ цæсом æркæнæн ди æхснаэнгæ,—
Нæ федауй гегæй Фæстаг бон,
Фæстаг бон федауй хатир гæнгæй...

Нæ нигулуй æнцойнæ и хор,
Нæ баходгæй фæлмæн и мегътæмæ...
Нæ фækкæнгæй цидæртæ иронх,
Исæмбæлæн нæйиес хуарз естæбæл...

2006анз, 8 ноябрь

Нæ нимайун мæхе изæдбæл,
Нæма бæззуй мæ уод ковæндонæн...
Нæ хонун æз неке мæ фæдбæл,
О, мæн дæр æ фæсте маке хонæд...
Ка сарæстæй сæрмæ, ка – бунмæ,
Еу иней сæребарæ ма ндавæд...
Нæ гъавун еске аккаг унмæ,
Мæн аккаг унмæ дæр маке гъавæд...

2007анз, 2 сентябрь

Нæ ауæй фулдæр фæуй нæ нет,
Нæ равгæй фулдæр фæууй нæ бæлдæ,—
Ци нæдтæбæл никкалæн нæ хед,
Рауайуй уонæбæл и цъæх зæлдæ...

Нæ ургбунтæ раftauæн цæбæл,
Ци гъудæгти ниууæн æрдæгуали,
Рацъирт кæнæн еу бон уонæбæл,
Ма фæстæмæ рцæуæн æнæхуали...

Нæ лæууæн нæхе нихмæ карздаær,
Нæ косæн фæстаг бон – фæстаг кадæн,—
Еске къанц нæ бавзаргæй раздаær,
Федауцæй нæхе къанцци нербадæн...

2006 анз, 29 октябрь

«Как всæ томительно пустынно...»
Ник. Огарев.

Цæй Кæрон æма Райдайæн,
Цæй Уæлæрвтæ 'ма Дуйне!—
Аци Бæсти, нæ уæ сайун,
Цьеуæзмæлæгдæр нæйие...

Минанзигтон симæр цадæ,
Утьирдонæ, цъæх гъуна...
Денгизау си тузмæг уадæ
Ку нæ кæнүй дæгæрна...

Фудæнгæл лæггæу, мæ зæрдæ,
Мабал арф кæнæ дæ нæз,—
Кæмидæрти ес цидæртæ,
Аци рауæн неци ес...

2006 анз, 2 декабрь

Седзæр адтæн, о фал нæ фæттарстæн,
Байрагбæл бæхи уæргæтæ цурхтон...
И цард мин æхуæдæг ци нерхаста,
Æз уони мæхæцæй ниддугæтон...

Ма нæ дæн къæндзæстуг неке цори,
Арт гæнгæй, нæ ракурдтон æз зинг...

О, нэййес сау æстъялфæ мæ хори,
Мæ къæвдати нэййес мæнгæ тъинк...
2007 анз, 25 июнь

ЛÆГХУАРТИ КУВД

Сæри цъæрттæ сор кæнуңцæ
Лæдзугтæбæл итигъдæй,
Нерæнги ма лæдæрсунцæ
Хуæрзæрæги æстъигъдæй...

Косартгæнгутæ цъæх æрдзи
Фу кæнуңцæ фид, къере...
Сæ раздараптæ сембæрцæ
Сурх дарунцæ сæ уæле...

Сæ билтæбæл сойни тæлмæ
Æнахур къæтæр ниццæй,
Нитталингæй арв сæ сæрмæ
Дидин æма сау биндзæй...

И халон сæмæ ниндзаст æй,
Ниххæлеу æй æ гъæлæс...
Æ базуртæ даргъ райвазта,
Ниццæй кодта еу пæрраест...

2007 анз, 8 июнь

Мæ раст æма ме нæрастæн
Æй кæбæлти сæ йарæн?—
Ку нэййес син еу никкастæй
Хæцæнгæнæн, æвзарæн...

Фæстаг бони Æууæнкæмæ
Æрцæй фестæг ун ци бон,
Фæстаг Гурусхæ мæ зæрди
Уæд рахъел уй, ци кæнон...

2006 анз, 18 июнь

Нæ ди тæрсун, ма ми тæрсæ,
Мæнгæ дуйне – уæлæ цард,—
Ес мæ пеци æндæр тæрсæ,
Ес мæ пеци æндæр арт...

Нæ ди тæрсун, ма ми тæрсæ,
О, мæ догæ – фуддзаман,—
Нæ дæ бакæндзæн æнхуæрсгæ,
Нæ мæ ракæндзæнæ хъан...

Нæ ди тæрсун, ма ми тæрсæ,
Мæ Дузæрдуг – мæ Федæн,—
Дæн еу хузи Æнаæбæрцæ,
Иннаæ хузи – Неке дæн...

2007 анз, 18 июль

УАЛДЗÆГÆН

О, дертæхгæ мæргъти зари
Фагæ цийнæ нæбал ес.
Кæддæрау дин дæ фæгъгъари
Нæ ракалуй уод æ фест...

Нæбал рæвдаай мæ цæсти
Дæ цъæх æрдзæн æ фæлуст.
Дæ бæнттæ мæбæл евæрстї
Евгъуынцæ – сауæй хурст...

Дæ рохс арв мæ нæбал сайүй
Нур æхемæ, фиццагай.
Дæ къæвдати ниффæлдайун
Мæ фудбони Æнгъæлдзау...

Ку тæ гæлдзун мæ къæредæ,
Гъосгинходæ, цупухъ дæр...
Дæ дзæгæргутæй алкæ дæр
Ку кæнуй мин мури гъæр...

2007 анз, 9 май

Ку нэй губун мæнмæ финстдæр,
Естонг дæр – неци, æ рист дæр...

Мæ рагъ, меуэнтгæ, мæ хынгæн
Се нцон дæр – неци, сæ зин дæр...

Уод æй гъуддаг, цума ходæй,
Кæнгæ æфсæрми уомæй æй...

2007 анз, 21 июль

Цæмæдæрти раздæхун фæстæмæ,
Уоди баркыи ркæнун æвдæлон,
Раст, цума, мæ зæрдæн æ фæрстæбæл
Фæццæй хуайй æхе евгъуд бон...

Æрцæун нæуæгæй кумæдæрти ,
Кæмидæрти цидæртæ спарун.
Дуккаг хатт еци еу тар изæрти
Фæсмони цæстисугæй уарун...

Ихалун рауæнгай мæ къахвæдтæ,
Мæ фæрæти дзæфтæ æмпъозун...
Мæ кæддæри бæдæлттæ – рохс фæндтæ,
Мæ ревæд сай авдахи уозун...

Кæд, мийаг, нæма дæн уотæ кардзуд,
Нæ кæнун медбунати цоппай?–
Нæ фæстæмæ раздæхун , хатгай,
Разиннуй нæ фиццаг размæр рацуд...

2006 анз, 29 август

К-æн

«Ты из женщин, но им не чета...»
Байрон.

Ду мæ бæсти кодтай лæги куст дæр,
Ду зæгæл и фæйнаæги хуастай,

76

Ку, бæрzonд исцæй толгæй дæ дустæ,
Къудурæнттæ дæ рагы хастай .

О, мæн ба нæ ракодта евдæлгæ,
Ци мæхемæ, ци ба дæумæ дæр,–
Фæццæртæн , асаæт bonaу , æфхæлгæ,
Изæрæй дæр –тузмæг, сæумæ – дæр...

Нæ дууей дæр мбарзта дæ нимæт,
Нæ нæ тавдта мæ кæрцæ, стур уогæй, –
Фæббæззүй дзæбокæндæр фæрæт,
Фæрæтæн нæ фæббæззүй дзæбокæ...

2006 анз, 23 январь

«Все вами сделано, чтобы я
успел на этот мир обидеться...»
Василий Фæдоров. «Недругам»

Къулумпитæ взурстон æведуйгæ,
Фæммас т кодтон, гъæуя-нæгъæуя.
Уæгъдæ мæ нæ уагътонцæ и күйтæ,
Зæгъионцæ, мадта рацæуа!

Дзубандити мæн-еу æфтудтонцæ,
Сæхе хузæн кодтонцæ мæн ку...
Разиндтæн фæруæнгæс федар толдзæ,
Разиндтæн, фæлмæн уогæй, хæркъу...

Нæ уотæхсун ефстаг нифси мортæй,
Фестадтæн фæстагмæ æз дор, –
Æгæр берæ ку сунцæ нæ хъортæ,
Æрмæстдæр уæд исуæн æнæхъор...

2007 анз, 4 февраль

Ци адтæн, е ма дæн,
Нæ фæууодзæн æйиевдзи.

77

Нилластәй мәе бадән,
Мәе гүдити фәтевзи...

Ци адтән, е ма дән,
Рохс кәнүй мәе Талингә...
Æ цәстом мәе кадән
Æвдирзун Расти финкәй...

Ци адтән, е ма дән,
Зин сәттән, зин аєууелән.
Æ кәррон мәе надән
Лигъз кәнун Уарзти беләй...

Ци адтән, е ма дән,
Нәе фәккиудтәй ме ууәнкә,-
Ибилис әрвадән
Нәма райston нерәнгә...

Гъе уотәй, цәветтон,
Донәр дән мәлгәе дөгән...
Фәххәссүй мәе синхон
Ләги сәр ә бульдогән...

2006 аңы, 2 январь

Ку цәфсүй маҳеңән мәе цыилинга,
Æма си æнәбәрцәе рохс дән.
Æнәбәрәг аема æнәзингәй,
Мәе нивәй æнәуәгтәе боз дән...

Нәе бадуй еске уодбәл ме скъорә,
Гыгәе уи неке даруй мәе цәфст, -
Пеци хурфи бацәугәе агори
Æхуәдәг тәвдә кәнүй аәрмәст...

2006 аңы, 6 декабрь

Сәе хаеццае изәйтән ку саразтан тох,
Саздахъәй сәе ку хстан, нәе евгъаугәй,

Уәед фәецан цәмәйдәрти мах цох,
Нәбал кодтан дүйнебәл федаугә...

Нур не взагбәл кәнән уәхәхай,
Нур мәлдәй, уәед мәлдәййәй, бастадан.
Куд нәе уонцә, куд нәе, анирай,
Сәе Хуцауәй рартәесгәе лъист адәм?..

Никкәнүй зелгәе думгәе аскъот,
Æнәфсәрттәе финанс и фәндагбәл...
Адәмән ку сәйевүй сәе уод.
Æрмәстдәр уәед айевүй сеззаг дәр...
2006 аңы, 16 марта

Æнхәст цард кәми ес, æнхәст цард,
Нәе цәуүй, ивулд донау, аәмвәйнә,-
Фәссагеләй рауәнти мәе над,
Мәе фәндтән никъкуәхтәй сәе рәвәйнә...

Æнхәст цард кәми ес, æнхәст цард,-
Æнхәрсәгтәе аема зәмпъозәнтә...
Нәе рауадәй зәмхуәцләе мәе зар,
Нәе иссәй исеууән мәе уодән дәр...

Æнхәст цард кәми ес, æнхәст цард,-
Еугай нивтәе аема аскъуддзәгтә...
Исцәфсүй-фәххуссүй, цума, арт,
Нәе си хауй, цума, аестъәлфәг дәр...

Æнхәст цард кәми ес, æнхәст цард,
Фәлдайун мәе гүддәгтән сәе салә...
Мәе уәрагбәл - аестъигъд уодән әе цар,
Мәе дор арми - судзийнә аәд халә...

2008 аңы, 1 февраль

Нәе никхезән ивулд доңмә,
Хъәбәр тәрсгәй нәе уодән,

Ка си бацæуй комкоммæ,
Уонæбæл ба нихходæн...

Ци гъуддæгтæй рацæй ледзæн,
Нæ хæсгæй сæммæ нæ нифс,
Æнæфсæрмæй мах иннетæн,
Уони фækкæнæн федис...

2007 анз, 28 ноябрь

ЦИ СОС, ЦИ РИМÆХСТ...

K-æн

Мæ бæрзæй басастайнæ нурмæти,
Æз раги рахаудтайнæ билæй,
Æгоййæй æмпулдайнæ фæсфæди,
Гье финстайнæ пъисмо Сибирæй...

Фал Хуцау Еунæг æй, табу уа Ин,
Мæ уодæн исфæлдиста буцæу.—
Царди нифсæн æма ниви хаййæн
Æрхаста мæ хъисмæтмæ е дæу.

Кæмидæр мæ тардтай разæнсонæй,
Кæмидæр мæ тухæй уорæмдтай,
Ма нæ дæн мæ фæззæги уæгъдронæ,
Æвæстаг нæ фæдтæн мæ зæрай...

Æрkalун, фæрсæн къартау, мæ бонтæ,
Иссерун дæ се хæн астæуæй...
Ес алцидæр дæуæй мæ йамонди,
Неци ес ме намонди дæуæй...

2006 анз, 17 январь

Нæ й берæ уæхæн лæгтæн сæ бæрцæ,
Нæ син цæуй æгъдау рæуонæн...
Сæхецæн аргыгæнæг сæхуæдтæ нæе,
Сæхемæ й сæ тæразæ уонæн...

Æставддæр æй æ бид уони тæскъæн,
Нæ тæрсунцæ æноси къæмæй.
Гье уонæн фулдæр кæнүй æнтæсгæ,
Нæ хезунцæ цæстæ некæмæй...

Æ хъабагъ си еудæр нæ евгъау,
Фат æхсæй, нæ зæгъунцæ пъæре...
Урдуг си неке лæууй æгъдау,
Сæхе дæр нæ гъæуй кæгъæре...

2007 анз, 3 сентябрь

Иссудтæн уодпурхæй нæ къæсæрмæ,
Хор кастæй, игъустæй мæргъти зар.
Ехæнрезæ кодтон кахæй – сæрмæ,
Бахуастон Зини къохæй нæ дуар...

Ду мæмæ тарбун полций ракастæ,
«Æгас цо» мин загъттай лигъз цъухæй.
Нур руайгæ биццеу, æ хевasti,
Сay халæннтæ сурдта нæ тургъæй...

Иссирдтон мæ хуссæн. Нæцигъон æй,
Инаærгъгæй, рафуй дæн уайтагъд...
Æртадтон, цума, бæх сатæг дони,
Билæбæл ба кудтæй, цума, саргъ...

2006 анз, 10 февраль.

«Мы счастливы... Да счастливы ли мы?...»
Хосе Марти

Рабадтæй мудхуз мегътæ мæ сæрмæ,
Ниррохс æй и дуйне æнахур...
Æртакхæй зæрватуг мæ къæсæрмæ,
Хæстæг дæндтæн цæуй сæ сур-сур.

Батилдтонцæ фалдзостæ сæ ругтæ,
Бацағътонцæ бæлæстæ сæхе.

Адәймагәй сауәнгә мулдзугмә
Анамонд, раст цума, нәбал е...

Фал мәхемәе не ркъуәрун мәе җәстәе,
Ләг биццеу наә кәнүй науыгәй...
Наә зонун, наә зонун, фал а бәстәе
Исаийева әхе хуәрзәгәй...

Фәстаг усмән фәүүй берәх хүзтәе,
Хуцауән ә бәрагә ци наә й! –
Мәе фур цийнәй цума исабузтәен,
Къохи асәе ниддәен мәе зинай...

2007 анз, 4 август

ПОЭТ АЕМА ДИН

Фәғъяәүй хонхмә хезгәй ләууән,
Фәғъяәүй бәләгәй ба дони арфи, –
Аңаууәнкәй куд ес поэт уән,
Аңае хор, аңае стыалу цәй арв е ?

Ай поэт АЕ федог Хуцауән,
АЕ нистауән хәссәг, АЕ рәстадә.
АЕ фәдзәст ин райсүй әгъдауән,
АЕфарән – АЕ бәрзөнд еунәеттадә.

Нәе тәхүй аңае базур бәләеу,
Нәе фәтгүй әффәйттон аңае зәңгәй, –
Ай поэт аңае динәй хъәрәу,
Ай къуру и поэт аңаууәнкәй ...

Ай ә уод поэтән уази дин,
Дини ауәй җәрунцә ә сәенттәе -
Уа гъәуама поэт мүэдзин ,
Уа гъәуама поэт азан дәедтәе ...

2009 анз, 24 февраль.

Уарзтон, Фал мән ба наә уарзтонцае,
Мәнән наә кодтонцае бухсгәе...

Сәе къохти кедәрти хастонцае,
Мән ба фәеддардтонцае ухстбәе...

Уарзтон, Фал мән ба наә уарзтонцае,
Мәнән наә кодтонцае гәдзәе...
Уесәй наә тастәен ма сөе хъонци
Исдәен син ме смехи кәдзәе...

Уарзтон, Фал мән ба наә уарзтонцае,
Уәеддаәр уарзти зартәе җәгъдун, –
Аноси и фуси лвидтонцае,
Е ба ивардта науыгән гъун...
2007 анз, 22 дәекабрь

– Ци амонүй мәе ниммәтъәел,
Ке бәлах әй, ке фуд әй?
– Рагон масти изгәз зәгәел
Зәрди къели искудәй...

– Цәмәе зәгъун аәд арази:
«Ку ма рауниә хъудти...»?
– Аерфусун әй сәримагъзи,
Саудараәг ләгәу, гъуди...

– Ци ниуудтон аргәрони,
Ци кәсүн имәе сәңџә?
– Алцәмән дәр ес афонәе,
Алцәмән дәр ес бәрцә...

– Мәе җәстисуг, аңаффәргәй,
Цәмәе уайуй, ци кодта?
– Хор нигулүй, кәсгә-кәсгәй,
Сосәгтاي мәлүй уод ба...
2008 анз, 23 февраль

Нәе йагурдтон аәз беритәе, –
Уотемәй дәр исхъал дән...

Нур искаэсгæ аефсеритæн
Æз сæ хæццæ ихалдтæн...

Некæд бæлдтæн æз изолмæ,
Кæмидæрти ба тахтæн...
Деденæги сурх уадолæй
Цæстисугæй фæттагтæн...

Илгъ нæ гæнгæй Бæрзæндтæмæ,
Ниллаэгидæр арахстæн,-
Листитæ ма Кьюдурæнттæн
Сæ медастæу фæццæфстæн...

2007 анз, 17 декабрь

Фæгъльæуий нибухсун цæмæндæрти,
Къахибуни цидæртæ кæнун,
Рахезун цæмæндæрти сæ сæрти,
Кæмидæрти фæстæмæ здæхун...

Фæгъльæуий исдзорун дорти хæццæ,
И рохсæй талингæмæ ледзун,
Къахæй сæрмæ фестун еутур гæрзæ,
Æнæ бæхæй уæрдун евтиндзун...

Нæ Дæлиауи уæлиау куд федауæн,
Дæлæуæз нæ уæлиау куд уæн!-
Æндæр хузи нæйиес Исфедауæн,
Æндæр хузи нæйиес Лæг исуæн...

2007 анз, 6 январь

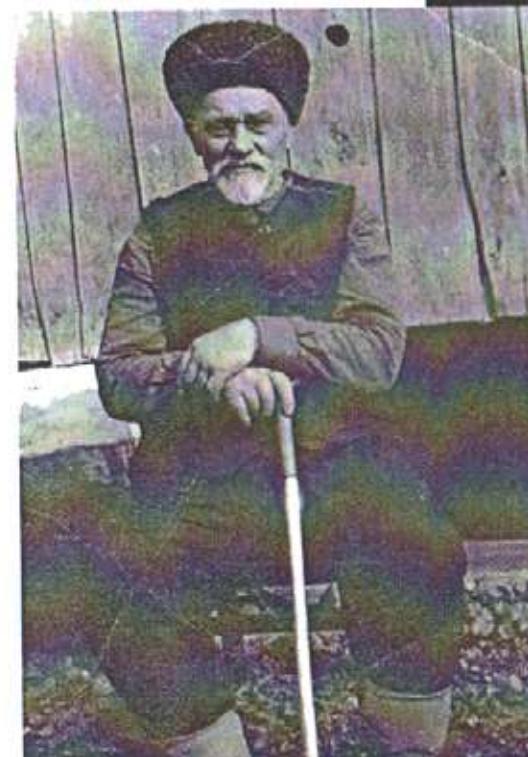
Æй бæласæ аэнçon калæн,
Нæ си гъæуий устур зунд.
Берæ растдæр æй, нæ фалæ.
Нæ баудзун уой сæттун...

Нæ лæгдæрти æфхæрунмæ
Ма тагтд кæнтæ, нæ гъæуий,-

Зин ка фæуий хъан кæнунмæ,
Зин æргъувæн е фæууй...
2007 анз, 11 июнь

Руслани фидæ Омарбii,
фæммæрдæй фидбилизи
33-анздзудæй.

Руслани фидæ
Бабочити
Малики Почии
фурт

ИРДИГОР Маки

ЭЛЕГИ

Мæ цардæмбал Заремæйы рухс ном мысгæйæ

Ныссабыр, бандади йæ күистæй
Æнхауыр диссаджы зæрдæ...
Фæцуух дæ, фервæзтæ дæ ристæй...
Хъыгаг... Дæ зæххон цард фæдæ.

Хъысмæт 'мæ адзал дæу фæхастой...
Æгъатыр разынд низ, - фæтих.
Хъынцым... цæсты сыг дыл фækалдтой
Дыллаётæ, хиуэттæ, наэ сых.

Цæй диссаг уыд дæ цард, цæй диссаг, -
Цыбырæй йын зæгъæн дæр наёй...
Зæрдæйы ныфс... ныр та – йæ риссаг...
Сывæллюнау рæвдыд уыдтæ мæнæй.

Æртын æртæ азы нын иумæ
Хъысмæтæй цард лæвæрд æрцыд...
Наэ цот... нылхив-иу сæ дæ риумæ, -
Уымæй хуыздæр, зæгъ-ма, цы уыд?

Рæвдауын... хъомыл... дардæр – ахуыр...
Æвидигæ дæ хъару 'мæ дæ каст...
Дæ архайд ницæмæй уыд къахыр, -
Иæ фæндаг алкæмæн ныр – раст.

Цыппараæй цоты цот дæр федтай,
Сæ иуæй иннаæ у хуыздæр.
Бæргæ сæ хъарм удæй рæвдыдтай,
Фæлæ дын нал бантыст фылдæр...

Наэ тох дæ фервæзтыл бæргæ уыд.
Цы – хостæ, дохтыртæ, - хъæддых...

Мæнгард низ дыл цæхгæр ныллаёууыд.
Йæ ныхмæ не 'ппæт дæр – æдых.

Хæлар зæрдæ гуырцæй дæ риуы
Фæхастай амæлæтæ оңг:
Æххуысæн баçыдтæ-иу зиуы,
Тыхстмæ-иу бадардтай дæ цонг.

Æрдзæй ды рахастай хұымæтæг,
Æууæндаг алкæуыл уыдтæ...
Дæхийау алкæмæн æнхъæлæг,
Сыгъдæгудæй зæххыл цыдтæ.

О, цастæ-иу цыдысты кураег,
О, цастæн баçыдтæ хæрзты...
Æппæт – дæ уды хъæдыл дзурæг...
Рæдау – наэ зонгæсты цæсты...

Фæндæгтæ уарзтай ды дæ царды, -
Фæндæджы бил дæ ингæн ныр.
Куыд зын у, куыд, ныгæннын марды...
Дæ бынат – талынг 'мæ æмымыр.

Цæй диссаг уыд дæ цард, цæй диссаг,
О, цас фæзилæнтæ дзы уыд...
Дæ ацыд махæн у наэ риссаг...
Цæрын, цæрлын тæ ма дæ хъуыд.
Рухæны мæй, 2009 аз.

ЦÆССЫГ

Æрцыдис ивддинад мæ царды,
Мæ зæрдæ фестад иууыл маст:
Мæ цардæмбал йæ хуыздæр азты
Йæ цардæй ахицæн æваст.

Æнкъард, æрхæндæг у мæ зæрдæ,
Хъæддых лæууы æрмæст мæ уд...

Мыйаг, мæ цæсты сыг æркæлгæ
Куы фенай, - ма мыл-иу фæхуд.

Мæ карæнæй лæгыл куы 'рцæуа
Ыстыр зындзинад, уæд, æмбар:
Цыфæнды фидар дæр куы лæууа, -
Цæсты сыг нал вæйы йæ бар.

Æмае уий нал фæфæрсы иуты –
Тыхджындæр разыны бынтон:
Сæ зæрдæтæн сæ рист сæ риуты
Нæ вæйы уромын сæ бон.

Цæссыг нæ дæтты ныфс зæрдæйæн,
Нæ дæтты хъару дæр æлпyn,
Фæлæ пайдайаг у зæрдæйæн:
Йæ бон у дудгæ рист сæттын.

Æмае-иу, уадз, гæзæмæ 'ркæллæд, -
Кæд аив нæу пæгæн, уæддæр...
Йæ хъыджы-иу цæссыг фæкæнæд
Зæрдæйы ристы уæз дæлдæр.

Æнкъард, æрхæндæг у мæ зæрдæ,
Хъæддых лæууы æрмæст мæ уд...
Мыйаг, мæ цæсты сыг æркæлгæ
Куы фенай, - ма мыл-иу фæхуд...
30.31.07.09

МÆХИЦÆН АВÆРЫН НЫФСЫТÆ

Æрцыд та мыл ыстыр зындзинад:
Мæ цотæн нап ис, нал ныйяраæг мад.
Уæззау дурау хъыджы рæстдзинад
Мæныл æрынцад... Ахæм у нæ цард:

Кæмдæр дæм мидбылты ныххуддæн,
Кæмдæр дын уайтагъд айсæрддæн дæ был...

Кæмдæр та дæ, гъæйттæй, рæдувдзæн,
Гæппæлгай дæ уий тондзæни... Цæуыл?

Йæ хъысмæт алкæмæн йæхи у,
Йæ хъысмæт алкæмæн дæр – конд.
Лæгæн йæ цардвæндаг æлхи у, -
Йæ райхæлдæн – æдых йæ зонд.

Хъæддых лæууын хъæуы, - æмбары!,
Æндæр гæнæн цы ис, - зæгъ-ма?
Æлпyn лæмæгъдзинад нæ барын
Æз дæр мæхицæн ныр... Куыд ма?

Куы амонин мæ рисгæ риумæ,
Куы 'нðзæвид, куы, мæ фында зæххыл,
Куы хъуысид ныр мæ хъæрзт Хъæриумæ, -
Кæнид чи худгæ, чи та – хыл...

Фæлтау хъæддых мæхи нылхъивон
Тымбыл къухы æлхъывдау, раст.
Куыд баудзон, цæмæй фæңцудон,
Куыд дзурон алкæмæн мæ масти?

Нæ цард йæ цыдæй размæ тулы,
Æрлæудæн – ницы хос... нырма...
Лæджы уий цин, хъыджы æвдупы,
Вæйы уий хъазæнхъул, цыма.

Нæ вæйы, нæ, æмткæй йæхи бар
Йæ царды лæт, - æрдзæн дæлбар,
Фæлæ куы ауадзай сæхи бар
Дæ царды рохтæ, уæд – æмбар:

Куыд араæ сүydзысты фæдистæ,
Уыдзысты масты хос – фынтæ...
Æмхицдæр дæм уыдзысты низтæ,
Уыдзысты дæу уæлдай зынтæ.

Лæг хъуамæ алцæмæн фæраза,
Лæг хъуамæ бирæтæн быхса...
Йæхицæй хъул кæнын куыд уадза?..
Лæджы ном алкæддæр хæсса.

Хыгæн æнæрцæугæ нæ вæйы –
Нæ цардæн ахæм у йæ цыд...
Къæвда... стæй хурбонтæ ысвæйы,
Кæны Зæххы къори йæ зылд.

Æрдзы æппæт тыхтæ нын уадзæнт
Зындзинад къаддæр, цин – фылдæр;
Нæ сомбон ахæм бонтæ гуырæнт,
Куыд уа зæрдæйы цин ирддæр.
09.10.09 аз

БУДАЙТИ Милуся

АЛАНÆ

(Уацау)

Цард, цард... Дессаг, дессаг дæ, дессаг! Аци зæнхæбæл алкедæр æхердигонау лæдæруй царди медес. Уæдта амонд дæр уотæ. Еуетæ сæхе амондгун фæххонунцæ уæд, æма царди сæ бунат ку иссерунцæ, ахургондзийнадæ ку райсунцæ, ку фæккосунцæ, сæ алливарс ка фæууй, уонæн ести хуарз ку ракæнунцæ. Иннетæ ба сæхе амондгунбæл фæннимайунцæ, æнæнез ку фæуунцæ æ бийнонтæ, æ зæрдæ рохс ку фæууй хеонтæй... Мадта ес уæхæннæтæ дæр, кæцитæ сæхе амондгун хонунцæ уæд, æма сæмæ берæ æхча ку уа. Уо, уо, ес уæхæннæтæ дæр. Адæм куд аллихузон æнцæ, сæ бæллеңтæ дæр уотæ аллихузон æнцæ...

Аланæ дæр æхердигонау лæдæруй амонд, уæдта царди медес. Æхе амондгун хонуй, кæд нур ма æригон æй, уæддæр. Уо, уо, гъæуама силгоймаг бийнойнаг, уæдта мадæ, хæдзари æфсийнæ уа... Фал, æвæдзи, алцидæр Хуцауи къохи æй, е куд зæгъя, уотæ уодзæнæй, цифæнди ку фæккæнай, уæддæр. Аланæ дæр зæнхон адæймаг æй. Уой дæр фæндуй, силгоймаги Хуцау цæмæн исæнтæсун кодта, уони бавзарун. Фал... Фал бал нур æ размæ æндæр ихæстæ ес.

Цард над æй, æма 'йбæл цæун гъæуий. Нæдтæ ба аллихузæннæтæ фæуунцæ, уæдта алкæмæн дæр æхе над ес. Еуетæн сæ над фæууй лигъз, æнционцæуæн, æнæкъулумпитæй ибæл фæццæунцæ... Иннетæн фæууй гургъахъ – цæун сæ фæгъльæуий хæрдтæ æма урдугити, сæрисæфæни билтæбæл фæццæунцæ, цал æма цал хатти фæццæйхаунцæ, фал бабæй сæхебæл фæххуæцуунцæ, сæхе исраст кæнуунцæ æма бабæй идардæр цæунцæ. Ес ма уæхæн над дæр, кæци фæццæуий тар гъæдтæ, цымаратæ, хуæнхти сæрти...

Зәринә хъәбәр рәесугъд кизгә адтәй, скъолай дәр хуарз ахур кодта. Куд фәэззәгъунцә, фәензүйнаг кизгә адтәй. Хуарз бийноти астәу гъомбаел кодта. Адтәй ин мадә, фидә, әңсувәр, уәедта ма фидимадә әема фидифидә. Сәхәдзари әгъдау әема фарнае адтәй. Хестәртә сувәлләентти ахур кодтонцә, җәмәй уонцә әгъдаугин, хестәртән кадә кәноңцә, скъолай хуарз ахур кәноңцә, магоса ма уонцә. Уәедта сәе ку нәе ахур кодтайонцә, уәеддәр нәе адтайонцә ләгъуз сувәлләенттә, уомән әема сувәлләенттә, ҳәдзари ци уагәвәрд уинонцә, уобәл ахур кәнүнцә. Мәнәути Агубе – Зәрини фидифидә адтәй дзурдзәугә, кадгин ләг. Ахургонд адтәй әема ә рәестәги устур бунаетти куста. Еу рәестәги гъәууон - ҳәдзараради министрәй дәр ракуста. Зәронд коммунист адтәй. Фидибәсти Устур түгъди архайәг. Берәх хуәрзегутәй хуарзәнхәгөнд аерцидәй. Түгъди рәестәги цалдәр хатти хъәбәр җәфтае дәр фәецәй, госпитәльмә бахаудтәй, фал уәеддәр ә хәдзарәбәл. Уәлахези ҳәеццә исәмбалдәй. Уой фәсте институти исахур кодта, бийноти гъуддаг дәр бакодта, ракурдта сәхе гъәүгаг – Темурти Фаризәти, е куста ахургәнәтәй. Рәесугъд бинонтә адтәнцә, исәнтәстәй син еу биццеу – Зәрини фидә Сослан әема дууә кизги. Сувәлләенттә ираәтәнцә, мадта ци кодтайонцә. Еугураәй дәр уәлдәр ахургондзийнадә райстонцә, кизгуттә – Сатана әема Агундә сәе амонд иссердтонцә. Сослан медицином институт каст фәецәй, хуарз хирургси раудадәй. Куста Дзәуәгигъяуи сәйгәдәнттәй еуеми. Тагъд рәестәги ин фатер равардтонцә, әема ә мадә 'ма фиди дәр гъәуәй ракодта Дзәуәгигъяумә. Агубе әема Фаризәт дәр ма кустонцә. Зәронд ләг арах уотә зәгъидә:

– Мәе цард фәецәй еци бон, косгә ку нәбал кәенон. Ёнәе косгәй иуәнгітә мәелгә кәнүнцә. Цалинмә мәе къәхтәбәл пәуун, уәдмәе косдзәнән.

Ё ҳәеццә арази уидә Фаризәт дәр. Е дәр ахургәнәгәй куста, кәд пенсий раудадәй, уәеддәр. Скъоладзаутә 'й хъәбәр берәх уарзонцә, мадта ин ўе 'мкосгутә дәр устур аргъ кодтонцә. Кәстәртән әнхус кодта, амудта син. Фаризәт уотә зәгъидә:

– Куддәр нәе ҳәдзари ностә фәэззинна, әема нин нәе зәронди ҳәеццә нәе фурт әема нәе киндә минкъий хортә баләвар кәноңцә, уотә мәе куст ниуудзәнән... Хуцау мәе

ма рамараәд уәдмә дәр, мәе җәститәй ма уой ку фәууининә... Мәе дүйнебәл адәми сувәлләентти фәййахур кодтон, әма ма мәе фурти сувәлләенттән дәр кәд мәе бон бая ести фенхус кәнүн. Фал, а нәе Сослан, үума әеппундәр нәе тагъд кәнүй, җәмәй нин нәе зәрдитә барохс кәна нәе зәронди ҳәеццә...

Ёңәгәйдәр, Агубе әма Фаризәти фуртән ә зәрди дәр наема адтәй уосә 'рхонун. Ләдәрдтәй, ә мадә 'ма фиди, хъәбәр ке фәндүй сәе үнәги амондгүнәй фәууинун. Сослан берәх рәестәг аервиста кусты. Ёхәевә, бон ин нәе адтәй. Ести уәззаза операци ку гъәуидә, уәд әй е кәнидә. Уәедта ма медицином институти дәр куста, адтәй медицином наукити кандидат, тагъд рәестәги ба гъәуама багъәуай кәна доктори диссертаци. Ё мадә 'ма фидән гиризгәнгәй зәгъидә:

– Ма тагъд кәнтәе киндә фәууиннәмә, фәллайгә дәр ма си бакәндзинайтә. Алиидәр ә рәестәгбәл уодзәнәй.

Еу бон ин мадә зәгъита:

– Сослан, мәе хор, гириз кәнүн дәр хуарз әй, фал ма, цалинмә нәе зәронди ҳәеццә нәе бон ести әй, уәдмәе нәе ҳәдзари минкъийтә ку фәууинианә. Ёңпундәр дәе зәрдәмәе неке җәүй, Хуцау туххәй? Хуәрифуртта дин ес, әема е хъәбәр хуарз әй. Уонай дәр нәе зәрдәе рохс кәнүй, фал етә мах мүттәг нәе ҳәссүнцә. Мәнәути нәе 'нцә. Гъеуотә, гъеуотә, мәе бон, – нийнәфтәй Фаризәт.

Цудәнцә бонтә, фарнае сәе ҳәеццә хастонцә... Мәнәути Сослан багъәуай кодта доктори диссертаци, исәвей профессор. Ёриғон профессор – цудәй ибәл әәрмәстдәр аертиндәс әема исәвей анзи. Ёңтәстгинае куста. Ё зәрдәе рохс кодта ә зин, фал ахсиаг кустәй. Мадта, ә зәрдәе дәр уәгъдәе нәбал адтәй. Куд фәэззәгъунцә, ә амонд дуар әәрбахуаста, әема әриғон нәлгоймаг ә размәе раудадәй...

Сослан, медицином институти сәергъләеуүәг ци кафедрән адтәй, уоми косун райдәдта еу әриғон рәесугъд кизгә. Фатымәт ә ном, ә мүттәг ба – Батәртәй. Цудайда յәбәл еу-фонд әема исәвей анзи. Ёриғон профессор бадтәй ә косәнуати, цидәртә финста, дуар кадәр әәрбахуаста, фал әй Сослан иғъоға дәр нәе фәеккодта, цидәр ахсиаг куст кодта. Еу рәестәг баләдәрдтәй, ә косәнуати үнәгәй ке нәе 'й. Ё сәр уәләмәе исиста, әема յәе косән стъоли фарсмәе пәүдтәй

æфсæрмигæнгæй еу кизгæ.

— Бахатир кæнæ, æз дуар цалдæр хатти баҳуастон, фал мин дзуапдæттæг ку нæ адтæй, уæд æрбацудтæн, — загъта æрбацæуæг.

Сослан æ бунатæй фестадæй, къеламæ рапамудта æма загъта:

— Табуафси, табуафси медæмæ... исбадæ, — æригон нæлгоймаг күлдæр фæцæй æнæнгъæлти иуазæгæй.

Кизгæ раарфæ кодта æма исбадтæй. Еу цæйбæрцæдæр рæстæги фæсте дзорун рапидæтæ:

— Æз дæн Батæрти Фатъимæт, Мæскуй касть фæддæн медицион институт, уæдта ординатурае дæр, кандидатон диссертаци багъæуай кодтон. Исæздахтæн мæнæ фæстæмæ Иристонмæ, кæд мæ, кæци институти ахур кодтон, уоми уорæдтонцæ, уæддæр. Æма мæ нæ Республики æнæнездзийнади министрадæй ардæмæ, аци кафедрæмæ æрбарвистонцæ косунмæ.

Сослан кизгæмæ игъуста, цæйбæрцæдæр рæстæг неци исдзурда, гъуди кодта: « Аци æригон кизгæ хирург æй, æ нифо куд хæссүй, хъæбæр зин куст равзурста... » Зæгътæ ба кодта:

— Уо, уо, министрадæй дзурдтонцæ, институти ректор дæр мин загъта, нæуæг косæг нæмæ ке 'рбарвистонцæ. Æз æнгъæл адтæн, æма, фиццагидæр, нæлгоймаг уодзæй, дуккагæй ба, зæгъун, æригон нæ уодзæй.

— Æз фудгин нæ дæн, ке мæ 'рбарвистонцæ, уомæй. Раств ку зæгъон, уæд мæн, Сослан Агубей фурт, институтмæ нæ фæндæ адтæй. Фудгин нæ дæн, — баҳудтæй кизгæ.

— Æма дæ æз дæр ку нæ фудгин кæнун. Мæнæн хъæбæр æхæуæн æй, уæхæн рæсугъд кизгæ ке косдæй нæ кафедри, е. Бахатир кæнæ, Фатъимæт, раст дин багъуди кодтон дæ ном, кæд ести раст нæ загътон, уæд, — загъта Сослан.

Гъе, уотемæй базонгæ 'нцæ Фатъимæт æма Сослан. Изæраи, сæхемæ ку 'рцудæй Сослан, уæд иннае хæттитæй уæлдай цидæр игъæлдæгдæр адтæй, гириз кодта. Сæ тикиси хæцæг дæр ма дзубандитæбæл иохуæстæй:

— Тики, уа, Тики, куд цæрис? Ци хабæрттæ дæмæ ес? Æнгъæлдæн, дæуæн мæнæй хуæздæр цард ес. Æнæмæтæй сæумæй-изæрмæ хуссис дæхæцæн, хур-хур кæнис. Мадта, хуæруйнæтъæуагæ дæр нæ дæ. Кудфæззæгъунцæ, бохъцард кæнис.

Фаризæт игъуста æ фурти дзубанди æма дес кодта æхенимæр: « О, Хуцау, хуæрзæрдæмæ фæккæнæ, а Сослан цæбæл игъæлдæг æй, уой. Нæ зæронд дæр ами ку нæй, ке хæцæг рæдзубанди кæнон. Цæуон, æма хестæр кизгæмæ бадзорон телефонаæй. » — Уотитæ куд гъуди кодта зæронд уосæ, уотæ æ гъостæбæл рæуадæй æ фурти дзорун:

— Аци хæдзари хуæруйнаг ести ес? Фæллад дæн æма мæмæ хуæрун цæуй.

— Ёгайтидæр ма дæмæ хуæрун цæуй, мæ нифо! Цæуен уæртæ хуæрændonæмæ, фингæбæл — æртæ кьеrey, карки фид, кьюмæл дæр си ес.

Фаризæт æ фурти комкоммæ исбадтæй, Сосланæн æ цæсом игъæлдæгхуз адтæй, сабургай æй рафарста:

— Бицæу, кусти ба ци нæуæг хуарз хабæрттæ ес? Еститæ радзорай дæ зæронд мадæн.

— Кæми ес зæронд ба, ду нур ма зæронд нæма дæ, нæ мадæ. Дæхæбæл фæххуæцæ, дæу нур ма фурти фурттæ гъомбæл кæнун гъæуий.

— Бæргæ, бæргæ, мæ хор, фурти фурттæ ма мæ цæститæй ку фæууининае, уæдта алцæбæлдæр арази. Афонæ бæргæ 'й...

— Ацибон нæ кафедрæмæ нæуæг косæг æрбарвистонцæ, — зæваст исдзурда Сослан, цæбæлдæр гъудигæнгæй.

— Нæлгоймаг æй? — рафарста Фаризæт.

Æригон профессор баҳудтæй æ мед билти, æ бунатæй исистадæй, æ мади рахъури кодта æма загъта:

— Нана (суваæллæнттæ уотæ худтонцæ сæ мади), нæлгоймаг нæ, фал — дессаги рæсугъд кизгæ, æвæдзи 'йбæл еу-фондз æма инсæй анзи цæудзæй, ахуронд, медицион наукити кандидат. Уо, уо...

Мадæ хъæбæр фæддес кодта, æ фурти дзубандитæй балæдæртæй, Сослан зæрдæмæ хъæбæр ке фæццудæй еци кизгæ. Æ меднимæр искувта: « О, Хуцау, æнхусгæнæг уо мæ фуртæн! »

Цудæнцæ бæннтæ... Гъе, уотæ рæуадæй, æма Сослан æма Фатъимæт кæрæдзей бауарзтонцæ. Таъд рæстæги Мæнæутæ минæвæрттæ барвистонцæ Батæртæмæ, дууæ муггаги сæхе цæттæ кæнун рапидæттонцæ киндзæхсæвæрмæ. Хъæбæр цинæ кодтонцæ Сослан мадæ 'ма фидæ, мадта æ хуæртæ дæр уотæ. Рагæй цæмæ æнгъæлмæ кастæнцæ, еци хуарздзийнадæ сæбæл

аерцуддэй. Айдагь Мæнæути мүгтаг нæ цæттæ кодта æхе еци бæрæгбонмæ, фал ма, медицинон институты көсгутæ єугурдæй дæр, етæ дæр рагæй æнгъæлмæ кастæнцæ, сæ æригондæр профессор æ амонд кæд иссердзæй, уомæ.

Ралæудтæй сөнтэбри мæйæ. Дзæуæгигъæуи устурдæр æма хуæздæр ресторантæй еуеми адтæй сæ киндзæхсæввæр Сослан æма Фатъимæтæн. Хъæбæр берæ адæм аерцуддæй сæ бæрæгбонмæ. Берæ хуарз арфитæ син фæккодтонцæ. Уæлдай игъæлдзæгдæр еци бон адтæнцæ Сосланни фидæ æма мадæ – Агубе æма Фаризæт. Кæддæй-уæддæй, рагæй цæмæ бæлдтæнцæ, ейæ исæнхæст æй. Сæ вунæг фурт æ амонд иссердта, нур сæ рæсугъд хæдзари минкъйтæ фæззиндæнæй.

Рæстæг цуддæй æма æ хæццæ фарнæ хаста. Агубе æма Фаризæт хъæбæр боз адтæнцæ сæ киндзæй, сæ зæрдæмæ хъæбæр цуддæй. Æ алли фезмæлд, æ алли баходт дæр зæрдæмæдзæгæт адтæнцæ. Фатъимæт æ хецау æма е 'фсийни бауарзта, куд æ мадæ 'ма æ фиди, мадта 'й етæ дæр сæ зæрдæмæ хæстæг райстонцæ, куд сæхе кизги. Мæнæути киндзæ айдагь ахургонд нæ адтæй, фал алцæмæ дæр хъæбæр арахстгæн адтæй. Хуæруйнаг кæнуунмæ 'й неке байяфтайдæ. Къеретæ ку ракæнидæ, уæд зæронд Агубе арах уотæ зæгъидæ:

– А, нæ ностæ, мæнмæ гæсгæ, рамбулдта нæ къæбæргæнæги. Дессаги æхçинтæ ракæнүй.

– Раст зæгъис, нæ зæронд, раст, æз дæ хæццæ арази дæн. Æз уой кари уотæ дæсни нæ адтæн къере кæнуунмæ, – зæгъидæ Фаризæт дæр.

Сосланæн æхçæуæн уидæ, æ уосæй ин ке 'ппæлунцæ, е, фал зæгъгæ ба кæнидæ:

– Æгæр си ма 'ппæлетæ, е ба æхемæ ма ниуу. Нæ мади хузæн хуарз къеретæ, уæдта хуæруйнаг дæр неке кæнүй. Берæ ма рauайн гъæуй уæ ности, цæмæй ие 'фсийни хузæн хуæрзадæ хуæруйнаг кæна.

Фатъимæт уæхæн дзубандитæмæ игъæсгæй, нифсæрми уидæ. Раст зæгъгæй, куд фæззæгъунцæ, алцæмæй авнæст адтæй – хæдзари кустити алцæмæ дæр арахстæй, мадта цъинда кæнуунмæ, хийунмæ дæр хъæбæр дæсни адтæй. Æ лæги хуæрти суваæллæннæтæн дессаги рæсугъд пъолцитæ баходтæ. Фаризæт арах сæ синхонти уеститæн дзоридæ:

– Мах æригон ку адтан, уæд, уо, алцæмæ дæр хъулай адтан,

суваæллонæй нæ райдайонцæ ахур кæнун. Фал уой æнгъæл нæ адтæн, æма ма нури рагстæги, мæнæ мах киндзи хузæннæтæ ес, уой.

Синхонти уеститæ дæр æ хæццæ исарази уионцæ. Æрцети Аминæт ба ма зæгъидæ:

– Мах æгæс синхæй дæр зæгъианæ, мах Сосланни аккаг кизгæ аци зæнхæбæл нæйис, зæгъгæ. Фал рæдуудан, дессаги киндзæ разиндтæй Фатъимæт. Хуцау син раарфæ кæнæд, ци бийнонти астæуæй рацуддæй, уонæн. Мæнæ, гъæунги ку фæццæйцæуий, уæддæр дæмæ уотæ фæлмæн баходуй, æма адæймагбæл цума хор ракæсүй. Гъема, тæгъд рагстæги ма мадæ дæр куд исуа, уой Хуцау зæгъæд! Мах ба биццеуи кувдти куд фæббадæн...

Цудæнцæ бæннæтæ, мадта ци кодтайонцæ. Фатъимæт ерæндони хустæй, æнгъæлмæ кастæй æ фиццæг суваæллони райгурдмæ. Æгæс бийнонтæй дæр хъæбæр мæтæ кодтонцæ. Æма ралæудтæй еци бон. Адтæй уалдзæги рæсугъддæр мæйæ – майи мæйæ. Бæлгæстæ дидинавг калдтонцæ, цъæх кæрдæг гаузи хузæн бамбарзта зæнхæ, мæргътæ сæ рæсугъддæр зартæ кодтонцæ... Æма гъе, еци рæсугъд бон райгурдæй Мæнæути Сослан æма Фатъимæтæн сæ фиццæг суваæллон – кизгæ. Ци цийнæ кодтонцæ Агубе æма Фаризæт, Сосланни дууæ хуаври... Зæронд уосæз гæтæ:

– Гъе, нур ба мæлунбæл дæр арази дæн, зæгайтима мæ унаæгæн мæ уодæгæсæй суваæллон фæууидтон.

– Кумæ мæлис, кумæ, гъæуама Мах, нæ 'фсийнæ, биццеу дæр фæууинæн, нæ минкъий кизгæн ма æнсувæр дæр уа, – гæтæ гиризгæнгæй Агубе.

– Раст дæ, раст, нæ зæронд, хъæбæр раст. Уæдта, унаæг æнсувæр дæр нæ, фал, минкъийдæр- минкъийдæр – æртæ æнсувæри...

Устур кувд исходтонцæ Мæнæутиæ сæ кизгæн, ном дæр ибæл иеæвардтонцæ – Зæринæ. Фæккувтонцæ ин, мадта куд. Сосланни къæхти буни халæ нæбæл састанæй, уотæ цийнæ кодта æ кизгæбæл. Хæдзари ку уидæ, уæд суваæллони разæй æндæмæ дæр нæ цуддæй. Цидæртæ ин дзоридæ, заргæ дæр ин, мадта, ракæнидæ...

– Æгæр имæ ма кæсæ нæ Зæринæмæ, фæццæстуд æй кæндзæнæ, – гиризгæнгæй зæгъидæ Фатъимæт.

Зæронд лæг æма зæронд уосæ сæ фурти кизги сæ кæрæдзæмæн нæ 'уæннæтæнцæ. Дуумæй дæр сæхе хъæбæр амондгун худтонцæ. Фаризæт æй авдæни ку уозидæ, уæдин заридæ:

*Мæ минкъий хор, мæ цæстæ,
Мæ стълу ' ма мæ зæрдæ.
Ду дæ мæ цард, мæ бæстæ,
Бабайæн ба æ нифс дæ!*

Ираэстæй минкъий Зæринаæ. Ё нана, баба æма мадæ, фиди зæрдæ рохс кодта. Ё къахбæл цæун курайдæтæ минкъий кизгæ, уæд сæбæл æгас бийнонтæй хор ракастæй. Фицаг дзурдæтæ кæнун курайдæтæ, уæдта никки хъæбæрдæр цийнæ кодтонцæ бийнонтæй.

Еу бол бадтæнцæ Агубе æма Фаризæт хуæруйнаггæнæни æма дзубанди кодтонцæ. Зæронд уосæ загьта:

— Уой æнгъæл некæд адтæн, æма фурти сувæллон уотæ адгин æй. Нуредæгæн дæр хъæбæр зундгин кизгæ 'й. Дзорун архайй, нана, зæгъгæ, загьта. Ёцæг зæгъун, æцæг. Нæ мæбæл æууæндис?

Баба æ медбилти бахудтæй. Цæйбæрцæдæр рæстæг нæци исдзурдта, уæдта загьта:

— Уæ, нæ къæбæргæнæг, нæ къæбæргæнæг, нæ минкъий хори тунæ фицагидæр загьта баба. Ёцæгæй дин зæгъун.

Нур ба Фаризæт бахудтæй æма загьта:

— Уæ, нæ зæронд, мæнмæ гæсгæ, нæ минкъий Зæринаæ еци - еуæй загьта баба дæр æма нана дæр...

Цудæнцæ бæннтæ. Ираэстæй Зæринаæ дæр. Ёртæ анаи йбаел рацуудæй, дзоргæ, нæ фал ма заргæ дæр кодта. Къахæй ба уотæ тагъд уадæй, æма 'й æйиагфæ дæр нæ ракодтайсæ. Мæнæути бийнонтæ дæр дзæбæх, кæрæдзæй лæдæргæй, кæрæдзæмæн аргъгæнгæй, кæрæдзæй уарзgæй цардæнцæ. Сослан дæр, Фатъимæт дæр кустонцæ медицион институти, сæ куст хуарз цудæй, се 'мкосгутæ син хъæбæр устур аргъ кодтонцæ. Сæрди, отпушки рæстæги ескумæе рандæуайонцæ: кенæ - Дигоргоммæ, кенæ - дæнгизи билæмæ, кенæ ба - фæсараентæмæ... Фæндæ сæ уидæ сæ минкъий кизги дæр сæ хæцæ фæххонун, фал æй зæрæндтæ некæд руагътонцæ.

Фаризæт син загьта:

— Нæ, нæ, нецæй туххæй дæр, нецæй туххæй, нæ руадзæнæн Зæрини. Е ма нур минкъий æй уæхæн даргъ балций цæунмæ. Уæдта мах ба ами нæ зæронди хæцæ ци гæс уодзинан, нæ бол нæ баудзæй æнæе нæ минкъий хор, нæ, нæ

баудзæй, – арф ниуулæфидае уой фæсте ба.

Агубе нæци дзоридæ, фал уотемæй дæр бæрæг уидæ, уой дæр ке нæ фæндуй, сувæллони сæ хæцæ ласонцæ мадæ 'ма фидæ, е. Сослан æма Фатъимæт бæрæг лæдæрдæнцæ зæрæндти, сæхецæн син тæргъæд кодтонцæ, æндæр. Еухатт Фатъимæт е 'фсийнæн загьта:

— Нана, тæргъæд айтæ уæхæн минкъий сувæллони хæцæ... Уæхæн сувæллонмæ кæсун зин æй.

— Уомæй мин ма тæргъæд кæнтае, тæргъæд уæд уодзинан, æма нæ минкъий хори еу бол дæр ку нæ фæууинæн. Нæ, нæ, мæ бол нæ баудзæй.

Исарази уионцæ æригæннтæ зæронд лæг æма уоси хæцæ, мадта ци кодтайонцæ.

Зæринæбæл цуппар анзи ку исæнхæст æй, уæд ин фæвазиндтæй æнсуваэр. Сослан æма Фатъимæтæн райгурдæй биццеу. Устур кувд исходтонцæ Мæнæути. Агубе æма Фаризæт сæхецæн бунат нæбал ирдтонцæ, сæ цийнæн кæрон нæбал адтæй. Зæронд лæг араæх уотæ зæгъидæ.

— Ме 'нæтæн се 'рдæг рапаудтæй, фæстæмæ иснæуæт дæн. Уотæ нæй, не 'фсийнæ? – рафаэрсидæ ма зæронд уоси.

— Уомæй ба дæхе сайис, нæ зæронд. Max нæуæт нæбал кæнæн. Фал, цалинмæ нæ минкъий фурти фурт исустур уа, уæдмæ нæ Хуцау ма рамарæд...

Биццеубæл Заур ном исæвæрдтонцæ. Дууæ сувæллони ираэстæнцæ уарзæгой бинонти æхæсæн. Ёнæтæ цудæнцæ. Дууæ зæронди сæйгитæ дæр ракæнионцæ. Кæми зæрдæ решидае, ку сæ еуемæн, ку се 'ннæмæн, ку ба тоги æлхъивдадæ исбæрзонд уидæ. Фал сæ хæдзæри дууæ дохтури адтæй æма сæ радзæбæх кæнионцæ. Зæрæндтæн сæ зæрдæ рохс кодта сæ фурт Сослани сувæллæннтæй. Хъæбæр дзæбæх сувæллæннтæ адтæнцæ: рæсугъд, коммæгæс, кустуарзgæ. Скъолтай ахур кæнун курайдæтæтæ, уæд уоми дæр сæхе хуарзæй равдистонцæ: хъæбæр хуарз ахур кодтонцæ кизгæ дæр æма биццеу дæр. Зæринаæ е 'нсуваэрæй цуппар анзи хестæр адтæй æма ин æ уроктæ кæнунмæ дæр æнхус кодта. Мадта æ мадæн хæдзæри кустити дæр æнхус кодта: хуæруйнаг дæр ракæнидае, кьеæтæ дæр ма кодта. Заур дæр æма Зæринаæ дæр æнæкæрон берæ уарзтонцæ сæ фидимадæ 'ма фидифиди. Уонаæй еске ку 'рбасæйгæ уидæ, уæд сæхецæн бунат нæбал ерионцæ. Синхи

дәр сәе берәе уарзонцәе, уомаен аёма алкәемаен дәр кәстәреуәгә кодтонцәе, аегъдаугин адтәнцәе...

Куд фәэззәгъунцәе, аензәе ба ци 'нцәе. Размә тәхүнцәе, наә сәе бауорамдзәнәе. Мадта, цард уотәй. Еу рауән наә ләууий... Зәринә скъола каст фәецәй хъәбәр хуарз бәрәттәнәнти хәеццае, сүгъзәринә майдан райста. Нади райдайәнбәл зәрләудтәй. Ёгас бийнонтәй дәр гъуди кодтонцәе, кумә цәуя кизгәе ахур кәнүнмәе. Фал аехуәдәгә ба Зәринә зудта, кумә 'й ае над, уой. Фәндәе 'й адтәй ае фидә 'ма мади хүзән дохтур исуәвүн. Ё минкъийәй фәстәмәе дәр ае тәеккәе устурдәр бәллең адтәй ейәе. Арах зәрәндән уотә дзоридә:

— Баба, нана, мәнәс аәз дохтур ку исон, уәед уәе аәз исдзәбаҳ кәндәнән. Фәстәмәе иснаeuәгә уодзинайтәе. Уотә нәй, — аёма сәе ае хъури ракәнидә.

— Уо, уо, нанай нифс, аенгъәлмәе кәсдзинан. Уой ма наә цәститәй ку фәууниинанә, аёма ду зундгонд дохтур куд исуай. Куд фәэззәгъунцәе, хәрәг ма ниммәләе, мәнәс уалдзәг аәрләудәй, — зәгъидә уәхән рәестәгүти фидимадә.

Сослан аёма Фатымәти дәр фәндәе адтәй, цәмәй сәе кизгәе сәе надбәл рацудайдә, дохтур иссайдә. Еу хатт ин мадә загъта:

— Зәринә, мах дәе фиди хәеццае арази ан дәе фәндони хәеццае. Ёхъауен нин 'й, еци над ке равзурстай, е. Фал ай зонәе, дәе над зенцион ке наә уодаәй. Мәе хор, тәрсун дәе наә кәнүн, фал гъәуамәе цәттәе уай алцәмәе дәр. Адәймагән цардәй хъазардәр неци ес, аёма...

— Мамәе, мамәе, дәуу кизгәе дән аәз, дәуу кизгәе. Аёма апцәмәе дәр цәттәе дән. Мәнәс бал ахур кәнүн райдайон, уәедта бәрәг уодзәнәй, — ае мади рахъури кодта Зәринә.

Аёма раләудтәй еци бон дәр. Бацуәдәй Мәнәути Сослан аёма Фатымәти кизгәе Зәринә медицинон институттәе. Ёрләудтәй ае зин, фал рәесугъд надбәл. Фиццаг бон ахурмәе ку цудәй, уәед бәрәгбон адтәй аегас бинонтән дәр. Агубе аёма Фаризәт хъәбәр сәрустур адтәнцәе сәе фурти кизгәй.

Фидимадә арах дзоридә:

— Нур ба мах наә зәронди хәеццае аенгъәлмәе кәсдзинан, наә зәрди рохс Зәринә медицинон институт каст кәд фәууя, уәедмәе. Сәйгәе дәр гъәуамәе мабал кәнән. Уой фәесте ба бабәй бәрәг уодзәнәй.

— Уәе, не 'фсийнае, ци хыал дзубандитәв кәнис. Хуцау куд зәгъя, уотә уодзәнәй, алцидәр уой къохи 'й. Нәе бон ци 'й, сәйгитә ку кәнән, уәеддәр.

Сәе фурт Сослан еци дзубандитәв ку фегъосидә, уәед ин аехъауән дәр уидә, ае кизги кой ин ке кәнүнцәе, е. Фал зәгъидә:

— Нур цәй сәйги кой кәнтәе, наә фидә 'ма мадә, наәма наә евдәлүй сәйгәе кәнүнмәе. Уәедта наә хәедзари Зәринәй фәстәмәе зәндәр дохтур наәйиес?..

Зәринә хъәбәр хуарз ахур кодта. Уәелдәр стипенди иста. Уәедта ма институти кафгуги къуармә дәр цудәй. Сослан аёма Фатымәти дәр каст фәецәй аёма бабәй е дәр равзурста дохтури дәсниадә. Фиццаг къурси ку ахур кодта, уәед Зәринә ба фәндәймаги ахур кодта. Фаризәт Заурән загъта:

— Заур, мәе хор, ду дәр хуарз ахур кәнәе. Алкәеддәр гъуди кәнәе, дәе мадә 'ма фидә уоми ке косунцәе, уой. Уоми хъәбәр нимад ке 'нцәе. Уәедта, дәхуәдәг куд зонис уотә, дәе хуәрә дәр хъәбәр хуарз ахур кәнүн. Гъема уой дәе зәрдәбәл дарае.

— Ёллундәр, нана, ма тухсәе, аәцәгәйдәр, ес мин, ке фәнзон, уәхәннәе. Гъәуама, аәз дәр Зәринәй ләгъуздәр ма ахур кәнөн, архайдзәнән уобәл, — ае фидимади рахъуригәнгәй, загъта Заур.

Зәринә сурх дипломи хәеццае каст фәецәй институт, равзурста акушер-гинекологи дәсниадә аёма ординәтурае дәр Мәскүй каст фәецәй. Уой фәесте косун райдәдта Дзәуәгигъәуи ерәндәннәттәй еуеми. Киндзи дәр аәрцудәй Ёхсараптәмәе. Ё пәг Ацәмәз дәр дохтур адтәй, хирург-кардиолог. Мәскүй базонгәе 'нцәе. Еу рәестәги ахур кодтонцәе ординәтури. Дзәбәх цардәнцәе дууемәй Дзәуәгигъәуи, адтәй син аәртәуатон фатер. Ацәмәзи мадә 'ма фидә Ёхсараптәмәе гъәуи цардәнцәе. Алцидәр хуарз адтәй, фал нур аәртәе анзи цәрүнцәе аәрігәннәттәе еумәе, сувәллон ба син наәма ес. Куд рабәрәг 'й, уотемәй Ацәмәзән наәйиес сувәллон.

Еухатт кәми адтәй, уоми Зәринә аәхсавә куста ерәндөни. Еу рәестәг тагъд аәнхуси машинә зәрбаласта еу зәрігон силгоймаги, цудайдә йәдел еу-наәудәс анзи. Хъәбәр зинтәй ин, мәгур, райгурдәй кизгәе. Замманай дзәбәх кизгәе.

Силгоймагмæ неке цудæй бæрæтгæнæт. Ёхуæдæт ба зеппунæдзохдæр кæугæ кодта. Еу бен ку адтæй, уæд æй Зæринаæ бафарста:

— Дæ ном, æнгъæлдæн, Нани хуннүй?

Силгоймаг æ сæр, уо, зæгъгæ, батилдта. Зæринаæ ба идардæр дзурдта:

— Мæ хор, Нани, кæугæ цæмæн кæнис? Дæуæн кæун не 'нгъезүй, æхсир дæмæ нæбал уодзæй, æма дæ минкъий кизгæбæл гъуди кæнæ...

— Ёма мабал уæд. Ёппундæр æз уобæл нæ гъуди кæнун... Уæдта, уæдта...—кæугæй дзурдта кизгæ, — мæн сувæллон дæр нæ гъæуй, нæ, нæ гъæуй, — æма никки хъæбæрдæр никкудтæй.

Зæринаæбæл цума еске ех дон æркодта, уотæ фæцæй. Цæйбæрцæдæр рæстæт исдзорунгъон дæр нæбал адтæй. Ё сæр бунмæ æруагтæ, уотемæй бадтæй. Уæдта Наний усхъæбæл æ кьюх æрæвардта æмарайдæдта дзорун:

— Көрун ди, æма мин радзорæ, хабар цæй медæгæ 'й, уой. Маци ми баримæхсæ, мæ бен дин кæд естæмæй фæйянхос кæнун исуа.

— Мæнæн неке бен исуодзæй баанхос кæнун, неке... Уæдта мæ неке æнхус гъæуй. Ниуудзетæ мæ, мæн цæрун дæр нæбал фæндуй, нæбал, уой зонетæ.

Зæринаæ къелайæй исистадæй, къæразги размæ бæцудæй. Цæйбæрцæдæр рæстæт пæудтæй æма гъуди кодта. Адтæй хорхæтæни мæйæ. Дессаги дзæбæх бен адтæй. Зæрбатгутæ рæтæх-бæтæх кодтонцæ цъæбæр-цъубургæнгæй. Ераэндони рази ци соокъæдæ бæлæстæ адтæй, етæ дидинæт калдтонцæ æма дессаги зæрдæмæдзæугæ æхсицгон тæф кодтонцæ. Адæймагæн хъæбæр æхçæуæндзийнадæ лæвардтонцæ. Зæринаæ æваст æрбацудæй Наний хуссæни размæ æма хъæбæр мæстгунæй загьтæ:

— Көрун ди, æма мацибал дзорæ, мацибал, фегъустай! Хуцау дин замманай кизгæ равардта, ду ба... Раздæр цæбæл гъуди кодтай, уæдта кизги фидæ ка 'й? Дæ нийергутæ кæми 'нцæ? - Цæйбæрцæдæр рæстæт нигъьеc æй, уæдта бæбæй райдæдта дзорун, — еуетæн, кæмæн гъæуй, уонæн Хуцау сувæллон нæ дæттуй, амæ ба нæ кæсис. Урссагай уотæ фæззæгъунцæ-неблагодарная...

Нани æ хуссæни рабадтæй æма кæугæй райдæдта дзорун:

— Ёз ами — Дæуæгигъæуи — университети ахур кæнун, юридикон факультети, нур цуппæрæймаг къурсмæ бæцудтæн. Мæ нийергутæ Хонсар Иристони цæрунцæ, Цхинвали. Мæ фидæ мæ рамардзæй, сувæллон мин райгурдæй, уой ку базона, уæд. Мæ мадæ дæр мæ нæ бæлæдæрдзæнæй. Нæ хæдзарæй мæ ратæрдзæнæнцæ. Мæнæн Цхинвали бунат нæбал ес, нæбал, — хъæбæрдæр искудтæй Нани.

— Ёма сувæллони фидæ ба ка 'й? — рафарста 'й Зæринаæ.

Кизгæ цæйбæрцæдæр рæстæт неци сдзурдта, уæдта загьтæ:

— Ёз æй хъæбæр берæ уарзтон, уотæ 'нгъæл адтæн, æма мæ е дæр уарзуй. Еумæ ахур кæнæн университети. Е ардигон æй. Зæрдæ мин байвардта, ракордзæнæн дæ, зæгъгæ. Уотæ руадæй... Ёма е ку бæзудта, æма сувæллонмæ æнгъæлмæ кæсун, уой, уæд æхе уотæ дарун байдæдта, цума мæ зонгæ дæр нæ кæнүй. Хуарз, æма сееси раздæр равардтон... Ёма мæ неке базудта...

Зæринаæ лæмбунæт байгъуста Нанимæ. Раst зæгъун гъæуй, хъæбæр ин фæттæрегъæд кодта, бæлæдæрдтæй, сайд ибæл ке руадæй, уой. Цæйбæрцæдæр рæстæт гъуди кодта: « Нур ма æригон æй. Уотæ руадæй. Цард вазутгин æй. Нæма лæдæрүй, царди медæгæ сувæллонæй хъазардæр ке неке ес. Ё хæццæ дзæбæх рæтæбанди кæнун гъæуй. » Уалинмæ кадæр фæдззæурдта Зæринаæмæ, кæмæндæр, дан, операци кæнун гъæуй, æрбаластанцæ, дан, хъæбæр тухстæй еу силгеймаги. Дохтур тæгъд- тæгъд рацудæй пъалатæй, цæугæ- цæугæй ма исдзурдта:

— Нани, уой фæсте рæтæбанди кæндзинан.

Еци бен Зæринаæ нæбал исæй рæстæт Наний пъалатæмæ æрбацæунæн. Ёраэниу фæцæй операци, хъæбæр бафæлладæй æма сæхемæ рандæй. Ёхæвæ - бонмæ гъуди кодта Нанибæл, æхенимæр загьтæ: « Иеон æ хæццæ рæтæбанди кæндзæнæн. Зæгъдзæнæн ин, нур ма æ цард еугурæй дæр разæй ке 'й. Кинди дæр ма ке 'рæудзæнæй æма ма ин никки дæр сувæлланттæ ке уодзæнæй. Ё мадæ 'ма фидæ дæр æй ке бæлæдæрдзæнæнцæ. Фиццаг æй, ке зæгъун æй гъæуй, нæ бæлæдæрдзæнæнцæ. Зин син уодзæнæй. Алли мадæ 'ма фидæн дæр е ходуйнаг æй, æма дæ кизгæ дзæгъæлзæд никкæнæд. Фал рæстæт гъæуй, рæстæт...»

Сæумæйраги исистадæй Зæринаæ, балкъонмæ рацудæй... Хор искастæй, æма хуæнхти цъоппитæ æрттивтонцæ хори тунтæмæ. Ёхсицгон думгæ кодта, æма бæлæсти сифтæ сæбар-

субур кодтонцә. Уотәе кастәй, цума кәрәвдземән сөсәтгай цидәртә дзөрунцә, ахсәви сәе фуни ци фәүүидтонцә, уой. Ёердзәе єугурәй дәр райгъал зәй. Мәргътәе дәр ратәх-батах кодтонцә. Ёригон силгоймаг ахе исиваста зәма гъәрәй загъта:

— Нәуәг бон, зәгас нәмә цо, зәгас! Хуарз хабәрттәе зәрхәссәе дәе хәеццае, хуарздзийнәйтәе радтә!— Уой фәсте ба бацуудәй уатмәе зәма ё нийнергутәмәе телефонәй бадзурдта, ахсәви зәрәгиау аәрбацуудәй, зәма син фәттәретгәәд кодта, ома, кәд хусгә кәенунцә, зәма сәе ку райгъал кәенон, зәгъгәе. Ёнәуой ба сәмәе bonaе цалдаәр хатти бадзоруй, ё зәрдәе фехсайүй зәрәндтәмәе дәр, етәе сәйгитәе кәенунцә, зәма. Ё цәгатмәе цәугәе дәр арах кәнүй. Куддәр ин рәстәг фәүүй, уотәе. Мадта Ёхсәргини гъәумәе дәр арах цәунцә Ацәмәзи хәеццае ё хеңау зәма ёфсийни бәрәггәнәет.

Зәринәе телефонәй радзубанди кодта, уәдта хуәрүйнаттәнәни сехуар исцәттәе кодта. Уалинмәе Ацәмәз дәр исистадәй, зәма дууемәй иссехуар кодтонцә. Кустмәе Зәрини сәумәе ё ләг фәлласүй, ё над уобәлти 'й уомаен— Республикон клиникон сәйгәдени косуу хирург-кардиологэй.

Зәринәе еци бон, куддәр ё кустмәе аәрбацуудәй, уотәе, ё косаенуатмәе дәр нәма бацуудәй, уотемәй бацуудәй, Нани ци пъалати хустәй, уордәмәе. Ё зәрди адтәй ё хәеццае зәрдибунаеи радзубанди кәнүн. Еци пъалати дууемәй хустәнцәе. Дуар ку байгон кодта, уәд кәсүй, зәма Нани хүссәен ёфснаейдәй пәүүй. Рагъуди кодта, уома, зәвәедзи зәндәмәе рандәй, зәгъгәе. Цәйбәрцәдәр раләудтәй, уәдта, пъалати ци силгоймаг адтәй, уой рафарста:

— Ёма, Нани ба кәми 'й?

Силгоймаг дзуапп нәма равардта, уотәе пъалатәмәе аәрбахизтәй медицином хуәрәе зәма, дохтури ку фәүүидта, уәд ё къохтәе хәрдмәе фәккодта зәма тухстхузәй загъта:

— Зәринәе Сөслани кизгәе, мәнәе, мәнәе, ами ци кизгәе хустәй, — хүссәнмәе райамудта, — ейәе ахсәевәе рандәй.

— Куд рандәй? Ё суваеллони дәр фәххаста? — рафарста Зәринәе.

— Ё суваеллони ку фәххастайдәе, уәд ма, бәргәе, фал, фал... Фәеллигъдәй, къәразгәй рахизтәй ахсәвәе еу афони.

— Ёма 'й ду ба куд нәе фәүүидтай, ахви 'й фәүүидтай? — Зәринәе рафарста, еци пъалати ци силгоймаг хустәй, уой.

— Ёз фунәй адтән. Ку райгъал дән, уәд, кәсун, зәма Нани хүссәен — ёфснаейд. Къәразгәе ба — игон. Ёз рацуудтәен пъалатәй зәма медицином хуәрәен загътон.

Зәринәе къәразги размәе бацуудәй, ракастәй зәндәмәе, рагъуди кодта: «Кәд фиццаг уәлладзуг ай, уәддәр бәрзонд ай. Ё нифс күд бахаста? Кәд ин еске фәййанхос кодта? Расть нә бакодта. Ёз ба ма ё хәеццае радзоруынаг адтән.»— Еу минкүй ма рапәудтәй пъалати, уәдта зәнәдзоргәй рацуудәй зәма ё косаенуатмәе бацуудәй. Ё уәле уорс халат искоңта зәма күшеткәбәл исбадтәй, ё сәрбәл ё дууәе къохемәе ниҳхүәстәй зәма гъуди кодта, уәдта зәваст ё бүнәтәй фестадәй зәма фәрраст ай, нәуәигигурд суваелланиттәе кәми фәүүнцәе, уордәмәе. Суваелланиттәе еуетәе хустәнцәе, иннетәе күтәнцәе. Зәринәе бацуудәй Нани кизги размәе. Суваеллон фунәй адтәй. Дзәбәх рәсүгъд кизгәе. Дохтур имә берәе фәккостәй зәма гъуди кодта: «Мәгурәг, мәгурәг, нәма 'й зонис, дәе мадәе дәе ке ниууагъта, уой. Нур ма дәбәләдәуугураи цүппар боли цәүй зәма седзәрәй райзадтәе. Ном дәр дин нәма ес. Ци дөрзәрдәе разиндтәй дәе мадәе, фал ай мадәе дәр адәймаг күд исхона. Нә зонун, нә зонун, күд ай баләдәра адәймаг. Фал, иннердигәй ба, зәвәедзи, зәгъәр ёригон ма 'й зәма, нәма 'й пәдәрүй, ци кәнүй, уой. Фәстәдәр фәсмон кәндзәнәй, фал ферәтәмәе уәдзәнәй. Фал, уәввән ес, зәма ма фәсмон кәна. Уотәе ку уа, уәдта е ба исәфтәй, е ба неке ай. Силгоймаг исхонаен дәр ин нәйиес. Гыигагән, берәе ес уәхәниттәе. Нә, нә мае фәндиүй уонаебәл гъуди кәнүн дәр. Фал аци суваеллонән ном раттун гъәүй. Ци нәе фәүүй, уәдта ма ё мади сәри зунд бацуудәй зәма ё минкүй хормәе аәрбацуудәй. Хуңау зәгъәд!»— Еци бон Зәринәе гъуди кодта Нани зәма ё суваеллонбәл,

Зәрини хәстәгуттәе єугурәйдәр хъәбәр мәтәе кодтонцәе, суваеллон ин ке нәйиес ё пәт Ацәмәзи хәеццае, уобәл. Сөслан зәма Фатымәт, уәдта зәрәндтәе дәр тәрегъәд кодтонцәе сәе кизгәен. Фаризәт еухатт ае киндзән загъта:

— Нәе ностәе, мәе зәрдтаг Фатымәт, нәе бинонтәе єугурәйдәр дәр дохтуртәе ку 'нцае, зәвәедзи, уой бәрцәе дохтуртәе некәци хәдзари ес... Аци кизгән, нәе Зәринәй зәгъүн, ести кәнүн ин гъәүй. Нури замани ба... Ци нәе кәнүнцәе, уәхән ку нәйиес, уәд ести күд нәе аәрғуди кәнтәе. Ёртәе анзи ай Ёхсарати мүтгагмәе, суваеллон ба — нәма. Раги дәр уидәе, зәма

цалдаер анзи фәеццаерионца, сувәллон ба син нәе уидәе. Уотә дәр уидәе, аема син еу-дәс анзей фәесте райгуридә сувәллон.- Еу цәйбәрцәдәр рәестәг нецибал исдурдта зәронд уосәе, цәбәлдәр түди кодта, уәдта идарддәр дзурдта: -Аци кизгә мәбәл нез бафтудта, хъәбәр зин мин әй аци хабар. Нәе зәронд дәр , мәгур, мәтәе кәнүй...

- Нана, әгәр ма мәтәе кәнтәе. Нур ма уотә берәе нәе цәрунца Ацәмәэз аема Зәринәе. Дәхуәдәг ку загътай, дәс анзей фәесте дәр райгурый сувәллон, зәгъгәе, - нифситә әвардта е 'Фсийнән Фатъимәт, кәд аехуәдәг уомәй минкыйдәр нәе мәтәе кодта, уәддәр.- Мәнәе тагъд рәестәги Мәскүмә цәунца, әригон ма 'нца дууемәй дәр. Ёууәндүн, тагъд рәестәги уин бабай хәецца уодзәй фурти кизги сувәлләннә.

- Бәргәе, бәргәе, Хуцау зәгъәед, Хуцау... Е уой ма ку фәүүининә мәе цәститәй, уәдта алцәбәл дәр арази. Ку рамәлон , уәд мәбәл көугәе дәр маке никкаенәд...

- Нана, уотитәе ма дзорәе, зин мин әй, еу хатт ма зәгъүн, баләвар кәндзәй Зәринәе Ёксаратән сувәллон, уәдта, еунәг дәр нәе, фал - тәккәе минкыйдәр - еу-фондз, - е 'Фсийни рахури кодта, уотемәй загъта Фатъимәт.

Сослан дәр хъәбәр мәтәе кодта, кәд дзоргәе неци кодта, уәеддәр. Фәндәе 'й адтәй, цәмәй тагъддәр дада исуа, е.

Зәринәе еци бон сәхемә нәе рандәй кусти фәесте, фал ә цәгатмае 'рбацуудәй. Ё мади хәецца радзубанди кәнүн әй фәендадтәй. Ё баба 'ма нанай рахури кодта. Зәрәндәбәл цума хорракастәй, уотә бацийнәе кодтонца сәе фурти кизгәбәл.

- Мәнәе нәмәе нәе рәесугъд Зәринәе 'рбацуудәй, - игъәлдзәгәй загъта Фаризәт, - цума, ду 'рбацаудзәнәе , уой зудта дәе мадә, уой хузән дессаги дзәхәрагунтә ракодта.

- Уо , уо, уотә фәэззәгъунца, мади зәрдәе, дан, зонагәй, раст зәгъүн гъәуй, хуәрун мәмәе цәүй, дзәхәрагунтә рахуәрдзәнән. Фал, нана 'ма баба, сумах хәецца, - загъта Зәринәе.

- Мәе хор Зәринәе, цо, цо уәртәе хуәруйнагәнәнмәе, дәе мадә дин , мәнмәе гәсгәе, фингәе рацәттәе кодта. Мах нәе зәронди хәецца бахуардтан. Ёртә къерей ракута дәе баба. Цо, цо, ду кусти фәесте, әцәгәйдәр, фәлләд аема 'стонг уодзәнәе.

Зәринәе бацуудәй хуәруйнагәнәнмәе. Ё мадән загъта:

- Мамәе, фенхус дин кәнон?

- Неци аенхус кәнүн мәе гъәуй, исбадәе 'ма бахуәрә. Ёз дәр нәмә исәхсәвәр кодтон, аема еумәе бахуәрдзинан, дәе фидә ба нәмә 'рбацуудәй, уәдта Заур дәр цидәр аәрәгәмәе цәүй, - сагъавсәнгәй, загъта Фатъимәт.

Мадә 'ма кизгәе бадтәнца аема дзубанди кодтонца. Мади зәрдәе ләдәрдтәй, Зәринәе цәбәлдәр хъәбәр ке мәтәе кәнүй, цидәр mast имә ке ес. Ёхсәвәр ку исходтонца, уәд Фатъимәти уатмәе бацуудзәнца. Диванбәл кәрәдзей фарсмәе исбадтәнцә. Еу цәйбәрцәдәр рәестәг неци дзурдтонца сәе дууә дәр, уәдта Зәринәе загъта:

- Мамәе, дәе хәецца мәе радзорун фәндүй. Уой фәесте ба Ацәмәзмәе бадзордзәнән телефонәй, аема мәмәе аәрбацаудзәнәй...

- Хуарз, хуарз, мәе хор, зәрдәй-зәрдәмәе рагәй нәбал радзубанди кодтан. Радзорай мин, дәе кусти ци хабәртәе ес. Уәдта, куст дәр куст әй...Фал, фал...

- Мамәе, зонун әй, ци зәгъүнмәе гъавис, уой. Сувәллони туххәй... Гъе, ма мән дәр дәе хәецца уой туххәй радзорун фәндүй.

Цәйбәрцәдәр рәестәг бабәй әнәдзоргәй бадтәнца мадә 'ма кизгәе. Апкедәр си цәбәлдәр түди кодта. Уәдта Зәринәе райдәдта дзорун:

- Мамәе, дессаг мәмәе кәсүй, сувәллон күд ниуудзунца. Фараст мәйи 'й дәе губуни фәххәссәе, райгурәд, уәдта 'й минкый къәбиси хузән рагәлдзәе. Күй дәр нәе ниуудзәй ә къәбиси, дзәгъәли рабарстон уәхән силгоймәгти күйи хәецца, күйи зәрдәе «фәхходзәнәй»...

- Зәринәе, цидәр философон гъудитә дәмәе ес. Гынагән, ес, ес уәхән силгоймәгтәе, сәе сувәлләннәе ка ниуудзүй, аема уонән исраст кәнән нәйиес, некәддәр. Некәддәр! Фәуүй уотә, аема әригон кизгәе фәррәедудәй, фал уәддәр гъәуама макаеддәр ниуудзәй ә сувәллони. Дәе загъдау, фараст мәйи 'й дәе губуни фәххәссәе аема дәмәе маци 'нкъараентәе фәэззиннаед. Хуцау силгоймаги фицагидәр мадә уомән исәнәтәсүн кодта. - Цәйбәрцәдәр рәестәг бабәй әнцад бадтәнца дууә силгоймаги. Сәрдигон даргъ бон фәуунмәе гъавта. Талингәе кәнүн райдәдта. Хорнигуләнирдәгәй арв сурх дардта. Ёхсицгон изәйрон думгәе кодта аема 'змәлун кодта

къәразгәмбәрзәнтә. Бәләсти сифтә думгәмәе аәзмалдәнцә, сәебар-субур кодтонцә. Мәргтәе дәр сәе тәхүнәй башадәнцә, сәхе әхсәвәмәе цәттәе кодтонцә. Мадә 'ма кизгәе ци уати бадтаңцә, е дәр ниталингәе 'й. Фал рохс исходзун сәе зәрди наә адтәй. Уотемәе сәмәе дзәбәхдәр кастәй. Фал уәеддәр Фатымәт загъта:

— Куд дәмәе кәсүй, Зәринае, уәедта рохс исходзон?

Кизгәе, цума әе фунаеййәй райгъап әй, уотә фәецәй, ә мади әхъури ракодта аәма загъта:

— Нәе, наә, мамәе, мәннәе атемәе дзәбәхдәр кәсүй. Кәд дәе фәндүй, уәедта 'й исходзә. Рохс дәр хуарз, фал мәе дәе хәецәе радзорун фәндүй. Дәүаей хуәздәр мәе неке баләдәрдәнәй, -нигъьюс әй, нийнәфтәй, уәедта идардәр дзурдта:— Мамәе, Җаләр бонеи размәе, растиәр зәгътәй ба, цуплар бонеи размәе, наә ерәндөни еу кизгәен, университети цупләрәймаг күурси ка ахур кәнүй, уәхәнән райгурдәй кизгәе. Хонсар Иристонае әй, Җинваләй. Рәедуд ибәл әрцидәй...

Мадә ләмбунәг иғъуста әе кизгәмәе, уәедта 'й әеваст рафарста:

— Ма, ма, ци фәецәй и кизгәе, дзәбәх әй?

— Дзәбәх бәргәе 'й, фал, Җәйбәрцә ин фәеддзурдтон, уәеддәр мәмәе наә байгъуста. Ә минкүй кизги ниуугыта аәма әхсәвигон ерәндонае фәллигъдае,

— Уәууя, уәед Җәмәен? Е ба дин дессаг!

— Мамәе, Җәмәен ку зәгътай, уәед мин куд радурдта, уомәе гәсгәе, ә фидәе 'ма ин әе мадә некәд никкатур кәндәнцәе, дзәгъәлзад ке никкодта, уой.Хөди, дан, мәбәл бакәндәнцәе. Хәдзарәмәе мәе наәбал бауудадзәнцәе, Җинвали, дан, мин бунат наәбал уодзәй...

— Әма, раздәр Җәбәлгүди кодта еци кизгәе, уотә хәбәр кәд тарстәй әе нийтергутае, уәед. Нәе, наә, әеппундәр раст наә бакодта. Раст әй дзәбәх фәннәмәе! Еуетән Хуңай сувәллон наә даеттүй. Уомәе ба наә кәсис! Зәринае, аәма сувәллон ба куд әй, кәми 'й?— рафарста мадә әе кизги.

— Мәгур, кәми 'й, кәми? Кәми уа! Ерәндөни әй. Уәхән тәрергъәд ин кәнүн аәма дессаг! Нурма ин ном дәр наәма ес. Неке гъәүй, неке...— Еу рәестәг Зәринае неци сдзурдта, уәедта әеваст загъта:— Фал, раст наә дәен. Неке гъәүй, зәгътәе, зәгъун наә гъәүй. Мамәе, мамәе, мәен фәндүй еци сувәллони мәхең

райсун. Уотә мәмәе кәсүй, цума мин әй Хуңай рапәвар кодта. Минкүй кизгәе мәе зәрдәбәл әэмбәлүй. Ә хүссәни рази ку фәлләуун, уәед мәмәе әе разәй рацәун наебал фәецәү...

— Уәе, мәе кизгәе, мәе кизгәе! Гъе, ма, кәд дәмәе дәе зәрдәе уотә дзоруй, уәед... Уәед, бакәнәе, куд дәе фәндүй, уотә. Фал, фицаги-фицца Ацәмәзи хәецәе радзорә. Әма, кәд арази уа, уәед әй райсетәе уәхеңән кизгәен. Мәннәе гәсгәе, дәе фидән дәр еци хабар әхчәуән уодзәй.Уәедта, Җард вазуггин әй, уәхеңән дәр уодзәй сувәлланнтае.

Уати дуар кадәр байгон кодта. Силгоймәгтәе 'й талинги наә базудтонцә, цалинмәе не 'сдзурдта, уәедмә.

— Талинги ци бадетәе? Әви фунаей айтәе, — загъта Сослан аәма рохс исходта. — Уәхеңән рохс әвгъая кәнтәе. Баба аәма нана нин Заури хәецәе загътонцә, Зәринае дәр ами ке 'й. Әнгъәлдән, Җидәр сосәт дзубанди уәмәе ес. Багъигәе уәе дардтон. Мадта Җәуон аәма әхсәвәр исказен. Сумах ба наә кәнтәе?— рафарста ма Сослан әе уосә 'ма кизги.

— Папә, әеппундәр наә неци багъигәе дардтай. Фал әхсәвәр ба дәхүәдәг исказенә Заури хәецәе, мах бахуардан дзәхарарагунтәе. Җәуон, аәма уин рафингә кәнен, — загъта Зәринае аәма әе бунатәй исистадәй. Фатымәт дәр хәрүйнагәнәнмәе әрбаңудае.

Уалинмәе Ацәмәз дәр әрбаңудае Зәринаемә: Рандә 'иңә сәхемәе. Әхсәви тъяуама хәбәр вазуггин дзубанди ракәненцәе ләгәмә уосәе. Мадта Фатымәт дәр Сосланән еци әхсәвәе радурдта, Зәринае ин ци радурдта, уой. Әма е дәр әе бинойнат аәма кизги фәндөни хәецәе сарази әй.

Әхсәвә-бөнмәе наә бафунаей әиңәе Әхсарати бийнонтәе. Ацәмәз дәр, ке зәгъун әй гъәүй, исарази әй әе уоси хәецәе, загъта ин:

— Зәринае, тәеккә исон дәе хәңцәе Җәуон дәе күстмәе аәма фәууинон еци кизги. Уәвгәе, Җәмәен зәгъун еци — наә кизги, наә кизги. Уотә наә 'й, мае уарzon, мәе рәесү үд Зәринае?

— Уотә 'й, уотә! Әцәгәйдәр, исон мәе хәецәе рацо ерәндөнәмәе. Ци ма 'й дәргъяветин кәнән, кәд наә фәндөн еу әй, уәед. Исон, исон...Ацәмәз, уәедта ма ци, уой зонис, — загъта ма Зәринае, — ном ба, ном. Минкүй кизгәен ном пәмә ес. Мән фәндүй, аәма ин Аланәе ном раттән. Дәу ба куд фәндүй?— рафарста әе ләги.

— Дэу куд фэндуй, мэн дэр уота, мэе унаёт, мэе уарzon. Нэе кизгэх хундзэй Аланаёт. Аланаёт! Ци ахцэвүен зэй, наэ кизгэх, наэ кизгэх зэгтүн. Уота наэ 'й, мэе хор?

Берэх ма фәэдзэдзубанди кодтонцаа еци 'хсаёвэх Ацәмәэз аёма Зәринәе. Саёумай ба, куддэр әрборохс зэй, уота сэе дууэх дэр исистадзэнцаа. Саёхе хъябэр исараатонцаа, цума гъазтмэе цудаэнцаа, уой хузэн. Аци бол син устур бәрәвгөн адтэй. Ёма ци гъудаёт, еци гәгъаeditæ бацэттэе кодтонцаа. Ацәмәэз сэе ахуаёт бацэттэе кодта. Уой фәесте ба рандах 'нцаа туканмэе аёма балхадтонцаа, цидэр гъудаёт сувәллони, уони. Изәри райstonцаа сувәллони. Ерәндони косгутае рацуудаэнцаа, әвәдзи, еугурәйдэр сувәллонамэе фәендараст зэгтүнмэе. Зәринәе сувәллонбәл уота хуаёттай, аёма неке загтайдэе, цума зэй ахуаёт наэ нийтердта. Ацәмәэзи къохи ба адтэй рәсүгүд дидингутае. Ерәндонамэе ма әрбацудаэнцаа Сослан аёма Фатымамэйт дэр, цәмәй ауаётхэн вазутгин бол сэе кизги фаромамэе уонцаа. Фиццагдэр бал сувәллони бала斯顿цаа зәрәндтәмэе — Агубе аёма Фаризамэе. Еугурәй дэр хъябэр цийнае кодтонцаа сэе сувәллонбәл. Уо, уо, сэе сувәллонбәл. Фингәбәл ләудтәнцаа аертэе къерей. Баба сэе ракута:

— Амондгун къах әрбайвэрэе наэ хәдзарәмәе, минкъий хори тунәе! Амондгундэр ка 'й аци зәнхәбәл, уой аэмбал дэр Хуцау фәеккәнәд! Дэр мадә 'ма фидән сав зәрдэх рохс кәнәд дэр уиндәй! Уәдта ма дин цалдэр хуәри 'ма әенсуваेи куд фәэзинна! Уәе, Устур Хуцау, фегъосае нин наэ кувдиттәе!

Еци болаёт фәестәмәе Зәринәе 'ма Ацәмәэз сэхе хъябэр амондгунбәл ниммадтонцаа. Зәринәе рацуудаий декретон отпуски, Фәндәе 'й адтэй әллунадзохдэр әе минкъий хори туни рази ун. Куд рабаэрәг зэй, уотемаёт — хъябэр хуарз мадә адтэй. Цума мәнәе цалдэр сувәллони исхаста, уой хузэн арахстай алцәмәэ дэр. Мадта Ацәмәэз дэр кусти фәесте — хәдзарәмәе. Ёма Зәринәен зэгтидаа:

— Ду, әвәдзи, бафәелладтәе, уо минкъий рауолаёфә. Аланаёт, ме стъапумзэ, әз фәеккәсдзэнән... Сувәллони хуссәни рази исбадидәе аёма ймә кәсидәе, заридәе. Уой әенгъяел некаёт адтэй, аёма ма зарун дэр зонуу.

Мадта, Сослан аёма Фатымамэйт дэр арәх цудаэнцаа. Ахсаратәмәе. Ацәмәэзи мадә 'ма фидәе дэр гъаёуаёт иссәвионцаа. Ацәмәэз сэе әе хуаёттолги исласидәе. Зәрини

фидимадәе аёма фидифидәмәе ба сабийи фәххәессионцаа. Ёма йбәл етәе хъябэр цийнае кәенионцаа. Еухатт дин Фаризамэе загтыа:

— Зәринәе, ци, уой зонис, Аланаёт дэу хузэн зэй. Уо, уо, аёцәгәй зэгтүн. Даргы цаестихаутае ин, әрфгутае ба, әрфгутае... Цаеститэе дэр дэе цаестити хузэн.

— Уо, уо, нана, еугурәй дэр мэн хузэн зэй мэе минкъий кизгэе. Ёма гъаёуама уота уа, мэн зэй, мэн, — загтыа Зәринәе.

— Ёма, уәд мэн хузэн әллундэр нэе 'й? Мәннәе гәсгәе ба, мэн хузэн хъябэрдэр зэй, — загтыа Ацәмәэз.

— Уә дууей хузэн дэр зэй, уә дууей, әе мадә 'ма фидәе айтәе, — загтыа зәронд Агубе дэр.

Цудаэнцаа бәннтәе, мәйтәе, әннэтәе... Ирәэстэй Аланаёт дэр, куд фәэззәгүнцаа, бонгай наэ, фал — сахатгай. Авд анзи йбәл иссанхәст зэй. Хъябэр расууль кизгэе адтэй, зундгин. Скъоламәе бацәуни размә зудта кәсүн аёма финсун, фәендуурәй цагтыа, зардта... Ёнаётцаа берэе уарзта Аланаёт әе мадә 'ма фиди. Сәе астәе исбадидәе диванбәл аёма, уәд сэе еуей рахъури кәнидәе, уәд — инней:

— Мамае, папае, әз уә берәе, берәе уарзун, хор аёма мәйи бәрцәе!

— Уә, наэ рәсүгүд стъалу, папае аёма мами нифс, мах дэр дэр бәрцәе неке уарзэн, — загтыа Зәринәе.

Нечи әвгъяу кодтонцаа мадә 'ма фидәе сэе кизгасн. Мадта Сослан аёма Фатымамэйт дэр уота. Хъябэр сэе фәндәе адтэй, цәмәй скъолай хуарз ахур кәна, уәдта музыкае дэр уарза. Ёма Аланаёт фиццаг къласаёт дэр хъябэр хуарз ахур кодта, уәдта музыкалон скъолай дэр ахур кодта. Фал цәмәдәр гәсгәе арах әнкъард кодта. Еухатт ба әе мадән загтыа:

— Мамае, ме 'мкъласонтән еугурэмән дэр ес әенсуваертәе, хуаертәе. Мәннәе ба наэйиес. Мән дэр хъябэр фэндуй, цәмәй мин минкъий әенсуваэр уа. Ёз имә кәсдзэнән, аргъауттәе ин кәндзэнән, зардзэнән ин, уәдта ма ин фәендуурәй дэр цагъидзэнән. Мәннәе мин нана ци къәбис баләвар кодта, уой дэр ин ратдзэнән...

А минкъий кизги дзубандимае Зәринәен әе зәрдәе әрбаунгает зэй. Ёхе наэбал бауорәдта аёма искудтәй. Цаийбэрцәдэр неци исдзурдта. Бәргэе 'й наэ фәндәе адтэй әе кизги рази кәун, фал... Фал имә уой бәрцәе хъаурәе наэ адтэй.

Аланæ нæ балæдæртæй, æ мадæ цæмæн кæуý, уой. Ёма в дæр кæун байдæтæ, кæугæ-кæугæй загъта:

– Мамæ, цæмæн кæуис? Ма ко, ма ко! Ести ди рессуй? Дæ сæр рессуй?

Зæринæн никки хъæбæртæр æ зæрдæ аëрбаунгæг æй. Аланæйи æ хъури ракодта, æ росæн ин раба кодта æма загъта:

– Мæ хор, Аланæ, ма тухсæ, неци ми рессуй. Кустi бафæлладтæн...

Зæринæ еци бон фицагидæр æ цæгатмæ рандæй. Ё мади хæцца 'й радзубанди кæнун фæндæ адтæй. Аланæ ба хæдзари æ фиди хæцца байзадæй. Радзуртæ Фатымæтæн, аци бон имæ æ кизгæ цi фарст равардта, уой. Ёма ин е загъта:

– Зæринæ, Аланæ куд устурдæр кæна, уотæ ймæ берæ фарсттæтæ уодзæй. Уомæ цæттæ уо. Дæ сæри хецау хæцца дæр радзорæ. Ести баунаффæ кæнтæ. Рагъуди кæнтæ, æма... Фæндуй мæ, цæмæй, æцæгæйдæр, сувæллон мi райсай. Цалинмæ ма æригон айтæ, уæдмæ райсæ биццеу. Мах дæр дин анхос кæндзинан. Уотæ рауадæй, æма уæхæцæн сувæллон нæ исæнтастæй.

– Ёз Аланæйи аци зæнхæбæл нецæбæл æма некæбæл байевдзæнæн. Некæд банк'ярдтон, æма мæхе кизгæ нæ 'й. Фал тæрсун, цæмæйдæр тæрсун... Ескаед ку базона, æма мах Ацæмæзи хæцца æ ниййергутæ нæ ан. Хуцау бахезæ!

– Зæринæ, алцæмæ дæр цæттæ уо. Царди берæ фæззепæнтæ ес. Уæдта раст дзуапп раттун дæр зонæ. Ма тухсæ, алцидæр хуарз уодзæй.

Зæринæ ма Ацæмæз баунаффæ кодтонцæ седзæрти хæдзарæй биццеу райсун. Уæд Аланæбæл дæс æнзи цудæй. Цалдæр хатти фæццудæнцæ фал нæ... Нæ си адтæй сæ «биццеу». Фал, алцидæр Хуцау къохи 'й. Еу æхсæвæ дин Зæрини гъостæбæл сувæллони кæун рауадæй. «Кæцæй цæуý сувæллони кæун, цума? Нæ синхонтæй нæуæг игурд сувæллон ку некæмæ ес? Ёвæдзи, мæмæ уотæ фæккастæй. Ёппунæдзох сувæллонбæл нæ гъуди кæнун, æма , æвæдзи, уой туххæй», – рагъуди кодта Зæринæ. Фал сувæллони кæун нс 'нцадæй. Силгоймаг æ лæги райгъал кодта:

– Ацæмæз, игъосис? Кæун игъосис?

Лæг неци лæдæртæй, æ уосæ ин цi дзоруй, уомæн. Фал е дæр фегъуста сувæллони кæун. Зæринæ 'ма Ацæмæз

æнæсdзоргæй, еци-еу рæстæг хуссæнæй рахистæнцæ, рацудæнцæ æндæмæ. Ёма... Ёма сæ дуари рази тухтæй лæудтæй сувæллон. Цæйбæрцæдæр рæстæг сагъдауæй лæудтæнцæ дууæ адæймаги. Сæ бон исдзорун дæр нæ адтæй. Уæдта Зæринæ исдзурдta:

– Цæмæн лæууæн? – Ёма сувæллони æ гъæбесмæ фелвастa æма хæдзарæмæ тæгъд- тæгъд бацудæй, цума тæргæ кодта, всke ин æй æ къохтæй ку байса. Ацæмæз дæр æ фæсте æнæдзоргæй бацудæй. Зæринæ сувæллони хуссæнбæл æрæвардta. Уæдта 'й райхалдta. Лæг æма уосæ кæрæдзэмæ бакастæнцæ, æнæдзоргæй кæрæдзей балæдæртæнцæ, сувæллон биццеу адтæй, æвæдзи йбæл еу мæйæ цудæй. Ёцæгæйдæр уотæ адтæй. Тухти медæгæ еу гæгъæди разиндæй. Уомi финст адтæй, биццеубæл мæйæ æма æрдæг ке цæуý, кæд райгурдæй, е. Уæдта ма, æ ном куд хүннүй, е дæр. Ё ном, дан, Азæмæт хүннүй, фал, дан, уæ кæд фæндуй, уæд ин æндæр ном раттетæ. Цæйбæрцæдæр неци исдзурдтонцæ Ацæмæз æма Зæринæ. Куддæр сагъдауæй байзадæнцæ. Уæдта силгоймаг загъта:

– Ацæмæз, а цi дессаг æй! Мæ фуни уинун æви æцæгæй æй? Хуцау, табу дæхæцæн, цi устур лæвар нин ракодта.

– Зæринæ, фурт нин балæвар кодта, фурт! Мæнæ дессаг! Дессаг, дессаг! – æ уоси рапхури кодта, уæдта 'й æ гъæбеси фелвастa.

Зæринæ нур ма æ лæги уотæ игъæлдæгæй некæдма фæууидta. Фал зæгъгæ ба кодта:

– Сувæллонæн хуæруйнаг раттун гъæуý, уæдта ймæ базелун гъæуý. Мæнæ си, æнгъæлдæн, авгæ дæр ес хуæруйнаги хæцца.

– Зæринæ хуæруйнаг исгъар кодта, уæдта сувæллони памперс рапийвта. Хуарз, æма сæмæ алтекæ хæстæг адтæй, растдæр зæгъгæй ба, сæ хæдзари фицлаг уæладзуги адтæй æма кустa æхсæвæй-бонæй. Ацæмæз ниццудæй æма исхастa сувæллони хуæруйнаг æма памперстæ.

Зæринæ æма Ацæмæз кастæнцæ сувæллонмæ, фeronх сi æй, нур æмбесæхсæвæй ке рахистæй, е. Ёраэгиау дин силгоймаг уотæ ку зæгъыда:

– Аланæ, Аланæ ку нæ райгъал уидæ. Цi ин зæгъдзинan? Исонмæ ба ести æргъуди кæндзинан. Уруссагай куд фæззæгъунцæ: «Утро вечера мудренее.»

Аланә нәе райгъал ай, нәе базудта, әнсувәр ин фәэззиндәй, уой. Мадә 'ма фидә уомәй тарстәнцә, әмә Аланә ку нәе баләдәридае, е дәр хәесгәе кизгәе ке 'й, уой. Ёхсәвәе-бонмә гъуди кодтонцә, ци зәгъдәнәнцә сәе кизгәен. Ёма баунаффәе кодтонцә, радзорун ин, хабар күд адтәй, уотә. Сувәллон фунәй кодта. Зәринә 'ма Ацәмәз дәр сәумәрдәмә бахустәнцә. Сәумәй ба Зәринәе райгъал ай сувәллони кәүнмәе.

Күд фәэззәгъунцә, бон ирд кәенүн райдәндә. Фиццаг хори тунтәх хуәнхти цөоппитетәбәл сәхе раҳафтонцә, сәумәхуарз син загътонцә. Уәдта бүнмә сәхе хағгәе раңудәнцә гъәдтәе 'ма фәэстәбәл. Мәнәе әрбакастәнцә Ёхсарати уати къәразгәй. Етә дәр ләдәрун кодтонцә, хуарздзийнадәе ке 'рцудәй, уой. Зәринәе сувәллони гъар донай нихсадта, уәдта ин хуәрүйнаг равардта. Рагәй нәбал архайдата а уәхән минкъийи хәеццае, фал бабәй раахур уодзәнәй. Сувәллон фәстәмәе бафунәй ай. Ёригон силгоймаг хуәрүйнаггәнәни бадтәй стъоли фарсмәе, къофе бацумдта әмә ин фенциондәр ай. Гъуди кодта: «Алцидәр Хуцауи къохи 'й, уомәй аразгәе 'й алцидәр. Гъуддәгтәе күд раудаңңәе. Цума, ке сувәллон ай? Цәмән ай ниввардтонцә мах къәсәри размәе? Ёвәдзи, зудтонцә, махән сувәллон ке нәййес, уой. Ёвәдзи бабәй рәедуд әрцудәй еске кизгәбәл. Фал, уәддәр некәд баләдәрдзәнән уәхән силгоймаги, дә сувәллони ахсәевигон рагәелдәе. Уо, уо, е уотә хүннүй, мадта күд зәгъон...»— Цәйбәрцәдәр уотә фәебадтәй Зәринәе, уәдта хуәрүйнаг исходта. Уалинмә Аланае дәр исистадәй, ә мади ә хъури ракодта, уәдта ваннәмә бацудәй ахе әхсуннүмә. Ацәмәз ба ма хустәй, әрәгиау бафунәй ай, әмә 'й ләдәрун әнгъезүй. Дзәгъәли нәе фәэззәгъунцә, наәлгоймәгтәе силгоймәгтәй берәе ләмәгъдәр әнцәе, зәгъыгәе. Ёма е әңгәгәйдәр уотә 'й. Хуарз, әмә ацибон коғае бон нәе 'й. Аланае бабәй ә мади размәе әрбацуудәй. Хъәбәр рәесугъд кизгәе адтәй. Гурведауцә, даргъ дзиккотә ин, уорсцъярае, сау цәститәе, даргъ цәстихаутә... Ёз уәеле — рәесугъд пъолци.

— Мәнәе мәе кизгәе ци рәесугъд ай! Аци зәнхәбәл дәуу рәесугъдән нәййес!

— Мәе мамә дәр рәесугъд ай, әмә әз дәр гъәуама рәесугъд уон, —загъта Аланае, уәдта ма ә дзубандибәл бафтудта:

— Мамә, папәе цидәр берәе хуссүй аци сәумәе. Ёвәдзи си феронх ай, гъәумәе ке ңауын, Ёхсәргуни гъәумәе — нана әмә бабамә.

— Нәе, мәе хор, нәе си феронх ай, фал әхсәвәе әрәгиау бафунәй ай, — әмә Зәринәе радзурдта, хабар ңае медәтәе ай, уой.

Кизгәе фәеццийнәе кодта ә минкъий әнсувәрбәл. Еци бол Ёхсарати бийнонтәе гъәумәе наебалрандәе 'нцәе, фал сувәллони хәеццае әрбацуудәнцә Зәрини ңағатмәе. Уоми әртәе къерей исходтонцә биццеуән. Уәдта ин әндиәр ном равардтонцә. Алани фәндәе адтәй, ңәмәй е 'нсувәр Тимур хундтайдае. Ёма хестәртәе исарази әнцәе ә хәеццае. Фәеккувтонцә минкъий Тимурән, мадта — күд! Зәринәе бабәй декретон отпуск райста. Хуарз ин әнхус кодта ә кизгәе Аланае дәр. Е цүптарәймаг къласи ахур кодта. Ираэтәй Тимур дәр. Ёртәе анзәмәе қәссүн дәр зудта. Ёхуәрәе 'й ахур кодта.

Еухатт ку адтәй, уәд Зәринәе күстәй әрбацуудәй, сувәлләннәтәе ба сәхе уати адтәнцә. Duar игон адтәй, әмә сәе дзубанди әндәмәе игъустәй. Кизгәе ңәмәндәр хиләе кодта е 'нсувәрән:

— Тимур, фудуәгтәе ма кәнәе, коммәгәс уо! Дәхе хуарз ку нәе дарай, уәд нәе дууей дәр папәе әмә мамә фәстәмәе седзәрти хәдзарәмәе ратдәнәнцә! Баләдәрдәтәе мәе!

Зәринән ә хыр әрбахгәдта, уолафти ин наебал адтәй. Ё бунати сагъдауәй ләудтәй. Цәйбәрцәдәр ә бол фезмәлун нәе адтәй, уәдта сабургай бацудәй ахе уатмәе, сувәлләннәтәе 'й ңәмәй ма баләдәрдтәйонцә, сәе дзубанди син фегъуста, уой түххәй. Ёхебәл duar әрбахгәдта, хуссәнбәл баҳаудтәй әмә хәекүрцәй күдтәй. Гъуди кодта: «Мәнәе, ңәмәй фәттарстән, е кү 'рцудәй. Зонуй, зонуй Аланае, мах кизгәе ке нәе 'й, уой, әндиәра уотә ңәмән загъта. Ацәмәзи хәеццае мәе радзорун гъәуүй. Уәдта — мами. Телефонәй имәе бадзорон... Нәе, телефонәй дзурдтитәе дзурдтитәе нәе 'нцәе.»— Зәринәе хуссәнәй исистадәй, сабургай раңудәй, ә къахидарәс ракодта әмә ә ңағатмәе рандәе 'й. Ёз мадән радзурдта, ци фегъуста, Аланае Тимурән ци дзурдта, уой. Фатымәт имәе ләмбунае гайгъуста, уәдта загъта:

— Ёз динраги загътон, алцәмәе дәр ңаёттәе уо, зәгъыгәе. Адәми астәу цәрән. Сакъадахи нәе цәрән. Адәм ба, гъигагән,

аллихузанттæ аэнцæ. Ёвæдзи, кизгæ ескæмæй фегъуста, сумах ке нæ 'й, фал есгæ ке 'й. Нур ба рагъуди кæнун гъæуий, идарддæр куд, уобæл.

Ёцæгæйдæр, еухатт кæми адтæй, уоми дин Аланæ скъолай фæсте сувæллæнтти дзæхæрадонæмæ Тимурмæ бацудæй. Уоми ey - æртæ аэнæзонгæ силгоймаги дзубанди кодтонцæ, кизгæ син сæ дзубанди фегъуста. Сæ ey си, ey æ кари силгоймат, дзурдта: «Замманай дзæбæх зенцæ ёхсæрати сувæллæнттæ. Цума сæхе зенцæ, уой хузæн зенцæ. Кизгæ бустæги дæр æ мадæ Зæрини хузæн ай, биццеу ба - Ацæмæзи. Уæдта, дзæбæх, коммæгæс, æгъдаугин. Еуæй-еуетæн сæхе сувæллæнттæ дæр нæ фæуунцæ уотæ.» Иппæ дууæ силгоймаги дæр æ хæццæ исарази 'нцæ. Аланæ лæдæрунгъон кизгæ адтæй, дуудаæс анзи йæл цудæй, æма балæдæртæй, силгоймæгтæ ци дзурдтонцæ, уой. Уæлдайдæр, зудта, Тимур куд æрбахаудтæй сæхæдзарæмæ, уой. Ёхсæвæ, мæгур, кæугæ дæр фæккодта. Фал æ мадæн уæддæр неци загъта:

Зæринæ æ цæгатæй ку 'рбацудæй, уæд сæхемæ æрбайыфта Ацæмæзи дæр, е сувæллæнтти хæццæ хуæруйнагæнæни бадтæй. Дзубанди кодтонцæ, худтæнцæ. Нæлгоймаг æ уоси ку фæууидта, уæд загъта:

- Max ба загътан, ескумæ фæллигъудтæ. Агорунмæ дæмæ цудан мæннæ нуртæккæ. Хуæрун дæр нæмæ цæуий, хуæруйнаг ба - нæйиес. Уотæ нæ 'й, Тимур, - исдзурдта æ фуртмæ æма бахудтæй.

Сувæллæнттæ дæр сæ мадæбæл бацйнæ кодтонцæ, фал Зæринæ күддæр къæмдæстуг адтæй, ацибон ци фегъуста, уой фæсте. Ёнаæдзоргæй медæмæ æ уатмæ бацудæй, æ дарæс райивта, ванни æхе нихснадта æма бийнонти размæ бацудæй.

- Мадта, зæгъетæ, стонгæй уæ рамардтон, - загъта Зæринæ, - нуртæккү уин æз дессаги хуæруйнаг ракæндзæнæн. Кæсайтæ, кæсай...

- Уагæр нин циуавæр хуæруйнаг ракæндзæнæ? Циуавæр дессаг уодзæй? - гиризгæнгæй, рафарста Ацæмæз.

- Циуавæр ку зæгъай, уæдта - дзикка. Мæнæ мин нæхемæ, мæ цæгати, дзæбæх нæуæгæлхъивд цихт равардтонцæ. Мæ фидихуæрæ син æрбахаста. Е 'рдæгæй ин дзикка искæндзæнæн, иннæ 'рдæгæй ба исон - Хуцауизæри - дзæхæрагунтæ.

Сувæллæнттæ хæбæр бацийнæ кодтонцæ, дзикка берæ

уарзтонцæ, æма. Ёхсæвæри фæсте Аланæ бафснайдта, къостæ нихснадта, уæдта æ уатмæ бацудæй æма пианинобæл цæгъта, заргæ дæр кодта. Мадæ æма фидæ ин игъустонцæ æ цæгъд æма зарун. Зæринæ Ацæмæзæн загъта:

- Нур бабæй еци зарæг æма музыкæ æхуæдæг æргъуди кодта. Курдиатгун кизгæ 'й, курдиатгун!

Ёхсæвæ ба Зæринæ радзурдта æ лæгæн, bonaïy Аланæ Тимурæн ци дзурдта, уой. Берæ фæдзdzубанди кодтонцæ, гъуди кодтонцæ, куд радзоронцæ сæ кизги хæццæ, уобæл. Сæ нифс нæ хастонцæ еци дзубандимæ. Тарстæнцæ, цæмæйдæр тарстæнцæ. Фал син ey изæр æндæр гæнæн нæбал адтæй æма барæй-æнæбæри дæр син æрцудæй дзоргæ. Ёхсæвæри ку хурдтонцæ, уæд дин æваст Тимур уотæ ку зæгъидæ:

- Папæ, мамæ, æз фудуаг ку кæнон, уæд мæ нæ хæдзарæй ратæрдзинайтæ æма мæ седзæрти хæдзарæмæ ратдзинайтæ? Мæнæ мин Аланæ уотæ загъта...

Фидæ æ фурти æ гъæбесмæ исиста, рахъури 'й кодта æма загъта:

- Тимур, нæ минкъй зунди къубулойнæ, цитæ дзорис? Ду папæ ма мами биццеу дæ, мах ба дæу гъæуама куд раттæн ескæмæн. Е некæд уодзæй, некæд! Аци зæнхæбæл нин Аланæ æма дæуай хæзардæр ку неке ес. Max уæ æнæбæрцæ берæ уарзæн!

Сувæллон æхе æ фидæмæ нилхъивта. Аланæ ба æ хуæрун ниууагъта æма æ уатмæ бацудæй. Зæринæ дæр неци исдзурдта. Ёхсæви ба, Тимур ку бафунæй ай, уæд Зæринæ æ кизги æ уатмæ æрбахудта. Гъæуама ин загътайдæ, æ ниййергæ бæдолгæ ке нæ 'й. Силгоймагæн æ царди медæгæ нури хузæн зин сахат нæмæ адтæй. Нæ зудта, куд райдайа дзорун. Кизги рахъури кодта, бафарста ай, скъолай ци хабæртæ ес, уобæл. Цæйбæрцæдæр неци исдзурдта, сæгъæс кодта, уой фæсте ба загъта:

- Аланæ, нур ду устур кизгæ дæ æма мæ балæдæрдзæнæ. Лæмбунаæт мæмæ байгъосæ... Махæн дæ фиди хæццæ дæу æма Тимурæй хæзардæр неке ес аци зæнхæбæл. Дæхуæдæг æй зонис, куд уæ уарзæн, уой... - Еу рæстæг неци исдзурдта Зæринæ, уæдта загъта: - Мæ нифс, ду зонис, Тимур нæ хæдзари куд фæззиндæй, уой. Гъигагæн, уотæ рayайуй, æма ниййергутæн сæхе сувæллон нæ фæууй... Махæн дæр дæ фиди хæццæ нæйиес сувæллон. Yo, yo, мæ хор, нæйиес нæхе сувæллон. Фал

нин ку адтайдæ, уæддæр дæ æз мæхеçæн райстайнæ. Ци ерæндони косун, уоми райгурдтæ. Дæ ниййерæг мадæ ма хъæбæр æригон адтай, институти ахур кодта. Ёма дæ, гъигагæн, ерæндони ниуагъта. Ёвæдзи, мах амондæн. Раst нæ бакодта, фал ма йбæл нур ци дзорæн. Хуцау ин уæд тæрхонгæнæг. Аланæ, куд фæzzæгъунцæ уой зонис, мадæ, ка ниййеруй, е нæ фæуүй, фал, ка исхæссүй, е. Мæ хор, еу хатт ма дин зæгъун, аци зæнхæбæл мин ду æма Тимурæй хъазардæр неке ес.

Аланæ фиццаг æнцад игъуста, уæдта кæун байдæдта. Зæринаæ рагъуди кодта, уадзæ æма ракæуя, кæд ин фенцондæр уидæ, уæхæн сувæллон кизгæн уæхæн дзубандитæ фегъосун æнцон кæми 'й, зæгъгæ... Еу рæстæги фæсте кизгæ æ кæунæй бæнцадæй æма æ мади гъæбеси бафунæй æй. Зæринаæ 'й сабургай хуссæнбæл ниввардта, нимбарзта æй æма рацудæй уатæй. Силгоймаг æ фур зинæй рахет кодта, фал ин уæддæр фенцондæр æй, цума цидæр уаргъ æ усхытæй рахаудтæй. Бацудæй æ уатмæ æма кæун байдæдта, Аланæн дæр хъæбæр тæрегъæд кодта. Гъуди кодта: « Цалинмæ цæрон, уæдмæ е уобæл архайдæнæн, æма мæ сувæллæнттæй амондгундæр куд неке уа аци зæнхæбæл, неци гъæуагæ уодзæнæнцæ. Исахур кæндзæнцæ, гъæуама райсонцæ аккаг ахургонддизийнадæ... » Еци 'хæвæх хъæбæр лæгъуз бафунæй æй Зæринаæ, æхсæвæ-бонмæ гъуди фæккодта...

Иннаæ бон Аланæ еугурэмæй раздæр исистадæй, æ мади уатмæ бацудæй, хуссæнбæл исбадтæй æма ймæ æдзинæт кастæй. Зæринаæ æ кизги ку фæууидта æ хуссæнбæл бадгæ, уæд фæддес кодта. Аланæ ймæ баходтæй, æ хъури 'й ракодта æма загъта:

— Мамæ, мамæ, æз дæ хъæбæр берæ уарзун! Аци дуйнебæл дæу æма папæй фулдæр неке уарзун, уæдта ма — Тимури. Ке зæгъун æй гъæуий, мæ бабатæ æма нанати дæр уарзун...

Мадæ кизги æхемæ æрбалваста, æ росæн ин раба кодта. Аланæ ба ма загъта:

— Мамæ,раги ма 'й, дæ хæццæ ниххуссон? — дзуапмæ дæр нæ бæнгъæлмæ кастæй, уотемæй æ мади фарсмæ ниххустæй, æ къохтæ ин æ хъурбæл ниттухта.

Цудæнцæ бæннтæ, мæйтæ, æннтæ... Куд фæzzæгъунцæ, ци 'нцæ æннтæ ба. Гъигагæн, тæгъд тæхунцæ. Аланæ скъола каст фæцæй сұльзæринаæ майдани хæццæ. Некæдбал адтай дзубанди

сæ бийнontи астæу, кизгæ æма биццеу сæхе нæ 'нцæ, зæгъгæ. Аланæ раги исфаендæ кодта, скъолай фæсте медицинон институтмæ бацæунбæл. Уой дæр фæндæ адтай æ мадæ 'ма фиди хузæн дохтур исуæвун. Фал æй музыкæ дæр иронх нæ адтай, е дæр æй æхемæ æлваста... Еу хатт ин Зæринаæ загъта:

— Аланæ, æз дин мæ гъуди зæгъдæнæн, дæу ба, дæхе куд фæндүй, уотæ кæнæ. Мæн фæндүй, хъæбæр мæ фæндүй, çæмæй дохтури дæсниадæ райсай, мæхуæдæг æма дæ фидæ, уæдта дæ нана æма баба, дæ мади 'нсувæр дохтуртæ ке 'нцæ, уой туххæй нæ, фал дæхе туххæй. Ёз дæ мадæ дæн, æма 'й зонун, царди дин хуæздæр ци уодзæй, уой. Уæдта лæдæрун, дæуæй хъæбæр хуарз дохтур ке рауайдæй. Уотæ нæ зæгъун, æма музыкæ феронх кæнæ. Нæ, нæ, нæ зæгъун уотæ.

— Мамæ, æз зонун, дæ зæрдæ мин æрмæстдæр хуарз ке зæгъуй. Дæхуæдæг æй зонис, мæн дæр дохтур исуæвун ке фæндүй. Мæ нана æма баба ци институти косунцæ, уордæмæ çæун ахур кæннумæ. Уадзæ, æма ми сæ сæртæ бæрзонд хæссонцæ. Ёз хуарз ахур кæндзæнæн, фæндүй мæ дæу хузæн ерæндони косун... Музыкæ дæр нæ феронх кæндзæнæн, уомæн дæр иссердзæнæн рæстæг.

Аланæ бацудæй медицинон институтмæ, юе 'нсувæр Тимур ба — скъоламæ, фиццаг къласмæ. Еу рæстæги ахур кодтонцæ хуæрæ æма 'нсувæр. Сæ еу институти, иннаæ ба — скъолай. Алкедæр си хизтæй уæлæмæ æхе асинаæбæл, æхе къæпхæнтаæбæл. Сæ мадæ 'ма фиди зæрдитæ рохс кодтонцæ сæ сувæллæнттæй. Тимур фиццаг болæй фæстæмæ хуарз ахур кодта. Мадта Аланæ ба адтай фæнзайнаг студенткæ. Ёе хузæ адтай институти кади фæйнæгбæл. Ёрмæст хуарз нæ ахур кодта, фал ма цудæй, раздæр зæгъгæй ба, ахур кодта зарунбæл. Ахур æй кодта Иристони хуæздæр зарæггæнгутæй сæ еу — Гъудаонти Асиат. Кизгæ хъæбæр устур æнтæститæ æфтудæй æ къохи. Еуæй-еу поэттæ ин сæрмагондæй финстонцæ æмдзæвгитæ, композитортæ — музыкæ. Аланæ æхуæдæг дæр финста æмдзæвгитæ æма музыкæ. Ё фиццаг зарæг адтай мадæбæл. Еци зарæг ку фæzzаруй, уæд аллихатт дæр кæугæ фæккæнүй. Кизгæ араæ фæгъгууди кæнүй: « Цума, ка 'й еци силгоймаг, мæн ка ниййердта æма мæ ерæндони ка ниуагъта? Кæд ибæл ескæми гъæунги исæмбæлун, уæддæр æ евæрсті рацæун, уомæн æма 'й нæ зонун. Бæргæ мæ фæндүй æ базонун. Еунæг хатт æй

уәеддәр кү фәеүүининә... Дессаг мәмәе қасуý, уой ба күд нәе фәңдүй мәе фәеүүинүн. Ци дорзәрдә 'й! Цума ин ес сувәлләенттә? Із киндзи аәрцәудзәнәен аёма мин уодзәнәй минкъийдәр- минкъийдәр аәртәс сувәллони. Із сәе хъәбәр берәе уарздзәнәен, мәнәе маx Тимур иәццәе наe мадәе Зәринәе күд уарзүй, уотае.»

Аланәе кәed институти фәндзәймаг күурси ахур кодта, уәеддәр аёй Республики зудтонцәе зарәггәнәгәй. Із зард адәми зәрдәмәе хъәбәр цудәй. Телевизорәй дәр араe зардта. Із хәстәегутае си еугурәй дәр сәерустур адтәнцәе. Дзәүегигъәуи устурдаe концертон зали ин адтәй концерт, хъәбәр берәе адәм аәрцудәй ае концертмәе. Къох бакәнәен наe адтәй зали. Кизги хәццәе цийнаe кодтонцәе ае мадәе, фидәе, аенсуvәр, ае нана аёма баба, ае хәстәегутае еугурәй дәр. Аланәе мади зар кү кодта, уәed ае цәстисугтәе ае ростәбәл гәргәрәй уадәнцәе. Залмәе кастәй, гъуди кодта, кәed, ка 'й ниййердта, еци силгоймаг дәр уоми 'й, зәгъыгә. Цо, базонәе 'й! Фал арфае аёма дидингутае ба равардта ае хъазар исхәссәг мадәе Зәринәен.

Еухатт Аланәйи аәрбахудтонцәе телевиденимәе, интервью си истонцәе. Берәе фарстатаe имәе равардтонцәе: медицинон институти, ае ахури, бинонти туххәй... Уотае 'й кү бафарстонцәе:

– Аланәе, дәe сәйрагдәр аәртәе бәллеци циуавәр зәнцәе?
Уәed кизгәe дзуапп равардта:

– Фиццаги-фиццаг, аци зәнхәбәл сабурдзийнадәе уәed, мәе бинонтаe дзәбәх, зәнәнез уәнтәе. Уәедта, мән фәндонаeй, зәнхәбәл седзәртәе наe уидәе. Мәнәй гәнгәe кү уайдәе, уәed суннәт седзәр дәр наe уидәе!

Фарстатаe имәе ка пәвардта, еци силгоймаг фәеддес кодта:

– Аланәе, нур ма хъәбәр аәригон кү дәe, уәed дәe сәри уәхән зәнкъярд гъудитаe цәмән ес, мәнәе седзәрти туххәй зәгъүн?

Е цәмәй зудта, аёма Аланәе дәр седзәр аёй, уой. Кизгәen ба ае зәрдәе аәрбаунгәт аёй, минкъий ма, аёма ма искәуя, фал зәхебәл фәххүәстәй. Аланәйи ае мадәе Зәринәй фәестәмәе зәндәр мадәе наe гъудәй. Е адтәй ае мадәе, зәндәр ин уәевгәe дәр наe адтәй. Фал, институтмәе цәуя, тукани уа, кенәе зәндәр руяен, берәе адәм кәми уидәе, уоми уайдәе, гъуди кәнидәе, ома, кәed ами 'й, ци силгоймаг аёй ниййердта, е.

Медицинон институти ае ахур хуарз цудәй Аланәйәен. Араe

уидәе сәйгәдәнти практики, аёма йбәл уоми дәр хъәбәр зөнвәрсионцәе. Зәгъионцәе, цәттәе дохтур, дан, аёй аци аәригон рәесүгъд кизгәe. Рәесүгъдәй дәр раст зәгъионцәе. Аланәе адтәй бәрзонд, хуәрзконд, гурведауцәе. Із мудхуз бәзгин дзиккотәе астәугутае хъәрдтәнцәе, уорс цағсомбәл – устур сау цәститәе, даргъ къәлос цәстихуаутае... кү фәеццәйцәуидәе, уәed ае фәсте кәссионцәе силгоймагәй, наelгоймагәй. Уәed ибәл уорс халат ба күд федудта! Із мади мадә Фатымат уотае зәгъидаe:

– Аланәйи хуаeн хуәрзконд кизгәe наe институти наeма ахур кодта. Цәстудәй ин фәттәрсүн, адәми цәстәе хуарз наe 'й. Ку фәеццәйцәуй, уәed – изәed, изәed... Уәедта ймәе аәригон наelгоймәгтәе дәр аәгәр кәссионцәе. Ләедәрәn сәe ес, фал в мәнмәе хуарз наe қасуý, аеппундәр наe қасуý. Зәгъун, еске мин мәе хоритунаe Аланәйи кү раскъәфа...

Аланәйи сәри аәрмәстәрдәр медицинаe аёма музыкаe адтәнцәе, зәндәр нецима. Нур ма ае зәрдәе уәгъебарәе адтәй, некәмән ма си адтәй бунат. Неке ма бауарата. Зәринәе 'й кү рафәрсидәе араeхстай.

– Аланәе, мәе нифс, аеппундәр, аеппундәр дәe зәрдәмәе неке ма цәүй. Ахур дәр хуарз аёй, фал де 'ром раздахәе су минкъий ләххуәнтәмәе дәр. Зонун си еу-цалдәрей, ке зәрдәмәе цәуис, уонаeй. Мәнәе күд фәzzәгъунцәе, алцәмәй зәнхәст зәнцәе. Нури рәстәги ма ефстагмәе ес уәхәннәттәе. Алцәмән дәр афонә ес. Тәрсүн, зәрвонд кизгәe мин кү байзайай. Тагъид институт каст фәеуудзәнәе, уәедта музыкалон училище дәр. Мәескумәе рандәуудзәнәе ординиетурәмә...

Уәхән рәстәгүти Аланәе ае мади рахъури кәнидәе аёма инн зәгъидаe:

– Мамаe, аеппундәр ма тухсәe! Мәе амонд күд уа, уотае уодзәй. Күд фәzzәгъунцәе, амонд дуар кү 'рбахуайа, уәed ае размәе рацәудзәнәе ае дәр, наe 'й ратәрдзәнән, ма тәрсәe. Уәедта дәe зәнәе кәстәртәе дәр наe ниуудзәнән.

– Бәллах уой медәтгә 'й, мәе кизгәe, аёма мин аәгәр зундгин дәe, аәгәр зундгин. Фал, раст зәгъис, алцидәр Хуцауәй аразгәe 'й, табу Іхецән.

Аланәе каст фәеццәй хъәбәр хуара бәрәггәнәнти хәццәе медицинон институт, е 'нсуvәр Тимур ба бацудәй аәвдәймаг къласмәе. Кизги Мәескумәе аәрвистонцәе идардәр ахур кәнүннәе. Іхсаратәе күвд исходтонцәе сәe бәлционән. Берәе адәм сәмәе

әрциудаёй Аланаёйән фәндараст зәгүнмәе, берәс рәесугъд арфитә ин фәккодтонцәе. Кизгән ахе 'мбәлтәе дәр аерциудәнцәе, ае хәецәе институти ка ахур кодта, етәе дәр, уәдта – зарәггәнгүтәе, фәндурурдзәгъдугутәе, еци 'рдигәй ке хәецәе куста, етәе еуғурәй дәр. Зардтонцәе, кафтонцәе... Аланә ахуәдәг дәр – фәндурурәй дәр цагъта, уәдта заргәе дәр кодта. Мади түххәй ку зардта, уәд бабәй ае зәрдәе әрбаунгәе зей, ае җәстисугтәе ае ростәбәл фәрдугтуа уадәнцәе. Зәринае дәр искудтәй...

Аланә ае царди надәен ае еу хай үүд фәецәй, аема 'й нур ба идардәр Ҷәун гъәүү. Еци над үүд үодзәнәй, уомән ба Хуцауәй фәстәмәе неке неци зонүй. Фал кизгәе федарәй зонүй, ае равзурст надәй евварс ке нае рахездәнәй, уой...

ХУЗЕСӘГ

Бадуй къәләетгүни әригон рәесугъд силгоймаг. Бәрzonд, түрведауцәе – бадгәй дәр бәрәг зей. Ёй уорсцъарә, сауцәстәе, мудхуз бәзгин дзиккотәе ин – ае үсхытәмәе хъәртунцәе. Даргъ җәстихаутәе, сау бәзгингомау аәрфугтәе, хузәконди хузән билтәе. Ё цәсгомбәл хуарәни гъәстәе нае адтәй. Ёма 'й гъәугәе дәр нае кодта, уомән аема, аәрдәе ин ци рәесугъдзийнадәе равардта, уой фехалдтайдае... Ё уәле адтәй рәесугъд сурх тъолци, аңае уәлдай ести. Ё хъурбәл – уорс фәрдуги халәе.

Хузесәг имә аәнәдзоргәй берәс фәккастәй, ае хузесән ае къохи, уотемәй. Силгоймаг ахе гъудити рандәй, кумәдәр къаразгәй кастәй. Цума, хузә есунмәе не 'рбаудаёй, уой хузән адтәй, фал... Ёрағиау ин хузесәг ае хузә исиста – еу хатт, дууә хатти, аәртәе хатти...

Силгоймаг ае бунатәй исистадаёй, бафарста, кәд әрбаңауа ае хузтәмәе, уәдта райарфәе кодта наелгоймагән аема рандәе 'й.

Хузесәг къелабәл исбадтәй аема гъуди кодта, уәдта фестадаёй ае бунатәй, дуар дәгъәләй нихәдта, неке хузә есун бал ай фәндандаёй, тагъдәр күд исоктайдә аци изәд-силгоймаги хузә, уотае 'й фәндандаёй.

Исоктада хузтәе. Ё рази сәе аәрәвәрдта аема сәмәе аәдзинәг кастәй 'ма гъуди кодта: «Дессаг, дессаг, ци рәесугъд силгоймаг зей. Ёвәдзи 'йбәл еу-аәртин анзи җәудзәй, фал ин дәтгәе ба инсәй анзәмәй фулдәр нае ракәндәнәе. Гъәуама, уәхән –

алцәмәй аенхәст, хуәрзкод силгоймаг игъәлдәзәг уа, ае рәесугъдзийнадәй – сәэрбәрzonд. Амән ба, дессаг, ае җәстити ци аенкъардзийнадәе ес. Хъәбәр мәтъәл зей. Ёппунәдзох Ҙәбәлдәр сағъәс кәнүй. Цума, җәбәл? Бәрәг зей, ае үсхытәбәл цидәр үәзәе аәвәрд ес, медәгәй ае зәрди ба – мәтәе. Цума ци 'й ае мәтәе? Уарз! Ка бацуудаёй ауәхән изәди зәрдиҳудти? Хуцау дәр уомән нае нихатир кәндәнәе. Кәд ае мадә, фидәбәл мәтәе кәнүй, хәстәгутәбәл? Кенәе ба си кәд ести рессүй?»

Хузесәг кәсүй хузтәмәе: «Уәе Хуцау, мәе бон естәмәй ку бауидә аци уәларвон рәесугъдән фәйянхос кәнүн, уәд ин ае мәститәе мәхемәе райсинә... Фал, иннемәй ба... Аци устур, мәтъәл җәститәе күд әлвасунцәе сәхемәе. Уотә кәсүй, цума си нуртәккә ранигъулдәнәе. Нәе, нәе, бәрәг зей, аци рәесугъд силгоймаг зөгъдаугин, афсармгин ке 'й. Ёнәуама ае царди алицидәр хуарз уа! Ёндаёп тәнән дәр наеийес. Хуцау, аенхус ин кәнәе!»

ӘНСУРИ МӘЙИ ДИДИНӘГ

Әнсури мәйи фицаг дууә къуәрәй дессаги гъар бонтә исоктада, раст рагуалдзәги бонти хузән адтәй. Хор фәлмәнәй кастәй. Цәугәедони дон сур-сургәнгәе уадәй еци рәсогәй. Фонс дәр сәхе хормәе тавтонцәе, бадтәнцәе аема синәр цагътонцәе. Зүймон мәргътәе бәләести къалеутәбәл цъәбар-цъубур кодтонцәе, кәрәдзәмән сәе хабәртәе «дзурдтонцәе». Рауәнәй-рауәенти хорварси кәрдәг дәр фәецъзъәх зей. Еу дидинәг еу уәхән цъәх кәрдәги астәүәй ае сәр исдардта. Ё алливарсмә ракәс-бакәс ракодта. Хори тунтәе 'йбәл сәхе раҳафтонцәе, аема дидинәг дәр нифсундәрәй ае сәр бәрzonддәр исивазта, аәхсәви йин уазал уидә, фал бабәй бонәй ба байдзулидә, никки бәрzonддәр ае сәр исивазидә. Гъе, уотемәй фәэззиндәй рәесугъд бор дидинәг. Ё алливарсмә ракәс-бакәс ракәнидәе, аема си – еу дәр нае 'й 'мбәлтәе – дидингутаёй. Ёхеңән гъуди кодта: «Ци аәрәгәмәе игъал кәнүнцәе ме 'мбәлтәе? Ци берәе фунәй кәнүнцәе? Ёз еуғурмәй раздәр райгъал даен».

Фал зүймон дидинәг цалдәр боли лаудтәй, уәдта аенкъард кәнүн байдәдта. Еунәгәй ин аенкъард адтәй. Мудибиндәг дәр имәе не 'рбатәхидә. Е нае, фал ма хумәтәги

биндзæ дæр. Деси бацудæй бор дидинаæг: «А ци дессаг æй, биндзитæ ба ци фæцæнцæ? Куд неке гъæун?»

Цæмæй зудта дидинаæг, æма с æгæр раги райгъал æй. Нур ма ин раги ке адтæй зæнхи бунæй фæззиннумæ...

Еу бон ку адтæй, уæд дин сæумæй думгæ кæнун байдæдта. Ёзмалдæнцæ бæгънæт бæлæсті къæлеутæ. Етæ балæдæртæнцæ, думгæ цæмæн кæнүй, уой. Ёхçæуæн син адтæй æма æнгъæлмæ кастæнцæ. Ёма дзæгъæли нæт фæцæй се 'нгъæлмæкæст. Изаæрæрдæмæ мет уарун байдæдта ставд тъæфилтæй... Сæумæмæ бæгънæт бæлæстæ сæ уорс кæрцин дараæс искодтонцæ æма игъæлдзæгæй лæвудтæнцæ.

Дидинаæг дæр æхе батилдта, бацийнæ кодта мети тъæфилтæбæл. Гъуди кодта, уома, уотæ фæуүй рагуалдзæги, рауардзæй мет æма ратайдæй. Фал е æнсури мет адтæй. Ёхçæвæ-бонмæ фæууардта. Сæумæмæ хъæбæр арф адтæй. Дидинаæгæн æ кой дæр нæбал адтæй. Мети буни фæцæй, мæгур...

Алцæмæндæр æрдзи медæгæв æхе рæстæг ес... Алцидæр афонæбæл гъæуй бакæнун...

ЦÆППОРСЕЙ БОН

Уотæ фæззæгъунцæ, аци устур бæрæгбони, дан, берæ дессæттæ æрцæу. Ёнгъæлмæ, дан, кæсæ æнæнгъæлти хуарззийнадæмæ. Ёвæдзи, ескæбæл æрцæунцæ уæхæн хабæртæ. Ёма, æгайти ма...

Гъема, куд фæззæгъунцæ, æз дæр æнгъæлмæ кастæн. Ёнгъæлмæгæсæг, дан, нæт фæллайүй. Берæ гъудитæ сæри фæззинтæй. Гъуди кодтон ма абони бонбæл, мæ исонбæл. Зæрдæбæл æрлæудтæнцæ евгъуд бонтæ. Ёппундæр гъаст нæт кæнун, Хуцауæй арази дæн. Уотæ фæззæгъун, нур куд æй цард, уомæй лæгъуздæр мабал уæд, хуæздæрмæ ба æнгъæлмæ кæсдзинан, зæгъгæ. Царди сайрагидæр адæймагæн æхеуæнтæ, æ къæхæтæ, хæстæгутæ æнæнæз, æнæмæст уæнтæ, уæдта... Адæймаг æ къæхæтæбæл ку лæууа, уæд бабæй ести уодзæнæй...

Фал, куд загътон уæлдæр, уотæ æнгъæлмæ кастæн.

Ка æрбахуайа мæ дуар?

Ка ракæна мин лæвар?

Ка ракæна мин æ зар?

Куд уодзæнæй, куд нæт цард?

Нæт æрцудæй, нæт – дессаг,
Нæт иссердта мæт къæсæр.
Уота загъта и Уæллæг,
Бони раййивта изæр.

Цæппорсей бон! Дессаги бон дæ, æгас дүйней адæмтæ дæмæ æнгъæлмæ фæккæсунцæ. Гъе, ма нæма алкæддæр дзæбæхæй цо æма нин дæт хæццæ хуарззийнæтæ хæссæ! Max ба æнгъæлмæ кæсдзинан æнæнгъæлти дессæттæмæ...

ÆРÆГИАУИ ЗУМÆГ

Дессаги зумæг... Цæппорсей мæйи, уæдта æнсури мæйи инсаæй бони дæр мет не 'руардта. Рагуалдзæги хузæн адтæй. Ёхçинцæ, нинæгь ма къомбøх дæр рафтудтонцæ, еуæй-еу раявæти цæх кæрдæг дæр фæззинтæй. Фæззæги ци бодæн æрæст адтæй, ейæ искастæй... Мæргтæ сæ зарунæй не 'нцадæнцæ. Уотæ кастæй, цума мæнæ се 'ннæ 'мæлтæ – фæззæг Хонсармæ ка фæттæхтæй, етæ æртæхдзæнæнцæ æма кæрæдзæбæл цийнæ кæндзæнæнцæ. Цæугæдони дон еци расогæй уадæй, листæг дортæ дæр ма си зиндæнцæ. Уотæ кастæй адæймагæн, цума зумæг некæдбæл ралæудзæнæй. Феронх си æй, феронх, фæззæги фæсте ке æрбацæу.

Фал æрдзи алцæмæндæр æхе бунат ес. Ейæ 'й зонүй, куд æма ци кæнун гъæуй, уой. Ци фæнди ку фæууа, уæддæр æ хъортæ исæнхæст кæнүй...

Фиццаг гъар думгæ кодта. Нæзи бæлæстæ нараæгастæу кизги хузæн ратасæ батасæ кодтонцæ, æнæсифтæр бæрзæ, кæрзæ бæлæстæ дæр думгæ 'змæлун кодта. Бæрæг адтæй, еугурæй дæр æрдзи медæгæ вæмæдæр æнгъæлмæ кæсунцæ. Ёма еци 'цидæрмæ' берæ æнгъæлмæ кæсун нæт бæгъудæй.

Ёхçæвæ-бонмæ мет фæууардта. Сæумæмæ – зæнхæ, бæлæстæ, хæдзæртæ мети буни фæцæнцæ. Хъæбæр арф æруардта.

Бæлæстæ исуолæфтæнцæ, цийнæ кодтонцæ, кæдæй-уæдæй, дан, бæгънæт нæбал ан. Кенæ ба, дан, е ци 'й, кæдмæ уотемæй лæудтайланæ. Нур ба сæт рæсугъд уорс фæлуст искоитонцæ, уорс хæмпос кæрцитæ... Гъар син æй нур. Мадта зæнхæ дæр уорс бæзгин гъæццоли буни фæцæй. Фал уæддæр

нæма æфсаæунцæ... Уаруй нæма уаруй мет. Мети тъæфилилтæ уæлдæфи берæ фæззелдох кæнунцæ, фæгыгъазунцæ, мæстæй фæммараунцæ зæнхи, уæдта фæлмæн æрбадунцæ. Е дæр сæмæ æ гъæбес бадаруй, рахъури сæ кæнүй.

Æрдææ æ хьортæ исæнхæст кодта...

Ралæудтæй бабæй зумæг,
Рбадумдта нæбæл тузмæг,
Исаразта ехин хед, –
Уаруй, уаруй хæмпос мет.

«МАРШРУТКИ»

Раздæр, Советон Цæдес ма ку адтæй, уæд горæти медæгæ адæм цудæнцæ трамвайти, троллейбусти, автобусти, ескæд-еу хатт таксий дæр. Еци-еу афони цудæнцæ. Нур ба... Хузæнон бæрæтæ нецибал ес. Автобустæ нæбал цæүй, трамвайтæ ма цæунцæ хузæнон. Фал хъæбæр исберæ н'цæ минкый автобустæ – адæм сæ «маршруткитæ» хонунцæ. Етæ паддзахадон нæ 'нцæ, фал сæхе, ома, (частниктæ). Гье, ма фулдæр адæм уонæми цæүй кустмæ. Цæүй си еу-дууадæс адæймаги. Нурутæкки уæхæн рæстæг æй, æма беретæ сæ сæрмæ дæр нæ хæссунцæ трамвайи, троллейбуси, «маршруткитæ» цæун. Уонæми, дан, мæгуртæ цæунцæ. Хе хуæдтолгитæ беретæмæ ес, силгоймæтæмæ дæр. Гъæздуугтæмæ – фæсарæйнаг, хъæбæр хъазар ка 'й, уæхæнтæ, иннетæмæ ба – аллихузæнттæ... Студенттæн дæр сæ фулдæр сæ сæрмæ нæ хæссүй «маршруткитæ» цæун. Фал уæддаær рæстæмбесçæрæг адæмæн сæ фулдæр цæүй «маршруткитæ».

Æнсури мæйи адтæй хабар, еу бон кæми адтæй, уоми цæун «маршрутки». Бадтæнцæ си рацæргæ цалдæр адæймаги, æригон кизгуттæ, рæстæмбескаритæ... Дууæ хестæр кари силгоймаги дзуанды кодтонцæ. Сæ еу, бæрæтæ адтæй, æригонæй хъæбæр рæсугъд ke адтæй, адтæй айеварæзт, ахургонди хузæн адтæй, иннаæ уосæ дæр, мадта, уотæ. Дуккаг, æвæдзи, хестæр адтæй, цудайдæ йбæл су-финндæс æма æртингæй анзи.

Æма хестæрдæр дзоруй кæстæрдæрмæ:

– Ацибон хæдзари ихæстæ федунмæ фæццудтæн. Æма хъæбæр исмæстгун дæн. Алцидæр куд фæхъхъязар æй – телефонæй райдайæ æма газæй фæууо...

Уæд имæ рæсугъд силгоймаг дзоруй;

– Раст зæгъис, раст. Мæнæ, дан, нур уæе бон уодзæй берæ федун.

– Уо, сæ мæлæти пенси. Куддæр пенсибæл бафтаунцæ, уотæ алцидæр фæхъхъязар уй.

Гье, уотæ гъæститæ кодтонцæ дууæ уоси кæраæдзæмæн. Уæд сæмæ еу нæлгоймаг дзоруй. Е сæ фæсте еу æригон кизги хæццæ бадтæй. Лæгбæл дæр цудайдæе еу-финндæс æма æртингæй анзи:

– Алцидæр нур Сталини фуд кæнунцæ, нури лæгъуз цард дæр, кæраæдзæй ке марунцæ, уой дæр. Фидибæсти Устур тутъд ке райдæдтæ, е дæр, дан, уой фуд æй. Еу бон уæддæр ку рабадидæ, уæд син е фæууинун кæнидæ...

Дууæ уоси æ хæццæ исарази æнцæ. Рæсугъддæр загъта:

– Уо, уо, раст дæ. Советон Цæдес æма Сталини фудгоййæй фæстæмæ нецибал ес. Лæгъуз цард, дан, адтæй. Мæнæ нур тæрсгæ-резгæй куд цæрæн, уæд уотæ н' адтæй. Террактæй фæстæмæ ку нецибал ес. Адæймаг æ хæдзари дæр нæбал æндеуей.

– Хуарз уосæ, бахатир кæнæ, фал хъæбæр раст дзорис. Раздæр гъæунги еске хуæцæнгарзи хæццæ ку фæууидтайсæ, уæд деси бацудайсæ. Нур ба? Алкæми дæр гъæуайгæстæ автоматти хæццæ: скъолати, ахургæнæндæнти, косæндæнти... Нæ хæдзæртти колдуæрттæ æфсаæнагæй конд, – загъта нæлгоймаг.

Хестæр ка адтæй, еци силгоймаг цæйбæрцæдæр рæстæг неци дзурдта, уæдта загъта:

– Раст дзоретæ уæ дууæ дæр. Куддæр нæ аллирдигæй æлхъевунцæ, æмæ адæймаг æхемæ æгадæ æркæсүй.

Нæлгоймаги фарсмæ ци æригон кизгæ бадтæй е надæндæргыци дзипидаргæ телефонæй кедæр хæццæ уруссагай дзурдта. Лæг ин бауайдæф кодта:

– Хуарз кизгæ, мæнæ хестæртæ дзубанди кæнунцæ æма минкый сабурдæр ку дзорисæ, кена ба... Цæйбæрцæ дзорун æнгъезүй.

Кизгæ дин ибæл еци тъæлланг ку фæккæнидæ.

– Дедушка, не мешайте разговаривать, – æхе иннердæмæ разилдта 'ма сабурдæраий загъта: – Ископаемое.

Зæронд лæг нецибал исдзурдта, æ сæр батилдта, уæдта 'й бунмæ æруагтæ æма арф ниууплæфтæй. Æвæдзи, рагъуди кодта: «Нæ, нæ, ауæхæн æдзæстом кизгæмæ ку нæ дзорай, уæд – хуæздæр». Фал зæронд лæг æма кизги фæсте еу æригон

силгоймаг бадтәй әзма е бафеппайдта:

– Кизгә, әсппундәр раст нае дә. Дә фидифиди карән күәй, уәед уәхән дзуапп әзмән дәттис? Бадгә дәр раст искаенә. Ходуйнаг дин нае 'й нур.

Силгоймаги фарс рахуәстәнцәе, разәй ци силгоймәгтә бадтәй, етә дәр.

Рәсүгъдәр загъта:

– Кәдәй иебадтәй, уәдәй дзору 'ма дзору. Мәғьюс дәр ма фәрристәй.

Каргундәр ба загъта:

– Нури фәссевәд ләгъуз нае 'й, фал мәнә ауәхәнти туххәй ба иннетәбәл дәр бадү ләгъуздзийнадә.

– Yo, yo, – загъта әригон силгоймаг: – Еуәй-еуетә ци уәледарәси әзунцәе, сәе губунтә игөн, цидәр әлвәст хәләefti. Сәе дзиккотә – пихцил. Мәнәе, цума журнал «Крокодил»-әй рагәпп кодтонцә.

«Маршрутки» фәстегәй еу рәестәмбес кари наелгоймаг бадтәй. Нурмәе къәразгәй әндәмәе кастәй, әзбәлдәр гүдитәе кодта, адәймагмәе уотәе кастәй, цума иғъесгәе дәр нае әзүнүй, дзубанди әзбәл әзүй, уой. Фал, дин, әсваст кү зәгъидә:

– Бахатир әннетәе, хестәртәе, фал уә феппаййнаеттә еугураидәр раст әңцәе. Ёма ма, ци хәдзараәй рацаунцәе, уоми мадә ма фидә нае фәүүй? Җәмәннәе бафеппаййнцәе сәе сувәллонән, уәхән дәрәсі ма цо, зәгъгәе. Гылагзән, берә силгоймәгтә сәхүәдтәе дәр еци әнанхур хәләefti әзунцәе. Федаүй дәбәл, нае дәбәл федаүй: губун – размәе, фәстаг – фәстәмәе. Мәхүәдәг берә хәттити фефсәрми ун. Нури ирон ләгтәе ба гъәуама пъолцитә искаенонцә?

Зәронд ләг, уәдта силгоймәгтә әхәццә исарази әңцәе. Ёригон кизгә әзма ма си ләххуән бадтәй, әзма етә ба сәхе дзубандитәе кодтонцәе. Зәронд ләги фаромәе ци кизгә бадтәй, е ба телефонәй наебал дзурдта, фал хъур-хъур кодта, уәдта еу әерләууәни рахистәй. Хезгәй әе астәу байғон әй. Ёе фәстте «маршрутки» дуар хъәбәр нигтүпп кодта. Шофири еци мәстгүнәй загъта:

– Къәсивадәг! Дуар нае саста нур. Гье, уәхәнти ласә!

Зәронд ләг бабәй наебал фәлләудтәй әзма загъта:

– Уәгуу, мәнәе дессаг. Ци рәестәгутәе раләудтәй. Куд фәззәгъунцәе: «Къәхтәе сәрәй фәецәнцәе, сәр ба – бунәй».

Нур атемәй күд цардәуя? Ахургонд, финсәг, хузәгәнәг, күльтури косәг... кадгин наебал әңцәе, фал – әхцагинтә. Мәнәе – базари ка ләуүй, ниуәэти куст ка қәнүй. Еу дзурдәй, әхца кәмәе ес. Күльтури көсгүтә ба устур әхжатә нае косунцәе.

– Раст дә, раст, хуарз ләг. Мәнәе әз университети косун. Нури домәнтәмәе гәсгәе, уоми ахургәнәгәй ка косуй, етә къапеккитә есунцәе. Еуәй-еу ахургәнгутәй се студенттә хуәздәр дарәси фәуунцәе...

Рәестәмбес кари силгоймаг ба загъта:

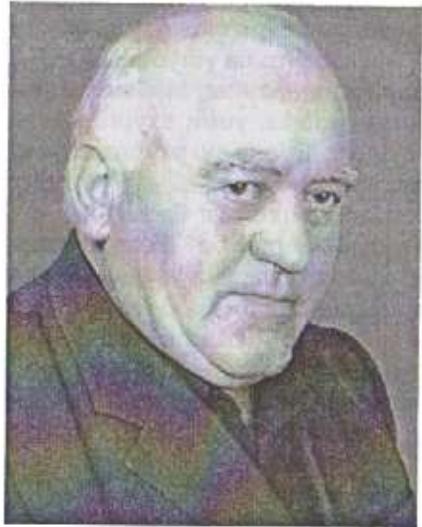
– Ёма зонундайнаеттә ба? Max рәестәги әермәстдәр хе хъауриятәи цудан институттәе 'ма университеттәмәе. Нури ба...

Уалинмәе «маршрутка» бахъәрттәй Ватутини номбәл гъәунгәмәе, университети размәе. Ёрләууәни рәсүгъдәр силгоймаг хезунмәе гъавта, фал ма загъта:

– Дзәбәхәй байзайетә! Хуәздәрмәе әнгъәлмәе кәсдзинан. Куд фәззәгъунцәе: «Уаруни фәсте бабәй хор дәр ракаесдзәй...»

ЦОРИОНТИ Батээрбэг

Цорионти Батээрбэги фурт Заур райнурдэй 1941 анзи. Астэүүкаг скъолай фэсте каст фэцэй Кэсэг-Балхьари университети историон-филологон фэкультет. Нур 49 анзи дэргийн косуй Лескени астэүүкаг скъолай уруссаг авзаг ёма литератури ахургэнэгэй, эй директори хүэдэййэвэг.

Æ уодуэлдай кусты туххэй ин лэвэрд аэрцудэй Цэгат-Иристони ёма Уэрэссей Федерациий Кади грамотитэ, айневдзурди академий А.С. Пушкини номбэл майдан, Цэгат-Иристони скъуэлхт ахургэнэги ном, 2007-аг анзи ба иссэй Уэрэссей Федерации хуэздээр ахургэнгүти конкурси уэлахэлдзуу, лэвэрд ин аэрцудэй Уэрэссей Президенти грант.

Цориони-фурт абори дэр кэнүй ёхсэнадон куст, эй Лескени гъэгүү мингэвэртти ёмбурди сээрдар.

Заур эй, дигорон авзаги хуарэлдэйнадэбэл зэрдиуагэй ка арханий, уони активондээртэй суу. Рохсадон кусты уэлдай ма Заур финсий өмдээвгитэй дээр

Колити В.

СКЪОЛА КАСТ КА ФЭЦЭЙ, УОНАН

Æркаэсгэй уэмэе бундорондээр,
Поэт фестдээнэй къудурон дэр,
Мэхемэе седун: «Исдзорон, - гэр,
Æз дэр, гъэйтт-мардзэ, дигорон дэн!»

Абони махэн цитгин бон эй:
Æрдзэе уэе уиндэй ку ниххор эй,
Зэрдэе ирайуй и ирд хорэй, -
Е дэр сумахэн – амондгор эй!

Цъаэх-цъаэхид куд уа арв уэе сээрмэе,
Царди куд уайтэх хуэдээфсээрмэе,
Знаг ку 'рбампурса нэе къэсээрмэе,
Тэрсун ма 'рхэссеетэх уэе сээрмэе.

Хайгин куд уайтэх хуарз аэмгарэй,
Æнхэст куд уайтэх нифс ахсарэй,
Æфсес куд уайтэх хори гъараэй.
Цард аэрвэтэх сэребарэй.
Фэндарааст уотэ а хэдзарэй!

СОВХОЗИ УРУТАЕ

- «Ци фэцэнцэе нэе рунтэе,
Нэе совхози урутэе, -
Ка бахуардта ёд бунтэе
Нэе есбон 'ма нэе бунтэе?»

- «Дон бакалдэй сэе бунмэе,
Дэсни уогэй бурунмэе,
Бабурдаэнцэ Харуммэе* -
Арэхсунцэ цэрунмэе!»

*Хөлойти Харум - лескейнаг курухон лэг, фермерон хэдзарадаа «Хэлпардзийнади» сэргэлжүүэг.

Дзиллæ дзоруй Харуммæ: -
'Ма сæ уадзæ рæбунмæ:
Дæ цийес дин хуæрунмæ
Фæлласдзæнцæ Фærбунмæ!»++

АХУРГÆНÆГ

Гъомбæлгæнæг – ахургæнæг –
Зонундзийнæдти бундор.
Нæ дзиллитæн – лæггадгæнæг,
Сувæллæнттæн ба – сæ хор.

Зæнхæй ку 'сæсүй æвзарæ,
Уæд фæуүй цола, ниллæг.
Базелунцæ 'ймæ дзæвгарæ,
Ма нийвлүй æ тиллæг.

Æнæ дæуæй еунаæг лæг дæр
Не 'суодзæнæй курухон, -
Дæ архайдæй лæмбунаæг дæр
Рæсугъдæй уинæн нæ исон.

Рохс федæнмæ – над ацæуæг,
Мæтæйдзаг ку дæ æдзох.
Нæ фæлтæртæн – рохситайæг,
Арфаийаг, фæрнаг дæ тох.

Гъомбæлгæнæг – ахургæнæг –
Зонундзийнæдти бундор.
Нæ дзиллæтæн – лæггадгæнæг,
Сувæллæнттæн ба – сæ хор.

ЦУБУРДДЗУРДÆЙ

Дурæнпьонтæ – цæхæр арти æстъæлфæнтæ...
Бакæсгæй сæ, азумгintæ æстъæлфæнтæ.

Нихъуæрунмæ ку гъавий нæ гъæу, нæ бæстæ –
Æвæццæгæн, ратондзæнæнцæ æ фæрстæ.

Фуркындијæй, гæллæхха ма, ци кæна –
Систи тогмæ бадаруй в тæгæна!

Нийхaxур æй æдзæсгон лæг саудегерти базартæбæл:
Уæйæ кæнуй æ мадæн дæр хъазардæрбæл.

Еунаæг гъуддаг базудта е æрмæстдæр.
Козбау кæнун – исхудтонцæ 'й думæстæр.

«Мулк неци 'й», - уотæ дзорагæ 'й,
Мулкæн ба æ цагъайраг æй.

Фурналат иссæй Къобор, робасау æй тæхæр мæхæр,
Нæбал æртасуй цъæх-бор, нæ лæдæрүй адæми гъæр.

Дууæ æвзагемæй æмхæлæмулæй дзоруй –
Сæ еуей дæр мæгурву ба нæ зонүй.

Гъуди кодта, æхе маргæй:
«Басугъдæн æз мæхе маргæй».

Нæй уинунцæ бадгæй æма исистадæй,
Нæ адæмæн неци раттæй сֆæлдистадæй.

Еци еухузон æнцæ Госайæн æ фунтæ:
Куд ниххуæруй е дæнцæн гоми дзаг хъæбунтæ.

Е скъæтбæл ма 'ндзарае –
Басодзæнæй дæ хæдзарæ.

Зæнхон царди æнæбæрцæ арахсүй хуæрунмæ, -
Беретæ ба æнгъæл æнцæ: дæсни æй цæрунмæ.

Рæвдауæгай идзуулуй: «Бахуæрон дæ рунтæ», -
Банихъуæридаæ дзиллæ хуæдбарæй æд бунтæ.

Фæдзæзорунцæ нæ гъæубæстæ æмæвзагæй:
«Нæхе Хъанчел магосайæй цæлуарзагæ 'й».

Зундгиндээр неке уадзуй ӕ рази –
Алкәеддаэр ӕ уодәй ӕй арази.

Дӕ уод дин бахуардта содзгӕ нез:
Адтӕ алкәеддаэр соцъа, хецимәрэз.

Нийихаёссынмаӕ гъавуй кӕф ӕнгурәй,
Гъерт-҃ъортгәнгәй, аердәгдзәефтӕ фәндурәй.

Раст ибәел ахәй никкотә:
Ӕ зунд цубур – даргъ ӕ дзиккотә!

Байгъосаे 'ймә: наerton лавга харакет –
Нәв ратдзәнәй гызт зумәги ләгән мет.

Агоруй айенпитетә дӕс радзурди –
Нәв ниббәтдзәй ӕхүәдәгө ба дууә дзурди.

Куддәэр иссәй «уәраеседзау» Госдумаәмәе кандидат,
Бабәрәг кодта гъәубәестә цуппор анземәе еу хатт.

М.Ю. Лермонтовәй

Хүәнхти циргъ къәедзәехтәе
Тари 'нцае фунәй.
И сабур дәлвәэстәе –
Сәент-катәг бунәй.

Над ләүүй ӕдзәэмәй,
Не змәлүй сифтәр;
Бабухсәе, - уодзәнәе
Уодуоләфт ду дәр...

Медицини профессор Цорионти Бариси циртдзәевәнбәл финст.

Фәедтәе тугъди уәлахез,
Дӕ тог никкалгәй гәзәмәе.
Ку исхизтәе ӕдзәесхез
Ахуради бәрзәэнтәмәе.

Дӕ фәлмәен къохтәе, арф зунд –
Нәе дзиллитәен – царди хуасәе.
Еуварс син кодтай сәе рун,
Рәевдудтай сәе ӕестингасәй.

Рәсог уод ӕма ездон,
Нәе ӕүтәе хонх рафәлдәхтәй,
Куд рахауй ӕфсәеддон
Тугъди ӕхәри уәлбәхәй...

*Ме 'мкъласон, ме 'нсуваер, тәхәег, штурман-оператор,
Гәмости Виктори циртдзәевәнбәл финст.*

Ку кодтай ду хуәдтәхгутә ӕрмакхур,
Уобәел адтәй дӕс архайд 'ма дӕс ахур.
Дӕ ӕхәх кизгән, дӕс бинонтәен се 'рдеуагә –
Ке рандә дӕс а дүйнейәй цардгъәуагәй.

Фәлмәензәрдәе, уоди гъәдәй ба – джигит,
Ӕноси дәр дӕс бәллүн – арвәен ӕ арфмә,
Куд бахуәрдәй зәнхи арфи дӕу сигит?
Фәттахтәй, ӕвәдзи, нур дӕс уәларвмә...

ЕХИАЙ ИМИСГӘЙ...

Адтәй Ехия поэзий туххәй игурд –
Абони дәр ӕхедәггүн ӕй ӕ дзурд...
Берәе уарзта не 'взаг ӕма нәе адәм,
Уомаей кодта уодуәлдай тох сәе кадән.

Иссәй ӕе бон арвәй зәнхәмәе ӕсун,
Нәе зудта е тәпподдзийнадәе, тәрсун.
Царди зинтәй ӕдуәлдай райста ӕ хахъ:
Ӕ фәндаг адтәй синдзгүн ӕма бургъахъ.

Курхон ләг, «нәе Диgorи зараег ӕлеу»,
Къулумпитетә домбайау карста ӕ реу.

Дәнцән дардта Темур-Алсахъ 'ма Есей,
Фәсевәдән ләгдайнадәбәл – æ цей.

Косәг адәм, Кавкази-әрдәе, цъәх арв
Ниххизтәенцә æ уарзәгой зәрди арф.
Мәргытән, сирдән, мудбиндизитән дәр се 'взаг
Е стур курдиадәй базудта ағъаззаг.

Нәе рахъәрттәй царди кәронмә æ зар:
Цардъәуагәй иссирдта Ехия адзап...
Адтәй поэт айевдзурди зәрингурд.
Зәлланг кәнүй далафәндурат æ дзурд.

АСЕТИ ХИЗИРИ ЕУНӘГ ФУРТ АЛЬБЕРТИ ЗАР

Нәе федауй æнәе 'стъалу итигъд арв... -
Зингхуст бацәй ирд æстъалу – æхседарф...
Цүппар хуәри – æнәе базур тәхгәе маргъ,
Рист зәрдити сәе устур зин – хъәбәр арф.

Бәргәе исайсәе, Альберт, ду цәугәе хонх...
Дәрохс ном ба некәд уодзәнәй иронх.

Бәргәе адтәе ләгигъәйтәй хуәрзефтонг:
Нифсун зәрдәе, хъаурәгин æма хуәратор,
Нәе дзиллитәй не 'руагәс кодта де 'взонг...
Финдәе анзи – цәрунмәе дин тәрхонганд...

Нәбал тавта фәллонгун фиди æ цард –
Үарzon фуртмәе фәххәссун кодта æ мард:
Куд н' адтайдәе æ бәдоләй е идард, -
Зингхуст биццеуән æ фарсмәе æй ивард.

Хъазар мадәе, æносидәр инәфис,
Цидәртә ма дәе фур сонтәй фәммурхис...
Ку нәбал ес дәе бийнонтән федар нифс –
Ку ратудта уәе бундорән æ рәхис...
Бәргәе адтайсәе, Альберт, ду цәугәе хонх...
Дәрохс ном ба некәд уодзәнәй иронх.

ХОХОЙТИ Энвер

ДАВӘЕГГАГ ФАРСБӘЕЛ НӘЕ ХУӘЦҮЙ

Задбәркади гъәуи ревәдгомау нараэг гъәунгбәл, æ галеу къаҳбәл къуәлхәе-къуәлхәй, над цубурдәргәнгәе цудәй рәстәмбес кари наәләстәг. Еске рафәрссәнәй: кә æма кәмәй адтәй? Ма еци фарстан æнәисдзуапгәнән дәр раст нәе уодзәнәй. Æ мүттаг – Гунгумтәй, æ ном ба – Хъазауат (Хъуртпий). Гунгуми-фурт мәстәйдзагәй здахтәй сәе нилләг хәдзарәмә. Сәумәй изәрмә æрәмбүрд кодта цуппор æртәе ревәд даргъхъургин авги. Үонаэй ба си æртиндәс æвгитæсәг – æ кари силгоймаг нәе райста. Сәе хъурти кәрәннтә листәг сәститәе адтәнцә, цүппар ба си æндәр паддзахәдти уагъд разиндтәнцә. Ка си – цубурдәр, ка ба – ставдәр. Хъуртпий и æвгитæсән пункти косәг Паулини хәеццә, æ размәе æвгитæдæттутај кедәртау, хилә кәнүнбәл не 'скуәстәй. Уогәе, наәлгоймаги кедәр рацәргәе мадихаймә ци гъуддаг ес, бустәгидәр ба хъаугъа кәнүнмә. Æнәсдзорити райста йе 'хцатас æма уайтагъд уордигәй фәеддунд æй.

Æнәе рахед кәңгәй, кәцәй цәунцә и къала сомтәе, гәгъәдин æхцатә?! Раст зәгъәй, Хъазауати æхцатәе бакосунән гъәүгәрени и наәрст кәртәмәе цәун нае багъудәй. Ләварау имә берәе кәд нае, уәеддәр евцәйдәрбәрцә æхцатәе ба æрбахаудтәй. Зелә-къумраебунти: гъәунити, хәдзәртти, тукаентти пазбунти... Дәе астәутај куд араөхдәр æртасун кәнай, уотә дәе зәрдәе – федардәр, дәе сәр ба бәрзонддәрти хәссәнәе. Дәхебәл фәеддәрәнвәрсәнәе. Æма бабәй дәмәе цәрун дәр куд не 'р҃цаудзәнәй?! Дзәгъәли нае загъдәуү: берәгъ, дан, æ къаҳти фәрци цәрүй. Етәе 'й дарунцә.

Хъуртпий бабәй аци бон дәр нае базийнадәе кодта. Уомә гәсгәе ба æ рахаст дәр зингәе игъәлдәгдәр адтәй.

Æрмәстдәр æ галеу къаҳи къеләбәл ци наәрст къуәлли рабадтәй, е ба фәетъяепп æй æма, асдзәгъд тәхст кодта.

Баергæ ә къах къуæлли дæр ку не 'ссайдæ, уæд фулдаær аехцатæ бакустайда. Уæй, дæ бонæн уай... Уогæ, уоми азумгин ка 'й? Ӕхуæдæт! Ӕзинæ изæрæй рагæлста ә фæстаг къеллон, скъуддитæ мора цындатæ. Нур ба и аевгитæмбурдгæнæги стурдаær бæллец иссæй тагъддæр ә хуссæнуатмæ бахъæртун. Еукъах-дукъахæй, тъæдин горени уæнгæ бахъæрттæй. Рекъитæхуд баerzonд горени зихъхирæй тургъæмæ бакастæй. Ку неке си бафеппайдта, уæдта аевæгæсæг хæдзари аefсæйнаг колдуари зелæнти хъест, аевваст фæцциудæй. Зелæнтиæ рагæй дæр баергæ байсæрдун гъæуий, е ба и синхбæстæбæл ә рацуд аема йе 'рбацуди хъест-зæлланг мабал игъуса 'ма фалдзости аегомугдзийнадæ мабал ихала. Дуарæй тургъæмæ туххæй-фудти бафецудта. Ӕ фæллад усхытæй цурд-цурдæй фæууæгъдæ кодта аefсæддони зæронд хурдзин. Дуар медæгæй аefсæйнаг аевдозæнæй рахгæдта. Хъуртпий сабургай исхистæй и ниллаэг къæси гъæдин къæпхæнтæбæл. Хæдзарæмæ, медæмæ бацæуни размæ, аедзинаёт рафаэлгæститæ кодта рæбунтæмæ. Гурусхаг, аенæзонгæ цайуаг – аэмæлæги си ку не 'растæфтæй, уæдта бацудæй размæ талингæ дзатмабæл. Уоми гъæди аэмбуд смаг адæймаги финдзихъæлтæ әгъатирæй цавта, хъур ба инодкæнæгæу кодта. Размæ цæугæй, ә къæхтæ искууæрдта и бугьти рагъондбæл. Бахъæрттæй хæдзари дуармæ. Уой байгон кæнуни развæлгъау, ә ражес гъос дуарбæл батъæпæн кодта, пæмбунаёт нийгъосгæй. Нæдæр еу хъипп, нæдæр еу сипп – некуæй. Ӕдæуагæ, ә катай зæрдæ фæффедардæр әй. Еу цалдаэр минути ма аedзæмæй рапа०удтæй. Дуар игон кæнгæй, дзæхæра 'рдæмæ ниллаэг къæразги астæуулаг авгин «цæстæй» аенæдæмæ ракастæй аема кедæр къæхтæ рауидта. Рагъудитæ-багъудитæ кæнунаён ин рæстæг нæбал адæй. Нæлæстæг хæдзари дуар аерæхgæдта. Фал, дæ балгъетæг дæр уотæ... Ӕнæзонгæ адæймаг ә къæхтæй дуар еци еу гурумухъ цæф ницæйкодта. Уой фæсте ба ибæл кедæр гъæддугъ къохтæ аевваст аертухстæнцæ. Ӕ реsgæ къæхтæ ин ражес аердæмæ еци еу фæлдæрвд никкодта. Хъуртпийæн, нартихуари хъæлнæгæти куресау и уазал ругæйдзаг пъолбæл ә сæри гүпп фæцциудæй. Ӕ цæститæ ибæл күддæр аенæхур ратæрттæ 'нæе.

- Ӕнгъæлдæн аема бабæй сурхтолагинти дзæмбутæмæ бахаудтæн?!.. Ӕнæбари балций бабæй мæ синдин телтæй федараехgæд бунатмæ цæун багъæудзæнæй, - аехе меднимæр

рагъудитæ кодта ә фурадæргæй. Хуæддзо иуазгутæ ин ә резгæ къохтæ исуæгъдæ кодтонцæ. Ӕваст аенæзонгити къæл-къæлхудт райгъустæй. Уомæй ба ә фæйиервæзуни гъуддаг аеруагæс дæр нæма кодта. Хъазауат арæхстгайти ә сæр галеу аердæмæ разилдта 'ма фудхуз даргъ æнгулдзити астæуæй и аенæхур иуазгутæмæ ракастæй. Дууæ аевæсмард нæлгоймаги, дæндæгуугæ къæс-къæсгæнгæй, кастæнцæ сæ рази уæлгоммæ хъан лæгмæ. Еуей уæле си адæй фæсарæйнаг, гъолси хæлаф, иннебæл ба – сауомау фæтæнфадгутæгин хæлаф.

- Хуарз лæг, руа०лæ уай! Фагæ 'й и цьюмур пъолбæл уæлгоммæй лæуунæн.

- Фæссæйгæ уодзæнæ, - бафтудта, нидæн ходгæй, дукаг нæлгоймаг дзурдæмæ. Уæхæн æллаугæнæн зæгъддæлтæ фегъосгæй, Хъуртпий фæннифхастдæр әй. Ӕ тасдзийнадæ фæууæлдзæнда० әй.

- Кæдимайдима аци фидбилизæй фæйиервæзинæ, - рагъуди кодта Гунгуми-фурт. Ӕ цæсомæй рæстæгмæ аембæрзæн – и агъазиау армитæпæн раууварс кодта. Ӕрмæстдæр ин уотемæйти и аæцæгæлон дууæ нæлгоймагей цæсгæмттæ фæууинунæн дзæбæх равгæ фæцæй. Сæ цæсгæмттæ ин зонгæ нæ разиндтæнцæ.

- Гыи-гыи-гы! Атæ ба фæдæсгар «менттæ» ку 'нæе! Авд дæлзæнхи фæууотæ, кæд мæн еу руа०лæ аенцад ниууадзүйнаг нæбал айтæ, - аехе нимæр уотæ рапгъиста Хъазауат аема ә зæрдристæй ә уæргутæбæл дзодзæдæги аербадтæй.

- Рæхги руа०лæ уай! Ӕз дæумæ нæ дзорун?!.. - фæззуст кодта и пълонхæлағин. Е, аевæдзи сæ кусти хестæри бунат ахæссүй аема уомæ гæсгæ бæрzonддæр хъурхаттæй ә гъудитæ пæдæрун кодта.

Неке сæмæ кæсүй? Тутурузтæ, хъумузбилтæмæ?!.. Ӕвæццæгæн, рагъудитæ кодтонцæ: тæссæй мæ хæлаф цæмæйдæр фæууæзгæ, уæдта ницъцъифæ кæндзæнæн. Мæстирадæй Хъуртпий ә реsgæ къæхтæбæл фæндон исла०удтæй 'ма аехецæн уотæ искарста:

- Милици коcгутæй хе гъæуай кæнуун гъæуий. Тæссæй мæмæ уотæ фæккастæй, кæд мин, зæгъун, гъомбæлдон колонийæй «æмбæлттæ» мæ фæдтæбæл зелунцæ, 'мæ «къæдзæлæбæл аерхæтунмæ» гъавунцæ?.. Ӕ гурæ хæрдмæ дзæндæливаæт исцæйкодта хæдзари хецау аема дæрдгүн

хъаебблети ругтæ цæгъдун федæдта. Гъай-гъай, еци фудхуз армитъæпæни еугай тъæлпитæй æ уæледарæс нæ фæккæдзосдæр уодзæнæй, фал уæддæр и нæлгоймæгтæмæ ба лæгæй лæгмæ бакастæй. Гыигагæн, ин етæ хуæрзæг нæ фæцæнцæ. Нур ба сæхемæ бæдæйнаг лæгтæ кæсунцæ. Ци бакиндауя? Цард æнауæрдон хъурдохæн æй!..

- Дæхе ухеритæй мабал марæ, Хъуртпий аеви Хъазауат Езбарович!.. Корæн ди æма нæбæл мабал ругæ кæнæ! Уотемæй дæр хуæрзонд лæг дæ, - корæгай æй, сабур кодта и саухæлафгин, дæргъæлвæстæ лæхъуæн. Гунгуми-фурт æ къохтæ æ гури фæйнæ фарсеми урдумæ сабургай æрцайуагтæ.

- Дессаг æма тæмæс! Мæ дууæ номи æма мин мæ фиди ном дæр зонунцæ!..

Къуари хестæр, æхе æргубур кæнгæй, ревæд хурдзин исиста æма 'й лæмбунæгæсгарæ кæнун фæйнагайдта. Уой фæсте ба æнæхунд иуазгутæ Хъуртпийни рохсдæр рауæннæмæ рахудтонцæ 'ма имæ д'еголæ кæнун райдæдтонцæ. Арахсттин адтæй сæ архайд, цæмæй маци фидбилиз æрцудайдæ, уой туххæй. Деголæ кæнуни размæ ба си ракурдтонцæ, цæмæй хæбæцæ æрлæудтайдæ, къæхтæ фæрсæрдæмæ, æ уохъитæй фæтæндæрмæ рахæлеу кæна, къохтæ ба - фарсмæ исбуцæу кæна.

- Раст цума устур фæсарæйнаг фудракæнæги рагæт агоретæ æма 'й кæдæй-уæдæй нур ба æрахæсттайтæ, - уотæ сабургай исхьюр-хъур кодта Хъуртпий, - сæ загъд син исæнхæст кæнгæй. - Иссердтонцæ дуйнеуøн террористи. Мæнæ сæмæ æркæстæ!.. Аємæстдæр ин æ еци гузавæмæ ба æппундæр сæ гъос ку не 'рдардтонцæ.

Ахæст лæг дууæ хатти каргундæр адтæй фудракондзийнæдтæ агорæг инспектortæй, фал уæддæр деголæ кæнунбæл ба исарази æй. Еунæг лæгæй цæй тугъдон ес æнауæрдон тугъди цæфсæ будури, мæнгæн нæзагъдæүй зонгæ æмбесонд. Шпионти туххæй дзæвгарæ литературæ байаргъудтонцæ. Аєфсади рæнгъити баслужбæ кæнуни фæсте ба фудракондзийнади нихмæ кусти ивулд романтики дæлбарæ сæхе бакодтонцæ. Ами ба æздох догы уад æма æрра «дæнк-дæнк!» æхстити бæсти, алли бон дæр æндагъд хабæртæ-хопъали уæнгæ. Аци бон дæр бабæй - уотæ. Аєнæгъæнæ тæгкогуасæн даргь бон сæ кедæр талингæ скъæти, бæрзонд

хъамилкæрдæгутæй æмбæрзт дзæхæрадони геун багъудæй. Изæрæй ба цифуддæр фудракондзийнадæ ракæнæги бæсти фæззиндтæй Гунгумти Хъуртпий. Фиццаг бакастi сабур лæги хузæн адтæй. Ає раздæриккон кари карз ниуæзтæй бæрцæ нæбал зудта. Рагон хуæнхаг лæгау, синони бæрци бæсти цохъай бæрцитæй, идæф бæлцон донай æдонут сæттæгау, «кнанай цæстисугæй» æгириддæр æффесæ нæбал зудта. Ає уосæ Гулæронти Хулимæт - астæүккаг скъолай англисаг æвзаги ахургæнæгæй куста. Дууæ скъоладзауей мадæ æй. Уогæ, Хъуртпий дæр æнахургонд «къудуройнæ» нæй. Инженер-аразæги дæсниадæ сурх дипломи хæцæ райста. Араэстадон Трести инженер-аразæгæй æхæрдæс анзи бакуста. Фæстаг дууæ анзи ба хæдзæрттæвæразæг комбинатти прораб адтæй. Куд фæстæдæр, уотæ ба, карз ниуæзтæбæл тухаст æновуд ке иссæй, уомæ гæсгæе ибæл дуккаг ном «Хъуртпий дæр» фæсномутæн æвæрд æрцидæй. Фæскуст цемент, хуарæнтæ, агоритæ, зæгæлтæ, фæйнæгутæ æрбауæйæ кæнидæ. Еци галеу æхчæтæй ба бæзнаг фингитæ - парахат, кæми рæфтадафони, кенæ ба коғсæ боли фæсте. Хаттай ба уолæфгæ бæннти зонгæ, «аслан» силгоймæгти хæцæ æрдзи гъæбесмæ сæхе райсирхунмæ, фæзонгутæ хуæрунмæ, шампайнаг ниуазунмæ рабалци кæниуонцæ. Гунгуми-фурти æцæг ном адæмæй беретæй иронх дæр ма бацæй.

Ає кустæй цохгонд æрцидæй. Ає кондгин бийнойнаг - Хулимæт дæр æ адгин бæдæлти хæцæвæ æ цæгатмæ-Къуссуй гъæумæ æрæздахтæй. Бæсти цæра, дан, нæйиес. Еу инней хохолæгæй цæмæн мара? Уой бæрцæ си ци ихæс даруй?!.. Е уæлæбæл æзап æй...

Зинтæй ин еске ести бадардаæнæй æ цæстæмæ: федис кенæ ба карз уайдзæфи хузи къуссуйаг, кæддæри кафагæ æма зарагæ барæуадаæ кизгæн. Гъома?! Нуриккон еуæй-ев киндзdzон кизгуттау, талингæ фæскъумти ихæлд миутæ фæккодтай. Рараэдудтæ, Гулæронти Хулимæт. Бухсун дæ гъудæй. Зæрди атæ бафæндæ адтæй, зæгъгæ, ку кæнай уæд рæвийæй тар адагæмæ зувуттæй рахаудзæнæ.

Хъазауат ба уæд, уо, хуæздæрисүйнаг, гæвзук Хъазауат?!. Ає хеуонтæ, æ еунæг æммадæлон хуæрæ æма æртæ æнсувари дæр имæ сæ ирух æппундæр ку нæбал æздахунцæ. Фудæвнаен ин кæд кæнунцæ, мийаг?!. Ка ба ма имæ æ æнхуси федар уохъæ æрбадаруй. Уотæ ку фæззæгтунцæ: хуæри зæрдæ -

æнсуvaermæ... Æma уомæй дæр раст зæгъун гъæуй. Æ хуæрæ Сугъæр, Хъазауат фиццаг дууæ хатти ахæстдони ку бадтæй, уæд имæ уордæмæ мæйæмæ уæддæр еу хатт ба хуæруйнæти устур хизинти хæццæ уæргъуæзæй æнæгъæнæ æстай километрэй дæргъæн фæндагбæл ранæхстæр уидæ. Æхуæдæлка – мæгур седзæргæс. Æртæ æнагъон биццеуей хæццæ ниййерæг мадæ, уæдта багъæуаги рæстæги ба фиди науæ дæр тæрүй. Мадта ци кæна, мæгурдаýрар! Æ лæг – Беркосати Батгерий, аст анзæй размæе æ say «Волгæ»-бæл сахар Пятигорскмæ æ хуæрæ Сæкинæтмæ сæйгæфæрсæг фæццудæй. Изæрæй, машинæбæл бадгæй, арæзнаæбæл хуæцгæй, рафунæй æй зæма нæ фуддæр фудголæн дæр нæ цæстæ уæхæн уæззau фидбилизæрцud нæ зæгъуй. Нади галеу фарсæй агъазайау æнгозæ бæласæбæл автотранспорт æхе искууæрдта 'ма дæххæмæрд фæцæй. Æ суvæлпæнти уæлæмхасæн ба ма Сугъæрæн e 'фсийнæ Дзиллæ еу дæс анзи æ хуссæнуатæй уæлæмæ нæ истуй. Æ галеу фарс фæндон нæбæл æзмæлуй. Æнавхайри паралич æй ниццавта зæма ибæл æхе мадау уозæлуй.

Нур ба, ка 'й зонуй, Сугъæри зæрдæ дæр Хъазауатбæл хæбæр фæххудтæй. Еу хатт фæррæдуйæ. Уо! Æнæ ракæддæйгæ дуйне æма цард нæййес. Еститæ ка архайа, уомæн рæдуд дæр барстæүй. Фалæ дууæ, æртæ хатти фæд-фæди «фæснадмæ» ка ракезæ, уомæн ба цийфæнди хеуон дæр нæбæл нïбæлссæнæй. Уæдта рæдудтæтæ дæр муттаггай æнцæ аллихузон фæстæууги хæццæ.

Уорæд пæги дзиппæй милици косгутæ паспорт, ахæстдонæй исуæгъдий гæгъæди, зурнæйзелæги æвдесæндар, тамакутæ æма сирники идæд дууæ кьюппи, финдæсæрфæн циппе сурх кьюхмæрзæн, æнхкьюрттæ æртæ тумани, мора минкъий сæрвасæн кæд ма йин уотæ исхонун æнгъезуй – æ «дæндæгутæн се 'ртикæг æмбес басастæнцæ, исистонцæ. Æндæр адæймагмæ бадеголæ кæнун бафхуæрунау æгадæ фæккастайдæ. Хъазауат ба æ цæстæ дæр ма нæ 'рфаэлкьюæрдта. Кæд ин фиццаг хатт нæй?!. Фондæ анзи ахæстдони фæббадгæй, еу æма дууæ хатти æ дзиппитæ, уæледарæс, æ хуссæн бунат пæмбунæг æсгæрст не 'рçудайуонцæ.

Секери райони медгъуддæгти хайади радгæс Хъазауати

бакодта рæстæгмæуорæд гурусхаг адæми аварæмæ. Уоми уомæй уæлдай ма æнæбæри фусунуат кодтонцæ æртæ нæлгоймаги. Етæ хуссæгæй сæ хай истонцæ. Ка – æрвонгæй, ка ба – ниуæзтгунæй. Гунгуми-фурти къæхти къелтæбæл хæппилтæ сæ тæхсгæ ристæй сæхе су минут дæр феронх кæнун нæ уагътонцæ. Æхæцæн си уæгъдæ бунат бауолæфунмæ цæстингасæй бæргæ агурудта. Фал... Лæмбунæг æркастæй и æнæзонгæ нæлгоймæтæмæ æма син сæ устур гурти кæнндитæ, уæдта сæ агъазайа къохтæ ку æрæстæфтæй, уæд æхе и нæуæт, æнт ысаg бунати, еу унгæт къуммæ, арæхстгайти балхывита. Æ сæри мæгъз дзæгъæлтæ кодта, цæститæ ба – тартæ.

Уарzon куст фесафун, никки ба ма дæбæл дууинсæй анзæмæй фундæр ку цæуя, уæд еци гъуддаг хуарзæн некæддæр фæууй. Е æй æцæгæйдæр, устур бæллах æрцуд. Æ фæлмæнцьуҳ, уозæлæг уосæн, лихститæ кæнунæй e 'взæг бæргæ истæнæг æй: - Хъазауат, мæ уодлæууæн, мæ æнæфæккеугæ гæнах! Гæллæхха, аци фæстæг ræстæги дæ ку наебæл лæдæрун. Циуавæр фудимелæ нæбæл никкодta!.. Æви дæуæн дæр хинттæ искиндæ 'й?! Кæд ма мæ нимайис, уæд мæнмæ дæр еу минкъий байгъосæ! Æцæгæлон сипæстæт din ку нæ дæн. Корун ди æма цæуæн мæ хæццæ нæ хæстæууги кизтæ Уæзданни бабæраæг кæнæн. Фæлтæрдгин наркологбæл нимад цæуй. Уæлдæр медиционон ахурadæ Мæскуй райста. Уоми мах хузæн зонгитæ æма æхæти фæрци диплом райсæн нæййес.

Ма си бафсæрми кæнæ маймайиддæр. Сосæтити дæ дзæбæх кæнун райдайдæнæй. Зонгæ дæр нæ неке бакæндæнæй. Мæ загъд дæмæ гъулæт ма фæккæсæд. Дæуæй лæгдæртæ, устурдæр бунæтти косгутæ дæр имæ æрбацæуий, - сæхе исдæбæх кæнунмæ. Мадта ма республикон наркологон диспансерæн æ куст ци æй. Уоми цæйбæрцæ адæм фæууй, уони дин гъæуама фæуунун кæнон, е ба кæд ду дæр фæрразæнгарддæр уисæ...

Нæт ыæ, Хъазауат уæддæр не 'сарази æй. Æ кæддæри содзæе уарзт, уæдта зæрддаг Тæходуийи зæгъддитæ пиртмæ дæр не 'рдардта. Зæрдæхъурмæй балæдæрун кодга. - «Уæ Хуцауи хатирæй, еу рауæн мæ мæгурбæл ниуагътæ. Ма мæ æгадæ кæнетæ. Нæхеуонтæ æма мæ берæ зонгити цæсти цæмæн

аэфтаута? Ёнуй дэр «дзурдамонд» дэн. Гэрр! Куд нэй зонис? Ёз нэдэр – «расуугерий» дэн, нэдэр ба – «наконавт» дэн. Раst, еу кадэр фонси аэргъяуи аэхсэн аэхе иуонаги а разэй куд исходта, уотэ сумах дэр мэн еу рауаени ниуудзүйнаг нэбэл айтэ?!

Ёппунфэстгээ ай а берэе бийнонта, аэцэгэйдэр, сээ зэрдихдтэй, сафае еунэгэй ниуугэжтонцэ. Цалдэр хатти Гунгуум-фурти Секери райони медгүуддэгти хайдадэмээ милици косгута фэлласионцэ. Хъэбэр карзэй ин техалут балэдэрун кэниуонцэ:

- Хъазаут, тагьд ескэми косун райдайэ! Иронх ди ма кэнаэд, дууэг аенагъон сабийней фидэе ке дэе, уоци бэрнен гъуддаг. Куд дэмээ кэсүй дэвумэг гэсгэв, уонаэн гъэуама ка аэнхус кэна?!. Ходуйнаг дин нэй, дэе техалэг уоси рагъи сувэллэнтти бакодтай... Зонэ, алименттэе дэе федун гъэуий алли мэйз дэр!.. Ёви ду дэр дэхэе ахэстдонаэн нивонд кэниис? Дэе бэдэлтэе ба кэдэр фэсдууэртэе, фиди рэвдуд аэма аэнхус гъэуагэй, дзэгъэлзэддитай, рахауэ-бахауэ кэндзэнэнцэ?

Ёригон тарст фидэе милици косгуту нихмэе некээд неци исдзурдта. Ёе къох гъуддаги гэгъэдити цалдэр хатти бэргэе ниввэридэе:

- Тагьд рэстээги косун райдайдзэнэн аэма аэвэстуятуяа алименттэе фист цээдзэнэнцэ, - зэрдэе байвэридэе. Ё реугудуртэе сэерустураай бэргэе хуаидэг аэцэгт гъуддаги аэ дзурдэн федар лэгэй. Ёма ци?! Медгүуддэгти аэртэуяэлдзугон азгынчтэй күддэр итигдэг гъэунгмэе рацэуидэе, уотэ ба си аэ дзурдравард аэрбайронх уидэе. Уой уялпамхасэн ба ма аэ къэбэрлимэн, аэхе хузэн магоса Къумлекати Адили хэццэе сээ синхонти зэронд уосас Сахъаралити Сафинэти еунэг гулу гъог радавтонцэ. Мэгурబэл, дан, хэрдмээ дэр дор зелуй, - мэнгэн нэе зэгъүй нэе адэмен оэмбесонд. Цэй тэрегъэд аэма цэй хестэр адэймаги нимайундзийнадэе? Ка ба ма ин хэдзари медэгээ естээмэйти фенхус кэнууй, аэ къох ин бадэррэуэг дэр кэнууй. Уогэе, аэдзэсгом къэрнэхтэмэе уяхэн фэлмэнзэрдэе аэнкъараентэе нимади дэр н' аэнцэе. И аэгомуг фонси Цихцилий гъэуи къалбастэнэн цехэн аслан аргъбаэл тэвдхэлэфэй аэрбауяйэ кодтонцэ. Хъазаутмэе дэр бабэй аэхцатэе фэззиндтэй. Ёма ибэл нэуэгэй, мудибиндзитэе дувдувгэнгэе сэмбуబэл куд фембурд кэнунцэе, уотэ аэхе хузэн лэввархуартэе

аэма ронгацаута аэртеголае 'ницэ. Дэиппи аэхцатэе ку уа, уэд ма циуавээр сэринээ уа гъэуама? Еститэе си аразун гъэуий, естэбэлти харагонд аэрцэуонцэ? Ёндэр некуд!

Еу хэлтий кэми ёдтэй, уоми ба Хъазаутыи зэнэцэстдэард, кэлээдэдээг хэдзари ѹе 'мдзэхдэенттэе-хъуртпийтэе фондзэмэй сэхемэе и Мэгүри хъалгэнэгги, донэй дзэббэх фэлкастэнцэ. Изэрэй ба син хэдзари хецу балэдээрүн кодта: - Сээрэнгурд аенсувэртэе, игъосётэе мэнмэе? Гъэр мабал кэнетэе. Синхонти зэнхүинон цэсти синдээ ми цээмэе аразетэе? Ходуйнаг аей! Сумах уэхемэти рандэеуодзинайтэе. Мэнэн бабэй фэссауонмэ нэвлгоймагэй, силгоймагэй, къаектэе аэма къохтэе бафтаугэй, мэе фудкортэе кэндзэнэнцэ. Тухэгэ мин аэгириддэр ма кэнетэе! Сэумэе бабэй устүүр Хуцауи ку бафэндэуя, уэд нээуэг фингэбэл фембэлдзинан... Фусуни курдиадэе ниуээстгун аэма расуг иуазгуги зэрдитээмэе нэе бацудэй. Еу гээзэмэе рэстээг арвдзээфуа фэцээнцэ. Ёвээдзи аей бафхуэрунбэл банимадтонцэ? Уо, аэцэгэйдэр, уотэ рауадэй хабар. Гунгуум-фуртбэл аэртэмэй рафарс зэнцэ. Еу иннемэй зэндагьдээрэй аэ зэгъүйнаг аэргом кодта:

- Гъэйдэ-гъа, уотэ гъулэг дин аей не 'рбацуд, Хъуртпий?! Неке имэе кэсүй, ци «гун» разиндтэй, уома?! Каэддэр некээд дэе фингэбэл къаебэр аэма цэнхэе фэззиндтэй. Ёма юе дэр кутемэти? Нээ-гъа! Уобэл ба наебал дзордзинан.

Ёе листээг исйтт ке гъэй? Неке! Ёермэст нин нур ба кэрронмэ аци бабадтдайнадэе махаэн ниттайун дэе цэстэе нэе уарзуй. Уэд ду циуавээр буни донихуулгээнэг лэг дэе? Нэе «магарицитаа» ду еүгүр Мээрдиронх фэцээнцэ? Нурутэkkэе дэе мах ами, уав таакваа уяхе хээдзари «Уриймаагти далиси хатгэе над «фэлкэндзинан». Е ба иннээ хатт сэргиндээр уай...

Уо, аэцэгэйдэр, «гебох» иуазгутэе сээ аэтхалдэн хецу разиндтэнцэ. Хъазаутаэн аэ дэлгэстэафантэе фурхуастэй тарцьаэхгон гъолонгэй зэндээмэе ралэстэнцэ. Ёе бункаг билэе ин фескьурдтонцэ аэма фуррэсүдэй зекье 'рдээмэе фээууэзгэе 'й. Сээ хъэлэбамэ синхонтэй цуппар лэгиги Хъазаутыи байергъээз кэнунмэе фэффэдэси зэнцэ. Ку нэе сабур кодтонцэ, уэдта сээ фэстгээ фэххуаэцэн – милици косгутаэмэе телефонэй бадзоруни гъуддаг иссэй. «Ка ци агора, уой, дан, аэллунфэстгамэе ба иссеруй. Сээ ниуээти зэрдтэй банимугжтонцэ Хъазаутыи аэма Адили.

- Игъосетæ лæмбунаæт. Мæ дзубандитæбæл мин баууæндæтæ. Уотид «биндзæ бабадун» дæр уæбæл нæ бауадзæнæн. Іермæстдæр гъуддаг куд адтæй, уой кæрæй-кæронмæ радзоретæ. Уой бæрцæ æхчатæ уæмæ, æнæ косгæй, цума кæцæй фæззиндтæй? – сабур, лигъзласæ гъæлæсиуагæй бафарста гъæуи инспектор, милици капитан Телакоти Сорсайд.

Берæ рæстæги рафаэлевæ-бафæлеви фæсте дууæ къæрнæхи дæр сæ фудракондзийнадæбæл басастæнцæ. Цалдæр мæйей фæсте ба сæ дзуæппитæ дæттун багъудæй Секери райони адæмон тæрхондони размæ. Уоми син, сæ уголовон гъуддагмæ лæмбунаæт аеркæгæй, тæрхонгондæрцудæй фæйнæ фондз анзи ахæстдони фæббадун...

Ахæсттæ ахæсæвæй-бонæй уагътонцæ араæтаден блектæ. Ке зæгъун æй гъæуий, уоци кустi нæдæр устур зонундзийнæтæ, нæдæр ба уоди физикон аердзон хъаурæ гъæуий.

Гунгуми-фуртæн тæрхондони унаффæ ракастмæ гæсгæ бæлвурд æмгъуд ахæстдони фæббадуни уæлæмхасæн ма имæ гъæуама аерцæуа дохтуртæ 'рдигæй аккаг медицинон каст. Карз ниуæтæ æма наркотиктæмæ аемхиц ке æй, уомæ гæсгæ ин бæлвурд диагноз дæр æвæрд аерцудæй.

Алли ахæстдони дæр ес æхе финст, уæдта æнæфинст фæткамундитæ, закъонтæ. Уони ка не 'нхæст кæна, уой ба «дууæ артей астæу басодзунæн» нибухусун багъæуий. Еу аердигæй, ахæсттæ сæ медастæу цæстæдарæг адæм, иннæ 'рдигæй ба ахæстдони хæцаудæ, ка милици уæледарæси, ка ба æнæуий – граждайнаг хъæппæлти фæууй. Колоний ахæст адæм сæ сæргьи лæууæт хæцаудæн сæ уод-сæ цæстau лæвардтонцæ фæсномгутæ. Хъæбæрдæр ба æфхуæрд, айуани хузi, уæдта æлгъиститау, уæхæн нæмттæ аргъуди кæниуонцæ контролгæнгутæн («сержанттæ æма опрапорщиктæн», зæгъдау фæткæбæлуни хайади афицертæн).

Раст зæгъун гъæуий, æртindæсæймаг къуари разамонæгæн æ дæлбарæ тæрхонгонд адæм аккаг аргъ кодтонцæ. Ахид уонæй фегъосун æнгъизтæй уæхæн æппæлди дзубандитæ? – Ту-ту-ту! Ку нæ 'й фæцæстуд кæнианæ. Max хæцауи хузæн къуарæн нæййес. Уой мент исхонунбæл адæймаги æвзаг дæр нæ хæтгæгомау кæнүй. Иннетау хæркъу нæлгоймаг нæй. Max си

галбоз ан. Іенæсдзоргити нин нæ нийнергутæ, бийноти хæццæ дугай-æртигай суткитæ фембæлунæн уæлдæр хæцаудæй барæ раттун кæнүй. Иннаæ пъагонгинау ни некæд неци бастъегъуй. Нæдæр – æхчатæ ескети харзæй еститæ раскъяунаæн, нæдæр ба хæдзарæмæ ести гъæугæ дзаума... Цубур загъдæй, нури уæнгæз куст нæмæ фехалдта...

Уæхæн хуарз цæстингас имæ ке дарунцæ, уомæ гæсгæ ин æфхуæрд фæсномгутæ ном дæр нæ равардтонцæ. Фæсауонмæ 'й «Сем» кенæ ба «Рузаннаæ» хонунцæ. Е'цæг муттаг æй Рыжиков, æ ном – Владимир, фиди ном – Рудольфович. Іе пъагæнттæбæл цуппар минкый стъалуй федауцæбадт кæнунцæ. Капитани чин ба ин ес. Къуари разамонæгæн æ дæлбарити гъуддæгутæ, ѹе 'рдæмæ æгас радзубандитæ дæр ин æнæсонгæ нæ адтæнцæ.

Ахæстдони æнæ агентурон кустæй euнаæт сахат дæр сабур уавæр уанæн гæнæн нæййес. Сæ медастæу сæ фæсауонмæ цуухæгутæ хонунцæ. Ахæст адæм сæ ку базононцæ номгай, муттаггай, уæд син хуарз нæ уодзæнæй. Ами уомæй æгадæдæр æма æфхуæрддæр хабарбæл неци нимад цæуий. Уогæ, уони нæ базонунбæл æхæсæвæй-бонæй хъæбæр фæййархайунцæ бунаэттон хæцауди миæвæрттæ.

Владимир Рудольфовичæн æ сæйрагдæр рахуацæн адтæй, æ бæрнæхстi цi адæм ес, уони хæццæ еумæйаг æвзаг иссерун. Кедæрти харзæй ка исахур æй цæрун, еци «телти гъæдти», - æхе загъдау, æнæфæстæмæ фæккæсгæй, закъонмæ гæогæ сæ къæнцитæмæ бакæнун». Уомæ гæсгæ ба сi етæ æстæялфæ дæр кодтонцæ. Дзæгъæли хумæтæги, байамунд къуар раззæгтæй euбæл нимад нæ цудæй.

Ахæстдони тархуз хъæппæлтæ, гæмæхæлвид сæртæ, сæрддон тæнæг æма зуймон бæмпæггин ходтæ æмхузæн кодтонцæ и ахæст адæми. Еци гъуддаг хъæбæр устурзæрдæ кодта. Хъазауати. Дæс бони рарвиста аци зæрдæмæгургæнæт рауæни æма сi байруагæс æй, ами сабурдзийнадæ, æнцойнæ цард мæнгæ ке 'й. Ёма ин æнæ уотæ уæн дæр цi хуасæ адтæй? Дæ æстæфæнтæй цi фæууинай, уобæл куд нæ баууæннæдæнæ?

Сехуар бахуæруни фæсте, еу мæрзæздухтитæарæзт нæлгоймаг, æ муттаг – Ведочкин, фал къуари медæгæз ба имæ ку «Бормотуха», кенæ ба «Водяра» дзорунцæ, ейæ Хъазауатмæ гъуддагхузæй фæдззурдта. Еу цуппар ампъези 'й адæмæй euваремæ рахудта æма ин бардзурди хузi балаæдæрун кодта:

- ...игъесис мэнмэ?

- Игъесун. Ци мин загъуйнаг дæ? – бафарста десхузæй Гунгуми-фурт.

- Уинис, мэнмæ аци æртæуæллæдзугон азгъунсти фиццаг уæллæдзуг, е дæуæн æффнайгæ 'й! Ду дæр ами еске нæбал дæ. Ёппун неци, фалæ еу уæлдæфæй дæр нæ уолæфæн?! Еу загъдæй, айдæнау æрттевæнтае куд кала...

Хъуртпий ин, æ цæститæ нïббæгъетт кæнгæй, нихъун-нихъунай скарста:

- Нæн-нæ! Уæллæгъи-биллæгъи, уомæй ба дæхеçæн дзæгъæли зæрдитæ ивæрис. Дæ æдосиккен фун дæ расайдта. Ме 'фснайуни кезу æрмæстдæр къуæрей фæсте æрхъæртдзæнæй. Уалæ, фарсæл гæгъæдимæ листæгдæр æркæсай. Ёви ду кедæртая хæстæгмæ дзæбæх нæбал уинис?!

Еци æнаразий дзуапп фегъоæгæй, Водяра æ рахес тумбул къохæй æ дзорæг æмбали фенсунста. Нигки ба ма ин æ рахес усхъæ æ тухæ, æ бонаëй реогæ цæф дæр ниццæйкодта. Фарсæл ба сæмæ, ахæститæ æнаæсдзоргити цæмæдес каст кодтонцæ. Устур гъулæггагæн, еунæгей зæрдæ дæр хилæ нæ бауадзун нæ базагъта. Ёвæццæгæн, си втæ дæр фæттарстæнцæ?!. Уогæ, ка-ке мæтæй мæлуй? Ка æма син ци æй Хъазауат? Иннетау е дæр – хумæтæг ахæст лæг. Еске сери уедуг толун æ фæсте маst сайуй...

- Неке имæ кæсүй, аци гулмуз игурдмæ?! «Ах, ты подонок проклятый, вообще оборзел! Я тебя быстро в чувства приведу...» Дæ сæр æгæр æхсъæл нæ дарис? А дин дæ мадæ æма фиди хæдзарæ нæй. Еунæг минут дæр ди иронх ма кæннæд: айæ нæ еумæйаг цæрæн бунат æй. Ёруодæнсæ! Ёрлæдæрæ дæхе, зæгъгæ, дин зæгъун! Ахæстдони фондз æма инæвай анзи батар кодтон. Дæу хузæн рæукитаæбæл цæйбæрцæбæл исцураæвæрæ дæн еци рæстæгии? Сæ нимæдзæ ми фeronх æй. Хъæбæр дзæбæх арæхсун «сиукъатæ сæ тæккæ рæбунтæбæл расæттунмæ дæр...» Рæгосунæй æнадæдæр мин неци ес.

Еу ма хаттдæр дин зæгъун, хуарз лæг, уотæ ма фæрсæрдæмæ сикъаивæст ку ракæнай, уæд аци царди изолмæ нæ рахъæртдзæнæй. Дæ гæппбæл рæдуйис. Дæу хузæн тентексæртæ аци бæзгинфарс авæрттæ берæ ранихъуардтонцæ...

Гунгуми-фурт æ бунати, æдзæм цавддорау, къехлаугæй байзадæй. Минкъий уеси фæсте ба æ рахес реуи дзиппæй даргъ

фильтргун тамаку исиста. Зинг ибæл бафтудта 'ма 'й, медæмæ арфæлвасæ кæнгæй, пъæрттæй думун фæйнагайдта. Ёхе фæрсæрдæмæ фæззилдта. Уæдмæ бабæй и сæрæппæлой хилкъахæги зуст гъæр райгъустæй:

- Гъей, уæртæ Гъæнгæлæс, æз дæу хæццæ кæронмæ дзубандигонд нæма фæдтæн, уой зонæ!..

- Игъесун хъæбæр дзæбæх, - сабурæй дзуапп равардта Хъазауат.

- Мадта 'й дæхеçæн алкæдмæ бæгъуди кæнæ, е ба ди ма фeronх уа! Аци бонаëй фæстæмæ ду мæ бæсти æффнайдзæнæ аци уæллæдзуг. Пъолтæ æхснæндзæнæ. Къæрæзгитæ, уони къелтæ, сæ æвгитæ кæдзос кæндзæнæ! Дуккаг хатт мæн ауæхæн дзубандий сæр куд нæбал бæгъæуа, гъе уобæл байархайæ. Уогæ, еци сухузи дзубанди дууæ-æртæ хатти ка фæккæнуý, уони уорсхалаттин гиппократонтæ «маразматиктæбæл» нимайунцæ. Ёз ба «Сæрккаги» фæрци уæхæн незæй нæма фегъæстæ дæн, - уотæ сæрстурæй дзоргæй, ин æ рахес тумбулкъох æ финдзмæ фæттæрсунгæнæгæу бахæстæг кодта.

Нæуæгæй бабæй æризæр æй. Радон коогæ бонтæй никидæр ма еурайевгъудæй. Кæд цæфæй нæ мæлис, уæдта ма дин уой уæлæмхасæн ба – рæхуст. Хъазауат коогæ бони фæсте æрæстæфтæй еума æнæраст гъуддаг дæр. Гъома? Сæ бригади разамонаæт е дæр ахæститæй», ин æ фæллойнæ-бони бакустæй сæдæ дуунин блокемæй айдагъдæр æвдай æхсæз бахаста еумæйаг фæллойнадон табельмæ. Гунгуми-фурт айтæ-уотæ нæбал фæккодта. Маst, дан, дзорун кæннай? Ёгæр, æгæр! Еци фæливид хигъдхæссæгæн æ зæрдихутд æргом-æргомæй фæттæлланг ласта: - Мæнæ, хуарз лæг, бахатир кæнæ. Дæ ном дæр дин нæ зонун...

- Ду мæнæй хестæр дæ æма мæмæ æнаë мæ фиди номæй дæр дæ бон дзорун æй! Ёррастæ – Яков хуннун.

- Яков? Мах æрдигону ба – Апон. Дæ цæрæнбон берæ уæд. Раst лæги хузæн мæмæ кæсис, фал мин мæ зæрдихудти ба цæуис. Мæт хъиамæттæ мин рæнгъæмæ рацæун нæ уадзис. Цæмæннæ? Ма-гъ!..

Борхелтæгин, мæллæгутæраæт хигъдхæссæт æ кæсæнцæститæ æ цæститæй фæйнæуварскодта, финсæн стьоли

астауаэй сэе зеривардта. Ё фәстәемәраудзгә фәлмәен бадән къелайәй ахе хәрдмә исәргүвгәй, усхъәздзорәбәл аевваст фәецәй:

- Гъәйдә, дууемәй дәр растбәлдзоргута фәууән! Ду дәр – «зек», аэз дәр – еци «дзиуарәхәссәг». Уомә гәсгәе ба не 'ксән гъәуама мисхаләе сосаңтаг дәр маци уа. Аци цард аенцонтәй нәй. Цәрун ба наә дууей дәр ескүтәмәйтү гъәүү. Ду мәгъәуама зәрдағзурдәй дәр ләдәрай. Ардигәй фәстәемәе дин минкъийдәр нимәдзтәе финансәнән, зема дәе уой туххәй күмәдәриддәр фәндүй, кенәе ба бафәндәяу: прокуратурәмәе, тәрхондонәмәе, зәдасдзийнади федералон службәмәе, колоний разамундадәмәе, табуафси, дәе ләгигъәдәе, уәедта дәххуәдәг! Кенәе ба ма уотә дәр фегъустон зема 'й кәд ду дәр баләдәрисә...

- Ци ма мин ләдәрун кәенис, ка 'зонуй?

- Цийфәндидәр кәнәе: дәлләй-дәе бәхгитәе, уәлләй ба-дәе фестәгәй цәугутәе!..

Радон къуәрәй цүппәрәни бон. Коғае бони фәсте ахәстдони хуәлцәе уәйәе кәнүни ларекки цильәүәгтәе рафинсүн зема сәе райсүни рәстәг растадәй. Минкъий зефсәйнаг хизәхуз къәразәй бухгалтерий косяг, , Казетә Кантемировна Хъазаятмә тургъәмә радзурдта: - Гунгуми-фурт, дәе сәрмагонд хигъдәл фондзсаәдәе соми ма байзадәй. Дәе бон зем уони зөгасей дәр исхарз кәнүн...

Әлхәнәг адгийнаг, маргарин, сау цайи-еу, тамакутәй ба – дәс къолпи, тәнәг мора цындатәе зема фондз маркъәгин къонверти райста. Еу инсәй санкъехи размәе рацудәй сәе зертәуәлләдзугон зәндәрәннәе, уәедта имәе еу зертәе ахәст ләги фәрсәрдәмәе зустхъурәй фәдзурдтонцәе:

- Ya, уәртәе ләг! Хъазаят, зәрбакәсай мах зәрдәмәе! Тукаңай хуәрүйнәтәе, уәедта ма еститәе райтай?!

- Yo, райстон...

- Сәе раст зәмбес син мәнәе аци устур циллофан голлаги райвәрәе. Ёрмәст наә берәе ма дзорун кәнәе, зәндәра наәбәл нуртәкки и «гъәдкъуәр»-цъууххәссәг ахәститәе сурхъагонгингтәй есқети исардаудзәннәнцәе. Ейә адтәй зәргом зәдзәесгом миүе. Гунгуми-фурт, хайуан цъәх ехбәл

зәрпәууягау, наә исарази ай уоци тухәгәнгүти фәндәбәл. Ёгадәе, зәргом-зәргомәй гириз кәнүни хузән тухләмәрст гъуддаг имәе фәккастәй.

- Мә сау къеухедәй зәхснад хуәрүйнәгтәе; тамакути зәмбес цәмәен гъәуама еци «хом гинкъос» магосатән радтон? Уәләе Хуцауи размәе си ци ихәсгүн дән? Кәдәмә мәбәл кәми фәззиндәнцәе? Нәдәр мин тогхәстәг зейиафунцәе, нәдәр ба – лимәнтәе, зонгитәе. Аци зиндони мин зәхсәзсәдәе ахәст ләги бадүй зема син зәз зәнхүс кәнөн? Хъәбәр зинтәй! Ёрдзәфхүәрд зәруадзгитәе зема фәлтухъяти зәндәр руаен агоретәе!..

Уәхән зихмәдзурдитәе, уәедта ма зәхгәрмәе несаразидзийнадәе и зертәе цараәстъеңгъәг-хуәрзгәнәе ахәст ләгемәе гъуләг фәккастәй. Уомә гәсгәе ба ин кәрәдзей фәсте зем уәлгоммәе къохтәй зә гәмәхәлвид сәрән фәйнәе түргәе къәрцци фәккодтонцәе. Уой уәләмхасән ба ма имәе түзмәг зөвзист бакодтонцәе:

- Хъуртпий, гъуди кәнәе! Дау хузән «коммунягитәе» – рәвстадәбәлдзоргутае ами еу цалдәр ес. Ёма зәе рафәрсай: ци си рамулдтонцәе?.. Тәрсүн дәе наә кәнән, фал цубур рәстәгмәе ку наә фәззундигндәр уай, уәед дәе барәй-зәнәбари дәр «дәе зәститәй ракәсүн кәндзинан». Е ба де 'смотәнтае хуәззәр зәркосонцәе. Ду дәр гъәуама зонай, цард ахәстдони зәбәл ләуүй, циуавәр зәнәфинст принциптәмәе гәсгәе арәзт зәүй ами, уони... Ләдәрүндзийнәтәе – урассагау ба: «Мы должны тебя посадить на воровские (зековские) понятия».

Косяг ахәст ләг зәхеңән еу гәзәмәе рагъудитәе кодта. Ёллунфәстагмәе ба еу фәндәмәе зәрцүдәй:

- Гъе-фе-фе! Ани хәеццәе дзорун хуәрззәгъәлти 'й. Күйий рәйдт – мегътәмәе... Еунаңгай син мәе бон зеппүн неци сүодзәнәй. Уой фәлтауги ба, зәй зема уони 'рдигонау фәууәед аци гъуддаг!

- Ёнәхснад хуәнхаг дзигло! Неке имәе кәсүй! Ци сәрбәрзонд зәй зә рапаст?! Дау хузәннәй загъдәуүй; бәрзәндитәхаге маргъән, дан, зә бадән – ниллағи. Фәстаг хатт дин фәууәед еци зәнәхсәст дзубанди, - зә гъәләсиздзаг фәттурк кодта батхалуни хузи еци къуарәй зем еу пъерцәг. Ё галеу зәстәе сахъат адтәй зема 'й уомә гәсгәе фәсномугәй «Уг» худтонцәе. Е зе сауц, агъазыйа целлюфан голлагәмәе маргарини

къолп, къанфеттæ, печенитæ, тамакутæ-сурхцъарæ «Прими» фонда къолпи хæлæф-хæлæфæй ниггæлстæ.

- Дæ фудгол æма нæбæл гъаст кæнунбæл бацудтæ ахæстдони кенæ ба нæ къуари хецаумæ...

«...Додой дæ къона!»

Хуцаубони, коғæ къуæрей фæсте æгасæйдæр уолæфтæнцæ. Ка библиотекæй киунугутæ аргъунмæ райста, ка ба бунæттон клуби музикалон-инструменталон ансамбл «Сæребари» радон репетицимæ рандæй. Фулдæретæ ба ахæстдони хурфи пусулмæнти мингий мæзгидгонд æма киристæнти аргъауæн аварæмæ сæ уодтæ «искаедзос кæнунмæ» бафецудтонцæ. Ёрмæст Гунгумти Хъазауат-Хъуртпий мæгур сæрбæл ба еу ма гъолон гъæдæ дæр æрцæхайтæдæй. Ёхæвæй бæргæ и цубур, адгин фунти æ раздæри бийнontи астæу адтæй. Ё уарzon, бæдæлти кезугай, æ рагьи «дзай-дзайгæнгæй», рахæссæ-бахæссæ кодта сæ устур æма зæронд рæзбуни. Ё цардæмбал Хулимæт ба замманай æртæ дзæхæрагуни «Уæллаги» номбæл раковунмæ рацъап кодта 'ма фæлмæвзагæй фæдздзурдта: - Йа, нæ рæхснæг лæгай, ци фæдтæ?! Сувæллæнти дæр дæ хæццæ рахонæ, фингæ цæттæ 'й...

Гъулæггæн, еци фун мæстмæлæнау æгæр цубур разиндтæй. Уогæ, фунтай ци пайдæ ес?!. Сæумæ æ хуссæнæй æ рauæли хæццæ ба æрæстæфтæй, æ нæуæг керзæ цулухътæ æма цъæхгон бæмпæггин, астæуæй уæллæмæ бауæргъаргæнæн ин кадæр ke бафаæфæд кодта, уой.

Изæрæй ахæстити æртindæсæймаг къуар дæр зони устур клубмæ нæуæг кинонивæ «Царди гулфæнтæ» æрбalaстонцæ æма уомæ бакæсунмæ сæхе культуры артдæстæмæ баистонцæ. Ёрмæст зæрдæгур Хъазауат ба ахæстдонæмæ сæуми уæнгæ цæстæдарæг контролертæй еу прапорщикæн исраeuенæ кодта:

- Гражданин прапорщик, мæ фурристæй мæ сæр тъæппитæ хау. Ёвæдзи, ме 'охынвадæ бабæй æхе зонун кæнүй. Хæрдмæ бурсуй... Уæдта мæ зæрдæ дæр цидæр æхсилкъита кæнүй... Пъагонтæгин ин нифсаæвæрентæ ракодта:

- Дæ асаæй æфсаæрми нæ кæнис! Ёнаæгъæнæ Хъанухъти Бола... Тухсæгæ ма кæнæ! Нæци дин уодзæнæй. Уæртæ айдæнæмæ бакæсай, дæцæгомбæл ристи бæрæггæнæнтæй æз нæци

феппайун. Ду ба вугай гæрæхтæй тæрсис. Ёлхъивдадæ кæ нæбал фæххъхъор кæнүй, уомæй дæ Дуйнейскæнæг макæд фæттæрсун кæнæд. Уæгæ, нуртæккæ дæмæ радгæс дохтури æрбарвæтдæнæн...

- Бознуг! Нæ гъæу. Мæхуæдæг имæ кæд вести амæлтæй бахъæртон, - уотæ дзоргæй, æхе æндæмæ – асфальтæй æмæхgæд тургъæмæ райста. Галеу фæрсæрдигæй бæзгин, цалдæр метрæй бæрзæндæн уомæл фарсбæл æхе баудзæгай кодта 'ма æ зæрдæсast æрдеуагæ райпъустæй: - Йа, гъолон хутæ, мæ тæрегъæдæй уæ сау талæу фæххæсса! Кæми ци федисоаг хаяелли, хамасхуар æма гæлпæрбауæр æдзæсgæмttæ ес, етæ мæбæл, аллихузон бугтæ пахайæй æмбурдгæнаагай, æртеголæ 'нæцæ. Ме 'нæуинон... Авдæлзæнхи фæууæнтæ мæгур лæгбæл къæхтæй, къохтæй рахуæцгутæ... Мадта ма си дуйней фарнæ мæн хузæн дуккæг æнцæлдæтæ ростæбæл æ гъар цæстисугтæ æ къохмæраæнæй сæрфæй, фурæнæхъяурæй æхеçæн кудтæй. Гъай-гъай дæр, гъулæг ин адтæй. Хуæрзæрæгидар ма си æруагæ кодта, ахæститæмæ дæр æнæфæккеугæ æрвадæдзийнадæ федар æвæрд ke æнцæв, етæ. Фал нур ба имæ еци гъуддаг, сапойни финки хъолпæгтæу, фæккæстæй. Лæмбунаæт æркæсgæй, ами сæ уодти дзæбæхæн цæрунцæ айдæгæдæр дукъахуг æлвидсæр, тогцырæг хæлауртæ, хускъастæутæ. Етæ тухист кæнунцæ хумæтæг ахæстити хузерүйнæгтæ, тамакутæ, сæ дараæстæ син давунцæ. Адæймаг рамарун сæмæ хъæнæ-ærkæрцæй уæлдай нæй.

Цалдæр мæлæй фæсте Хъазауат дæр нитæмæрзæ кодта, æ хъоргæнæтæ цаæстъеgæту цард дæр бустæги адгин æма хиццæг, уæдта æнцæнæтæ кæ нæй, уой. Уони дæр, бæттæнæй хуасæ æлвасæгай, æлхъевæги æлхъевунцæ еъæлхæн бæрзонддæрлæууæт-æрбадæ ахæститæ: бунæттон æнæфинст карз æгъдæуттæмæ гæсæгæ цæргутæ. Етæ дæр – иннæ фæрсæй комкоммæлæууæт æхæст адæм сæхе барæ некæддæр æнцæв. Еумæ райогæй, мæнæе раст цума устур мæсуг аллихузон къæйдортæй амад æй. Ё тæккæ сæри ба 'й, æгæсбæл дæр æ «къæхтæй æдæрсgæй фæрсmæ ка хуæцүй», æдæрегъæдæй ка æлхъевуй, еци авторитет – уæхæн нæлæстæг. Уæци кæнгæ, мæнгæ «хуæуæн» æ фарсдараæг ка 'й, æ зæрдæ кæмæй æви

кәмәйти федар ай, уони аегириддәр нә зудта. Уогае, сәбәл нури уәнгәе гүди дәр некәд ма ракодта. Алцәмәен дәр ахе рәестәг ес... Ахе загъдау, ахәстдони – зәрдәбәлдарагәдәр ирд бон ин адтәй, күвари сауцәститәгин «хеңгаң» Истъеппили Тигитт әхемәе й күәрбахәстәг кодта, уәед. Ейә адтәй хумидайәни мәйи цүппәрәймаг бон. Ахәстдони фәббадуни әмгүди кәрөнмәе ма ин әдеугурәй цүппор фондз бони байзадәй. Куд фәтку 'й, уотәе е 'суәгъдәе кәнунмәе ма әртәе мәйи кү байзадәй, уәед имә фәллойнадон әма аллибоницардон фарстатәбәл дзуапдәттәг, хестәр инспектор Юсуп Тарангаев әв косән бунатмә фәддзурдта. Е ин фегъосун кодта; - кумәе дәр парветунмәе гъавтан, уоми дин аерфинсунән равгәе әма фадуат нәййес. Афицер, җәститә әнәэрфәлкүәргәй, әздинәг кастәй ә дзорәг «әмбалмәе». Аци хестәр лейтенант әхсәәс анзей медәгәе еу әма дууә хатти нае фәєуидта, куд зин син фәєуүй, уоци къулумпли туххәй әнаразий хабәртәе фегъосун. Фал аци хатт ба уәхәен гъуддаг не 'рәестәфтәй. Рагацау бәлвурдәй зудта, ә хеүонтәй ци фәстаг цубур финстәг райста, уомәй әнәхицца гъуддәгүти бәргутәе. Күст әма әрfinсти туххәй әнәлүхонд гъуддәгтәе естихузти фәййаразун гъуддәй?!.. Мадта куд! Юсуп цапдәр рауәнени күст, уәдта ма әмдзәрән дәр ке юес, уони номхигъди ҳаәциәе 'й базонгәе кодта. Гүнгүми-фуртән ба уәлдай 'н' адтәй, раст мәнәе күйи гъуни төгмөндаг әхсаеуқъау, кумәе фәнди дәр – арази. Аермәстәр аци хестәр инспекторәй ескүтәмәйти фәййервәзүн-фәххәцән ун адтәй ә сәйрагдәр нисан әма әргъяәвән.

- Гъо, гъо, гражданин хестәр лейтенант. Ду куд зәгъис, уотәе бакәндзәнән. Мийяг, мин кәд дәхе туххән, дәхе пайдайән кәд нае дзорис. Зонун ай, мәнән хуарз уа, уобәл ай дәр архайд. Мәе җәстуарzon разиуай дәр әма дин мәе бәсти нае еугурей әфәлдесәг арфәгәнәг фәєуәед!..

Ахәстдони фәббадуни әмгүди фәстаг нимайгәе бәнттәе, әнәнгъизт къинсау, нийивәзәгай әнцәе. Хъазауат ә царди науяәг фәлхәни фәдбәл берәе гъудитеми ранигъуидә. Ае идардәри цард ай еу рауән әнцойнәе наебал уағтта. Анахур гурусжә ин ә тәлфәе зәрдәе фәггизитт кәнидә. Раст бакодта, ахәстдони фарсәе косунбәл ке исарази ай, уомәй. Нур дәр бабәй тамакүй агъазиау папироси махоркае әв цори зәронд,

газетти скъудмәе аркандта. Арахстгайти имә гәни кәрдәгхуз рүттә бафтудта, уәдта 'й науяәгәй сирники цүппаркъумон кәрөнгәй папироси хурфәмәе дзәндәлтъунсәе қәнүй, раскъунунәй ин хъәбәр тәрсүй. Уәдмәе ба ибәл зингисасуѓта 'ма 'й ә уәзгәе билтәмәе резгәе къохәй исхаста. Еу арф исуоләeftи фәсте ба ибәл әнәнгъәләги сор хуфәг һаҳуәстәй. А җәститә, әндәмәе рабурәгай қәнгәй, әнажур жрттивд кодтонцае фәрсәй қәсгәй. Къантари циргъ, къәлоскәрөн къәндзубәл барағай, ә әөхъяетәг сагъәстәй әхеңәцән тәрхон кодта:

- Раст кәнун әви бабәй науяәгәй рәдүйүн?!.. Уәдмәе и ахәститәмәе бонай җәстәдәрәг ахәстити әмдзәрәнмәе тарст хурихаттәй фегъосун кодта:

- Ду Гүнгүмти Хъазауат дәе?!

- Мадта! Ци хабар ай? Еске дәр гъигәе даруй?..

- Нә-гъә!

- Цурдәр, уәртәе уоми дәмәе Тигитт дзоруй!..

- Ци ми қәнүй? Анахур әнәнгъай әви мин ә фәстаг посилкәй хай дәттүй?..

- Ха-ха-ха! А гъәләсидзаг гъәрәй ниххудтәй и хабархәссәг, уобәл ба 'й ләгәй-ләгмәе дәхүәдәг бафәрссәнәе. Мәнән ба ма ами әнәнгъәнәе әхсәәс анзи фәстеуат қәнгәе 'й 'ма мәе уәхәен уәлдай фәрститәе дәттүнмәе нае евдәлүй. Мәе сәр голлаги нае ивәрун. Сабур бадунәй мәе бараे кү ес. Еске фунук арсийнәй кү әзгелай, уәед, дан, и рәуяәг әртхоттуә җәститәмәе әввәргити тәхунцәе, адәймагбәл дәр къахае әсрәмәе әрбадунцәе... Хъазауатән уәхәен дзубаңидәе фегъосгәй, ә җәсгом ракырхуз ай. Фуривадәй си төги ҹырт наебал байзадәй. Ае гурае дон фестадәй. Аваст ое 'мдзәрәнмәе, хәләеф ампъеэтәе қаңгәй, фәннәхстәр ай.

- Дессагән, ци ми қәнүй, Тигитт бабәй, уәед?.. – уотәе ихе медәгәе аентъусәг гъудитәе нивәндгәй, хуарзау наебал адтәй. Амдзәрәни фехсуд тәрвазәгин бәрзонд дуарәй медәмәе иуәндәг хизт бацәйкодта. Хъуртпийи фарсти қастгәнәг җәститәе уайсаҳатдәр әрәестәфтәнцәе, финсән цүппәртегъон стъоли уәлгъос, астәуәй уәләмәе бәгънәг Истъеппили Тигитти. Еуварсәй қәсгәй, бәрәг адтәй, Истъеппили-фуртмәе масть ке нае хъәртүй, е. Ае уәледарәс раласта. Цума

цәмән? Е ба ә дәлбартәе базонгәе уонцәе бунәттон хуәдахур ниваәгәнгүти «исфәлдистади» хәецәе. Тигитти фудхуз усхъитәбел әрвхуз финансән тушәй дзәбәх зиндтәңцәе астқаөрнинг-асттунон егъяу дууә юстъалуй. Ё карди әви кәрдти ностәй «гъәездуг» реуәй ба федауцәфәлгәст кодта агъазиау циргъостәгин бәрзондкъелтәе цулухъти листәг әма даргъ беңцъотәгин тикис, уәдта ма тогдзух домбайи устур сәр, ә гъәләс ба мәстигәр игонәй... Еци әртәе символтәе бәрәггәнәнтәе зиндони бадгутәе дзәгъәли хумәтәги сәе бауәртәбел татуировкитән содзинтәй нае ницъцъасгитә кәнунцәе. Уонән бабухсун дәр күд нае фәгъгъәүй?.. Ёма етәе дәр кәрәдзәмәе гәсгәе ниггәдзәе кәнунцәе. Гъәуама ахәстити әнәфинст рагон әгъдәуттәе әнәкүулумпитетәй әнхәст кәнонцәе. Феронх кәнунән, дан, әвгъяу әнцәе. Еу фәлтәрәй иннемәе пәввәрд җаңунцәе. Е ба ҹардәуурст хестәртәен ами – сәе дәлбарәе ахәстити астәу аккаг «кадәгонд» ҹәуа. Етәе әнцәе ахәстдони бадгутәен – майдантәе, ордентая. Уоци хуарзәнхити аккаг унаен ба дәхе гъәуама аци зин уавәрти әнаафәттасгәе ләгәй равдесай. «Үәййаг әма әлхәнгәе, сурхтолагинтән макәд исуай. Зиндони әнәбарибадағ «әенсуваәртәбәел» маймайдәр гадзирахатәй ма раңҹәуай. Еци тәрегъәедрайст, азап-азапгүн, дан, азумгингәл кенәе ба сәе байзайәеддәгтән еу үәххени феддон исуодзәнәй.

Хъазауат, әнәмәнгәе, фәеуидта ә цормәе устур, гъәугәе рәстәбәлтохәнәг фәлгәләсси. Нәедәр-әригон, нәедәр ба каргун дәр наема й. Е кәеддәр басоми кодта зәронд әгъдәуттәе нае нийхалунбәл, уәдта еумәйагәй аегириддәр некәед неци кәнун. Гъома? Ахәстдони разамундади хәецәе әеппундәр некәми «исәмсерә ун.» Еци әнахур юстъалутәе: зингцәститәе тикис әма корто, циллаңсәр домбайи итигъид гъәләссеи бәрәг адтәй, ка зей, җәмәй «уоләфүй» әма ци бунат ахәссүй, е. Үәххен ахәст ләгәрденги астәу Хъазауат әхемәе зүймон, аергъәфст әнәххәурағ биндзәе аеркастай.

- Дәе уәзәз әруадзәе, хестәр ләр! Ци ләеуис нае сәргъи? Уоци кари ма дә?!.. Ләеуағ әма бадәгән, дан, әмхузән кадәе ес, - уәлбүн ходәэмләтәе кәнгәй, райдәдта ә даубанди фусун,

- Хъазауат, маци мәбәл баримәхсәе. Үогәе, аци зәнхәбәл алли мингий әма устур гъуддаг дәр аборни уа, исон уа, уәддәр раргом уй.

- Җәмәй зәгъис нимадиуәвәг, Тигитт Дзеудзалович? Нәе дәе балаәдәрдән...

- Ёрәги уотә фегъустон: ду, дан, худонае кәнунбәл исарази дә? – рафарста ахәстити «сәэрбонсгонд», ә армитъәпәнбәл чифир-къуурскае әрәвәргәй. Сәе дзубанди хиләе җәмәй ма расайдтайдәе, уой туххәй ба Хъуртпий кәрәй-кәронағе е 'змәнс евгъуд әзини хабәрттәе кәнунбәл фәңгәй.

- Хи-хи-хи! Етәе дәхе хинцүйнәгтәе әнцәе, - уотә бафеппайгәй, Тигитт къуурски морагомау ниуәэстәй фәәд-фәди ҹалдаәр хуппи искаңгәй, Хъазауати дзубандитәе, әрдәгбәл фескъудта... Гунгуми-фурт ә фурадәргәй, хулуй цьеуау, еугур кипухузәе райста. Бунмәе аәртасәгау кодта. Фәрсәй кәсгәй уотә зиндтәй, цума әе гурәе еу гәзәмәе фәңгүбурдәр әй...

- Тәрсәе ма кәнәе! Кавказаг дзигит нае дә? Ранихъуәрунмәе дәе неке гъавүй. Федарәй дин дзуапп дәттун мәнәе аци «Цәргәсси» рази. Дәе сәрәй еунәг дзигко дәр, ами уогәй, нае рахаудзәнәй. Дәуәй уотә, әз ами биндзәннәп дән, кенәе ба хәлауртәе ахәссүн? Ёви дәмәе къабускай гъәдәе кәсүн?..

- Тигитт Дзеудзалович, баҳатир кәнәе! Үәххен фәрсмәе зундәй мәе сәри әеппундәр неци ес. Аци тухст ҹарди алцидәр дзәбәх базудтөн.

- ...У-с-с-с! Ёз дин еу ма хатт дәр ләдәрун кәнун: үәләе нае сәрмәе фәрстәмәе искаңсай! Уинис, ке бунмәе ләууән, уони?! Е дин – цитгин устур Хуңау, е ба – Киристей мадә Майра, е ба дин – тәхгә-наергәе сүгъзәрийнәе бәрзондидабағ Уасгерги. Се 'тасемән дәр табу уәд!!! Ёввәллайгәй сәмәе ковәги ковән әма си нае ҹарди хуарадзийнәдтәе корән. Фицаги-фицагидәр бал дәе уод, кәедзос күд уа, күд некәед неке тәрегъәди баңҹәуай. Зәгъун дин әй дуккаг хатт: тәрегъәедрайст еу рәстәги феддон фәеуүй...

Ду ба, мән уодәгасәй, мәнмәе игъосәе, уәдта әдас уо алцәмәй әма алкәмәй дәр. Ёз мәе қадавар дзурдтәе думгәмәгәлдзәт некәед адтән әма нур дәр нае дән. Размәе, әрмавстдәр размәе нифхастәй җәүгәе! Ҳатгай фәрсмәе 'ма фәстәмәе дәр еу қаст ракәнун дәр багъәүй...

Мәнәе мәе реубәл уони нае уинис?!

- Уинун, Дзеудзалович, уинун!..

- Әма сәе гәмәрзәе кәнис әви куд?..

- Хъаебаэр дзәбәх сәе төргади кәнун, мадта. Аци рауән уал хатти, уал афаһийи фәүүугәй, еци фәвзелавантәв наима баләдәртәен? Некәеддәр сәе феронх кәндзәнән. Мәнән дин аци сугъзәрийнәе кәрдзини морәй дәр соми кәнун...

- Гъе ма ду ба уәд әңгәт бәдәйнаг игурд кү дә! – еу ма хъуртт дәр бабәй и къурускайәй исказнәгәй, никидәр ма әе мәлгъәвзаг сайән дзурдәмәе бафтудта Тигитт. – Ци дәбәл әй баримәхсон? Дәу әрбацуди размәе мах ами цалдәр хатти рабадтан. Уотид бадт – нағыае! Дзәбәх, аллихузи дәр рагүдитәе кодтан әема су фәндәмәе аәрцудан. Бәлвурддәрәй ба? Рәхги рәстәги ахәстдонәй сәребарәе кәнис. Әндегәй ба дә әхчатае, гъай-гъай дәр, багъаудзәнәй. Кәсапғә әнәе донаәй, адәймаг ба әнәе уәлдәфәй күд нае цәрүй, уотәе әнәе уонаәй изолмәе рахъәртәен найиес. Аци әхчатае нерәнги айивд наима аәрцудәнцае.

- Уотәе, уотәе! – фәрсәй рапгъустәй иғъосаәг адәмәй кедәрти җәстәмәе гәогәе зәрдәлхәнән аразий дауапп.

Үәхән зәрдеген дзубандимә, ке зәгъүн әй гъәүй, Хъуртпий әе фуни дәр некәед әнгъәлмәе кастәй. Ә тархуз җәсгом цума зингәе фәййирдәр әй...

- Әз бәлвурд уой зонун әема ахәстдони хеңауән ардигәй ка суағыдае уй, уомән әе бон ке әй әнхуси хузи аәрмәстдәр авдсәдә дуунин соми радтун. Гъе нур ба ибәл уәхүәдтәе хуәзәрдәр рагүдү кәнайтә! Еци кунауәттә кәрдәгхүз тумантә нури царди ҹанаәбәрәги фагәе раудзәнәнцае?! Кудуа-циуа рәстәмбес адәймаги рәфтадән дәр зинтәй рафагә үедзәнәнцае. Үәхән әхчата хәеццәе науәгәй бабәй и әнәхатир ментти дзәмбутәмәе дзихъиртт науәгәй бахаудзәнәе, - уотәе дзоргәй, Тигитт әе галеу къахи цубургомау ҹындан гъосаәй әмхүәцгәе науәг мин сомей ҹәәх гәгъәди сабургай исиста. Хәрдәмәе исистадәй, җәмәй әй әгас дәр фәуудтайонцае әема й Хъазауатмәе бадарг кодта:

- Гъа-уай, кавказаг әнхүәцфарс уәйүг! А ба дин мах номәй... Ардигәй куддәр фендәдуар уай, уотәе, уәләе, уоци устур Хуцауи ном иссердзәнәе. Әгайтидәр ма сәрәгасәй фендәгорен дә әема сугъзәрийнәе базургин Уасгергебәл дәхе бафәдзәхсәнәе. Е ба дә, аллихузи наедтәбәл ҹәугәй, фидбилиз әема фудгәннағай гъәуай кәна...

Хъазауатмәе фурдессагәй Тигитти дзурдәлтәе

кәронмәе дзәбәхдәр наима багъардтонцәе.

- Авдсәдә дуунин сомемәй фулдәр ахәстдони хеңау материалон әнхусән әхца нае ратдәнәй, адәймаги хәлорәе ба тәнәг әй, - загъта еуварсәрдигәй бадәт еу ма ахәст ләг дәр.

- Ахәст ләгән нае Управлений хеңау дәр фулдәр әхца нае исаккаг кәндзәнәй. Үой бәрцә си ци ихәсгии әй?

- Мадта, мәнән үәхүәдтәе дәр әвдесән айтәе, Тигитт Дзеудзаповичи бон әй ахәст ләги материалон уавәр и «сифтәй» рәстәгмәе бал үәддәр зингәе фәххүәздәр кәнун...

Козбау миутәе, цори къәбәлдүзү дзубандитәбәл ахур ахәститәе, еу инней ҹыухәй есгәй, әеппәлән сор таустәе, рагон зәронд уоси сундақъау, аәльвистонцәе.

- ...Уәхүәдтәе – аргынәг фәууотәе, мах Дзеудзапович нае управлений хеңау – инәлараәй уәлдәр әй...

Куд фәестәдәр уотәе, Истъеппи-Фурти зәрдәмәе ахәстити дзанхъула кәнгәе худтитәе наебал ҹудәнцае. Ә гъүнтьуз, къәләт әрфгутәе бүнмәе әруадзгәй, сәхе ҹумәлхийтау, февдесәегау кодтонцәе.

Киләмәе, хәлхъоймә әнгъәлмәе кәсгәй, сугурәй дәр басабур әнцәе. Хъазауат әе фуразарәй әзмәлунгъон дәр наебал адтәй.

- Рай-сае әе ви ди уод нае-балес!?, – ье ҹәгәй фәттубутт кодта Тигитт.

Мәстгүн хеңаугонди резгәе къохтәй Гунгуми-Фурт и къурска әрбайста 'ма си хәләефәй цалдәр хуппи исцәйкодта. Үәхәнтиризи түжәй хуәрзәнцентәй әе бон адтәй әе «бунатәй», соги листау, фесхъесун дәр. Хъуртпий бандиудта, ахәстдони тәккәе цитгиндәр, үәлдәрбәл нимад гъуддаг – сәе өумәйиг ниуәзтәе чиfirmәе. Хуңауәй – арази! Еци әнәргъуди миүәе Тигиттәл ләгъүз әрдәмәе некәми фәззиндәй. Үе, фапәе Хъазауатән ба уәдәй фәестәмәе әе ахәстдони цард иннердәмәе кәрзилд фәккодта. Раги дзамани еу кәмәндәр әе сүйни саст күд фәррәестмәе й, уойяу. Тигитт әй әнәнгъәлти әе «сәрмәе исиста».

Уәдәй фәестәмәе Хъуртпиймә къох исесунмә кенәе ба еске бәсти пъолтәе нихнун, әмдәрән кәрәй-кәронмәе баффнайун кәнун, турғы, рәбунтәе уесойнәй әема ҹыилинәй ниссәрфуни фәдбәл, нае, фаләе фәрсмәе уотид зулун каст

бакаёнун дэр некебал әндиудта. Ёс когсө бони ихæслæвæрдтæв аэмбесæй фулдæр наёбал әнхæст кодта. Ахæстдони цæрун ин дзæвгарæ фенçондæр æй. Контролгæнæг ин æ ихæслæвæрд мæнгæй сæдæ проценти әнхæстблæп фæннисан кæнидæ. Нæ, уæддæр Гунгуми-фурти зæрдæмæ ба и науæт, әнçон царди рахаст нæ цæугæгомау кодта. Ёс раздæриккон ахур цардæл әрхун кодта.

- Нæ зонун, нæ зонун... Аци гъуддаг мин хуарзæн уа?!. Ёнаёуд дзуамауау мæн ахæстдони балжæдта... Фæоси ихæгин дæн. Ихæс ба абони уа, исон уа, уæддæр еокæд федгæ фæуүй. Цæмæн мæ гъæуý әви гъуддæп «къæдзелæ?» Еске ибæл еууæхæни әнæрхæттæв нæ фæууодзæнæй. Уой фæсте ба, ести бæлахи дæр куд нæ хаудæнæн. Ку иесæребарæ уон, уæдта мин әвæндонæй еске фарси циргъ кард дæр ма ниссадзун кæндзæнæнцæ. Ёма уæдта әппунæдзох дæ уод дæ къохи дарае. Уæхæн әсхæттæг сагъæстæ - хæрхæ. Уонæй сæри мæгъз исхæлæмулæ 'й. Уомæ гæсгæ имæ әрра кенæ стонг берæгъи ниуд кæнун цудæй. Ёс цубурæлвид дзигкотæ арæе спæууионцæ.

Хъазауатæн ма еунæг бон зинданæй исуæгъдæунмæ ку байзæдæй, уæд имæ Тигитт гъуддагхузæй әхемæв фæдзæзурда.

- Хъæбæр лæмбунæг мæмæг игъосæ, мæ лимæн, - нилпæг хъурæй, дзурдæвзарæ кæнун райдæдта Истъеппи-фурт, дууемæв пæгæй-пæгмæв ахæстдони къантори фæрсаг уæттæй еуеми райзайгæй. - Исони бони дæв нæ ами хæцæуттæй еу автовокзалмæ фæллæсæнæй әма дæв автобусбæл исæмбæлун кæндзæнæй. Дæ рапес къох имæ «Хуæрзбони» тилд ракæндзæнæ. Ёрмæст уой фæсте ба ди автобуси фицаг рæсæни ракезун ма байронх уæд. Устур фæззелæни уæнгæ дæв әрçæун багъæудзæнæй. Е аци ахæстдонæй цуппар километри идардæр æй. Падзахадон фæтæн нади галеу фарсæй әрæстæфдæнæе еу устур арф къагъд. Уордигæй, дан, раздæриккон әнзти ардæмæ агоритæ, хæдзæртти сæрæмбæрзæн тъæпæн гъосинтæ кæнунмæ автомашинтæ әма трактортæй сигит әма әргъæ ласиуонцæ. Гъе уоми фæрсæй хатæнгонд ес. Тæрхæгай даруй. Бæрæттæнæн еци фарс бордæр әргъæй исæрст әрцудæй. Уой медæмæ-хурфæмæ еу метри әрдæг естæмæй ракъахдзæнæ. Уоми асхæди æй гетени скъуддзагæй «хуæрæлвæстбаст» хурдзин. Уоми ба ивæрд ес тæнæг, уорсөн кленкæв баркый тухт æхцатае. Дууæ мини әма си әрдæг дæв къæхти хъниамæт - дæ

лæгдзийнадæ банимайунæн, уæдта рæуæт хуæдтолгæ автомашинæ байхуæрсунмæ исессæнæ. Цубурдзурдæй, дæ сæйраг маршрут уодзæнæй устур-централон базарæй аци ахæстдонæмæ. Голлагæ уруссаг «водкæй» байдзаг кæндзæнæ. Ёрмæст мин си дæгæй-финдæсгай сомти арь асплан ниуавзтæ ба уинун дæр ма фæккæнæ.

Дæ изæди хаймæ хæрдæл әккæсæ! Зæрдæбæл дæ рапес къох әнгем ниввæрæ әма рагон тугъдон лæги фæссеодтау: - Нæхеуонтæ, размæ!.. Тамакутæ әрмæстдæр - филтрингтæ, шоколад къанфеттæ, цай, уæдта ма сæмæ къофе дæр бафтаудæнæ. Цубурдзурдæй, әзинникон лæбпо ку нæбæл дæ. Лæмбунæг әркæсæ. Ёгæр ма рапæлзæф кæнæ. Базари кæрæй-кæронмæ әгас рæнгытæбæл дæр әрзелæ. Асландæр әма фулдæр балхæнунбæл байхархайдзæнæ. Уой фæсте ба голлагæ әма баркытæ кенæ ба гæгъæдин асиккитæ уодзæнæнцæ? Нæ зонун! Мæнæ, ами - ахæстдони хестæр прапорщик Дæгутати Индирбиймæ бацæудзæнæ. Мæнæй ин зæгъдаенæ: - Истъеппти Тигитт мæ дуæмæ әрбарвиста. Фæккæсæ аци гъуддаг искæннумæ... - Ёгириддæр си ма бафсаæми кæнае. Ейæ «къахæй сæрмæ дæр нæхе лæг æй». Ёвæццæгæн, кæдмæ дæр цæра, уæдмæ дæр нин нæ берæ хуæрздзийнæдтæ ба фист нæ фæууодзæнæй. Наркотиктæ, ниуæзтæ, ахæст адæми бийнонтæ, уæдта хæстæгуттæй æхцатæ сæхеуонтæ раттунмæ ардæмæ - ахæстти хуæрæндонæмæ хæзæлци продуктти хæццæ әрбæлæсүй әма имæ ахæст адæми «еумæяг æхцатæй» дзæбæх хъуæл бахауý. Зони сержанттæ, прапорщиктæ, афицертае æ мæйи миади нимайгæ сомтæмæ цибæлæй некæддæр фенгъæлмæ кæсүй. Хъæбæр раст кæнүй, әзмæлун гъæуý. Лæугæ донбæл, дан, гъуна хуæцүй. Мæнæ дин æ дзиппидаргæ телефони номертæ әма имæ аæдæстхæзæй бадзордзæнæ. Продукттæ, ниуæзтæ имæ аæвæстæуатæй фæхъхæртун кæндзæнæ. Е ба сæвумæраги кенæ ба изæрæй мæнбæл исæмбæлун кæна...

Мæ загъд мин ку бакаёнай, уæдта сæрæбæрæ дæ әма, табуафæ, дæ уоди дзæбæхæн горизонти аст фарсæмæ лæф әма уозер кæнае. Лæг гъæуама алли рauæни дæр лæгæй изайа. Ёрмæст байтамал ун ба ниммæлуни хузæн æй!..

Хъазауат әнæсдзоргити æ гæмæхæлвид сæр и «хуæрзгæнæг» ахæст лæгмæ аразий тилд бацæйкодта.

- Ци нæ фæуүй, куд нæ фæуүй?.. Ка 'й зонүй уоци гъуддаг

исәнхәст кәнун мәрми күнде бафтуя?.. – фәрсәгай, загъята уәедмәе Хъуртпий.

– Гүуди кәнәе... Дәу фудәй и гүуддагәй күнде рауайа... Уогәе, уобәл мәрми гүуди кәнун дәр нәфендүй. Тикис дәр – мард, фид дәр – хуәрд. Дәе цәсом уотә бакенун бахуәцдәнәй?! Тәрсүн дәе нә кәнән, фал ди байруагәс уәед, Хъазбеки хонхи сәрбәл, кенәе ба дәе зәнхи буни дәр иссердинан. Зонәе Ы, нәхе гүнтьузкъохтае биццеутәе әндегәй дәр фунәй нә кәнунцае. Фәрсәрдәмәе, аңәе пайдайәй си күнде райервәэздәнәй. Махбәл ләгәй-ләгмәе рагириз кәнун, кенәе ба барәй мах бафхуәрун некәеддәр некәемән хатиргонд әрцидәй әмә аәрцәудәнәй. Хестәрти загъяда: ехи буни гъар дон нә цәүй...

Гүнгуми-фурт ахәстдони къантори азгъунстәй рәуәгионгәй раңудәй.

Æ фурцийнәй ә сәр бәрзонд исиста, раст цума ибәл базуртә базадәй... Уотә имә кастәй, цума ин ә фехсүни карз тәрхонганд ахәстдони финндәс анәй әмгүдәй байивтонцә.

Дүккаг бон Хъазауати ахәстдони фәсте әндәмәе-итигъыд гъеүнгәмәе рауагынцә. Надбәл ىвугәй, аәрастәефтәй устур сагеләе фәткүй бәласәе. Ейәе сурхфазәе рәзи уәзәй зәнхәмәе әркъоләе Ы. Кадәр имә алли әрдигәй ацацәнтае гъәдәй исходта. Райдзастәе нивәе Хъуртпийни зәрдәмәе әхџауенгъарәе бакодта. Уоци рәсүгъд бәласәе имә ә кәддәри иғъәлдәзәт, тумугъ бийнөти хүзән фәккастәй. Рәзәмәе наебал ниггацү кодта 'ма ә фурмондагәй си еу фәткүй раҳуардта. Æ донгин, тауәг адәе зәрдәмәедзәугәе разинтәй. Уомә гәсгәе ба си ә костюми пиджаки дзиппитәе цъоппидзаг бакодта. Æллунфәстаги әхчәуәндизийнадәе цәстисугтәе ә фәсте расайдта.

- Уох, уох, мәрми мәгур уод, хатирәй мин фәүүәд! Кәд ми исгыгәе дәе? Æнәкәрөн уәхеритәй әндәр дин аци фәстаг әнзти нецибал әевзарун кәнун. Кәд мәрми хысмәт уойийд әй?! Ци мәрми бон әй? Æфхуәрд, әнәгъон әй...

Мәнәе бабәй иссәребарәе дән! Мәрми фәсте, кәми ци әннаккаг, хефидхуар, аәстонг ләвархуартәе ес, етәе әфхуәрәни әнәнвәрсон каст наебал кәнунцае. Уалдзигон хъалзәрдәе гәләботау, мәрми базуртәе, мәрми наедтәе хебарәе әнцае. Кумәдәриддәр мәрми бафәндәуя, уордәмәе мин – цәүни барәе

ес. Æма еци гүуддаг әхүәедәг әй аргъ әй?!

- Ахәстдони ىанаәбәрәг рарвистон? Къохи әнгүлдзитәбәл нимайтәе әнзтәе. Уо, фалә уотә әдзәсгоми хүзән ба мәрми гүуддаг ىәмән рауадәй?! Ке фәрци...

Тигитти дзурдтәе әтасәйдәр дәсни-зонаңгини дзурдти хүзән развлітъау разинтәнцә. Æнәзонгәе афицер Хъазауати рәуәгет уорсөн хуәдтолгәбәл автовокзалмәе уайтагъдәр бахъәртун кодта. Паддахади харзәй ин автобусы автовокзали къасси билет балхәдта. Æ къох ин «Фәндарастан...» зәгъуни агъоммәе райста, уәедта Ы автобуси рабадун кодта. ىанаәбәрәг раңудайдә бәллүңбәл и надбәл? Æвәдзи, сахати аәрдәг, Автобуси фиццаг аәрасәни аәрхизтәй фәндагон әмә рәуәгет хуәдтолгәе машинәе зинданәе 'рәдәмәе фәннәхстәр әй. Æвәсмард, әригон шофер имә цалдәр хатти дзоргәе каст бәргәе бакенидә, фал әй естәбәлти бафәрсүнмәе ба не 'сразәнгард әй. Цәмәннәе?

Ма-гъа! И гъеүгәе стур фәззеләни уалдәнгәе кү бахъәрттәнцә, уәедта Хъуртпий и шоферән лигъистәе хуурихаттәй баләддәрүн кодта:

- Хуарз ләг, фарнәе дәмәе бадзорәд!

- Фәрнәйдзаг уо алқәеддәр!

- Дәе Хуңауи хатирәй, ами мин бауорамә!

Шоферән ә фондз тумани – фәндаглаги харз цурд-цурдәй феввардта әмә ин арфәе кәнунбае фәцәй; - Ләхъүән, рәсүгъыд, лигъз фәндәгтәбәл әздозхдәр фәицә әмә дин Уасгерги алқәеддәр агъазгәннәг уәед!

- Дәуән дәр – уотә! – бафтудта ма ә зәгъиддәлтәмәе машинәскүәрәг әмә идарддәр хәләффәнгәе фәннәхстәр әй.

Гүнгуми-фурт ә фаләмбулаймәе ләмбүнәгтән әртүрлүккүнәттәе кодта. Адәмәй ә цәстәе күнекәбәл аәрхуәстәй, уәедта и әнәзонгәе къагъымәе аәрхстгайти ниххизтәй. Фәрсәрдигәй и къагъыди гетен хъумацәй худ хурдзин әхемәе хәләфист аәрбакодта. Æ хурфи ба тәннәгт кленкәе баркый әнгом тухт адтәй фәндәй мин соми. Сәе сәрбәл уорс хъәбәр гәльәедибәл ставдомау финст: - Æдеугүрәй 50 мин соми. Ахәстити еумәйаг әхчатае. – Бүнәй ба кедәр, әнәләеддәрд къохәвәрд.

Берæ аллихузон автомашинттæ дæлпæмæ-уæлпæмæ сæ цуди гъуддаг кодтонцæ фæтæн фæндагбæл. Ёрмæст уони шофертæ ба цæмæдæр гæсгæ нæ нифс кодтонцæ фудц'улутзæ, æнхъирттæ уæлледарæсгин нæлгоймагæн æд голлагæ автотранспорт бауорамунмæ. Уомæ гæсгæ ба Хъазауатæн хæстæгдæр арæсæни уæнгæ фестæгæй цæугæ рauадæй. Уой фæстæ ба 'йæнæгъæнæ арæтæ сахатти автобуси фæззиндмæ æнгъæлмæ кæсун багъудæй.

Зонгæ ахæстдони бæстихай «Мирный»-мæ аermæстдæр изæрталинги бахъæрттæй. Уæдмæ, ке зæгъун æй гъæуï, и тукæнттæ дæр рахгæдтонцæ. Ёнæзонгæ сахари ин æрфусун кæнунаен нæдæр хæстæгутæ, нæдæр ба арæстæ зонгитæ н' адтæй. Уомæ гæсгæ ба æфсæнфæндагтон вокзали арæхæсæвæуат кæнуни фæндæ исходта. Сæумæй ба æ голлагæ гъæуама карз ниуæстæй байдзат кæна, уæдта ма иннæ фæдзæхст æлхæнүйнæгти дæр иронх кæнуни нæ гъæуï. Зæронд бунати сæ баримæхса æма хутæдарæн ферми арæстадæ æхе цæститæй фæууина. Ё зæрдæ имæ уотæ дзоруй бæргæ. Адæмæй æмидопæ вокзали буфети къæразæй медæмæ кæсгæй, и нæлгоймаг шоколади плиткити аллихузон рæсугъдтухт тæнæг гæгъæдити уайтæгъдæр бафеблайдта.

Сæумæ 'рдæмæ ба Гунгуми-фурти сæри зелдогъ кæнуни райдæдта цæхgæрмæ зæндæр гъуди: - Ёзинæй ардæмæ Тигитт мæнмæ æппундæр нецибал барæ даруй. Уой курдиадæ æви фæндон не 'сæнхæст кæнуни дæр мæ бон æй... Раги, кæддæр е ставд фонс кæмæн фæттардæ 'й, уоци гизæйлаг гъонгæси сонт катай ибаэл бахуæстæй.

Сæумæй аст сахатебæл буфет æма хæстæг рauæнти тukæнттæ байгон æнцæ. Хъуртпий æхеçæн федарæй ниллух кодта: - Нæдæр карз ниуæстæ, нæдæр шоколад къанфеттæ, нæдæр къофе, нæдæр цай, нæдæр ба тамакутæ Тигитт Дзеудзапович æ фуни, уæдта æ асæги дæр нæ фæууиндæнæй мæн æлхæдæй.

Цубурдзурдаэй, некæд æма неци... Мæн ейæ нæдæр æлхæнгæ, нæдæр ба уæйæ ракæндæнæй. Ёз уой мæ сæрмæ некæддæр æрхæссæнæн. Мæ кадгин фиддæлтæ дæр рauæйæ-ралхæнæ некæд адтæнцæ. Ёз ба уони байзайæддаг дæн. Фæсали бунæй гъæуама нæуæг кæрдæг æвзура...

Раст зæгъæгæй. Хъазауат еу водки авгæ балхæдта. Ёрмæстдæр еунæг авгæ æма уой дæр æхеçæн. Уой уæлæмхасæн ба ма и буфетæй никъæтфæрстæ агувзæ æ пиджаки рахæс дзиппи бафæсфæд кодта 'ма æнæзонгæ сахармæ дзæндæлцудæй æ фæндаг радардта. Ё хебарæ нæуæг царди райдайæн исбæрает кæнунаен æ зæрдæтæй æдас бунат агурдта. Агорагæ ба, дан, ерагæ 'й... Зулунцæги цæугæдони билæбæл зæронд. æрдæгихæлд дууæуæлладзугон хæдзараæбæл исæмбандæй. Гъæунгæй бакæсгæй, бæрæт адтæй, цæрает си ке нæйиес, е. Ёнæфæстæмæ фæккæсгæй, хæдзари тугурмæ, æртæ устур гъæдин асикки кæрæдзей сæртæбæл исæвæргæй, сабургай резгæ кæхтæ æма къохтæй архайгæй, йерах-мурухти исхистæй. Аллихузон бугътæй ниуæсти ревæд æвгитæ, ка фæббор æй уæхæн газзетти æскъуддæзæтæ, æрдæгдумд сигареттæ, сугъд сирниктæ æма сай баркытæ. Согти листитæй дууæ рauæнемi агъазиау кæртæ рauадæй, даргъ æхсæдæрftæ æма сай æвзалутæ. Еци æнæфснайддзийнадæ адæймаги æнкъард сагъæстæбæл æфтудта. Ка си цардæй? Ци косæт адтæй? Ци бацæнцæ?.. Хъуртпий тæнæг фæйнæги састæй, уæдта сæ фудхуз къохтæй уедзæгæй, еу рauæнмæ – галеу фæрсрæбунмæ арæмбурд кодта. Ёма си устур «губунгин» кæрæ рauадæй. Адæймаг ку цæра, уæд, дан, амалгъон исуї. Гунгуми-фурт кедæр саст хуссæни бункаг фæлмæн фарс æхемæ арбанхæрста. Ё бæзгин ругтæ ин, куд æ бон адтæй, уотæ никкæдзос кодта. Гъæдин асиккитæй æхеçæн фингæгонд «рафæлкыивта». Зæронд газзетти дууæ скъуди кæрæдзæмæ бахæсгæт кодта æма си рæстæгмæ стъолæмбæрзæн рauадæй. Финги астæу фæззиндæй ниуæсти авгæ. Ё фаребæл ставд дамугъатæй финст – «Русская водка», Хъæбæр ниуæсти алливарс – дууæ шоколад плиткей сæститæ. Стъоли кæронæй финги хæцаумæ хæстæг æвæрд фильгрин тамакутæ, æнæвнæлд сирникти дууæ къоппи. Финги уæлгъос еу сахати æрдæг рабадгæй, æ мæлпæг цæсгом рагъолæннтæ 'й. Хæдзари рæстæгмæ нæуæг хæцауæн æ сор хеди тъинкитæ æ къохти армитъæлпæнтаæ æма фæтæн, æнц'улдтæ тæрнихæй ферттивтонцæ. Зин уолæфæн иссæй. Ё тухст цæститæ ратæрттæ 'нцæ. Куд фæстæдæр, уотæ ба раст цума æй еске æфсæйнаг дзæбокæй æнæнгъæлæгти æрфæлдæрвта, уотæ æхе æнкъарун райдæдта. Ёппунфæстæмæ ба исгъæрзæй æма и хуссæнгондбæл æ уæззау тъæпп фæццудæй. Е адтæй йе дзæлллаг

æма зинтæй æфхуæрд бауæри дзуапп и карз ниуæстæн. Тæрхондони тæрхонмæ гæсгæ ин анз ахæстдони нарколог аллихузон хуастæй уколтæ кодта. Æ фуразарæй имæ уотæ фæккастæй, кæд ин æ басайди фæдбæл арæст гъуддаг æй. Кийнæ хатунцæ, æвæдзи, йе 'мхузæннтæ?!.. Æ йамондæн, гъай-гъай дæр, уæдмæти бабæй йе 'муод, æ фиццагон кеми æрцудæй. Нæуæгæй æ фингæгонди æгъдау изолдæрмæ хъæртун кодта. Дæлæ кæнæн, уæлæ кæнæн, уæддæр агувзæ ба карз ниуæстæй байдзаг кодта. Æ размæ 'й исæвардта æма йе 'мгаст фæцæй ниуазæни хурфи накæгæнæг сау-сауид биндзæ. Нæбал имæ фæггацæ кодта æма 'й, цума йе дæр пæдæруй, уотæ имæ е 'ром раздахта:

- Уа, базуртæгин гув-гувгæнагæ иуазæг, хуарз сахати нæ фембæлд уæд! Ци хор, ци къæвда дæр ардæмæ æрбахаста? Æндегæй – сæребари дæ цæрун ка нæт уадзүй? Æви ду дæр мæн хузæн къæппæти бахаудтæ æма нур ба туххæйти ухери накæ кæнис?! На-а! Æз дæ нæ бахъор кæндзæнæн. Цард дин æз нæ равардтон, уæдта æ райсун дæр мæнмæ нæт кæсүй!.. Ду мæнæй хъаурæгиндæр уай гъæуама. Ду базургин дæ æма тæхæ, тæхæ...

Æ ракес къохи кæстæр æнгулдзи кæрон, ниуазæни ратолæгай кæнгæй, тухст биндзæ уайтагъд и даргæ æнгулдзæбæл хæрдмæ ибурдæй. Æ базуртæ фændon базмæлун кодта æма бабæй æнæавгæ къæразгæй дуйней рохсмæ фиццагау ратахтæй... Ниуæтгун Хъазауатæн еци æнахур нивæ æ тæлфгæ зæрдæмæ цидæр рохси цыита бауагъта. Уæлæнгай бабæй байдзулдæй. Æ сæр тугури æскъордзуд цармæ исæргъувта æма æ дзорундзæг фæрревæддæр кæнунбæл фæцæй. Æ гурæ тухæнхуæрсæ искодта. Æ уомæл çæститæ раууæрдæгай кодта æма радон ракувд талингæт кьюмтæбæл нийязæлдæй.

- Уа, Хуцæутти Хуцау, табу дин уæд! Дæуæн æмбал нæйиес. Ду еунæг дæ 'ма ди уой корæг дæн, çæмæй мæбæл дæ уæзæ макæд, макæми æруадзай! Æнгъæлдæн æма бабæй дæу фæрци, æрмæстдæр дæу фæрци фæйиервæздæн, - æхеçæн аразийæй дзоруй идардæр финги «ковæг æма амменæгæнæг».

- Кæд, ниуæсти фиццаг синонæй мин неци адтæй, уæд мин нур ба æппун нецæмæй бал тæссаг æй. Кæдима-идиба атæ еунæгæй, тухст цæрдтитæ кæнгæй, нæт фæттæппæлæнгæ уина. Уогæ, нæбæзгæ адæймаг, дан, берæ цæрагæ 'й, бунбæл изайй... Уо, кенæ ба кæд аци мæнгæ дуйне мæнбæл не 'нцойнæ кæнүй?!

Тамаку бабæй исасугъта. Медæмæ си дууæ арф æлвæсти искодта. Æ хууæци æндæмæ рауолæфти хæццæ æ сæрмæ хъуæцæ, хæрдмæ искакæ кодта. Нигки æндæгъдæрæй æ зæрдиуайтæ æргом кæнүй:

- Ке ци гъигæ дарун? Уо, мæхе мин æнцад еу рауæни ку уадзиуонцæ, аци «катæ» æма «некетæ!..» Ке, çæмæн æма кæми гъæун? Мæлæти хуæрзигурд! Уогæ, мах æгасæй дæр хумæтæги зæнхон мæлуйнæгтæ ан. Тъæпæн гъæумæ 'й не 'гæсей фæстаг балци дæр. Æрмæст-ка раздæр, ка ба – фæстæдæр, æнæмæнгæ, хъæртдæнæй... Нæ берæ катайтæ æма хедæртад фæллæнттæй ци уайй? Æгиридæр неци!!! Уордæмæ, дан, æнгулдзи фид дæр берæ 'й. Уотемæти ба кæрæдзей мулки рæуаги ранихъуæрунмæ багъавæн. Уогæ, мæ сагъæссаг дзурд кæмæ фæгъуссæнæй, кæд кæмæ багъардзæнæй? Некæд, некæмæ! Ци уа, е уæд!.. Уотитæ дзоргæй, Хъуртпий еума синон дæр раревæд кодта. Ислæндæ кодта бæрзондидбæт цитгин Уасгергий номбæл ракувд фæстте еци еу хуппæй раниуазун. Уо, фалæ кæцæй? Фæссикк æй æ фæндæ. Æвæст ферхуæстæй... Æма ибæл æнæхаири сор хуфаæт бахуæстæй. Цума æнод кæнүй... Æ хевæндæ фæсмони çæстисугтæ нихъуардта. Гъигагæн, фарсæрбадаргæ цормæ æгирид неке. Е ба уæддæр æ гъæлæси мора шоколади тæнæг къæрттитæ тухтъунсæ кæнүй, фал и адгийнаг ба, çæмæдæр гæсгæ, хъуртæсодзагæ разиндтæй.

Загъд дæр ибæл нæйи: - Тигитти басайди фæстте Хъазауат æхеçæн æ изолдæри царди медæгæ æ фæндæг хе къохтæй æрахгæдта. Еци расайд ин барæ нæбал равардта косунмæ бацæунæн хутæдарæн ферми араæтадæмæ. Бæлвурдæр зæгъгæй ба, еу гъуддаг инней къæхтæкъуæрæг разиндтæй. Нигки ба ма ахæстдони фæббадуни фæстте æндæгæй хебарæ адæми хæццæ æмдзæрийнæ ун, уой уæлæмхасæн ба алли сæумæ дæр кустмæ хæлæф кæнгæй, цо, уотæ дæр æй нæбал бафæндæ адтæй.

Сæрдигон бонтæ тæвдæ хастонцæ. Уомæ гæсгæ ба хумзæнхитæ донхуаруг кæнүн гъуддæй. Лæг уонæбæл æнæмæтæ кæми адтæй?.. Æрмæстдæр уоци æнæнцойнæ мæтæ ба Гунгумти Хъазауатмæ некæци 'рдигæй гъардта. Æсхæтæг нæлæстæг æхеçæн зæронд дууæуæллæзугон хæдзари тугури еци еу гъæдонæй ивæзæггун, аллихузи бонтæ æрвиста. Фулдæр рæстæги бустон зæрдæсаст. Æнæбари къолæбæрзæййæй и

зәрдәемарәг әнкъардзийнадән исәмбал ай. Ахәстдони ахәстити иумгәйаг әхцатә хъәбәр цубур рәстәгмә харзонд әрциудәнцә. Ё ләгай ләги дзурдравард не 'сәнхәст қодта әмма ин е ба алли рауәни дәр, ниммәлүни хүзән ходуйнаги игакау, ае ҳәецә аәмдәо кәнүй.

- Атт, уәдта ма мә гәрзарм нийергутә Киринда кенә Дигорухъәй есте уәдәгас ку уидә, уәд атә фурниллаөт күйәмгадәмә дәр бәргәне 'рхайдтайна. Мән мәстәй етә ое 'цаөт дүйнемә әгәр рахәләф қодтонцә. Гъе, кенә ба мә, мудәй адгиндәр, бәдәлләтә: Алан әмма Аланкә ба. Сәе рәесугъд мадә Хулимәт. Еууәхәни мәбәл ескәми ку фембаля, уәд ин ае саунәмүхуз әститәмә ци ңағомәй бакәсдәнән?! Сәе тәрегъәдәй мә тәнәт зәрдә, сәнтуорс гәгъәдий тъафау, скъудтә кәнүй. Ке некәед, уой, әрхәндәг зәрдәй ае гъунтүз ростәбәл әсппозур-әстисугтә әнәфәрәгити ниисәх-сах қодтонцә. Уогә, етә ма нур рауайгә бонтә әнцә. Биләйхајәт аәдәймаг еуәй еу хатт ба ае фуртухстәй синдин къетәр дәр ку наәбал нийихәссүй. Фулдәр хәттәлти бәрзәйсаст кенә ба әндәрхузи әвәгәсәтәй зәрдәнцад бауы алли алкәедмә.

Афсәйнаг устур дуари күмәй әндөн кылл әваст даргъ къоридорбәл фегъустәй. Ахәстдони камеритәй еуей бәрзонд дуар байгон ай. Дуари къәсәрбәл әригон дәргъәлвәстә милиционер сержантти пъагәнти хәбәецәләуд әрцәйкодта.

- ...Раце, дзурдәй дәмәе, - баләдәрун қодта барадәгъәуайгәнәг оргәнти косаөт, Хъазауатмә ае ирух раздахгәй. Аерттикаг уәладзумә бәрзонд дорин къәпхәнтәбәл исхизтәнцә әмма еу къабинетмә бацудәнцә. Фудхүзурә милиционер майормә зонгәе, идзулд каст бацәйкодта әмма ин әнәруоләфити раләхурдта:

- Дае бон хуарз, әмбал майор! Уәе бардзурдмә гәсгәе, мәнәе Гунгумти Хъазауати әрбаластан...

Камери бадгәй, сплести кәнүни рәстәги, Хъуртпийән тәссәй ае бауәрбәл сурхон листәг стъәлфитә рабадтәй. Уазал хед кәнүн райдәдта. Рәесуд къәхтә ае буни тасагә хъандзалтә фестадәнцә. Рәстәгмә фусумуат цементин фәрстә ае хъеппәгъ еуы әстити кастәй баရәги баруй. Кәд ае раздәри араездадон куститә бабәй зәрдәбәл

зәрләүтәнцә?! Нәе-гъә! Ё катайәй әппундәр наәбал ләдәруй, ци кәнгәв 'й кәми, уой. Ка ин ңәмәй фенхус кәна? Ке тъәүй биләйхајәт?!

- Мә ҳәецә аци ңулләрдәстүг радзубандитә кәндәнәй. Ёма ци?.. А дәр бабәй мә наәүәт әмгъудәй тәрсун кәндәнәй, - уотә кенгес кәнүн байдәдта. Фалә и рацәргә пъагонтәгин наәләстәт зәрдәй зәрдәмә радзорунмә, адәймаги уодмә никкасунмә наә ҳәләеф қодта.

- Цәбәл кенә ба ңаң түххәй дзордзинан дәу ҳәецә, хеңау? Ду тамаку наә думис, - мәстгун гъудинивәндәгай кенгес ракодта Хъазауат. - Дзубанди кәнүнни размә бал еу тамаку радумун гъәүй. Уой фәсте ба бәрәгт уодзәнәй. Растиәр баффпайгәй ба, и гъуддаг әхүәдәг әхе әвдессәнәй. Уогә, уой алли ахәст адәймаг дәр хъәбәр дзәбәх зонунай ай. Уой ахид кинонивти дәр ма ку февдесунцә.

Ё размә ивәрд гәгъәдитә, ләмбунәт байаргъаугәй, и майор сәе евварсмә - ае бадән стъөли рахес фарс әрдәмә фенхуәрсәгай қодта.

- Уотә, уотә! - ае финсан сөс, галеу къохәй рахесмә дәтгәй, - гъәйдә, мадта, Хъазауат Езбарович, фәрсун дә райдайон, - сабур хъурихаттәй искарста е әмма әхемә наәүәт компьюттер әрбанихуәрстә. Фәрсун райдайән фегъосгәй, Хъуртпий минкүй ма бағыяуа 'ма «гражданин майор», зәңгәе, наә фәррәдудәй. Ахәстдони уотә фәдздорунцә администрация көслүтәмә, уо, фалә майори әфцәкүәттәбәл уарты хүзәт ку фәүүидта, уәдта әхе фәгтебох қодта. Ё ңәститә әртитә раңгытонцә. Е 'нәкәрөн тарстдзийнадә и зәрөндүүе үәләдзүгөн әрдәгихәелд, ҳәдзари түгүри хүрфи ку адтәй, уотә бабәй ай, цума асик-къеламә еске ңанәй банихасәгай қодта, уой хүзән әхе банкъардта.

Слестгәнәги къөхти фәэззиндәй түрүсчаг фәрстити гъуддаги гәгъәди. Уруесагай ин ай бакастәй.

- Хуарз ләг, а ба дин «протокол допроса подозреваемого...»

- Җәй түххәй уәд? Фәдеси каст бақодта боргон гәгъәдий тъафәмә. Дууяе хатти фәд-фәди ае реүи арфәй катайи уоләфтитә бацәйкодта Хъазауат-Хъуртпий.

- Куд, ңәй түххәй? - бадес қодта слестгәнәг, - ңуллар мәйилемәй фулдәр ниуәзтәдзаян кәнис. Итигъд гъәунгти

геттәрайәй нә фәлмәэс? Уәдта дәбәл уә синхонти хәдзарәй магнитофон, дзиппидаргә телефон аёма хәдзайрон кинотеатри радавди фәдбәл гурусхә дәр кәенунцә. Үогә, ә еунәгәй кәми исарәхтайсәе үәхәэн «әскүүәлхтдизиңәдтә» равдесунмә? Де «'мархайәг» әздохдаәр ке хәвциә фәүүис? Е дәр нур талингә күмти, кедәр арф уәрми лигъид уруйай, ахе паримәхсә-баримәхсә кәнүй. Сабургай ин баләдәрүн кәнае, е ба ахе къәхтаәй, барвәндөнәй Секери райони медгүддәгти хайадәмәә әрбацәуя...

- Нә дә баләдәрдтән! Уәд цитә дзорис? Мә мәгур сәрән ку неци зонун уоци дәвддити туххәй. Ёнәе уогәй, мәбәл кедәр фудракондзийнәдтә цәмән нихаси?.. Ёви мә зундцох «хъазбәәп» нимаис.

- Хъазауат, дәуән аци гүуддаг амонун нәбал гъәүй. Куд раздәр басәттәй дә дәвддитәбәл, уотә дәхеңән хуәздаәр уодзәннәй. Тәрхондони дин ахәсти әмгъуд минкъийдәр рауайдәнәй. Уәдта ма дә хәвциә кадәр дәр адтәй?

- Уо, мәнәе мардәрцүд! Неке аёма неци адтәй...

- Мадта Къумләгкати Адил ба ка 'й?

- Уәхән ләг аәз неке зонун.

- Нә ибәп сәттис? Ци фуддәр – дәхеңән. Фәсмойнат дин фәууодзәнәй аци раст тәрхони гүуддаг фәстаг аәрдәмә.

- Уо, мәнәе мардәрләсти хабар. «Гал дә, гъог дә, уәеддәр, дан, ахесир аәркәнә!..» Мә сәрән аәгирид неци зонгәй бабәй мә ахәстдони амәттаг кәнетәе. Ёгәр мәбәл нә рапайахур айтәй? Минкъий ести әзгули... Кәмәндәр сәе карк айкәе нәбал зайуй, кенәе кадәр кедәр хъаз, бабуз, гогуз, цицир радавдта, гъе кенәе ба кедәр фәннадә 'й, уәдта мәе «цаелхъ» иннае гурусхаг адәми хәвциә милици хайади фәеццәүй. Уоми ба дәмәе ка игъосүй? Раст дә, наә дә... Тәрсән дзубандитә, нәддитә – паraphat. Дәуән сәе амонун нә гъәүй. Америкә дуккаг хатт цәмән игон кәнән?!.

- Хъазауат Еабарович, еу ма хатт дәр дин аей «әеууелун». дәхеңәй будзәу ма аразә. Артист наә дә. Куд фәззагъунцә: афонәе 'й уә дәвддитәбәл тәрхони размә дзуапп раттунаң. Бәттәнән дәр дууә кәрони ес...

- Гражданин майор, бахатир кәнәе, хаттай рәвәйнәе бафехсүйүй аёма нараәгдәр рауәни ба ратонүй 'ма си уәдта цуппар кәрони дәр рауайүй, - фенхәстдәр кодта әе гъуди

Хъуртпий. Милици косаәг әе рахес къохәй әе сурхцъарә, ставд бәрзәй ранихта аёма ма сәе дзубандимә бафтудта:

- Иронх ди ма уәд ахәстдони рагон аәцәгдзийнадә дәр: куд раздәр уоми исбадай, уотә цурддәр фәууодзәнәй дә ахәсти әмгъуд!

- Ести раст ку нә бакәнай, ка 'й зонуй?.. Ку басайай, уәдта мәмәе ци хуардзийнадәмә әенгъәлмәе кәсис?!. Зәнхи буни дәр дә иссердзәннән... - Хъазауатән бабәй и устур тарстдзийнадә – ахәстдони сәе әертиндәсәймаг къуари «хецаугонди» әевзедән дзубандитә әе заәрдәбәл әрбаләудтәнцә. Уой адәбәл е 'нәдаст гъолон уадәлтәбәл авставд, пъар цәстисугтә бүнмә әрзәйәе кодтонцә...

- Гражданин слестгәнәг, ци дәбәл аей баримәхсон? Ахәстдони бадун мин не 'нгъезүй. Дә мадә, дә фиди хатирәй мин мә вазутин уавәр баләдәрә. Ци зәгъай, гъе, уобәл алли хузи дәр басәттдзәннән. Ёрмәст мәе наәүәгәй зиндони евгет ба ма фәккәнәе, гъе уәд ме 'дзәстуарзәнти фәндиуагә бунтон бацараЈфтуд уодзәннән, - уотә къуәзгәе-къуәзгәй, хъәбәр лихститә әенгәй, баләдәрүн кодта Гунгуми-фурт.

Цуппар анзи аёма аәрдәг райевгъудәй, кәдәй Къумләгкати Адил аёма Гунгумти Хъазауат кәрәдземәй аәносмә рахеңән әенцәе, уәдәй.

Әрәги бабәй мин къати бонти гүуддәгти фәдбәл устур сахарәй зәронд Секери гъәумәе җәвүгәе рауадәй. Мә фарсмәе еу наәлтоймаг бадәг фәцәй. Ёмбәлцони хәвциә уайсахат дәр базонгәе ан. Кәд ейәе мәнәй хестәр разинтәй, уәеддәр хуәрзәнцонтәй ба сумәйат әевзаг иссердтан. Дзурд зәрди дәгъәл дзәгъәли нә хундәүй, уәдта дзурд дзурди ракъахагә 'й... Сауәнгәе ма нин еумәйаг зонгитә дәр разинтәй.

- Сигинати Хъудайнати хестәр фурт Бесәгъур, хеуонтә мәмәе барагкенәй Бесә дәр фәдзэрорунцә:

- Хуәрзимисә уай! Е ба мин цидәр зонгә муггаг аей. Барәнә-уай, барәнә. Мәнәе наәхе райони прокурорәй уи неке куста? Уобәл нур рәестәгутә дәр рацудәй. Тәккәе минкъийдәр, җевәдзи, еу дәс аёма инсајт анзи.

- Ёма е куд ләг адтәй?

- Уобәл ба гъе нур дәхуәдәг дзәбәх рагъуди кәнәе.

Милици косгутәе, тәрхонгәнгүтәе әема прокурортәе куд ләйтәе фәуунцәе? Уогәе, дан, ләгәй ләгдәртәе берәе ес. Уәедта коррупция хабәртәе ду дәр фегъосис. Аци фәстаг рәестәги ин әе нихмәе хәбәбәр истохунәй зәрдитәе әвәрунцәе. Нәе зонун, нәе зонун, ести си руайә? Цәттәе «фингәмәе» изоләйкәсәг кәед ка фәуүй? Кәед әгасәй нәгъәе, уәддәр имәе ескетәе ба әнәбавналгәе нәе нилләудзәнәнцәе.

- Тәеккәдәр, уомәй дәр ци мәңгәттәе дзорис? Дууәе әема аәртисәй анзи мәбәл, гәйитт-зәгъәе, райевгүдәй а фәззәги.

- Дзурд дзурдән әмпъозән әй... Нәхе гъәүккаг, синхонти ләг, әе муггаг әема дин әе ном не 'съәр кәндзәнән. Іртәе анзей размәе еци ләг рамардәй.

- Уанцион нәй?! Roxsag уәед!..

- Бадиәруагәс уәед, дәу дәр, мәен дәр ци еунәг Хуцау исходта, уой бунмәе дин моркъә мәңгә дәр нәе радзордзәнән. Нәе фәрнуг гъәубәсти Хизалати Темурханетәмәе нәргәе киндзәхсәвәр адтәй. Уәхән иғъелдзәгдзийнадәмәе ба фәрсаг гъәутәе әема сахартәй хунд адәм дәр куд нәе адтайдә?!

- Мадта куд?!

- Еумәе, фәрсәй-фарсмәе идзаг фингәбәл цубур кувд әема бунниуәзт, зәгъәе, куд фәуүй уотәе, аәртәе сәдәе ләгемәй фулдәр, сәхемәе кәлгәе берекетәй дзәбәх фәеккастәнцәе. Карз ниуәзтәе нәе еугурей сәрбәл конд нәй. Еуетәе си уайтагъидәр «әербабиттир» унцәе әема мәңгәе, сонт базургынтае фестунцәе. Сәри зунд кәрзусхъуммәе фәххәтүй. Сәе уодтәй уод фәеккәнүнцәе, цурдәр хиләе ракъахунбәл. Раст, гье уәхән зәрдиуагәй мәе синхон ләг иуазәг нәлгоймаги дзәхәрамәе хъаурәе равзарунмәе раҳудта. Әе фаробәл гъәдин фестойни устур циргъ кард даруй. Уомән әема фонсгәс әй. Фонси аәрғыау хезүнмәе еу аәртәе-цуපпар километри алли бон дәр гъонхезнитәмәе кәми – уаруни, кәми ба – хоритъангки аәскъәрун багъәүй. Фонси хатт ба фәйнәхүзи әнцәе. Ка – хуәрзхаст, ка ба – мәлләг. Хаттай ставд фонс никхуәдмәли бәсти әвгәрдүн багъәүй. Ма еци ләги әнай-әнуойти әе фонсәвгәрдән кардәй аәртәе рәхусти фәеккота. Игәр еу цәф байяфта, зәрди тәеккәе рәбунтәе ба – иннәе дууәе хатти. Адәм аәрбагулф кодтонцәе.

- Ци адтәй?.. – сәе еумәйаг къумфарст.

зудәй ниуазтонцәе. Тургъәмәе дәр етәе фәффәдеси әнцәе: - Уартәе, еу әнәзонгәе ләг әе тоги әвдулуй... Гъәр, әзгули... Уәедмәе райони милици косгутәе әема астәүккаг клиникон сәйгәдони «цурд әнхуси» уорс машинәе аәскъоттгәнгәе фәззиндәнцәе. Ка, кәми, куд, ци... Әгас гъәугәе бәргутәе дәр хигъд әрцудәнцәе. Гъуләгаггәе, иуазәг нәләстәг тогфедуд фәцәй. Сәйгәдонәмәе ласгәй, әрдәг надбәл зәрдәе ә күстәй бандадәй. Уогәе, марди фарс ма ка кәед фәуүй? Неке! Рамарәг ләги хәстәгутәе әхца әрәмбүрд кодтонцәе. Җәмән әема кәмән? Уобәл ба нәбал дзордзинан. Уотемәйти дәр пәдәрд әй еци хабар. Әма куд әнгъәлис? Ләгмарди туххәй әдеуугүрәй аст анзи ин истәрхон кодтонцәе ахәстдони фәббадунән. Е ба дин нуриккон коррупци әема барадон косгутәй еуәй-еути рәестдзийнади фарс хонхай ләудт...

- Хуарз ләг, әгасәй әмхүзән нәе 'нцәе етәе дәр. Бахатир кәнәе, мади губунәй дәр ма «гъоләенттәе» ку райгуруй...

- Уәелләгъи, уомәй ба раст зәгъыс.

- Әз Сигинати уәездан муггагәй дән. Уәдәйти дин мәхе ку байамудтон.

- Әз ба – Къумлегкати Адил.

- Дае әәрәнбон берәе уәед. Адилбек әви Адилхан, - идзуulgәй ма бафтудта әе дзубандимәе Бесәгъур.

- Дәүүән дәр уотә...

- Уәдәйти ци прокурори кой кодтай, нәе райони куста, зәгъәе, е ба әз адтән. Ма ди байруагәс уәед, некәд неке мулкмәе бабәлдтән, кәед әхца замана нәе бакодта. Катә-кудтау, дууә-әертәуәләдзугон цъәхсәр галауантәе не 'скәнүн кодтон. Мадта транспорти номбәл ба хумәтәг дудзәлхүг велосипед дәр ма мәхеңән мәе әәстәе нәе бауарзта.

- Уо, сумахән дәр уәе куст ци әй, уой әй. Адәми хъисмәт җәхүән устур тәразәе ласүй... Раст тәрхон раҳәссүнән җәхүән устур хъауритәе, федар нервитәе гъәүй?!

- Ци-тәе дзо-рис, А-дил, ци-тәе?.. Хъәбәр уәэззау фидбилизтә әрцәуидәе. Арви гъогәй бәрәгдәр уидәе: ка – раст, ка ба – фудгин. Мах царди медәгәе ку зонис: кустмәе, дәе фатермәе дәмәе телефонтәе сурх зинг фестун кәндзәнәнцәе уәлдәр хеңауади бадәг галәстукгин «әхсәст» адәм, уорскъохтәе, фәлмәнбадән къәләтгүнтәе гъаргәнгүтәе 'ма дин тилако,

аездæхтæ... Гъуддаг искæнуну фæдбæл - аестæндæр. Арæхдæр ба фегъоссæнæ:

- Ёз ба ка дæн, кæми косун, уой куд наэ зондæнæ. Мæн сæр дæр дæ багъæудзæнæй. Иронх ди ма уæд, цалх дæндагтай ке зелуй, е...

- Бесæгъур, хуæздæрфæуүнаг, некæд фегъустай: раст гъæдæ цæугæдон фæлпаста, къæдзæ-зулун ба цæугæдони билгонти сæрти итигъæдæй байзадæй.

- Уони дин бæргæ рагæй зонун, Адил. Бахатир кæнæ нур ба. Бафæрсун айеппæл нимад наэй. Дæхуæдæг ба ци косæг адтæ аеви ма косис нур дæр?..

- Аллихузон куститæ дæр мæ лæги дзамани кодтон. Нæ гъæуи тукангæсæй, уæдта даргь сомти фæдбæл дæр рабалци кæнинае сабашкити. Ёгас косæн бунæттæ дин нæ фæннимайдзæнæн. Дæуæй мæнмæ римæхстаг неци ес, бустæги дæр ба пенсиесæги кари. Раст зæгъгæй, дууæ хатти ахæстdonи дæр рабадтæн, æдеугураї фараст анзи. Лæг ку цæра, уæд æнæе рараЙдæй дæр нæ фæуүй. Кæми-хе сæрæй, кæми ба лимæнти фæрци фæннæдтæцæуæг ису...

- Цæбæл ма дæ бафæрсуйнаг дæн: аци гъæуккаг дæ, загъттай?

- Уо! Ами райгурдтæн. Ами мæлгæ дæр, абони уа кенæ ба исон уа ракæндæнæн.

- Гунгумти Хъазауати дæр мадта зудтайсæ?

- Уæд, ду, цитæ дзори? Уой хæцæ ба кæнгæ æнсувæрти цард бакодтан сауæнгæ зиндони дæр ма. Кæрæдзебæл, кедæртay, некæд неци басосæг кодтан. Ёрмæст, мæгурæг, æгæр минкъий рацардæй. Цуппар анзи æма æрдæгей размæ ай рамардтонцæ...

- Ёма кæмæн ци кодта, уанæбæрæг?! Ёз ай уæздан, кьюхгин, æгъдаугин лæгæй зудтон айдагъæдæй. Ё кьюх имæ, цума, дессагæн, ка цæй туххæй исиста?..

- Йе 'намондæн, ахæстdonæмæ æртиккаг хатт бахаудтæй. Уомæн дæр æ цард æ бийнойнаги хæцæ нæ рацудæй. Ёхуæдæг ба дин æ кьюхтæй адæймаги дæр «кисамайдтайдæ»... Ёхе хузæн хуæрззæрдæ лæг ка иссердтайдæ? Дессаги зæриндзæгъдæ инженер-аразæг. Ёрмæст æ бийнойнаги хæцæ сæ дзурд ба кæрæдзебæл, фицлаг хатт ахæстdonæй исуæгъди фæсте нæбал исбадтæй.

Нæ дæбæл æй римæхсун: Хъазауат мах æй Хъуртпиййæй зонæн. Ё царди куд фæстæдæр, уотæ и «кнанай содзагæ цæстисүгбæл» бухст еу минут дæр нæбал фæразта. Хъилмайæй дæр æй æ пимæнтае хаттай содзийнæй рацъасæ кæниуонцæ. Еци дууæ 'нæхаири гъудагемæн ба цæхуæн пили æнæнездзийнадæ гъæүү?!. Фæстаг æрдæмæ косунгъон æгиридæр нæбал адтæй æма сæ синхонти кардзуд уоси гъог, иннæе синхонтæй ба дзипидаргæ телефон, магнитофон 'ма хæдзайрон кинотеатр æ зонгæ лæги хæцæ радавтонцæ... Уони туххæй син аст анзи тæрхонгond æрцудæй.

Дуккаг хатт ахæстdonæй иссæребарæ уогæй, ахæститæй кæмæйдæр, дан, æхцатæ райста. Цидæр гъуддæгтæ исаразунæй син федараї зæрдæ байвардта, æрмæст æ дзурдлæвæрд ба не 'сæнхæст кодта. Еске æхцатæ æ къæбæрлимæнти хæцæ еумæйаг фингитæбæл исхарæ кодтонцæ. Губун нæ медадæм дзæтъæли скъæт нæ хонунцæ...

- Раст зæгъис, Адилбек. Е дæ куд фæхходуйнаг кæна, уотæ зæнхи цæрæбæл неци.

- Ма дин мæ дзубанди Хъазауати рохсаггаги туххæй кæрронмæ дзурд нæма фæдтæн. Зиндонæмæ æртиккаг фæстаг хатт ку æрбаздахтæй, уæдта 'й зонæмæ ахæститæй цæстæдаргутæ, сумах сæ «авторитеты преступного мира» фæххонетæ...

- А-ра, понятно мне! Воров в законе Вы имеете ввиду!..

- Уо, уо, Бесæгъур, хуæрзимисæ уай. Ёма уони унаффæмæ гæсгæ ин æдæрæгъæдæй æ кæсгæ цæститæ искъахтонцæ, будури сау халæнттæ æма хуæнхæсти хойтay, æ тъостæ ба ин сæ тæккæ рæбунтæбæл ралух кодтонцæ. Е'ведауцæ мард ин ахæстdonи косæн бæстихай аллихузон бугъти хурфи баримахстонцæ æма 'й æ адзали фæсте æртиккаг бол ба æсгæлладæ гъæдззæли æнгом тухтæй фæдæсгар куйтæ иссердтонцæ...

- Давæтtag адæймаги фаробæл некæддæр хуæстæй æма хуæцүй. Кедæр уазал кьеरети бæсти дæ гъар кæрдзин, цæнхæ æма цай æдасæй хуæрæ, цумæ. Е ба дæ хæдзари бæзгин, æфсæйнаг дуæртæ цапдæр кьюмайемæй æхгæнун ма гъæуя.

- Гъе нур ба, табуафси! Дæу хузæн рæстуод лæгæн мæ арм фингæн аккаг кæнун. Фусун дин уодзинан. Иуазæг «Сæрккаги» циттii иуазæг æй!

- Секк әеппундәр нәе хәссүн, Адилбек. Ардигәй фәстәемә зонгәе уодзинан. Фудәмбәләгәй ба дәе «Уәеллаг бахезәед! Фәндарастан кәнәе!

- Ду дәр уотәе, Бесәегъур. Арфиаг уо! Идард фәндаггони устур амонд гъәүй. Амондгин над ба – цардхәссәет әй әема дәе бинонти хәеццае цардағесес уотәе!

- Еумәйагәй! – загътонцәе әемгъәләсәй дууәе наелгоймаги кәрәедзәмәен әема сәе наддууердәмәе фәссагелә 'й...

999-2008 әнзти,
Сурх-Дигорә – Дзәуәгигъәу

НӘЕ СИНХОНТИ СФӘЛДИСТАДӘЙ

Оスマенти Хисай Лейлуни фурт райгурдәй 1954 анзи Абайини гъәуи Каскелени райони Казахстани зәңхкосәги хәедзари.

1970 анзи каст фәецәй Герпегежи астәүүккәг скъола.

Куста фәнсәсәй, 1972-1974 әнзти службас кодта Советон җәфсади рәңгүити. Куста сахар Нальчики фәндзәймаг араәздадон управлений хәедзараразәгәй. Каст фәецәй Кәсәэг-Балхъари (Ассий) паддзахадон университети инженерон-техникон факультет 1979 анзи.

Инсәй анзәмәй фулдәр фәккуста Кәсәэг-Балхъари араәздадон объекти.

1998 анзәй нури уәнгәе косүй Кәсәэг-Балхъари республикон газет «Дзаман»-и редакций уацхәссәгәй.

Æй цалдәр прозаикон киунугей автор. Уәрәсей Федераций журналисттә әема фингугу Цәдвести иуонг.

Хийса арәги адтәй нәе редакций иуазәг, ниууагъта нәэмә цалдәр радзурди. Хәссәен сәе уәе тәрхонмә.

Хохойти Э.

ЗАРАГÆ ЛÆХЦОРÆНТÆ

Ассий кæмтти ка адтæй, е кæддæриккон хуæнхаг гъæтути «фæдтæ» æнæрæстæфгæ нæ фæцайдæ. Гъулæттагæн, нур ба ма си байзадæй æрдæтихæлл дорамад фæрстæ æма бундортæ. Уо, ами раздæр æлдареуæг кодта цард, уотæ раги дæр нæ-гъæ, хуæрзæрæти дæр ма – рæсугъд цард. И аллихузон тургтæй игъустæй рæуæхсæг цъæдæгъти ходун. Зардтонцæ кизгуттæ. Лæхъуæнтæ, лæппотæ ерисæй сæ ирæзгæ хъауритæ æвзурстонцæ бунити хуæцунбæл, бæхтæбæл догы уадæнцæ...

Абони ба си игъусуй айдагъдæр дзæгъæлтæхæ базургин думги æнæлæдæрд скъott, стонг берæгъти бали катайаг ниудау. Е адæймаги зæрдæмæ уазалдзийнадæй, мæрдæрхунæй гъарæти гъаруй.

Еухатти мæ кустмæ гæсгæ мин цæугæ аерцудæй изоли æма уæльвонги балхъайраг гъæутæй евемæ. Рагацуя æй лæдæртæн: зин над уодзæнæй. Йембони мæн раздæхун фæстæмæт гъудæй. Балций рандæнуни размæ – изæрæй мæ рæуæг хуæдтолгæ бæфтонг кодтон. Йе донмæ ин æркастæн. Артаг æма маслаe дæр си никкодтон. Бонивайæнти ба устур Хуцаубæл мæхе бафæдæхстон æма æвæстеватæй балций фæннæхстæр дæн.

Над цæмæй фæццубурдæр кодтайнæ, уомæ гæсгæ ба и радиоприемник искосун кодтон. Зæрдæ рæввудта адæмон музикæ, уой уæлæмхасæн ба ма ин фæрсагæнæгай æз дæр кодтон. Цæйдæрбæрцæ рæстæги фæсте лигъз будуртæй исевгъудтæн. Хуæнхбæстæмæ мæ над идардæр исаразтон. Балхъайраг кæмтæ... Ке бон бauодзæнæй уони рæсугъд исивæ кæнун хуарæнтæ æма цъухи дзурдтæй?! Йæвæдзи, дзæвгарæ æнзтæ ка батар кодта, мингай хорискаст æма хорнигулдтитæ ка фæууидта, уæхæн уорсзакъæ баба?

Нæ-гъæ, берæ афæйтæ ка фæццардæй, е зундгин нæй. Берæ ка фæууидта – е æй æцæг курухон хестæр. Кæд е æй поэт? Йе царди медæгæ искладгин кодта бæрзонд «мет-ехæй басулхъигин» хуæнхтæ æма тиллæг-бæркадхæссæг будуртæ. Кæд еци зарæгæнæг – акин зарæги зардта мадæ-зæнхæбæл, æ гъæутæ æма будуртæбæл, арвхуз деденгуттæбæл, кæцитæ мети

бунаей сæ листæг хъуртæ арахстгай исивазтонцæ æма хормæ, рæстзæрдæ скондау, байдзулдæнцæ?

Етæ, пъай-гъай дæр, зæгъдæнæнцæ сæ зæгъуинæгтæ. Йе алæмæти рæсугъддзийнадæн аргъ зонуй æма уинуй Ассий рæсугъддæ. Уотемæй, æцæгæйдæр, цæхуæн æй – уæхæн æй, æ мади æхсири хæцæгæти рахаста æнæкæрeron уарзт æ Райгурæн бæстæмæ, æ зæнхæбæл ирæзæгойтæ æма цæрæгойтæмæ.

Фæззæгъунцæ, хуæнхтæй хуæззæр, дан, æрмæстдæр хуæнхтæ зæнцæ. Йема хуæнхтæй рæсугъддæр сæ бон æй æрмæстдæр хуæнхтæн. Уой зонун æ бон æй уомæн, и кæци уони фæууидта еу, кенæ ба цалдæр хатти æ кæсгæтæститæй. Комæй федауцæдæр æй æрмæстдæр ком. Е дæр æцæг æй.

Ассий кæмтæ æмхузæн нæ 'нцæ. Еу иннæй æмгæстæ æппундæр нæй. Алкæ дæр си æхердигонау цæмæдессæг æма рæсугъд æй.

Дууæ 'рдигæй дæр къадзоп-мадзол фæндæгтæ. Етæ худтонцæ бæлцони хуæнхтæмæ. Райæнæй-райæнти ба лæкъун мегътæй бæрzonдdæр зиндтæнцæ. Етæ лæуунцæ зæности, цума цæмæдæр æнгъæлдзау фæндагтонтау. Уазал думгитæй сүгд агъазайа тугулдортæ хурст æрцæунцæ хори тунти артхузæй. Итигъд арвмæ ку кæстæн, уæд цума уарзон кизги хæцæгæти зæрддæг фембæлдмæ хæлæф кодтонцæ, уотæ мæ сæрмæс су хонхи бæрzonдdæр иннæ хонхмæ цудæнцæ мегътæ. Уæд сæрустурæй загътон мæхæцæн: «Цалдæнгæ аци «уæйугæмгæстæ» хуæнхтæ федар пæууонцæ сæ бунати, уæдмæ зæносон дæ, мæ Адæм.»

Коми хорауун фарсæй берæ аллихузон бæлæстæ ирæзүй. Надæн æ рахес фарс хор фæндон тавүй. Дони билгæрæнти – цъæх-цъæхид æма бæзгин кæрдæр, хуæнхтæмæ куд бæрzonдdæр, уотæ ба е æй стæндæр. Уо, бæлæстæ фулдæр ирæзүй дони билгæрæнти.

И над ба мæ хонуй бæрzonдdæй-бæрzonдdæрмæ. Хуæнхаг зæтæт цæуæдон æгомуг дортæ фæффæлдахуý, раст цума сæмæ естæбæл мæстгун æй, уотæ сæ кæрæдзæбæл æдæрæгъæдæй нипцæвуй. Ком ændon æнæлæдæрд дæгæр-дугурæй байдзаг уй.

Рæфтæмæ мæ нади æмбес фæстегæй райзадæй. Устур хæдбæл бауайгæй, хорварсмæ бахъæртæн. Хори тунтæ цæсгоми гапуу фарс тавунцæ. Еу гæзæмæ ма мæ нади дæрг ьцæ фæццубурдæр кодтон, æма дин уинун «зараgæ» пæхçорæнта-донхайæнтæ-æхсæрдзæнта. Аргъæутти алæмæтон

рæссугъдзийнадæй фæххайгин æнцæ. Уонæбæл фæйьеуварс кæнун бæлцони бон нæй. Уогæ, фæндаггонтæ дæр аллихузæнтти æнцæ. Ёрдзон рæссугъдадæ æгасей зæрдитæмæ æмхузæн нæ хезүй, æви нæ гъаруй... Уотæ й, уотæ.. Еске кой нæ кæндзинан. Берæ рæстæги уонæй зæрдæ раптæсун нæ кумдта. Лæмбунаæт сæмæ фæккастæн. Мæхемæ мæстæй мардтæн, хузесæн аппарат кенæ видеокамера ке нæ райстон, уой туххæй. Ёвæдзи, ами берæ игъелдзæг, æнæферонхгæнгæ фембæлтитæ адтæй. Дзæвгарæ зартæ си зард æрцудæй. Уомæ гæсгæ, æвæцæгæн, аци лæхцорæнти «зарагæ» исхудтонцæ. Сæ ном – сæ уæле, табуафси!

Уо, кæддæр ба аци рауæн бæргæ устур гъæу адтæй. Куд алкæми, уотæ ами дæр федар хуæст адтæнцæ куститæ, æгъдæуттæ æма царди иннæ гъæугæ гъуддæтæбæл. Цард си æ кæнонтæ кодта? Мадта! Гъæу æрбунат кодта финкæбарцæ донхауæнтæмæ хæстæг, раstдæр зæгыгæй ба – хонхи фахсбæл. Ё сæри къонц адтæй уомæл мегыти бадæн. Цума ибæл стур буйнаг ходæ конд æрцудæй, уотæ фæрсæй æма бунæй кæсгæй зинний, зиннидæ и цæргутæ, уæдта иуазгутæмæ. Уомæн æвдесæнтæ – æрдæгихæлд дорин бундортæ æма ставд фæрстæ. Етæ нур ба ниллæггомау, бæзгин синдзин къотæрти буни фæцæнцæ. Ами цума и рæстæг æцæгæйдæр æрлæудтæй... Ёрмæстдæр ма хеваст хайялли думги зуст скъотт ба сабурдзийнадæ ахид ихалуй. Исуст-æхсæрдзæнтæ. Ёнкъард, фæдесон, æнæнцойнаæ лæхцорæнтæ. Кæддæри дессаги рæссугъдзийнадæн ма аккаг æвдесæнтæн байзадæнцæ адтæр боргомау дортæ. Байзадæй æ ном дæр.

Уо, кæддæр ардæмæ амондагор, денгизи хъазау, хуæрзфедауцæ хуæнхаг кизгæ æ даргъхьур æрхи гогойни хæццæ æрбацæуидæ. Даргъдзиккотæгнитæ, гъазгæ æма ходгæй... Етæ и нараæт гъæунгтæбæл исцæйцæуиуонцæ игъелдзæг донхауæнмæ. Нифхаст лæхъуæнтæ лæмбунаæт кастæнцæ уонæмæ. Уидтонцæ, сæ зæрдæ кæмæ дзурдта, уони. Зæрдæ уарзgæй – фурхеваст æй, æнæефтigтæд хъал байрагау. Кизгуттæ ба донхауæни алливарс зæнхæндзæр æрбадиуонцæ. Цума ардæмæ фусумуати мин борæмæлгъи æртæхидæ, уотæ хъутасхъурæй зариуонцæ. Дзигиттæ сæмæ сæхе уайтагъдæр æрбахæстæг кæниуонцæ. Цæмæ? Цæмæ си алкæ дæр æ уарзони хъурихатт фегъустайдæ. Ци дессаги хуарз рæстæг адтæй, уогæ

ба, уæд!..

Абони ба ами, ардигæй айдагъдæр тæлтæг думги еуѓæдон зар игъусуй. Аци æрдзи уæдти дессагон скондадитæ цума ци фæцæнцæ? Фæццидæр æнцæ... Зæрдирайгæй, гæр, некæдбал æрбацæудæнæнцæ сæ зонгæ лæхцорæнтæмæ?! Нæбал ивуулуй сæ игъелдæг хъæлæба. Донхауæнтæ дæр сæмæ берæ рæстæги æнгъæлмæ кастæнцæ. Ёруагæс си кодта: нæвуæгæй бабæй æрбаздæхдæнæнцæ, хонсарæй æрбагоцгæнæг мæргъту... Еума хатт ма син сæ рохснаæт айкæмлигъз цæсгæмтæ фæуундæнæнцæ...

Уо, етæ æгасей дæр сæ нæмтæй бæргæ зудтонцæ: зæрæндтæ æма æрігæнти, кизгуттæ æма лæхъуæнти, уæдта уоци даргърехæ бабай. Е æхе и донæй æрсатæг кæнидæ зæрдæхцæуæнæн, уой фæсте ба «Сæрккагбæл» æ кæстæрти дæр бафæдзæхсидæ... Ёрбаздæхунбæл æууæнкæ ку 'ратадæй, уæдта æхсæрдзæнтæ сæхемæ игъосун райдæдтонцæ». Уой адæбæл сæвваддæхæссæг дон баисустæй. Ёллæх, фесавдæй, фæццидæр æй, ами цæрæг адæму...

Ёз æнæвсдзоргити æрлæудтæн и ихæлд хæдзæртти цormæ. Алфамбулай-кæдзос æма лигъз. Нæдæр – цæндитæ, нæдæр хæдзари ихæлæн дортæ... Ке æрмдзæв æви ке куст æй? Ке къохдзæф фæххъæртæй, ка 'й зонуй, ардæмæ?! Уогæ, ка 'й фæндидау уæд! «Сæрккаг» ин федар æнæнæздзийнадæ берæ æнзти медæгæ исаккаг кæнæд! Ке некæд, уой, и «сунтой» синдзæ къотæртæ дæр къуæрд æма æфснайд æрцудæнцæ. Дорти бæрæг астæу ба ирæзүй циллæсифтæр æхсæркъотæр. Дæргъæй-дæргъæмæ исирæзтæй, раст цума хорбæл исæмбæлунмæ гъавуй, уотæ. Ёви æ сифтæй ивад мæйæ радаун æ зæрди ес?! Ка ин ци зонуй?.. Бацудтæн æма ибæп бамбандтæн.

Хеваст мæ гъостæбæл кедæр æнæлæдæрд къус-къус рауадæй, цума дууæ содзgæ уарзони сугъдæг уарзтбæл сæ сосæг зæрдиуайтæ кæрæдзæмæн æргом кодтонцæ...

Уо, æцæгæйдæр, ейæ и сифтæрти сæбар-субур адтæй. Етæ кæд цийнаæ кæнунцæ адæймаги фæуундбæл, æрбацudбæл. Етæ дæр имæ рагæй æнгъæлмæ кæсунцæ. Ёхсæрæ-цийной æма имонау бæласæ æй. Ё цormæ иуазæгуати ка æрбацæуий, уони барæвдаун æй фæффæндүй... Гъе, фалæ и арф комæй уазал думгитæ ку æрбафутт кæнүй, уæдта е дæр æ «зæрдихатт феййевуй», сæрæй бунмæ фендæрхузи уй. Ё реу фæрраст кæнүй

хори фарси хузæн, æма и думгæн æргомæй фæззæгтүй: «Корунди æма ами аци дзæнæтон сабуйрадæ ма ихалæ. Æз дин уæхæн барæ нæ дæттун. Рандæ ўо!» Зæронд æхсæркъотæр, еузæрдиуон гæсай, берæ рæстæгти иуонтæхъелæй лæуүй. Е дæр æнгъæлмæ кæсүй, ардигæй ка рандае 'й, уонæмæ.

Уæдмæ æз бахъæрттæн, кумæ мæ цæун гъудæй, еци рауæнмæ. Мæ гъуддаг исæнхæст кодтон. Зæрийнæ хор æгомуг хуæнхти «фæсмæкъур» æхе паримахста. Æваст изæрмептæ кæнун райдæдта. Нæхемæ фæлладæй зðæхгæй, заргæ æхсæрдзæнтæ æма зæронд гъæумæ æрхъæрттæн. Минкъий артъос ами æрæстæфтæн. Е æнауæрдонæй «игарста æ содзагæ циргæ æвзæгтæй» и талингæ... Уомæн уæн нæйиес! Уанцон нæй? «Уæллагæй» - арази! Ардæмæ бабæй цард æрæздахтæй.

ЦАРД САБУРГАЙ ЦÆУЙ

Аци бон дæр бабæй и хиризæстæг баба бонивайæнти æ хуссæнуатæй тухамæлтæй рауæлæ 'й. Лæдзæтæнцæннæтæй гъæунгæмæ рацудæй. Сурхон хорискæсæннæ æ ирух исхатта. Æ æнхъирттæцъараæ фæлуорс къохтæ хорæрдæмæ райвазæгау кодта. Еу гæзæмæ æ зæрдæ байгъæлдæг æй. Уой фæсте ба æ дзоргæ фæлмæн цæстингас изоли арвæронмæ исаразта. Æ пæтун сæрæй, аразий хуз, ниллæт æркувта Иофæлдесæгæн. Е ин берæ æнзти медæгæ лæвар кæнүй дүйней рохс. Зæрдибунæй ин раарфæ кодта: «Уо, хуцæутти Хуцау, стур Хуцау? Табу - Дæхеçæн! Дæ фæрци - цæрæн. Дæ уæзæ нæбæл макæд æруадзæ! Дæ хуæст нæбæл макæд исуадзæ! Нæ дүйне нин сабур уадзæ! Тохуни сæр макебал багъæуæд!..

Уæдмæти бабæй хор æхе арви реубæл хæрдмæ есгæ цудæй. Хори тунтæ æрдудтонцæ, рагон зонгуу, нæлгоймаги. Æ хъоппæгæ цæститæн ин раба кодтонцæ. Уо, фалæ аци бон ба и рацæргæ нæлгоймагмæ хор фицагай идзуулгæй нæ кастæй. Цидæр æнкъардзийнадæ римæхст адтæй æ цæстингаси. Хори тунтæй «тæрхъоси» æрттивд нæлæстæги фудхуз цæсгомæй ферттæвæгау кодта, æма бабæй хор даргæ балци ракодта æ зонгæ фæндагбæл - арви фæтæн реубæл. Мадæ-хори гъардзийнадæмæ ба уæд ка не 'нгъæлмæ кæсүй?! Уогæ, хор дæр, дан, æнккæтæбæл нæ хъæртүй, æмхузæн сæ нæ тавүй...

Нæлгоймаг, æ рахес къох телгæй, фæндараст кодта и бони

æрттивдади. Æрбаздахтæй сæ цæрæн хæдзарæмæ æма бабæй сабургай æхе æ хуссæнбæл æрçæйуагтæ.

«Уотæ мæмæ кæсүй, цума мæ тæнуоди гъар фæккунæг кæнүй, уо, мæ зæрддаг... - æнкъардæй рагуудинивæндæ кодта, уæдта еу цæйдæрбæрцæ рæстæги æ цæститæ æрæхгæдта. Нæуæгæй æ цæститæ район кодта. Æ æнæнцойнæ цæстингас авари бæрзонд цараæмæ исаразта. Уорс-уорсид цараæ, æндæр - неци. Кæд ма си, мийаг, æндæр ести адтæй, уæддæр æй не 'рæстæфтæй. Уæдмæ хори рохсæйигурд «гæппгæнгæ тæрхъос» дæр цараæбæл тургæй фæззиндæй. Ирд æрттæвæнтæ кодта. Зин кæсæн-зæронд лæгæн.

У-пæ, гъе, уоми ба изоли хуæнхаг гъæу. Бæрzonд дорамад фæрстæ. Доркæлтитæбæл уорсакъæ лæгтæ бадунцæ. Етæ, кæрæдзей гъæлæсæй есгæй, зарунцæ бæгъатæр нарти адæмбæл. Сæ цormæ - минкъий евварсдæри ба биццеутæ гъолтæй гъазунцæ. Цыгынтаеу еу æ уесин бæхбæл исбадтæй. Ругæ калгæй, гъæунги догыи фæууайй.

«Гье-гъей, гье-гъей, кæсайтæ, мæнæ! Мæнæй цурддæр ка «крадзоргъа» кæндæнæй? Ка мæ райнафдзæнæй? Æз тæккæ цурддæр дæн! «Æ фæсте ба даргъомау пъолций цурд амтъезтæй цæүй еу æригон силгоймаг.

«Биццеу, мæ адгин бæдолæ! Æрлæууæ! Ма кæнæ... Рахаудзæнæ... Дæхе ницьцъæрæмухститæ кæндæнæ. Дæ тухст бон дин куд некæд фæууинон... Цæмæй æз раздæр ма рамæлон!..

Æна, мæ хъазар мадæ! Мæ хор, мæ цæстити рохс. Ци хъæбæр дæбæл исæрхун дæн. Куд мин нæ фагæ кæнис, æдта. Абони ма ду мæ фарсмæ ку уисæ бæргæ. Еу хатт ма дæ мæ бон уидæ фæууинун. Exh, дæ дзоргæ цæститæмæ еунаæг уомæ ма уæддæр бакæсæ уодæгасæй!.. Нæ-гъæ! Æз дæ нæ феронх дæн. Дæ къохти имонау гъайрадæ бæргæ гъуди кæнүн. Æма ци?! Некуд æма неци! Мæ зæрди риститæ кæмæн рагом кæнон!?! Дæу хузæн мæ ка балæдæрдзæнæй? Ка мин фæттæрегъæд кæндæнæй, дæуay?.. Некебал, æвæдзи...

Гъуди кæнүн, изæригæнти мин мæ къолуозæ авдæни уæлгъос, цит, күддитæ зарисæ:

Хуссæ, мæ мингий! Буллатæ
Кæнæ фæлмæн сæхъун уати,
И туку дæр ку хуссүй,
Бæдолæ арс дæр нæ кæсүй...

Мингий берэгэй дэр уотэй:
Уинуй фуни мэйжэхортэй.
Уо, мэ мингий, хори тунэй.
Ду мэ фэлмэн зэрди хунэй.
Уа, мэ зэрбатук – зэрди цьеу,
Нээ адгин хъубузгыа бицьеу,
Дэумэй дэр хуссун ку цаёй:
Хүэрзфунтэй хүэздэй – ци гъяёй...
...Рахуссэ, гъайдэй, буллатэй,
Мэ имонау бони радэй!..

Каргун лэги цэститэй, аэ кэддэри сабидогэй зэрдэбэл аэрлэуун кэнгэй, еумэхатт дэр еу гэзэмэй рэстэгмэй аерцьундэй ёнцаэ. Цалдээр хатти арф уолефтитэй скодта ёма нэуэгэй авари ёнкъард цармэй иофалгастэй. Хори тунтэй аэртевагэ «тэргхъосонд» аэ цэститэбэлрагъазта, байгон кодта аэ царди рагон тъэфтэй еу...

Кэрэдзэй къохтэбэл хуэцгэй, еу аэрдэмэй, уедта иннердэмэй, ракеу-бакеу кэнгэй, фэтэнгомау фэндагбэл фэццэйцэунцаэ лэг ёма уосаэ. Сэй разэй ба – сэй фурт надамонэгий хузэн. Кэстээр уед размэй ратъэбэртт кэнүй, уедта сэхълэуд аэркэнүй. Аэ фэстецэуяга нийнергутэмэй бангъэлмэй кэсүй. Ку имэй аэрбажэстэй унцаэ, уедта бабэй аэ игъяелдэг худтрайгъусуй. Хестэртэй имэй кэсунцаэ. Етэй дэр идзуулунцаэ. Рохс зэнхон амонд сэй парахат игон цэститэй аэртевуй.

Exx, рэстэй, суффутт-рэстэй! Аци руяэн цэмэннаэ аэрлэуус? Кумэй тэхис, хэлээф кэнгэй? Еу уэхэни куд некэмэй байгъоси?! Аэлпнүэдзохдэй ледзэгти ледзис, цума дэй и думгэй размэй соруй... Зэгъай, зэгъгэ, кумэти аэй дэй дэгъ?.. Аэрлэуус, еу минкъий ескэмэй дэр бангъэлмэй кэсэе...

И ёнхэрэллау хори тунтэй «тэргхъосонд» ба зэронд бабай размэй ёндээр тъафэ евгъуд царди бонтэй хатуй. Урух тургын киндэхунди наргэй кафт аэ тэмэни бацуудэй. Хүэрзконд фэндурдзэльдэгт аэ уодэй уод кэнүй. Еу рэсугъуд цагд инней аэйевуй. И тэлтэй зэлтэй изолтэбэл азэлунцаэ. Гурведауцаэ, аригон тээрсэй бэлэстэй, пэххуяентэй ерисэй кафунцаэ. Осмэни кинау зелунцаэ. Лэмбунаэгт игъосунцаэ цъэхснэт хъурихаттэй зэрдэмэгъараагэ зармэй:

«Уой ёма уэрэйдэй, хуарз адэм, дэлэй наэмэ киндээ аэрбаластанцаэ! Фестетэй, мэхортэй! Заргэ, цийнэ кэнэй!.. Уадзээ ёма аци хэдзарэй дэр цийнэй байдзаг уа!»

Мэнэт уорсрехэгин баба бэгэнийдэгт къос аэ бутызурарм къохтэмэй аэрбайста ёма ренгэ хураай, гъэргомау ковуй:

«Уадзээ, е ба уарсон ёнкъай-уорс бэлэнэу уарсон ёнкъай – хэларзэрдэй мадэй исуя. Берэ фурттэй балэвэр кэнэд!!!»

Тэлкэдэй аэс аэй кэмидэй аэрэстэфгэй. Багыуди ин кодтоог аэ уэди ракувд. Аци райдэгти тургыа дэр мин рагэй зонгэй аэй. Кэд ёма кэми адтэй? Уой ёваст не 'рьуди кэндзэнэн...

Мэгур – нэй бол: зэгэр минкъий ёма цубур рэстэй байзадэй. Бон «уодтэртэй кэнгэ», зингэ цубурдэй кэнүй аэ царди ханхэй... «Исаход аэй кардлуд наэлэстэгти реүэй хэр-хэр уолеэфти. Аци дуйнебэл аэ уэлдээф амма дони хай күнэг кэнгэ фэццэунцаэ. Нур аэй бэргэ балэдэрдтэй, изопи ёнхэрбазэхгэ балций хъэбэр рэхти наэхстэр кэнүүн кэ тъаудзэнэй, уой.

.. Еу царди нивэй. Индээ фэззиндгэй. Хэдзарэмэй хэстэг фэстээмэрауджэй даргыгомау гъэдийн къелабэл бадунцаэ, бонасадэн кэнгэй, лэг ёма уосаэ. Борамаэнгытуу етэй зарунцаэ кувддитэй. «Сээркаги» цитгин ном си ерунцаэ. Сэй «хүэрэг хъанс» - мингий Мэгээмэти дэр фэндуй, уони хузэн, зарун, ковун...

- Баба, уа, баба, мэн дэр фэндуй уотэй зарун...

Уой, бицьеу, цо, уэртэй, гъэунгээмэй. Сабийти хэццэе дү дэр пъязэй...

- Нэгтъэй! Аэлдээмэй ку рандасуон, уед сумахэн ба ма ка аинхүү кэндзэнэй?! Уой бэсти уин аэс еу арти бараджээнэн. Нэхе наана мэт исахур кодга. Ду ба зонис, мингий бицьеу пэгъуэй уэйиги куд расайдга, уой?..

Ранцэргэй нийнергутэй, сэй фути фути дзубандитэй фен ёсгэй, кэрэдзэмэй бакастэнцаэ. Сэй фэлмэн бахудтэй, цума алфамбулий дэр фэййирддэй аэй...

Дзэвгарэй рэстэй кэрэдзэмэй сэццэжкаасаэ кодтонцэй. Аэлпнүэфэстэй ба зэронд лаг и мадзорадзийнадэй фехалдга: «Уа, нахе Сатана, цэвэжин медэмэй, исэнчифонэ наэбэл аэй...»

Е дэр, цума хүэрзэрэгти адтэй. Аэлпнүэдзохдэй аэ фарсмаа ка уидэй, егүй, дадалитэй «тээздүг» силгэймаг дэр, мэгурдайрат, уодэгас ку наэбал аэй. Exx, е дэр «рандэй...»

Үордигэй, гыигагэн, фэстээмэ ба неке ма аэрбаздахтэй... Ёнамаэнгэ, уордэмэ аци каргун наэлгоймаг дэр ае «над» рэхги ракаэндзэнэй.

...Силгоймаг, цума кэсүй мадзорайжий и зонгэ наэлгоймагмэ. Хуссэни уэлгоммэ хъан наэлжэстэгэн аэ цээститэмэ бакастэй, уэдта ин нихун-тухст хуурихаттэй баладээрүн кодта:

«Уэрте, игъесис, мэн? Ислистэ. Растандэй дэу рэстэг дэр. Цэун афонэ аёй...»

- Үө, сабийти мадэ, мэ фенцойнаэ, уой бэсти мин аёй ку наэ загътайсэ. Ци цурд?.. Хеуонтэ, зонгитэбэл, мэ берэж кэстэртэбэл дзэбэх рацийнитэ кэнуун дэр хузэонон мэ арми ку наама бафтудэй. Еума усмэ дэр бэргэж энгызтэй... Ци аэнэрст аёма аэнкъард конд аёй, аёдта, еци рэстэгмэ, уэлжэбэл гъолон дуйне?!

Сугъэрийнэ дзиккотэхор, фэстаг хатт бэрзонд хуэнхти циргэ аёма тъялэн бекьитэх-тегътэх сэентсурххузэй хурста, арви кэронмэ рэстэгмэ аэхе гаримаехсунмэ хэлэф кэнууй. Ё аэнкъард цээститэ имэ берэж рэстэгти бэргэж кастэнца. Фэстаг хатт ма имэ ниссэцца аэнцэ. Гье, уэдта, гыигагэн, алли алкаедмэ аэрэхгэд аэнцэ.

Ёз дэр цэун гье, уордэмэ... Уоми мэнмэ энгъэлмэ кэсунцэ анийерэг мадэ аёма фидэ, Етээ мэнмэ энгъэлмэ кэсунцэ, рэстэг кэми наэйис, уоци «дүйней...»

Уэдмэти тэргэжэддаг, зэрдэхкэрдэгай, аенахур нинниудта и къэсэргэс. Ё сээр таргомау мегътэххэгэд арваэрдэмэ исиваста, уэдта тургын э 'цэгэй, ке некэд уой, гъэрэй нинниудта и зэронд куй...

Ёхсэвэй бэрзонд, фэтэнгомау арви реуэй аэнэнгъэлэги еума аэрттевагэ аэстъалу дэр рахаудтэй. Бэргэж хуэрцубур рэстэгмэ ма ае ирд фэд зиндтэй. Уой фэсте ба е дэр ку рацидэй аёй... Уо, рандэй 'й адэймаг. Уой адэбэлрандэй 'й, уобэл аэнгом баст аэнгъэнэ дүйне дэр...

Мэ фидэ, наэ нифси мэсүг, кэд дин ессаэд аэнэргъудити, аэвзонгади сонти бонти дээ зэрдихудти ести гыуддаги бацудтэн, уэд мин, корунди аёма мин аёй ниххатир кэнэе! Алли мэлуйнаг зэнхон адаймаг дэр, дан, фэрраэдуйй...

МАДИ ІЕЛХҮЙНЭ

Ёхсэргэжэй – лигъзамад къуацэл. Ё дууэ кэронебэл ба – дууэ тумбул уэдэрти. Къуацэли сэркаг хай еу минкъий ставдэр аёй. Уобэл ес циргэ кардэй лух «надгонд». Абэлти цэүй аэлвист цъёлпин халэ. Уомэй никки бундэр ба – фицаг уэдэртэ. Кадэр ибэл нивтэх искодта; бэрзонд къэдзэхтэ, иннердигэй ба – цэугэдён комбэл размэ цума тундзуй... Пэдзэти кэрон зингэ листэгдэр аёй. Е ба дин мэ нийерэг ургэфтуд мади даргы аэлхүйнэ.

Аэлхүйнэ зелгэ-зелгэй, наэ мадэ авдэйнонаэн мади зартаэ кэнидэй. Ё хэццэ 'й райсидэ иуазэргути, уэдта хорбадэнтээмэ дэр. Некэд аёй некэми уагъта. Ёма е дэр, раст цума ае еузэрдион лимэн адтэй, уойнау, алкаеддэр уидэ аэ фарсмэ. Ёнэфэллайгэй, кэми хээрдмэ, кэми ба бунмэ зелгэй, берэж аэнти фэрсэй-фэрстэмэ адтэй аэ «хецау» хэццэ...

Абони ба? Аэлхүйнэ мэнаэ аэдзэм аёма аэнкъардэй бонтэж зэрвэтий. Цэмэн? Уомэн аёма, аэ «хецау рандэй 'й» изолмэ алли алкаедмэ. Седзэрэу, кэрзуэлгоммэй, ме стъолэбэл лэууй наэ мади алли аэнти ист хузти фарсмэ. Аэлхүйнэ имэ цума нидээн гъэллэсниагэй, корэгай дзоруй: «...Рауэлэуай, дээ Хууцау хатирэй. Ёз дэбэл исмэрдээрхун дэн. Раздэрэу дээ тъэр къохтэй бабэй мэе барэвдауа, уэдта мэе низзелэ, фицаг дзэбэх рэстэгти куд уидэ, уотэ». Нэе нийерэг мадэ ба и хулиститэй – еугур мадзора. Изолэй ме 'рдэмэ аэнкъардкаасэе кэнууй. Ёма мин тухаст гыулэг фэууй, е сабур ке аёй, еци гыуддаг. Нэе радзубандитэ кэнууй наэдэр мэн, наэдэр ба е 'мбал – аэлхүйни хэццэ.

Аэдзохдэр аёд сосэг аэнкъард аёма игъэлдзэгдзийнэдти хэццэ аэрмэстдэр дэеумэ хэлэф кэнинаэ, мэе изэдээмгэстэх уарzon мадэ. Дэу хузэн мээмэе игъесун неке зудта. Дээ бол адтэй нифсэвэрэнтэй базуртэ басадзун. Ёма бабэй дээ цорэй хуаурэгиндэр, уэдта зэрдэдэргэ – агууэнгингндэрэй рандэуинэ мэе наэуэг балцити. Нур ба, нур?.. Ду мэ хэццэ, гыулэгтагэн, наэбал дээ. Изолти-изолмэ аэнэбари рандэй дээ. Мэ хэццэ дээ бэсти и «кафагэ» аэлхүйнэ аэризадэй. Ахид

аёй мæ тæнурз къохтæмæ исесун. Кæд си, зæгъун, дæ уоди гъайрадæ байзадæй æма мæ имонау тавæ бакæнидæ. Уо, фалæ... Рæстæгмæ сæннтæ сайд æма æскъæфагæ æнцæ. Бæргæ мæмæ мæ фунти дæр æрбацæуис, æцæг, хъæбæр цубур-мæстмæлæни рæстæгмæ. Дæ ирд сорæт æдзохдæр мæ цæстити размæ фæллæуүй. Мæнае бабæй нæ фæсцæгати даргъ фæстæмæраудзгæ къелабæл тута бæласи хорauуони синхи уостити хæццæ бадис. Цурд-цурдаэй лæмбунаэг иситт çьоппитæй халæ æлвесис. Paxec къохи – æлхүйнæ, къæхти цormæ ба – альазайа æнгомтухт къубулойнæ. Бараггенæй исбадтæн дæ фарсмæ.

- Уо, нæ мадæ – мæ царди растæмбес, ниуудзæ дæ куст. Еуварси бал æривæрæ дæ косæндзаумæуттæ. Цæй, естæбæлти нæуæгæй бабæй лæмбунаэг æрдзорæн. Ёнæ дæуæй нæ дзæхæратæмæ хъамилгæрдæг фемхицдæр æй. Синхи каргун уоститæ дæр нæбæл цума естæбæл фæббоститæ æнцæ, уотæ нæмæ раздæрау се 'рух ку нæбæл æздахунцæ... Нæ кæддæри фæрнгун хæдзарæ дæр цума куддæр фækъкъуру æма фækъкъуæдти æй...

- Уо, Биццеу ку дæ? Ёгассо! Ёрбацудтæ?! Ёз дæмæ рагæй ку æнгъæлмæ кастæн. Мæ фарсмæ исбадæ. Ма рагыгæ уо. Нурутæкки çьоппæлвист фæууодзæнæн. Уæ цуппарей бийнонтæн дæр гъæуама цындатæ æма даргъхүргин хæдæнтæ исбийон. Зумаэги сæ дардзинайтæ. Уадзæ, с ба мæ и кæстæртæ ма иронх кæнонцæ. Уинун, дæ цæстити цидæр æнæкæрон æнкъардзийнадæ римæхст ес. Радзорай мин, радзорæ, ци 'рцудæй, мæ зæрди цьеу, мæ хестæр бæдолæ? Маймайиддæр мæбæл маци баримæхсæ. Ёз дæ мадæ дæн. Мæнаэй хуæздæр ма дæ ка балæдæрдзæнæй?!

- Мæн туххæй æдухст уо, нæ мадæ. Ёз дæр, иннетау, тухамæлтæ кæнгæй, царди гъолон бонтæ нимайгæй, æрветун. Ахид мæ ристæфхуæрд зæрдæ æскъунунмæ багъавуй. Мæ кæундзæг хъурмæ исхъæртүй. Ци хъæбæр мæ фæндадтæй дæ хæццæ зæрдæй-зæрдæмæ радзорун... Ка 'й зонуй, æнæнгъæлти, сæртæг сабий уогæй, кæд дæ зæрдихудти ескæд бацудтæн...

Ци хъæбæр нин нæ фагæ кæнис, кæдзос уæлдæфау, хори фæлмæн тафстау. Дæ ранди хæццæ нæ цард дзæвгарæ фенкъард æма фæууазапдæр æй. Уæззau æрхунæн нин, хъæмай циргъ кæронæй рæтъозæгай, нæ тæнæт зæрдитæ æ кустаг

искодта. Тæрсун, уоци мастæй нæ æнæннæздзийнадæ ку испæмæгъ уа...

Ёнæ дæу ку нæбал æй нæ бон, уо, нæ нестæфхуæрд Мадæ. Уогæ, айдæгъ мах мадæ н' адтæ. Синхбæсти, гъæубæсти беретæн мадеуæг кодтай. Ёнккæтемæн дæр цирағъ адтæ. Ёрмæст ду ба тар талинги амæтtag уотæ раги цæмæн фæдтæ?!. Куд неке бон дин иссæй дæ фæстаг батухсти рæстæгі естæмæй бæнхус кæнун. I xx, бæргæ ма нæ астæу нур дæр, зæнхон хорau, ку адтайсæ...

- Биццеу, мæ зæрди аундзæн! Мабал æфхуæрæ дæхе. Зæнхон мæлуйнæгтæй неке бон ма бацæй нури уæнгæ дæр, æ мадæн цитæ 'й фæндадтæй, уони, сарсенилæурстæй, кæрæй-кæронмæ æргомæй æрдзорун. Уотæ æз дæр... Алкæддæр нин уæлæбæл царди нæ маддæлтæ нæ рафагæ унцæ, сайæнгæ ма нин хе сувæллæннæтæ ку фæуүй, уæддæр. Загъта нæйиес, нийнерæг мадæ гъæуүй алкæддæр. Фалæ, ку æрçæүй и рæстæг, уæд, мах-маддæлтæ, рандæуæн... идардæ. Бæлвурд райдайæн æма байдайæн кæми нæйиес, уордæмæ. Алли алкæдмæ... Зæрдæдзоргæй. Фалæ... Биццеу, нæуæгæй ба еууæхæни уæддæр æнæфембæлгæ нæе уодзинан. Баууæндæ мæбæл, цард уотæ конд æй. Уомæ гæсгæ ба си мæн бон дæр еу ести раййевун ку не 'ссæй.

- Бахатир мин кæнæ, уо, нæ цардгъæуагæ нийнерæг мадæ!..

УОДИ ГЪÆР

Нæлгоймаг æма силгоймаг цæунцæ гъæуи фæтæн астæунади фæйнæ фарсеми. Силæстæг, æсхъæлсæрæй цурд ампъеэстæ кæнгæ, æ цæуни гъуддаг кæнүй, раст цума тæрсуй, афонадæбæл ку нæ бахъæрта, уарзт, амонд æма налхъут-нæмæстæ таукелæй ци рауæн иуарунцæ, уордæмæ, уомæй. Даргъ түрведауцæ биддзиккотæгин хæлæф кæнүй, цума ку байрæги кæна, уæд ибæл æппундæр нецибал æруайдзæнæй, уотæ. Ёллифæрстæ цæуæг адæми æстæфгæ дæр нæ кæнүй.

Е 'мдзø нæлгоймагбæл дуунсаэй анзэмæй фулдæр цæуий. Ё дзиккотæ æргом-æргомæй февзестæхуз æнцæ. Лæг дзæндæлцуд кæнүй. Фæстæмæ рæстæгæй-рæстæгмæ ракæсуй, цума ескæмæ æнгъæлмæ кæсуй.

Уæдмæ бахъæртæнцæ устур нади фæззелæнмæ. Кæрæдземæ бакастæнцæ. Еу цæйдæрбæрцæ рæстæг

æнæсдзоргити лæудтæнцæ. Сæ еуей дæр нæ фæндадтæй сæ дзубанди райдайун. Уæдмæти дзорунмæ фæрраздæр ай и нæлгоймаг:

- Гье, мæ хор, ду дзæбæх рагъудитæ кодтай? Гъæйдæ, хæлæф нæ кæндзинан. Уæдта ма гъуддагæй æнæнгъæлти ести рауадæй... Байархайæн нæуæгæй алцидæр фæстæмæ аериздахунбæл. Хуст æхседæрфæтæ дæр ма хатгай гур-гурæй исцæфсунцæ... Уæд æцæгæйдæр ци амондгин адтан. Расагъæстæ ма кæнæ. Гæппæй догъ нæйиес. Корун ди... Кæраæдзей бæргæ уарзтан. Нæбал ай лæдæрун. Гæрр-гæлæххæ, не 'тас уарэт дæр рæдуд адтæй?! Уобæл æз некæддæр баууæнддæнæн.

- Нæ-гъæ! – загтæ силгоймаг. – Йæз федарæй мæхеçæн уотæ унаффæ ракастон. Изолдæр нæ цуд еумæ нæбал уодзæнæй. Фæссагелæ 'й нæ кæддæри еумæйаг над. Фæддæлдон ай нæ раздæри гуппуарæт. Цæуæн, ка кумæ, уордæмæ. Дæ рохс амонд æндæр рауæн агорæ. Фулдæр хæттити, дан, амонд агоргæй фæуүй...

- Цал анзи сумæ фæццардан, æма дæмæ, мадта, æндæр нецибал зæгъуйнæг ес?..

- Кæд нæ хьисмæттæ фæйнæхузи æнцæ, уæд ма уотид дзубандитæ ци дæттунцæ? Йæраæги нæма 'й. Амæндтæ иссерун алкæддæр ма æнгъезүй. Йæрмæст дæуæн дæхе, мæнæн дæр – мæхе. Етæ нур исаллихузæннæтæ æнцæ...

Уотæ зæгъгæй, дууемæй дæр цурд-цурдæй фæннæхстæр æнцæ сæ изолдæри нæдтæбæл. Фæстæмæ нæбал ракастæнцæ.

Нæлгоймаг дæввгарæ рæстæг кьюæдтикæсæ кодта æригон силгоймаги фæсте. Йæппунфæстаг, арф нийнæфгæй, гъудити бацуудай:

«Силгоймаг æма нæлгоймаг, дууемæй, берæ рæстæгі еумæ цардæнцæ.

Нур ба фæйнердæмæцæуæг исæнцæ. Уотæ цума цæмæн рауадæй?

Мæ биццеу хьисмæти кьяллюс къахнадбæл туххæй-фудти хонхи цьонккамæ рæдæхслæй мæ, æнæнгъæлæги, фæстæмæ цæун багъудæй. Ка ай зонүй, кæд æрцæуддæнæй а кæрон? Уæдмæ ма дæ гъæуама фæууинон, уæддæр еунаæг усмæ хæуæг æстъалуй содзуни рæстæгі. Йæнæ уотемæй мин аци зæнхæбæл æнцойнæ нæбал ес. Царди ци нæ фæуүй?!

Кæд ма нæуæгæй а царди нæдтæй еуебæл фембæлианæ, æма дæ уæд бабæй мæ реумæ фæлмæн рæзгæ къохтæй æрбалхъевдзæнæн. Цийнæгæнгæ уолæфдзинан еци- еу æвдадзæ уæлдæфæй. Раздæрау бабæй дин дæ рæсугъд цæститæмæ бакæссæнæн. Кæддæр ба уонаæн амондгинæй адгин батæ бæргæ кодтон. Мæнæй хъалдæр ма уæд аци зæнхи тумбулаæгбæл ка адтæй?! Уæдта ди хатир ракоринæ! Ци мин зонгæ адтæй, æма мин ци нæ бантæстæй, уони туххæй...

Никки ба ма хатир ракоринæ. Дæ евгъуд æвзонгдзинади доги амондмæ æнгъæлмæ, гъай-гъай дæр, цибаæлæй кастæ. Уомæй мæ фæрци гъæуама фæххайгин адтайсæ. Цалæнæхуссæг уазал æма даргъ æхсæви сафæ еунаæгæй рарвистай. Уой уæллæмхасæн ба ма дин радзурдтайнæ ме 'нæнтæст царди туххæй. Нæ ниттергади кодтан, не 'рæстæфтан æма нæ багъæуай кодтан нæ амонд. Е нин лæвæрд адтæй циттин бæрzonдибæт Уæллагæй.

Изоли агурдтон рæсугъд æстъалу, æма ци?! Уо, иссердтон еу рæсугъд стъалу. Е ба мин уазал æма мæстæг разиндтæй. Мæ тæнæг зæрдæ бунтон ех фестадæй. Тæрсун, ескæд ку ферхъеэстæя... Уогæ ба, ци курмæ разиндтæн. Нур ба берæ æнзти фæсте, цьехуздзиккогинаæй, æриздахтæн фæстæмæ. Фал ду ба ами нæбал дæ. Дæу иссерун нæй мæ бон. Рандæ дæ, уарунау, раст цума дæ и тæлтæг думгæ ахæцæ зæмбапæн раскъафта. Уæдæй ардæмæ дæ еунаæг уинæт æма зонæг дæр нæ фæцæй?.. Кæми дæ – мæ содзæг Уарзт æма тæхсæг маст. Кæци рауæн, кæци бæсти дæ агурдæуа?! Фæззиннæ! Ести хузи мин дæхе базонун кæн. Уо, дүйней фарнаæ!..

Гæр, гæллæххæ, уотæ рæхги нæ цьехцæститæ уалдзæгæн а кæрон æрхъæрттæй! Нæхеçæн стъалутæ æртасгæй, еумæ некæдбал уодзинан. Мæйрохс æхсæвти фæрсæй-фæрстæмæ нæбал баддзинан, ау? Йæви нæ рæукъах æма тæхбазуртæ æнзтæ ранигъулдæнцæ, фудуаг финкæбарцæ цæхъалтау, царди æзнет æма арф денгизи хурфи? Кæд уотæ ай, уæддæр нин разæй ба ма рæстæг ес. Йæвæдзи, нæ хумæтæги хьисмæт нæ исеу кодта. Уой бон нæй, мах уотæ æнцонтæй кæрæдземæй фудæнæни хузæн рартасун. Йæруагæс ми кæнүй: ратдæнæй ма нин еу ести гæнæн. Мах дæу хæцæ ма, æнæмæнгæ, фембæлдзинан. Гъæуама еумæ уæн. Йæз уобæл федарæй æууæндун. Ке мин ниххатир кæндзæнæ, е дæр дузæрдуггæт нæй. Йæнæ дæуæй мæ

зәрдәе аеринкъард ай уарунгарау. Уаләе имонаутавагә хори түнтәе сәхе сай мегъти фәсте паримахстанцә, әема әнәэрләугити уазал уарун ә кәнен әненүй. Уомән әема, ду мә фарсмә нәе дәе. Еунәг барагәй әрәгәмә дәр әлгыистәел нимад җәүй...

Җәй, әема ма нин ци рәестәг байзадәй, уой еумәе парветән. Еу үәлдәефәй зәрдәхңәуәнән үоләффдинан. Хори түнтәе нин зәрдәскъәф цийнәе хәссәнәнцә. Гъуди ма қандзәнә и түмбул фәззә дәр? Дуумәй си ку адтан. Е ма нур дәр уоми ай. Раздәрау иразуи ңаң-ңаңхид қәрдәг әед сурх-сурхид зәрдесгә деденгутә. Уәд и бали бәласәе ба... Ә бүнмәе арах ку бадыйанә. Дәргъәй-дәргъәмә ци рәесугъд исирәэтәй. Ә қылеутә, ңаңгәси базуртау, фәтәнгәбәл райваста. Сәрддон әнхүүәт бони нәмәе әнгъәлмәе қәсүй. Гъәйдә-уай, фәцциәуән бабәй уордәмәе. Алцидәр әе райдайәнәй райдайән. Әз зонун, ду ма мәмәе әнгъәлмәе ке қәсис, уой. Стур цибәләй нәе евгъуд имисун: мәйрохс әхсәвтәе, бәрзонди қәдзос арв, мингай тәбәр-тубур әстъалутәе әема дессаги мұдтәф мәтгүти ағъазайа баст.

Гъуди ма й қәенис, тәеккәе рәесугъдәр әема ирдәр стъалубәл ба дәуу ном ку исәвардтон. Max ай, әдәуагә, иссердзинан. Әма бабәй нәмәе гъеуәед қәддәрау аериздахдәнәй и тәмән уарзт. Е уодзәнәй дзәвгарә тухгиндәр әема рәесогдәр.

Әнәе дәуәй хидәги еунәгдзийнадәе иссәй мәе уодмарәг әмдәо. Әнгъәлмәе дәмәе қәсун. Ду ба ку нәе фәззинни.

Җәй, қәми дәе? Ци фәйтә? Корун ди! Цалдәнги мәе алпи алқәдмәе рандәунән рәестәг нәма әрхъәрттәй, уәдмәе қәрәдзей әрлаадәрән...

Қәми дәе, қәе, мәе исәвд дәненет?!

МӘРДТАЙДЗАЕУАЕГ

Чегеми коми, Ак-Топураки гъәуәй үәлдәр, ңаңын бунат Жорай қардәй еу бийнонтәе. Адтәнцә үәзәдәннәй.

Хәедзари хеңау хундтәй Тенгиз. Адтәй ин дууәе рәесугъд кизги-Аминәт әема Фатымәт, уәдта цүплар фурти – Биаслан, Бердибий, Аслан, Асләнгери.

Хестәр фурт берәе рәестәги медәгәе ахур кодта Уәрәсей.

Уоми райста дохтури дәсниадәе әема исәздахтәй Ассимә. Цәйдәрбәрцә рәестәги фәсте рабалци кодта хуәздәр қардагорәг Азимә. Ә хуәздәр фәххүәцән даргъ нәедтәбәл – ә бәххүәрдун әема бәхтәрәг Али.

Еу киргизаг гъәумәе никъхъәрттәнцә. Изәрмөлтә, Ескәми бахсәвеуат қәнүн гъудәй, гъай-гъай дәр. Үәлмәрдти фарсмә еу ҳәдзари син разиндтәй үәхән бунат. Изәрәй намази рәестәг растадәй. Биаслан адтәй пусулмон динбәл хуәст. Сабидогәй ардәмә вунәг намаз дәр әнәкөндәй некәд ниууагъта. Уотә аци хатт дәр. Бацуадәй әнәзонгә үәлмәрдтәмә әема һәуәг цирти фарсмә ә дини әгъдау қәнүнбәл бамухур ай. Намаз қәнгәй, әнхи бунәй дудзи гъәр әе гъостәбәл раудадәй. Е ци уа, ဇәғыгәе, бадес кодта. Еу усмәе къех каст кодта үәлмәрдти астәумәе. Әма бабәй дудзи гъәр райгъустәй: «Фенхус мин қәннетәе. Ардигәй мәе исесетәе...»

Әндәр адәймаг ә бәсти, әвәдзи, ә фурадәргәй зәрдәскъуд фәцайдәе. Уо, фалә, Биаслан ба үәхән тәрсагитәй, ә амондән, ку нәе адтәй. Е әвәстеватәй ә бәхтәрәг Алимә фәдзәурдта. Гъуддаг ин цубурәй баләдәрун кодта. Цирт исқыяхтонцә. Уоми үәлгоммәй ләудтәй әригон әема мәлләегутәарәзт кизгәе.

Әригон силәстәг разиндтәй, аци гъәууккаг, еу гъәздүг ләги кизгәе. Әртәмәй дәр еци бийнонтәмә фәннахстәр әнцәе. Бәххүәрдун әерләудтәй и ҳәдзарәй еу ғәзәмәе өуварсдәр. Турғыәмәе бацуадәй – ервәзунгәнәг Биаслан.

Турғы ма, ке ဇәғүн ай гъәүй, адтәй берәе хъонцәнәг адәм. Е син баләдәрун кодта, ңәмәй ин ҳәдзари хеңау фәууинун қәнөнцә, уой түххәй. Саударәгәй хатир ракоргәй, әй ниллаег гъәләесиуагәй бафарста:

- Хуара ләг, бахатир мин қәнәе?..
- Неци қәнүй...
- Бафәрсун айяпп ма уәд: цидәр фидбилиз уәбәл, әвәдзи, әрциудәй?..
- Раст бафеппайдтай: мәе еунәг кизгәй «мәе къохтә бахснадтон...»
- Кәд?
- Нур ибәл әртәе бони ңаң...
- ... Әз дохтур дән. Дәе кизги дин ку әригас қәнен, уәд мин ци хуарадзийнадәе әви ци баләевар қәндзәнәе?

- Уаёд дин аэз мæ кизгæс æма ес-бес балæвар кæндзæнæн. Уо, фалæ ми еци гъуддаг ку нæ æруагæс кæснүй. Уаёхæн гъуддаг нерæнги игъосгæс дæр ку некæмæй ма фæккодтон, - балæдæрун кодта зæрдæсаст фидæ.

Биаслан æ бæхтæрæгæн балæдæрун кодта, цæмæй и кизги тургъæмæ ѡрбахона, уой туххæй. Кизгæ тургын ку балæудтæй, уаёд хьонцæнæг адæм устур дести бацудæнцæ. Сæ цæститæбæл нæбал æууæндтæнцæ. Ба си æруагæс æй, дзорун ку райдæтта и кизгæ, ѡрмæстдæр, уаёд. Хуæздæр ма ци адтайдæ? Цийни радæ раплæудтæй æртæ кæуæн боней фæсте. Алцæмæн дæр, дан, æхе рæстæг ес? Мадта!

Кизги фидæ Муссæ хундтæй. Сæ гъæубæсти нимади лæг адтæй. Уомæ гæсгæс ба гъæубæсти цæрæг адæм æгасæй дæр цийнаæ кодтонцæ. Інæгъæнæ кьюæре бæрæг кодтонцæ и кизги мæрдтæй æрбаздахт.

Кьюæреи фæсте и дохтур æ над изолдæр ракодта... Дууæ анзи изол бæсти дохтуреуæг фæккодта. Іє райгурæн бæстæмæзæздæхгæй, рабæрæг кодта æ нæуæг зонгити дæр.

Муссæ, æцæгæйдæр, æ дзурдæн лæг разиндтæй. Іє кизгæ æма æ номбæл лæвæрттæ, уæдта ма аллихузон хъазар мулкитæ уæрдунидзаг Биаслани бацæнцæ.

Еске бафæрссæнæй: кизги ном ба куд хундтæй, зæгъгæ. Зульфия - æ ном. Ієригон кизги зæрдæмæ хъæбæр фæццудæнцæ Чегеми хуæнхтæ, никки хъæбæрдæр ба ами цæрæг адæм. Етæ имæ ахид æрбацæуионцæ бæрæггæнæг аллихузон зæрдæлхæнæн лæвæртти хæццæ. Адаёймаги зæрдæ балхæнунæн, дан, хатгай фæлмæн дзурд дæр фагæ фæуүй... Дессаг сæмæ кастæй изоли бæсти цæрæг адæми хабæрттæмæзæгъсун...

Іє лæг сæумæй изæрмæ куста. Сæйгитæ алли рæстæги дæр - берæ. Дохтур ба аци бæстихайи - еунæг. Сабургай Биаслан æ уодæмбали дæр адæми дзæбæх кæнуни сосæгдзийнæдтæбæл ахур кодта æма, æцæгæйдæр, иссæй е дæр адæми ервæзунгæнгутæй.

Гъулæтгæн, Биаслани цард цубур разиндтæй. Мæнгæн наæ загъдæүй: хуарз лæг, дан, берæ наæ цæруй... Зульфия еунæгæй цæргæ байзадæй...

Нихæси адæм унаффæ бæргæ рахастонцæ: кизги, дан, фæстæмæ æ цæгатмæ рарветæн... Уо, фалæ силгоймаг ба уобæл ку не 'сарази æй.

Іє гъуди син балæдæрун кодта кьюæзгæхъурихаттæй: «Іє ку рамардтæн, ингæни ку хустдæн, уаёд мæ сумах лæг фæййервæзун кодта. Цардмæ мæ наæуæгæй æриздахта. Нæ хæдзарæбæл мæ исæмбæлун кодта. Уæллаги фæндонæй æз гъæуама ами байзайон мæ цард-цæрæнбонти... Корун уи æма мæ макумæ æрвететæ!..»

Нихæси хестæртæ исарази æнцæ сæ гъæуккаг киндзи фæндæбæл æма уой адæбæл Зульфия æ зингхуст лæги хæдзари цæргæ байзадæй...

Уруссæг æввæзгæй Хохойти Энвери тæлмацитæ

БАЙТИ Кермен

БАЙТИ МУГГАГИ РАВЗУРСТ

1

15-аг əеноси əембеси нигулән Ассийәй əхеңдәр җәрәнбунат агоргәй. Диғоргоммә əрбафтудајәй еу ләхъуән, ə ном Баслухъ. Баслухъ агоргәе-агоргәй əрбахъәрттәй, нуртәккә Уәхъәци гъәу қәми əй, уордәмәе. Еци фәзуәтти, уәд җардәй өунаң ҳәдзарә, сәе мүтгаг Диғортәй. Рауән ə зәрдәмәе фәеццудәй əема бахуаста Диғорти колдуар. Ракастәй имә ҳәдзари хеңау. Диғор бәллиңонбәл ҳъәбәр бацийнәе кодта.

- Җәрән бунат агораң дән мәхеңдән əема аци рауән мә зәрдәмәе ҳъәбәр фәеццудәй, - баләдәрүн кодта иуазә.

- Үомәй əндәр лазә дәе ма уәд, фусун һәмәе бакәнәе, загытта Диғор.

Баслухъ ҳәдзарәмәе баңудәй.

Диғор ин косарт ракодта. Изәрәй финги уәлгъос бадгәй, берә фәеххабәрттәе кодтонцә, сәумәй ба еумәе раңдәнцә. Баслухъ Диғортәмә ҳәстәг əхеңдән җәрән бунат исбәрәг кодта. Цалинмә ҳәдзарә амадта, уәдмәе бал җардәй Диғортәмә. Сабургай əрцәттәе кодта дор, гъәдәрмәг əема Диғори ҳәңцәе уосонгәгонд исамадтонцә. Райдәдта җәрун ə уосонги. Фәэзиндәй имә фонс, ҳәдзары мулк дәр. Əхебәл ку фәеххуастәй, уәдта əхеңдән бинойнагән əрхудта Туйгъанти Гузи. Раңдәй рәестәгута əема син исәнтәстәй фараст фурти: Əбай, Бай, Байхъул, Хада, Цәлла, Махъо, Гала, Тото əема Тәкъю. Сәе цийнән қәрон н' адтәй дууә җардәмбалемән сәе арси ҳузән ҳъәболгин фурттәмәе қәсунәй. Фурттәе куд гъомбәл кодтонцә, уотә əнхус кодтонцә ҳәдзари. Сәе уосгори карәмәе си ка куд ҳъәртгәе үүдәй, уотә ба ин бинонти гъуддаг бакәнионцә.

Үотемәй тагъд рәестәгмәе Баслухъ əема Гузи фурттән сәхеңдән фәэзиндәй хеңдән синх. Уайтагъидәр қәрәдзәмән əнхусгәнгәй, ҳәдзарәе раңтәтәе қәнионцә. Алкедәр си əхе

номбәл кодта əе мүтгаг. Фулдәр җардәнцә сирди фидәй, арахъдәр ба ҹауәни үүдәнцә, Уорс ҳонхәрдәмәе. Əма Бай,

Əбай əема Махъойән сәе зәрдәмәе фәеццудәнцә Уорс ҳонхмә ҳәстәг лигъ игуәрдәнтә җәрән бунатән. Еу бол əнсуവәртәе сәе фиди ҳәңцәе фәеццудәнцә уордәмәе əема фиди зәрдәмәе дәр рауән ҳъәбәр фәеццудәй.

- Дон ба уин қәми үодзәй, зәгъыгәе, сәе бафарста фидә.

Əнсуവәртәе разилдәнцә əема еу рауән иссердтонцә сауәденә, қәци абони хүннүй «Бәкъунай дон».

- Хуарз, əз арази дән, загытта син фидә. Уойядәбәл əнсуവәртәе фәйнае рауәнәми исамадтонцә җәрән ҳәдзәрттәе əема си əд бинонтае əрцәрдәнцә.

Анзәй-анзәмә бинонтае фулдәргәнгә үүдәнцә, ираезтәй си қәстәртәе, хастонцә қиндзитәе. Үотемәй 15-аг əеноси қәронмә Диғоргоми фәэзиндәй Мәстиноки гъәу. Җардәнцә си Əбатәе, Байтә əема Махъотәе. Гъәу ираезтәй. Фәстәдәр Махъотәе сәе җәрәнбунат райиивтонцә Чиколамә, Əбатәе ба Киристонгъәумәе. Байти зәрдәмәе үүдәй сәе җәрәнбунат əема Мәстиноки җәргәе байзадәнцә.

Əбатәе əема Махъоти зәнхитәе дәр балхәдтонцә əема сауәнгәе революций үәнгәе дәр уоми җардәнцә. Зәнхитәе ңекәмәен үәйләе кодтонцә, сәхуәдтәе сәе əрхумәе қәнионцә əема си пайда кодтонцә. Үотемәй сәхе үодвәллойни фәрци сәе җард ҳәзәдәр кодта, қәстәртәе дәр фулдәрәй-фулдәр кодтонцә. Үотемәй си иссәй дзәбәх гъәу. Ҳонун дәр əй райдәдтонцә: «Байти гъәу», зәгъыгәе. Җард си ивулдәй. Байтигъәу иссәй ҳъәбәр җәрунгъон. Диғоргоми Байтән адтәй үстүр кадә. Ке зәгъүн əй гъәүй, ҳалерәе ку һә фәэзиндәй, үәд Диғоргоми гъәути ҳузән қәми җард қәми адтайдә? Фал 18-аг əеноси əембеси Диғоргоми ҳалерәе ку фәэзиндәй, үәд Байти мүтгаг фәеццәгъудын əенцә. Үодәгасәй ма си байзадәй еу қиндзәе, қәци адтәй Ҳадзий бинойнаг, ə ном Уарзәе. Қиндзәе адтәй мәхческаг ҇зәгойти ҇зәрдәги кизгәе, адтәй əнәуодбарәе. Қиндзәе сәйгәе адтәй 'ма ин əе җәгатмәе җәүән н' адтәй, җардәй уоми сәе ҳәдзәртти. Ə фидә əй арах рабәрәг қәнидә əема имә идардәй бадзоридәе, ис ин ҳәессидә ҳуәруйнәгтәе, дараes. Зәрдитә ин əвардта. Җардәй ҳәдзари, сувәллон ку райтурдае, үәд уой гъуд кодта. Адзали сәйгәе ку фәеңдәй, уәдта əхуәдәг баләстәй əе ләги уобаймәе əема ə

сувæллони уоми гъуд кодта. Еци рæстæвг фæтгæ уотæ адтæй æма халерæй ка фæссæйтæ уидæ, е гъæуама рамардайдæ обауи хурфи.

Еу бон Дзæрдæг иссудæй бабæй бæрæтæнæг æма багъæр кодта хæдзарæмæ: «Кизгæ, куд дæс мæхор», зæгъгæ. Фал ин дзуапп неке равардта.

Уæд хæстæгдæр бацудæй æма сувæллони кæун æ гъостæбæл раудæй. Тагъд-тагъдæй судæй обаумæ, бакастæй медæмæ æма бауидта – æ кизгæ фæззиан æй, сувæллон ба æ реубæл кудтæй, агурдта хуæруйнаг. Дзæрдæг сувæллон райста, æ кæрци 'й æрбатугъта æма еци тундзgæ-тундзgæ Мæхческæмæ ниммæдæг æй.

- Нæ кизгæ фæззиан æй, рохсаг уæд, сувæллон ба æрхастон, биццеу æй, æма киндзитæй корæг дæн, кæд æнæнæз æй, уæд æй багъомбæл кæнетæ, цæмæй Байти мутгаг ма фесæфа, уой туххæн.

Емини нез ка æвзурста, уæхæнттæ 'й фæууидтонцæ æма сувæллон æнæнæз разиндæй. Киндзитæ хъæбæр бацийнæ кодтонцæ æма 'й гъомбæл кæнун райдæдтонцæ.

Гъæуи старостæ не 'уæндтæй. Дзæрдæгбæл, ома, кæд æндæр еске сувæллон æрхаста, зæгъгæ. Уæд еу бон сæрмагондæй фæццудæнцæ Мæстиноки уæлмæрдтæмæ æма обауи силгоймаги мард ку фæууидта, уæдта си байрагæс æй. Уой фæсте ибæл ном сæвардтонцæ Дзæрдæг. Уотемæй Байти тала-уедагæ гъомбæл кодта. Уæлдай боцдæрæй ба æй хастонцæ Дзæгойти киндзитæ. Зæронд бабай цийнæн кæрон наëбал адтæй. Уæлдай арфиагдæр ба адтæй æ киндзитæй. Биццеу ку бадæргъомбæл æй, уæд æй æ мади фидæ ахур кæнун райдæдта косунбæл, арæх æй худта æ хæццæ алли рауæнтæмæ. Уæдмæ Дигоргоми халерæ дæр ниссабур æй.

Байти Дзæрдæг рауосгор æй. Дзæгойтæ ин бийнойнагæн æрхастонцæ Дигорти Марфи, Мæстиноки син сæ хæдзæрттæ бафснайдтонцæ, дууæ уарzon уодемæн цæрунæн ци гъудæй, уомæй сæ исефтонг кодтонцæ æма сæ фæххудтонцæ сæ хæдзарæмæ. Еу рæстæгути сæ хæццæ фæцæй сæ нана дæр. Дууæ уарzon уоди тох кодтонцæ цардбæл. Райгурдæй син æртæ фурти: Бæтæхъо, Саукай æма Гæлæу. Араех-ey сæ рабæрæг кæнидæ сæ баба дæр, ковун ахур дæр сæ исходта. Уотемæй Байти бундор наëуæгæй федар кæнун райдæдта, иссæнцæ цæрунгъон

хæдзарæ.

Бæтæхъо æма Саукайæн æрхастонцæ бийнонтæ, Гæлæу ба рандæй Уæрæсемæ. Бæтæхъо æма æ уосæ Дæхиййæн исæнтæстæй цуппар фурти: Are, Гетæгъæз, Мæхæмæт æма Гүйман, уæдта кизгæ Радзихæн.

Саукай æма Гузиханæн ба – Елхъан, Хадзæумар æма Тæтæрхъан.

Гæлæу ба, куд загътан, уотæ Уæрæсемæ рандæй.

Байтæ адтæнцæ кæрз дигорон, фал Гæлæу Уæрæсой цард ку фæууидта, уæд æй наëбал æрфæндадтæй хонхи зин уавæрти цæрун æма рандæй Курттати коммæ. Уоми еу гъæумæ хæстæг исходта хæдзæрттæ, ракурдта ирон кизгæ Фæрди. Рауæн ба исхудта Байтом. Абони дæр уотæ хуннүй.

Уотемæй Гæлæу æма æ цæуæт дæр дзорун райдæдтонцæ иронау. Цæуæт ба син адтæй: Фацбай, Афай æма кизгæ Гуарæ.

19-аг æноси Гæлæу фæллигъдæй Дзæуæгигъæумæ æма æрцардæй Иригъæуи. Уотемæй наë мутгаг иссæнцæ ирæнттæ-дигорæнттæ, наë рацæуæн ба æй наë еугурэмæн дæр Дигоргомæй – Мостинокæй.

2.

Байтæмæ берæ курухон лæгтæ адтæй. Уонæй еу адтæй Байти Хушин, бакастæй бæзæрхутгæ арæст. Ахур имæ адтæй аermæстдæр гимназий дууæ къласи. Хуарз зудта гурдзиагай дæр. Инсæйанձæудæй службæ кодта гурдзиаг экзарх митрополит Ионмæ тæлмацгæнæгæй. Дзæуæгигъæумæ ку æрбаздахтæй, уæдта косун райдæдта барадæ гъæуайгæнæг оргæнти.

Æ кустi ихæстæ хуарз ке æнхæст кодта, уомæ гæсгæ хæуэрзçубур рæстæгмæ иссæй сотний къæмæндир. Æ сотня кæддæриддæр нимад цудæй раззагдæртæбæл, уомæ гæсгæ ба 'й хæцауадæ дæр берæ уартонцæ, аргъ ин кодтонцæ æ архайдæн. 1845-аг анзи Петөрбургмæ Иристонæй минæвæрттæ æрвист ку æрцудæй, уæд уони хæццæ адтæй Байти Хушин дæр.

Куд не 'мбæлуй, уотæ хуарз сæ исиуазæг кодтонцæ паддзах æ министри хæццæ. Иристони минæвæрттæ дæр гъай-гъайдæр ревæд къохæй наë ниццудæнцæ уордæмæ. Уой фæсте Хушин паддзахæн балæдæрун кодта сæ цуди сæр: Иристони адæмæн зæнхитæ минкый ке ес, уæдта араентæ, куд æмбæлуй, уотæ бæрæггond æма федаргond ке наë æнцæ, уой. Уомæ гæсгæ ба се

'хсæн араæх устур буцæутæ ке рауайүй, еци хабæрттæ. Иристони делегаци ма сæрмагондæй æрлæудтæнцæ, цæмæй Иристони дæр араæт æрцæуа скъолатæ.

Паддзах син зæрдæ байвардта, тагъд рæстæгмæ Иристонмæ æрвист ке æрцæудзæнцæ аллихузон чиновникæ. Хушин ку фæууидта Петербурги цард, уæд æй хъæбæр æрфæндадтæй, уой фурттæй дæр ескетæ ахури фæндагбæл ку рацæуионцæ, е. Нæхстæр ку кодтонцæ, уæд паддзах Николай æма æ министртæ нæуæгæй æрæмбурд æнтиæ нæ минæвæрттæн фæндарааст зæгъунмæ. Паддзах æ арфи дзубанди ку фæцæй, уæд Хушин дæурди баraæ ракурдта.

Æ фурт Александри къохбæл фæххуæстæй, тагъдгомау бацуðдæй æма ин, раарфæгæнгæй, загъта:

- Хъаурæгин паддзах дæ æма дæбæл маке фæххуæбæрдæр уæд макæддæр.

Уæдта дин ин уотæ зæгъуй.

- Паддзах, æз дæуæй пъæздугдæр дæн. Дæуæн ес еунаæт фурт, мæнæн ба ес фондз фурти.

Хушини дзубандитæ тæлмацгæнæг Николай II-æн ку балæдæрун кодта, уæд паддзах æ медбилти байдзулдæй æма загъта – аци лæг раст дзоруй, зæгъгæ, æма ма æ дзубандибæл бафтудта, æхе æ министрмæ разелгæй.

- Вынесите подпоручику Баеву погоны поручика и удостоверение. Что еще хочет в знак благодарности Баев?

Тæлмацгæнæг бабæй Николай II-агæн балæдæрун кодта, цæмæй æ фурттæй уæддæр дууемæй уæлдæр ахурадæе райсонцæ паддзахади хардзæй.

- Вызовите министра образования и пусть оформит все необходимые документы на двух сыновей Баева, и чтобы они приехали к началу учебного года.

Министр гæгъæдитæ ку финста, уæд тæлмацгæнæгæн сосæггæй уотæ зæгъуй, ома, Байи-фуртæн уотæ зæгъæ, цæмæй бунæй æ къох ма бафинса.

- Паддзах баraæ дæттуй, цæмæй Байи-дууæ фурти лæвар ахур кæнонцæ скъолати, - загъта тæлмацгæнæгæг.

Уотемæй Иристони минæвæрттæ се 'хæстæ исæнхæст кодтонцæ. Ахури рæстæг ку æрхъæрдтæй, уæд Хушин æ дууæ фурти Леуан æма Бариси парвиста Петербургмæ.

Дууемæй дæр каст фæцæнцæ институттæ. Леуан куста

Урапи банкити хецауæй. Барисæй ба рауадæй дæсни дохтур. Уотемæй Байтæмæ фæззиндтæй ахургонд лæгтæ.

Байти Михаил (1837-1895) ба адтæй инæллар-лейтенант. Ирон интеллигенций æхсæн в хецаен кодта æ зонундзийнæдтæй. Иристони æфсæддон фæсевæдæй Байти Михалæй раздаæр каст неке фæцæй Уæрæсей генералон штаби академи. Уой уæллæмхасæн ма Михал каст фæцæй географи æма топографий уæлдæр скъола дæр фæсайуонмæ. Зудта цалдæр фæсарæйнаг æвзаги. Æ зунд, æ зонундзийнадæ æма рауон-циондзийнади фæрци æ размæ æввæрд ихæстæ æнхæст кодта хъæбæр хуарз. Æ хуарзи кой ин игъуста паддзах дæр. Тагъд ираæтæй служби къæпхæнтæбæл хæзгæй. Куд загътан, уотемæй бæрzonд æввæрд ке адтæй паддзахи цæсти, уомæ гæсгæ ин лæввæрд цудæй бæрnon ихæстæ.

Адтæй Бессарабий тутъдон æфсæдти къомандæгæнæг. Куд дæсни топограф æма географ, уотæ æрвист æрçудæй Перс æма Афганистани араæтæ исфедар кæнунмæ. Еци бæрnon ихæс æнхæстгond æрçудæй хуæрзцубур рæстæгмæ. Еци хабæрттæ æрçудæнцæ 19-аг æноси кæрони. Уой туххæн Михалæн лæввæрд æрçудæй ахургонди ном. 19-аг æноси кæрони Кавкази уруссаг географион хайиадæ араæт ку æрçудæй, уæд ин разамонæгæй федаргонд æрçудæй Михал. Ниффинста историон очерк «Тæгиати æхсæнадæ».

Михал берæ уарзата Иристони фæсевæд æма син æнхус дæр кодта. Зæгъæн, еци рæстæг Петербурги ахур кодтонцæ Хетæгкati Андухъзапар, Санати Барис, Санати Батæрбæг æма Тускъати Хасан.

Æппунæдзох дæр сæмæ дардта æ цæстæ. Михалæн æхеæн адтæй еунаæт фурт Къоста æма ин фæззиан æй капитани цини. Цæмæй æ рист еу минкъий æнцондæр адтайдæ, уой туххæн æхемæ гъомбæл кæнунмæ райста е 'нсувæр Василий дууæ фурти Гаппо æма Кermени. Михали туххæн бæстон æрмæт бакаæсæн ес Даагурти Г. киунугæ «Под российским знаменем»-и.

Нур ба Байиати Гаппой туххæн зæгъæдинан.

Гаппо райгурдæй Дзæуæгигъæу (1869-1939). Каст фæцæй тимнази, 1894 анзи ба каст фæцæй Одесси юридикон университет хъæбæр хуарз бæрæггæнæнти хæццæ. Фæстæмæ Дзæуæгигъæумæ исæздæхгæй, куста адвокатæй. Куд хуарз æма дæсни косæг, уотæ 1896 анзи æввæрст æрçудæй Иристони

ахуради хецауәй. Еци бунати косгәй, берәе хуарз гъуддәгутәе саразта адәмән. Гаппой фәндөнмәе гәсгәв Иристони араәзт аәрцүдәй кооперативон банкитә, кәситә устур әнхус ләвардтонцә цәрәгәт адәмән хәедзәрттәе аразунаен.

Байнати Гаппо

Гаппо архайдта аллихузон къамисти, адәми цард фәеххүәездәр кәнүни фәәдбәл. Устур күст бакодта Къостай «Ирон фәндур», Къубалти Александри «Æффәрдты Хәсанә» рауадзунбәл. Ёхуәдәг руагъята ирон аргъяеуттәе ёма јембесәндтәе. Устур ахургонд В.И. Миллер Гапломәе аәрбарвиста

«Ирон-уруссаг-немуцаг» дзурдуат, цәмәй ёй фәэгъыгъәздүгдәр кодтайдә. Гаппо ибәвл е 'нхусгәнгүти хәеңца зәрдиагәй фәеккуста, фал 1913 анзи ба Миллер рамардәй, ёма дзурдуат 1922 анзи уәнгәе фәецәй архиви, уәдта 'й руагъятонцәе. Гаппо 1912-1920 анзи уәнгәе фәеккуста горәти сәргылаууағәй, фал ин е 'нсуваәрти зәнхитә ёма есбон ку райстонцәе, нигкима ин е 'нсуваәртә Дзандар ёма Јендрейий ку фехстонцәе, уәдта расагъяес кодта ёма загъята, - цалинмәе мәе наема бафхуардтонцәе, уәдмәе мәхе раевварс кәөнөн, зәгъягәе.

Гаппо фицаг рандәй Гурдзимәе 1921 анзи, 1922 анзи ба Туркмәе, уордигәй ба Германимәе. Ами Гаппойән берәе хуарз зонгитәе адтәй ёма куд ахургонд, уотә ин равардтонцәе ахургәнәги күст Берлинни университети. Иссәй доцент. Уоми косгәй, ирон аәвзагмәе ратәлмац кодта «Библи». Бийнонтәе ин н' адтәй, рамардәй 1939 анзи, 1995 анзи ба е 'стәгдар ласт жәрциүдәй Иристонмәе ёма 'й устур кади хәеңца байвардтонцәе ё фиди ёнсуваәри фарсмәе ирон аргъяуәндони тургы. Ё номбәл есгъаңгәе, ё фарсмәе ба ё кәстәр ёнсуваәр Кермени номбәл гъаңгәе. Кермен активонәй тох кодта революций сәрбәл ёма хуәрзәригонәй ё цард равардта уой сәраппонд.

Гаппо ци дессаги зундгин, фәернгүн ёма идардмәе уинагәе пәг адтәй, уомән ёвдесән 1927-аг анзи 9-аг октябри Къосирати Сәрмәтмәе Берлинәй ци финстәг сәрвииста, е:

*РЕДАКТОРУ ОСЕТИНСКОЙ ГАЗЕТЫ
«Растдзинад»
Дорогой Сармат Кусраев!*

Считаю своим долгом выразить от лица осетинской доцентуры при Берлинском университете Вам, всей уважаемой редакционной коллегии, сотрудникам, наборщикам, рабочим и экспедитору осетинской газеты «Растдзинад» свою сердечную благодарность за бесплатную высылку газеты. Она вносила все время в наши сухие научно-филологические занятия живую струю. Я внимательно работал над каждым номером и находил часто нужное для занятий родным языком. Все собранные комплекты Вашей газеты я, наверное, сдам в Прусскую Государственную библиотеку, где можно уже положено начало собранию всех книг и изданий на нашем языке. Это тоже национальное дело. Проф.

Миллер не снабдил европейские библиотеки своими «этюдами».
Все, что здесь сделано за эти годы для родной письменности, - это Вам хорошо известно. Осетинская доцентура не мое личное дело, а общее дело всех дорожащих культурным развитием нашего народа. А поэтому долг Правительства, интеллигентии и в особенности наших писателей всемерно поддержать это благое начинание. Быть может, кто-нибудь когда-нибудь приедет сюда учиться, и он найдет дорогие для него книги и здесь. Этим путем мы пробудим и среди европейских ученых интерес к Осетии. Ваши две открытки при газетах я получал, но должен Вам сообщить, что принужден все время покупать весьма дорогие научные книги, и Вашу редакцию совершенно не обременит высылка этой газеты бесплатно для осетинской доцентуры, если не мне лично. В одном из номеров Вашей газеты (последний полученный № 49) Вы затронули мою старую деятельность на родине, обрисовав ее с ненадлежащей правдивостью. Кроме добра я ничего не сделал для всего нашего края. Прошу Вас ознакомиться со всем, написанным мною в продолжении 35 лет на русском и осетинском языках, тогда Вы поймете Вашу ошибку. Молодости свойственно ошибаться...

Новый архив и ценная уже библиотека перейдут опять Осетии. «Все для Осетии» - мой старый девиз жизни и теперь на моем знамени жизни.

Было бы полезно не перемешивать статей на обоих наших диалектах, надо особый отдел отвести под заголовком «Дигорский». Языки наши совершенно самостоятельные, и создать один литературный язык немыслимо. Полезно было бы помещать портреты и старых беспартийных культурных работников на страницах газеты с их биографиями. Например, Георгия Цаголова, Александра Кубалова, Цоцко Амбалова, Лаврентия Бор. Газданова и др. У нас уже имеется и ряд профессоров молодых. Все это создает добрую славу нашему народу среди мировых народов земли, здесь это могло бы сослужить добрую службу Осетии.

«Не получающий наследства не богатеет» (по – осетински). Без культуры души нет культуры народа. Все огромное в духовном смысле значение подвига Коста заключается именно в том, что он своим творческим гением вывел несчастную душу народа на совершенно новый путь братства и взаимной любви. Было бы весьма полезно помещать в качестве заголовка в газете его

последние заветы всем нам: «Братья, живите, любя друг друга (по – осетински) (Гиго Дзасохов, стр. 141). «Теснее, теснее держитесь друг за друга и никто Вам ничего не сможет сделать» (по – осетински). Из письма его ко мне из Херсонской ссылки, в моем архиве в папке «Коста» найдете и точно спишите. И ряд других его мыслей.

«Делайте по-братски (по – осетински), размещайте их, как благоуханные цветы среди серых колонок повседневных наших писаний». Ох, и как же беспросветно сера и зла вся наша жизнь, вносите побольше радости и света, духа любви и примирения. И тяжело же быть редактором осетинской газеты. Вполне Вам сочувствую.

*«Живи и будь здоров со светлым сердцем» (по – осетински)
Гаппо. 9/9-1927 г.»*

Приписка по осетински:

«Пожалуйста, Сармат, вышли мне «ЗИУ» и Баграева Созыра «Стихотворения», затем Алборова Б. «Осетинскую грамматику» по два экземпляра. Буду тебе очень благодарен: Гаппо».

Дигоргоми революций агъоммæ ци цалдær адæймаги адтæй, кæсун æма финсун ка зудта, уонæй еу адтæй Байти База.

Байти Напухъ ба адтæй «адæмон дохтур». Сæститæ, иуæхститæ уомæй хуæздæр еунæг дохтур дæр не 'вардта.

Байти Леуан Романи фурт куста Сибири банкти разамонæгæй.

Леуани фурт Константин адтæй профессор-астроном, куста Мæсский обсерваторий хецауæй.

Байти Рамани фурт Заурбæг адтæй ахургond, куста Киристонгъæуи, Ольгински æма Заманхъули пъæту старостæй.

Байти Арсентий – Дзæуæгпъæуи хестæр архитектор.

Байти Константини фурт Лев адтæй техникон наукити кандидат, авиаконструктор.

Байти Василий фурт Андрей – физико-математикон наукити кандидат.

Байти Дзандар – генералон штаби болкъон.

Байти Харитъони фурт Владимир куста наæ Республики Сæйраг Совети президиуми сæрдарæй.

Байти силгоймæти æхсæн дæр адтæй берæ зундгонд ахургæндæй.

Байти Леуани кизгæ Нинаæ куста нæ республики сæйраг тæрхондони сæрдарæй, адæмон ахуради дæсни косæг.

Байти Ольгæ – 19-аг æноси дуткаг æмбеси дæсnidæр музыканттæй ey.

Байти Владимири кизгæ Альбинæ адтæй ансамбль «Алани» разамонаæг, Уæрæсей адæмон артисткæ.

Тугъд ку райдæтта, уæд Байтæй тугъдмæ зæрвист æрцудæнцæ Дзаса, Дзæрдæг, Иван, Сафарбий, Дигтан, Ваккæ, Хакъяссæ, Сахан, Сосник, Майрæн, Гамæзза æма Цæрай. Уонæй фæстæмæ сæ рапурæн уæзæгбæл нæбал сæмбалдæнцæ: Дзаса, Иван, Ваккæ æма Сафарбий, иннетæ ба цæфтæй, фал уæддæр сæрæгасæй сæздахтæнцæ фæстæмæ. Сосник дзæвгарæ рæстæг фæккуста Дур-Дури гъæусовети сæрдарæй. Цæрай фæккуста колхози агрономæй, уæдта сæрдарæй. Ранимад пæлтæй ма абони сæрæгас æй Цæрай, нæ муттагæн сæ хестæр. Байтæ кæмидариддæр цæрунцæ, сауæнгæ ма Америки дæр, ес син адæми æхсæн устур кадæ. Нæ кæстæртæй дæр беретæ лæуд æнцæ ахури фæндагбæл.

. Нурутæккæ бал ан 80 хæдзари. Анзæй-анзмæ фулдæр куд кæна нæ кæстæрти нимæдзæ, еци арфæ сæ уæд!

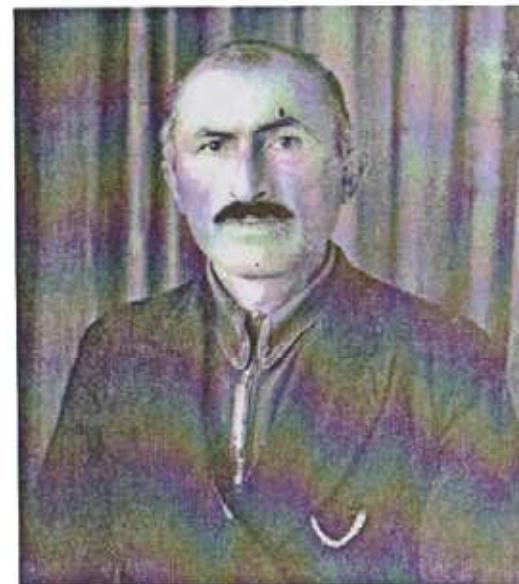
Байти Владимири кизгæ Альбинæ адтæй ансамбль «Алани» разамонаæг, Уæрæсей адæмон артисткæ.

ЗОЛОЙТИ Казбек

НÆ РАЗАГЪДИ ЛÆГТАË

Хуарз адæм кæддæриддæр сæ фæсте ирд фæд ниуудзунцæ. Ци фарнæ, амонд æма гъуддæгутæ адтæй нæ курхон хестæртмæ, стæт иронхæнгæ нæ 'нцæ. Хестæрти ном имисун æй изæди ном имисæгау.

Тагъати Данел

Æ рæстæги Тагъати Данел (1902 - 1974) хуарз пæги ном ниууагъта æ муттагæн, æ гъæубæстæн, районæн. Адаæми æхсæн кадгин пæгбæл нимад адтæй. Уогæ фарнæ фиддæлтæй рацæүй. Æ фидæ Тагъати Гадзо дзæвгарæ рæстæг Дзинағъай гъæуи хестæреуæт фæккодта кадæ æма радæй. Кувди, кенæ зиани фингæбæл ку бадидæ, уæд ин адæм æригъосионцæ æ зундгин дзубандитæмæ. Адаæм алкæддæр арфæ кæнионцæ Гадзойæн,

финги аэгъдау кәронмәе алқаеддәр рәсүгъдаи ке хаста, уой туххән. Берәе дзурдтәе байзадәй Гадзойәй, адәм абори дәр ма әембесондән ке хәссунцә, уәхәннәтәе.

Данел әма ә фидәе Гадзо (1866 - 1961)

«О, цьеути-циеу, ци хуарз адтәе, әртәхун дәр әма фәттәхун дәр ка зудта», - зәгъыгә, фингәбәл бадгутәе Гадзой еци дзурдтәе ку фегъосионцә, уәд ай баләдәрионцә, аэгъдау кәронмәе ке рахъәрдтәй, уой. Гъе, уәхән хестәртәе кәми фәүүй, уәхән хәдзарәй рацәүй хуәрзигурдтитә дәр. Данелән дәр Хуцау баләвар кодта рәсүгъд бийнонтә - е райгурдаи 1902 анзи Дзинағъай гъәуи. Райдайән скъюла каст ку фәцәй, уәд ай бағъудәй ә ахур раидардәр кәнун. Еци

гүддаги ин байанхос кодта ә мади әенсуваәр Бәзити Геуәрги (Бидолә). Геуәрги аехуәдәг каст фәцәй Саратови ветеринарон институт әнтәєстгинаәй, практикәмәе ба әервист әерцудәй Германи горәт Дрезденмәе. Берәе әензи дәргыи фәеккодта фонси дохтури куст, еци куст ба баста еци рәстәги раззагдәр науки хәңцә. Уой фәндөномәе гәсгәе Данел ахур кәнунмәе бацудәй Новочеркасски ветеринарон техникуммәе әема 'й каст фәцәй әнтәєстгинаәй. Ахур фәүүни фәсте фәстәмәе әериздахтәй ә райгурән гъәуи Дзинағъамә. 1927 анзи Дзинағъай араәзт әерцудәй дууәуәләдүгон азгъунст фонси дохтури бунатән. Еци косән бунатән ә ном хундтәй: «Охранно-карантийный пункт №7 Северо-Кавказского охранно-карантийного пояса на водоразделе Кавказских гор». Куста си алагираг Басити Семен. араәзгә дәр ай аехуәдәг исходта. Семен әхемәе кустмәе райста Тагъати Данели, куд фонси дохтур, уотәе. Семен устур әенхус бакодта Данелән практикон аэгъдауәй. Уой фәрци ләмбунәгдәр базудта фонси дохтури дәсниадә.

«Охранно-карантийный пунктән» ә нисанеуәг адтәй, фонсән әәмәй сәрдиғон хәзниятәмәе скъәруни барә ләвәрд үзудайдә, е. Фонсән скъәруни барә н' адтәй, цалинмәе кустонд не 'рцудайонцә аллихузон неэти нихмә, уәедмәе.

Еци рәстәги фонсдарәг адәм саे фонс скъәрдтонцә Гурдзий зәнхитәмәе Къәрәүугоми әефцаәбәл, уәдта Стулий әефцаәбәл Ассий ихуәрст зәнхитәмәе, әема син әнәе ветеринарон гәгъәдитәй ба скъәруни барә пәвәрд наә үзудәй.

1935 анзи Дигоргоми дәр араәзт әерцудәнцә колхозтәе. Ветеринарон пункт ләвәрд әерцудәй Мәөхчески райони фонси дохтути бунатән. Ё сәрғыләууәг ба иссәй Тагъати Данел. Колхозтирайрәзт куд федардәр кодта, уотәе фонси куст дәр ираәзгә үзудәй. Фонси ираәти бәрәйтәнәнтәе Данели бонуғи җевдист җәүнцәе дәлдәр ранимадмәе гәсгәе:

1951 анзи 1-аг мартаи бон. Еумәе райгәй, колхози фонси нимәдзтәе: сторвонс – 1895, фустә – 8263, бәхтә – 327, хутә – 472, мәргүтә – 544. Гәлиати гъәусовети гъәути, еумәе райгәй: сторвонс – 245, фустә – 393, хутә – 15. Мәөхчески гъәусовети гъәути: сторвонс – 301, фустә – 317, хутә – 11. Задәлески гъәусовети гъәути: сторвонс – 245, фустә – 480, хутә – 13. Донифарси гъәусовети гъәути: сторвонс – 156, фустә – 400.

Стур-Дигори: сторвонс – 223, фустæ – 442, Гулæри: сторвонс – 183, фустæ 670.

Цæмæй фонси æнæнездзийнадæ аэмбæлгæ уавæри адтайдæ, уой туххæн Данел фæндон бахаста райони хецауадæмæ, цæмæй алли гъæусовети дæр араэст æрцæуа ветеринарон пункт, уой туххæн. Мæхчески райони уæди хецауадæ еци гъуддаг растбæл банимадтонцæ.

Араэст æрцудæй алли гъæусовети дæр ветпункт. Сæ сæргыи æвæрд æрцудæй фæлтæрдгун фонси дохтуртæ: Гулæри гъæусовети ветпункти хецауæй нисангонд æрцудæй Тагъати Данел. Куд райони фонси дохтурти хецау, уотæ æ хæццæ ветпункти кустонцæ – Хамихъоти Хæмиц, Хамихъоти Лазæр, Багъэрати Алексей, Дигоргоми иннæ рауæнти кустонцæ: Стур-Дигори - Гетьоти Беслæн, Тургити Бебæза, Донифарси - Тайсаути Солтан, Гæлиати - Зæгæлти Зоря, Гуссаути Дигици, Мæхчески - Гецати Кермен, Гадати Ленкью. Задæлески - Дзансолти Иуан.

Дигоргоми, Мæхчески райони, гъæути ци ветпункттæ араэст æрцудæй, уонаен гъуддæй æнхус кæнун æма разамунд дæдтун. Аци гъудтаг фæдзæхст æрцудæй Тагъати Данелæн. Æ куст хуарз ке зудта, уомæ гæсгæ фонси дохтурти куст æвæрд æрцудæй кустадон уагæвæрдмæ гæсгæ. Данел æ кусти равдиста устур пæгдзинадæ. Æхсæвæй-бонæй зилдæй колхозти фонси бунæттæбæл, æма кæми багъæуидæ, уоми син афонæбæл баанхос кæнидæ. Афонæбæл гъудгонд цудæнцæ фонс аллихузон нæти нихмæ.

Данел æ бæхи рагъæй дæлæмæ дæр нæ хизтæй æхсæви сахаттæй уæлдай. Зилдæй Дигоргоми гъæутæбæл. Хуæнхбæсти кæмæн нæ баанхос кодта сæ фонси æнæнези туххæй, уæхæн хæдзарæ нæ адтæй. Хонгæ дæр æй кодтонцæ адæм «нæхе Данел». Багъæуаги адæмæн дæр йæ æнхуси хай бакæнидæ - берæ неztæй фæйлервæзун кæнидæ адæймаги, кæд уомæ, еци бартæ нæ адтæй, уæддæр. Хонхи колхозтæн Сиптанухъи будури зæнхитæ лæвæрд ку æрцудæй, уæд зумæги рæстæги сæ фонс дардтонцæ уотæртти. Аци бæстихæйтти дæр афонæбæл гъудгонд цудæнцæ фонс, æма си зæфци фудæй неци мардæй.

Колхозтæ уæди рæстæги дардтонцæ фонс: Сатумей, Дидинати, Сурхи бæрзæндти, Хæнаэзони, Хъабагъуати, Ёддорти буни, Цегирай бæрзæндтæбæл. Аци бæсти хæйттæ хуарз зудта

Хузи: Гадзо æхе ама е 'нсуваæти сувæллаенти хæнцае. Рахæфарсæй æ хъахраæбун бадуй Данел. Гапуæрдигæй Тæххæв кæрройнаг Минкъий кизæ - Малити Гæуæргий федæни бинойнаг Зæраðда æ мади хæнцаа.

æ кусти фæдбæл Данел. Хъæрттæй алли бæсти хаймæ дæр афонæбæл. Хуанхæсти сæрдхезнитæ дæр арæх бæрæг кодта, фонс кæмити хезионцæ, уони. Фæндагамонæг некæд гъудæй Данели, уомæн æма æхуæдæг алкумæдæр хъæрдтæй. Райдайæ Бæфони æфцæг, Уазай æфцæг, Билæги ком, Хæреси ком, Стулий æфцæг, Къæрæугоми æфцæг, Гулæри æфцæг, Скъæтти ком, Сарди ком, Къозоти æфцæг, Згиди æфцæг, Уæллагком, Долæгъи ком, Долæгъи æфцæг, Задæлески цæгат, Бæрзæ æфцæг. Хор – уарун рæстæг не 'взаргæй, багъуди сахат баанхос кæнидæе фонсæн сæ æнæнездзинади туххæн. Æ хуарз кусти фæрци ин райони хецаудæе дæр кодтонцæ агкаг аргъ. Берæ хæттити ин лæвæрд æрцæуидæе æхцай премитæ æма агкаг лæвæрттæ. Цæгат Иристони уæлдæр хецаудæе дæр ин кодтонцæ устур аргъ æ кустæн. Лæвæрд ин æрцудæй фонси дохтури Сгухт ном. Æ хуарздзинадæе Данел уæйæ некæд некæмæн кодта...

Æ лæгигъæдæе ма æ хъаури фæрци нимад цудæй æцæг кадгин лæгбæл Дигоргоми. Æ сæйрагдæр хуарздзинадæе ба е адтæй, æма ин хъæбæр зин ку уидæ, уæддæр бафæразидæ, цалинмæ æ куст кæронмæ нæе бакæнидæ, уæди уæнгæ.

Данелæн æ цард уотæ дæргъвæтин кæд нæе адтæй, уæддæр æй зудта æвдесун æмбæлгæ хузи. Ци косæг адтæй, ци æнтæститæ конд æрцудæй, уони исбæрæг кæнун, æнгъезуй æрмæстdæр, ци рæстæги цардæй, еци цаутæй. Æ ном - кусти лæг, æ уоди гъæдæ - адæмуарzon.

Данел æ фæсте ниууагтa цæуæт, æртæ фурти 'ма цуппар кизги. Сæ еугурдæр райстонцæ уæлдæр æма астæуккаг ахурадæ.

Данели фидæ Гадзо уотæ зæгыидæ: «Хуарз лæгмæ соцъа макæд кæнæ, уой бæсти æй фæнзgæ бакæнæ, 'ма дæуæй дæр рauайдзæнæй лæг».

Фуд ракæнун 'æнçon' æй, фал уой фæстевæг раст кæнун ба æй устур хъиамæт, æма уой ба зæрдæбæл дарун гъæуий. Царди раст унæй хуæздаær неци ес æма нин æнтæсæд. Нæ Иристони хуарз лæгти фæндæнттæ алкæддæр рæсугъдæй, амонди хæццæ фелауæнтæ. Рæстдзинадæ алкæддæр кæнæд уæлахæз.

УАНЕТИ Владимир

ДЖЕЙРАГ БИЦЦЕУ

Республикæ Цæгат Иристон–Аланий
æсгүхт артист Бекъойти Гогибæл исæнхæстæй 80 анзи.

Хонсар Иристони цæргутæй Джери гъæуи кой ка нæ фегъуста, уæхæн си нæ разиндзæнæй. Уæльвонг бунат, алæмæти æрдзи сконд... Аци дессаги æрдзи гъæбеси райгурдæй федæни курдиатгун артист Бекъойти Гоги. Уотæ фæззæгъунцæ, адæймагæн, дан, æ амонд æ тæрнихбæл финст фæуүй. Уотæ адтæй Гогий хабар дæр. Æ минкъийæй фæстæмæ дæр æ уод, æ цæстæ адтæй кафун, зарун, гъазун... Хуæрзконд, уиндгун биццеуи, астæуккаг скъолай ку ахур кодта, уæддæр зудтонцæ æ уездон кафт æма зардæй. Минкъий ма ку адтæй, уæд æй еу хатт сæ хæстæг æ хæццæ театрмæ фæххудта. Гогийæн æ зæрдæмæ хъæбæр фæццудæй театрти артистти гъазт... Æма, уоци бонæй фæстæмæ биццеуи фæндадтæй театрмæ цæун, фал ин, мæгур, уоци фуадат ба нæе адтæй, гъæуи цардæй. Авд анзи йæл ку цудæй, уæд æй еу хатт æ фидæ Кудзи æ хæццæ горæтмæ сæ хæстæгутæмæ фæххудта. Гоги еунæгæй театрмæ рандæй, æхца дæр имæ нæе адтæй, уотемæй. Медæмæ "й æнæе билетæй нæ уагътонцæ, уæдта ин загътонцæ, минкъий ма дæ, зæгъгæ. Æма, мæгур, сувæллон кæугæй лæудтæй дуаргæрон. Уоци рæстæги театрмæ фæццæйцудæй зундгонд актрисæ Дзаттиати Сона. Биццеуи кæугæй ку фæууидта, уæд æй бафарста, цæбæл кæуис, зæгъгæ.

– Театрмæ мæ фæндуй бацæун, æма мæ дуаргæс нæ уадзуй, минкъий, дан, дæ, зæгъгæ, – дзуапп ин равардта Гоги æма никки хъæбæрдæр никкудтæй.

– Рахæссай дæ билет, – зæгыта ин Сона.

– Æма мæмæ билет нæййес, æхца дæр мæмæ нæййес, фал мæ медæмæ ба хъæбæр фæндуй, – дзуапп ин равардта Гоги.

Сона фæттæрегъæд кодта минкъий биццеуæн æмæ "й æ хæццæ театрмæ баҳудта, къела дæр ин иссердта. Фæстæдæр, Гоги театрмæ косунмæ ку бацудæй, уæд Сонайæн уоци хабар радзурдта. Сона æй нæбал гъуди кодта, фал Гогий уæдæй фæстæмæ йæ биццеу хонун райдæдта.

Цудæнцæ бонтæ, мæйтæ, æннатæ. Гоги астæуккаг скъола каст фæцæй, идарддæр ахурмæ ба æ гъос нæбал дардта. Йæ зæрдæ "хсайдта театрмæ, сценæмæ... Уæдмæ йæ нийергутæ ралигъдæнцæ Цхинвалмæ, æмæ нур Гоги арах цудæй театрмæ. Берæ рагъуди-багъудий фæсте ниффинста курдиадæ театри директори номбæл æмæ "й æфсæрмигæнгæй баҳаста. Уоци рæстæги театрмæ æнцонтæй нæ истонцæ. Адтæй си айевадон совет æмæ гъæуама совети иуæнгтæ дзубанди кодтайуонцæ æ хæццæ. Уоци рæстæги айевадон совети иуæнгтæ адтæнцæ зундгонд артистtæ: Дзаттиати Сона, Цхурбати Барис, Маргъити Сослан, Туати Зураб, Гæzzati Стьепан, Губиати Георги æмæ æндæртæ. Совет æркастæй Гогий курдиадæмæ: фæдзæрдтонцæ йmæ, фæдзæрдзубанди кодтонцæ æ хæццæ.

Хуæрзконд, зундгин лæхъуæн сæ зæрдæмæ фæццудæй æмæ "й театрмæ стажерæй райстонцæ. Гогий цийнæн кæрон нæбал адтæй, хъæбæр цæмæ бæлдтæй, е æ къохи бафтудæй. Фал æрцудæй æверхъу хабар – 1949 анзи Цхинвали фæззингæтæнцæ прокламациtæ Гурдзий шовинистон политики нихмæ. Зундгонд куд æй, уотемæй Гурдзий хецауадæ активонæй æрæвнæлтæ ирон адæми бунтондæр сассимиляци кæнунмæ æмæ син сæ националон культурæ æмæ истори бунтондæр банигæннумæ. Сæхгæдтонцæ ирон скъолатæ, ахур кодтонцæ гурдзиаг алфавитbæл, сæ бунæттæй исистонцæ ираентти... Ёригон патриотон организаци «Рæстдзинад» еумæйаг протести хузи парахат кодта прокламациtæ æмæ тухтæй национ бартæ багъæуай кæнунбæл. Гогий бафæндæ адтæй уоци патриотон организациmæ бацæун, кæд хъæбæр тæссаг гъуддаг адтæй, уæддæр. Ёмæ тагъд рæстæги иссæй æ активонdæр архайгутæй ey.

1951 анзи патриотон организаций иуæнгти æрахæстонцæ æмæ син Цхинвали шовинистtæ рахастонцæ кæрт тæрхон – дæстай æнзтæ ахæстони фæббадун, сосæт къуари хестæртæн ба рахастонцæ фонд æмæ инсæй анзи фæббадуни тæрхон. Ёртæ анзи фæцæнцæ ахæстони, æмæ 1954 анзи Советтон Цæдеси Сæйраг тæрхондони унаффæмæ гæсгæ исуæтъдæ "нæе. Гоги

фæстæмæ косунмæ бацудæй æ уарzon театрмæ. Театр уоци рæстæги исæвардта романтикон пьесæ «Азay æмæ Таймураз», Таймурази роли гъазта курдиаттун артист Гæzzati Стьепан, фал е фæссæйгæ "й æмæ роль равардтонцæ Гогийæн. Гоги хъæбæр хуарз арахстгунæй рагъазта æ роль, над иссердта театрдзаути зæрдитæмæ. Стьепан ку фæдзæрдзæбæх æй, уæд фæууидта спектакль æмæ æ зæрдæмæ хъæбæр фæццудæй, Гоги Таймурази роли куд рагъазта, е. Загъта ин: «Ду дæ æцæг Таймураз, æмæ æз уоци рольмæ нæбал бавналдзæнæн».

Гоги спектакль «Миндаугас»-и саугини роли

Гье уотемæй райдидта æ устур балци Гогийæн театррапон дүйнейи. Режиссертæ йmæ се "ргом раздахтонцæ. Лæвæрд ин ىудæй сæйраг, вазутгин рольтæ. Уоци рæстæги Цхинвали ирон театри федар коллектив адтæй, фал сæ фулдæр каргун адтæнцæ, нæуæг фæлтæр гъудæй. Ёмæ Мæскумæ – зундгонд МХАТ-и

студимæ рапристонцæ фондз æма инсаëй æригон лæхъуæн æма кизги, сæ хæццæ Бекъойти Гоги дæр. Сæ ахургæнгутæ адтæнцæ профессортæ Топорков, Марков æма æндæртæ. Гоги уæхскуæзæй райдæдта ахур кæнун, берæ киунугутæ кастан. Уоци фæссевæдæн MXAT-и спектакльтæмæ барæ адтæй æнæ билетæй цæун æма цудæнцæ, бæрзонд кодтонцæ сæ актерон дæсниадæ.

Устур ирон финсæг Гæдиати Секъай загъдау: «Рæстæг догъон бæхай уайуй». Фондз анзи уайтагъд рагæпп кодтонцæ. 1961 анзи æригон артисттæ æриздахтæнцæ сæ уарzon театрмæ. Бекъойти Гоги Мæскүйæй æриздахтæй гъæздуг репертуари хæццæ: Горький «Егор Булычев», Гоголи «Уосæкурд», Флetcheri «Испайнаг саугин», Парниси «Афродити сакъадах», Саламти Къолай «Дууæ киндзхасты»... Ке ранимадтан, уоци спектаклти Гоги гъазта сæйраг рольти...

Бекъой-фурт Мæскүй ку ахур кодта, уæд еу сæрди каникулти Цхинвалмæ æрçудæй æма мин загъта: «Æгæр сабур наæ лæууæн? Наæ дзол лæвæрд фæцæй?» Æз æй бафарston, ци хабар æй, загъгæ. Е мин загъта: «Куд ци хабар æй, дæ дзубандитæ ди фeronх æнцæ? ЦК-ай рази æрæвæрун гъæүй фарста Иристон бауу кæнуни туххæй». Æцæгæйдæр, уоци фарста 1949 анзи наæ патриотон организаци «Рæстдзинад»-и программи лæудтæй, фал çæмæдæр гæсгæ фæстиат кодтан. Æма гъе уæд цуппаремæй бзунаффæ кодтан ниффинсун ЦК-мæ. Фингæ ба "Й гъæуама æз никкодтайнаæ. Ниффинстон æй, машинкæбæл мухургондæй адтæй æртин сифи æма "Й Еналдити Чалийæй рапристон Мæскумæ, постæй ин æрветæн наæ адтæй, бунæтton хæцæуттæ нин наæ алли къахдзæфмæ дæр гæгпæрвонгæй лæудтæнцæ æма мин маæ финст æрахæстайонцæ. Чали æй Гогимæ равардта, æма Гоги ради фæллæудтæй, çæмæй финстæг комкоммæ Хрущеви æнхусгæнæгмæ равардтайдаæ. Бони фæстагмæ "Й равардта æма мин фегъосун кодта, дзуапмæ æнгъæлмæ кæсæ, зæтгæ. Уоци гæгъæдимæ гæсгæ Мæскумæ фæсседтæнцæ дууæ Республики (Цæгат æма Хонсар Ири) фиццаг секретартæмæ, фал си неци рауадæй... Мæнбæл ба сæ зæрди адтæй уголовон гъуддаг искæнун, фал син Бетети Серги наæ исарази "Й, уæд в КГБ-й хæцауæй куста.

Еу рапстæги театри режиссерæй куста Хугати Геор. Е сæвардта Бритъиати Елбиздухъой драмæ «Амран» ама Беси роль равардтонцæ Гогийæн. Берæ фækкуста Гоги аци рольбæл.

Спектакль æнтæстгинаæй цудæй Дзæуæгигъæуи дæр æма Цхинвали дæр. Мæнæ куд финста уой туххæй гурдзиаг поэт Мебуришвили: «Тухгин, йæ нисанæн, адæми хысмæтæн æхе ка синивонд кодта, уæхæн адæймаг æй Бесæ – артист Бекъойти Георги. Амрани фæдон æй, иннæ фæлгонцæй хæцæн кæнүй тонхмæ разæнгардзинадæй, хъаурæгин темпераментæй, йæ æууæндундзийнади фанатикон еузæрдиондзийнадæй æма уомæй хъæбæр айев, бæрзонд идеалон тонхгæнæг, адæмон бæгъятаæри фæлгонц».

Устур пайдай куст кодта Гоги Хонсар Иристони театри æма ма, æвæдзи, идардæр дæр кустайдæ, æ гъуддæгутæ ин æзмæнгутæ ку наæ искæлæмулæ кодтайонцæ, уæд. Гъуддаг уой медæгæ "Й, æма театри куста гурдзиаг коллектив дæр. Фал сæмæ неке цудæй, ирон спектакльтæмæ ба адæм хæлæфæй цудæнцæ. Театр уæд хæдзарадон хигъdbæл адтæй, æхе фæллойнаæй дардта æхе. Фал гурдзиæтгæ ба лæварæй хуардтонцæ ирон колективи æхца, æма уæд исфæндæ кодтонцæ дууæ колективи фæххæцæн кæнун – уадзæ æма, дан, алкæдæр æ куствæллойнаæ æхуæдæгæ æхебæл хардз кæнæд. Хъæбæр раст гъуди адтæй. Аци фарстай туххæй æ гъуди загъта Гæбæрати Сослан дæр. Е рахуæстæй ирон колективи фарс. Гъуддагмæ реалон æгъдауæй æркæсуни бæсти – бунæтton хæцæудæгæ райдидта чекистон илгъаг методæй архайун, уома, ка "Й æзмæнгæтæг, фудгин æма сæ çæстæгæ æрæвæрдтонцæ Бекъойти Гоги æма Джоти Заурбæл. Етæ, дан, националисттæ "нææ æма коллектив æзмæнтуңцæ. Цæлдæр хатти сæмæ КГБ-мæ фæдзdzурдтонцæ æма сæмæ æртхъерæнтæ кодтонцæ. Заур бафæлладæй уоци «гъосдардæй» æма рандæй Мæскумæ çæрунмæ. Гоги ба рандæй Дзæуæгигъæумæ æма косун байдидта Цæгат Иристони паддзахадон театри. Цийнæгæнгæй æй райста ардæмæ режиссер Хугати Геор æма ин уайтагъд равардта Островский драмæ «Уадтумугъ»-и Бариси роль. Спектакль хъæбæр æнтæстгинаæй цудæй. Равдистонцæ "Й Островский райгурæн горæт Костромай дæр, æма Гогийæн равардтонцæ сæрмагонд приз.

Бекъой-фурт æхе уæлдай амондгунбæлдæр нимайуй, устур ирон артист Тæбæхсæту Балой хæццæ спектаклти сумæ ку гъазта, уоци рабстæг. Берæ "нææ, Гоги Цæгат Иристони паддзахадон театри ци рольти рагъазта, етæ. Йæ цард хуарз адтæй Цæгат Иристони, фал æ зæрдæгæ уæддæр æ райгурæн

бæстæмæ – Хонсар Ирмæ æхсайдта. Араех-еу уотæ дзурдта: «Мæ фуни дæр æдзехдæр Хонсар Ири театр уинун». Гоги кæд йæ курдиадæмæ гæсгæ фулдæр хъайтарон ролти гъазта, уæддæр хуарз араехстæй комедион ролти гъазумнæ дæр. Фал... Гоги æрмæст артист нæ адтæй. Е æппунæдзохæй дæр æ гъос дардта Иристони абони уавæрмæ æма, æ бон куд адтæй, уотæ ин лæггадæ кодта. Финста уацтæ. Бæлвурд рæстæги Дæуæгильæуи æзмæнститæ адтæй. Уоци цаути фæдбæл Гоги ниффинста уац «Национальное движение в Северной Осетии», зæгъгæ. Йæ имисүйнæгти киунугæ ба гъæуама тагъд рацæуа.

Цард цæуи. Фæстаг рæстæги курдиатгун артист – устур лæггадтæ ка фæккодта нæ культурæ æма Иристонæн, е сæйтæтæ кодта, царди зиндзийнæдтæ йæблæ сæ уæзæ æруагътонцæ, æ уарzon кустмæ ин фæззин æй цæун. «Дæ нæзбæлку гъуди кæнай, уæд æмбæлгæ фæлгонц аразун дæ бон нæбал уæдзæнæй сценæбæл æма гъæуама рагацуа кæрон искаенай дæ кустæн», – дзурдта-еу хьюрмæ зæрдæй Гоги. Рацудæй театрæй, ниууагъта æ куст.

Бекъейти Гоги æй, куд æмгарæ, æмбал, устур аргъ кæмæн искаенай, уæхæн зæрди миңеуæги хæццæ. Махæн нæ хæлардзийнæдбæл æхсай анзи цæуи, æма уоци дæргъвæтийнæ рæстæги æз уидтон æма уинун æрмæстдæр е стур æновуддзийнæдæ æмбали сæрбæл. Мæ зæрдæ йæблæ некæд фæххудтæй æма боц дæн, мæ хьисмæт мин уæхæн æновуд хæлар ке балæвар кодта, уомæй. Гоги алкæмæндæр лæггадæ кæнуй зæрдиагæй, йæ уод, æ цæстæ "И ескæмæн хуарз гъуддаг исаразун. Ёхе гъуддæгтæ ниуудзуй, ескæмæн ба, æ бон куд фæуүй, уотæ фæйянхæс кæнуй. Мæн аллихатт дæр устур деси æфтудта æма æфтауи йæ æгæрон уарзондзийнæдæ адæммæ, йæ гъар зæрди еу морæ хийнæдзийнæдæ нæйиес. Еске цийнае "И устур цийнае.

Абони мæ устур хæлар сæйтæтæ кæнуй, фулдæр æ рæстæг уати æрветүй. Фæндүй мæ, цæмæй рæхги фæстæмæ æ тухæ æриздахæ е уæнгтæмæ æма идардæр зæрдиагæй лæггадæ кæнæ нæ национ культураен!

Ирон æвзагæй Будайти M. тæлмæац

ГОДИЗТИ Зелимхан

МОСТИЗДÆХИ РАВЗУРСТИ ТУХХÆН

19-аг æноси кæрони – 20-аг æноси райдайæнти Иристони будури çæргутæ дех кодтонцæ дууæ хаййебæл. Сæ вуетæ нимад цудæнцæ бундоронбæл, иннетæ ба рæстæгмæ çæргутæбæл. Бундорон çæргутæн адтæй сæхе хæдзæрттæ, дардтонцæ фонс, адтæй син зæнхи гæппæлтæ. Рæстæгмæ çæргутæн ба нæдæр зæнхæ адтæй, нæдæр ба хæдзæрттæ.

Уой уæлæмхасæн ба ма син гъæути æмбурудти гъæлæси барæ дæр н' адтæй, кæд еугур хъалонтæ дæр æнхæстæй фистонцæ, уæддæр. Еузагъдæй, кодтонцæ хъæбæр уæззау цард.

1908 анзи Уæрæсей падзах Николай II-æн райгурдај фурт Алексей. Еци цауæй фæппайдагæнгæй, рæстæгмæ çæргутæ ниффинстонцæ курдиадæ паддзахмæ, цæмæй син будури ескæми зæнхи гæппæлтæ лæвæрд æрцудайдæ, уой туххæн. Фал син паддзах ба радех кодта Дигоргоммæ хæстæг, нуртæккæ Ёхсæрисæри гъæу кæми æй, еци бунат. Уотемæй 1909-1910-аг æнзти ардæмæ сæ çæрæнбуннат раййивтонцæ рæстæгмæ çæргутæй беретæ алли гъæутæй.

Е ба дзорæг æй, аци анзи Ёхсæрисæрбæл 100 анзи ке æнхæст кæнуй, уобæл. Зæгъун куд не мæлпуй, уæхæн уæззау уавæрти райдæдтонцæ архайун æма цæрун нæуæг æрледзгутæ Ёхсæрисæри гъæуи. Гъæуи æввæрдæн тълан исаразтонцæ, райдæдтонцæ зæнхи гæппæлтæ бæлæстæ æма къотæртæй кæдзос кæнун, аразтонцæ хæдзæрттæ. Паддзахи фурти кадæн сæ гъæу исхудтонцæ Дигоро-Алексеевское. Фал сæмæ раздæрау хумзæнхитæ ке нæ адтæй, уомæ гæстæ сæ гъудæй Чиколабæл Силтанухьи Туйгъантæ æма иннæ баделяти зæнхитæмæ кустагор цæун. Ами ке бон куд адтæй, уотæ устур хъалонбæл истонцæ зæнхитæ æма уотемæй кустонцæ сæ мамæлай къæбæрбæл.

1917 анзи революций уолæнтае Ёхсæрисæрмæ дæр ку фæхъхъæрдæнцæ, уæд си беретæ устур лæгæхсарæ равдистонцæ, активонæй архайдтонцæ партизанти хæццæ.

Беретæ си сæ цард равардтонцæ революций сæраппонд. 1919 анзи хъазахъæтгæ гъæубæл арт бандзарстонцæ æма 'й бунсугъд бакодтонцæ.

Гæнæн син næбал адтæй æхсаерисærkkægtæn æма курдиадæ ниффинстонцæ нæуæт хецаудæмæ, цæмæй син будури цæрæн бунат лæвæрд æрцудайдæ, уой туххæн. Уомæн æвдесæн æй архиви гæгъæди: «Приговор от 10.IV.21 года».

Приговор

1921 год 10.IV. Мы, граждане сел. Диgoro-Алексеевского, собрав на общественном сходе, обсудив вопрос относительно о переселении в местность «Мости-здах» единогласно постановили выселить сел. Ахсаарисар в скоре в местность «Мости-здах» иначе общество Ахсаарисар страдает в глухом дождевом месте Ахсаарисаре, и не будет больше здесь копать огороды, так как общество Ахсаарисар узнало, что если еще продолжается наша жизнь здесь, то мы погибнем. Общество Ахсаарисар просит убедительно обратить серьезное внимание на нашу просьбу и не оставить нас далее здесь на Ахсаарисаре, а выселить нас в местность «Мосди-здах».

Предс. общего схода

Товар. пред. М. Атиев

За секретаря Г. Киргуев.**

Сæ берæ курдиæтти фæсте Диgori райæнхæстком унаффæ ракаста 30. 03. 22 анзи: Ахсаerisærkkægtæn цæрæн бунатæн лæвæрд æрцæуæнтæ Диgorайæ Николаевски станицы æхсаен Аерхонки зæнхитæ Уорсдони галеу билæбæл.

Еци унаффи фæсте уордæмæ ледзун райдæдтонцæ аидагъ æхсаerisærkkægtæ нæ, фал Диgorомæй берæ гъæутæй дæр, уæдта ма сауæнгæ Гурдзий лигъдонтæ дæр. Уотемæй 1922 анзи уалдæги фæzzindtæй Мостиздæхи гъæу.

1922-23 æнзти Мостиздæхи æрцардæй 40 мутгагемæй фулдæр, сæдæ бийнonteй бæрцæ.

Гъæуи цæргутæ сæвzурстонцæ гъæусовет, бакустонцæ гъæунгти æввæрdbæл, саразтонцæ кварталтæ. Алли бийнонтæн дæр лæвæрд æрцудæй 0,33 гектари бæрцæ зæнхи гæппæл,

*Аци документ мухур кæнæн, куд финст æй, уотемæй. Орфографион рæдудтитæ си расгонд не 'рцудæнцæ.

саразтонцæ къирсадзæн, саман агоритæ аразæн æма æндæр æнæмæнгæ гъæугæ гъуддæгутæ. Алли бийнонтæ дæр сæхе хъауритæй аразтонцæ хæдзæрттæ, еци-еу рæстæг кустонцæ фæндæгтæ æма къанаæуттæ аразунбæл дæр.

1922 анзи мостиздæхæтти сувæллæнттæ скъоламæ цудæнцæ Николаевски станицæмæ.

1923 анзи ба, будури ци хуарæфснайæн азгъунст байзадæй, уомæй сæхеçæн саразтонцæ скъола. Азгъунсти адтæй еу устур авар æма минкъийдæр уатгонд. Устур авари еци-еу рæстæг еумæ ахур кодтонцæ 1-аг æма 2-аг къласи ахурдаутæ. Ахур сæ кодта еу ахургæнæг, кæци цæргæ дæр кодта минкъий уатгонди.

Коллективизаци ку ралæудтæй, уæд мостиздæхæттæ дæр активнаей архайун райдæдтонцæ еци змæлди æма сæхеçæн саразтонцæ хеçæн колхоз. Колхоз исходтонцæ зундгонд революционер Арсæтти Горгай номбæл. Горга æхуæдæг дæр араæх бæрæг кодта аци гъæу æма æе бон ци адтæй, уомæй син æнхус дæр кодта. Колхозонтæ сæхе гъæутгæтæй исæвzурстонцæ сæрдар, уæдта правлени.

Хуæрзцубур рæстæгмæ гъæуи фæzzindtæнцæ: æхсиритоварон фермæ, бæхтæдарæн фермæ, фусти, кæркитæ, уæситæ, мудибиндзитæдарæн къабæтæ. Гъæуи араæт æрцудæнцæ: медпункт, сувæллæнттæ рæвдауæндонæ, куройнæ, дзолфицæн, почтæ, тукан, 7-анзон скъола, скъоладзаутæн лæвар хуæрæндонæ æма æндæртæ. 3-аг-4-аг кълæсти ахурдаутæ сæхуæдтæ кæсун æма финсун амудтонцæ æнахургонд адæмæн. Гье, уæхæн истори адтæй райдайæни Мостиздæхи гъæуæн.

Уруссаг æвзагæй Колити Виталий тæлмац

АДÆМОН СФÆЛДИСТАДÆЙ

Хъанухъти ус тур Есенни зар

Уартæ, Донифарси ба Дигори коми,
Уай, Хъанухъти ку цардæй,
Хъанухъти устур Есаæ æ бийнойнааг Зæрæда
Æма æ еунæг биццеу Есени хæццае, гъей!

Уай, Хъанухъти Есаæ Донифарсан
Сæ разагъди хуарз лæгтæй ку æй:
Донифарси цæугæв мæсуг,
Дигорæн ба – сæс ездон уæйуг, гъей!

Сæ зæруæе ку æрхæстæг æй
Есе æма алæмæти хуæрзкond рæсугъд Зæрæдайсан,
Гъе, уæд син Хуцау исæнтаæсун кодта
Фури гъоли хузæн кондæй рæсугъд Есени, гъей!

Есе ба, зæгъуй, зонæнгин ку адтæй...
Уай, аци æнхахур игурд еогæд
Дигорæн кадæ искаендуæнæй,
Кади хæццае мæ зæронд хуæрззæра в кæндæнæй, гъей!

Есен ба ку адтæй еунæг биццеу, зæгъуй,
Уай, къæсибæдæг-къæлсуæдтагæй ку ираæзүй.
Мадæ 'ма фиди зæрдæ имæ рохс кæнуй,
Гъазгæ-ходгæй, уайтагъд рапæппо уй, гъей!

Райраæтæй-рагъомбæл æй, къæдæхтæ 'ма къоптæбæл –
Æ гъазæн рauæntæ, гъаунгтæбæл 'ма ургутæбæл –
Æ уайæнтæ, бæхтæ 'ма хайуантæ
Æндоndæрæй кæнуңæе æ байуантæ, гъей!

Æхе бæгъдаундæй, æхе бæрагæй ираæтæй,
Авдæни ку næбап цудæй,
Лоптæбæл урундухъи æ хуссан адтæй,
Гъе, уотемæи рагъомбæл æй, гъей!

Æ гъазæн гъолтæ æма фолæнтаæ –
Æрцъингтæ æма вæддоргæ,
Æ уайæнтæ и хæрдтæ,
Æ уорамæнтаæ – и ургутæ, гъей!

- Ма кæнаæ, биццеу, фудаг миутæ ма кæнаæ!..
- Уой, баба, мæнаæн ба ка ци кæндæнæй фудаг миутæй?!.
- Гъунтъузидзæ пæг дæбæл нæма рамбалдæй,
Æндæра уотитæ нæ кæнисæ, мæ хор, гъей!

- Баба, дæ хъrimag мæмæ радтæ,
Æз ба фæццауон цауæни!
- Ма кæнаæ, макумæ цо, ма,
Раги ма дин æй цæун хæтавни, гъей!

Гъауртæ, зæгъуй, Баделиатæ
Аци афони цауæни хæтæ ку фæккæнунцаæ,
Æма уони ба хуæздæр ци гъæуий, ци?
Етæ дин тæрепгæд нæ бакæндуæнæнцаæ, гъей!

Етæ дæ ку иссеронцæ, мæ хор.
- Фæддæ мæстæй мæрдæнæнцаæ,
Дæ сирди косарти, уæдта
Дин дæхе дæр уацари райсдæнæнцаæ, гъей!

Ку næбал æй уагъта, уæдта ин
Æ хъrimag ку радтуй,
Цæунтæ байдайуй тар сай гъæдæмæ,
- Сæргин сай иссеруй, гъей!

Есен бæргæ нийгарæсæн кæнуй...
Сæргин саги фæсте ба æй
Далæ Биаслани-фурт ку фæуунуй,
- Сорунтæ æй ку байдайуй Хъанухъи-фурти, гъей!

Еу рauæни ба æй байнафуй,
Фæстæмæ имæ нæ ракæсуй, уотемæй
Ин æ мæкъур бæхъæй ницæввуй.
Гъе, уоми ку æрхъан уй Хъанухъи-фурт, гъей!
Гъе, уæдта ин æ къохтæ бабæттуй,
Æма æй æ фæсте ласун байдайуй.
Есен æхе кеми ку æрцудæй, уæд
Неци пæдæруй, ци кодта уой, гъей!

Еу рауæн ба дони ку надæнцæ, арахьи –
Биаслани-фуртбæл ба æнавсидзæв-къæртт
Хæлаф ку адтæй –
Уотемæй æй Есен ку бауинуй, гъей!

Ходунтæ ибæл байдайуй, æма цæунцæ идарддæр,
Æ ходæг нæ уорамуй, уотемæй,
Сæ уотармæ æй фæххонунцæ,
Уæддæр Есен æ ходæг нæ уорамуй, гъей!

Цийнаэ ибæл кæнунцæ,
Биаслани-фурт багъæр кæнуй æ фидæмæ:
- Ци дæ гъæуý сæргин саг æви уацайраг?
- Уацайрагæй ци кæнаен? Сæргин саг нæ гъæуý, гъей!

- Сæргин саги бæсти ба дин
Уацайраг æрбастон-уацайраг æрластон.
Æ фидæн æхе уæд раппæлүй.
- Аппæлүйнаг дæбæл неци ес, дæхе мин ма 'ппæлæ, гъей!

Сæ хестæр ку рацæй
Æма Есенмæ ку æркæсүй къахæй сæрмæ,
Есен уæддæр æ ходæг нæ уорамуй.
Биаслани-фурти фидæ æ сæр уæд ку бателуй, гъей!

- Хуцау уи ку нæ исарази æй,
Айæ махæн хуарз æмбал ку адтайдаэ.
Цæмæв æй нийхæстайтæ?
Нур ба нин есгæд ести фидбилиз кæндæнæв, гъей!

Е уæддæр æ ходæг нæ уорамуй.
Биаслантæ – кæраæдзæмæ бакæсунцæ:
- Аæвæдзи æй маx хæвцæ фæндуй,
Æма æ ходундæв, гъе, уой туххæй ходуй, гъей!
- Райуагътæ! – зæгъуй зустав.
Биаслани-фурт ин æ къохтæ
Уæд ку исихалун кодта
Æма сæмæ рauогалуй фурмæстæй, гъей!

Есен ба æ иuæнгтæ райтигъта,
Æ къохтæ фæйнердæвмæ райваzта,
Хuæнхæг цæргæсi пазуртау,
Домбай æлвæст, æнхuæцgæ фæрскытуа, гъей!

Гириз гириз æй,
Мæкъури цæвф ба гириз нæй.
Уæхемæ æй фæуундзинайтæ,
Ку æй базонайтæ, уæд æй балæдæрдзинайтæ, гъей!

Æ хьrimag йе уокъæбæл бакæнуй,
Райуадзунцæ æма цæвунтæ байдайуй
Донифарсæмæ æ хæдзæраæмæ,
Гъазгæ-ходгæй – азгæ-уозгæй, уотемæй, гъей!

Æ дууæ нивонд гали Биасланæн
Уалæ, Тæторси хæзgæ ку кæсунцæ,
Уонаэй баковдзинан Циргъесæнæн,
Сæхе къахæй нæмæ исцудзæнцæ, гъей!

Есен еци дууæ сугъзхæрийнæ сикъя галей
Æ кæсæнцæститæй ку фæуунуй,
Е уæд кæстæртæмæ фæдзæзоруй:
- Max ба Хуцаумæ баковæн Циргъесæни, тъей!

Марауагътæ, æмгæрттæ, æрбасæ пæсетæ,
Max ба Хуцауи ном иссерæн нæ бæрæгбони.
Гъæукувдæмæ æд хестæр, æд кæстæр æрхонетæ,
Æлутон ниуазуйнаг бантауетæ устур гъосини, гъей!

Донифарси кæстæртæ уайун байдайунцæ,
Уай, Циргъесæни сæ раггæрдунцæ,
Сæ цуппар сугъзварийни тулд сиуи ба син
Уалæ, устур мæсуги сæри ниссадзунцæ, гъей!

Мæсугтæн æ цуппар сераебæл бакодтонцæ
Æма сæ Биаслани-фуртæн æгпæлæгай радзорунцæ.
- Йатт, мадта цæун гъæуý фæдеси маstесæ,
Баделятæбæл бацæуæн æмбæлæн,
æма син фæууниæн сæ циргъесæг, гъей!

Есен, уалæ, мæсуги сæрæй ку кæсүй,
Далæ, дони кæсалгæ адтæй кæсалгæ адтæй...
Есен ба æ кæсæнцæститæй кæсагæ адтæй, кæсагæ адтæй,
Æма сæ ниууний æртемæй сæ разæй, уотемæй, гъей!

Æрбацæунцæ, далæ, Æхæрисæри.
- Уай, не 'фсийнæ, етæ ба max иuазгутæ ку æнцæ...

Бафæсмæруй син сæ разæй сæ хестæри,
- Хуæргаг иуазгутæ нин ку наæ æнцæ, гъей!

- Ести син хуæруйнаг кæнун гъæуï!
- Иссин кæндзинан æлутон ниуазуйнаг.
- Гъе, уотемæй сæ æрбаадзæ хæстæг
Æма син базонæн сæ бæлвурд бæрæг, гъей!

Моргæмæ ку æрбахъæрттæнцæ,
Уæдта сæмæ Еœен рарветуй:
- Ра наæмæ фестæг уотæ,
Фусун уин фæууодзинан, зæгъгæ, гъей.

- Кæд хуарз иуазгутæ уайтæ,
- Баун хуæрун кæндзинан уорс дзол муди хæцца,
Сехуарæн ба дигорони кæрдзин цигъди хæцца,
Æхсæвæрæн ба æлутон ниуæзтæ фиди хæцца, гъей!

Кæд пæгъуз иуазгутæ уайтæ,
Уæдта уæ бакæндзинан –
Хъозити арф æнæкъæразæ æскъæти,
Хъозити гъолон хути хæцца, гъей!

Морги æхсæвæуат æркæнуй,
Сæумæ ба Биаспани-фурт
Æхе гъудий Морги рæбунни æрбадуй,
Хъувгълан æ рази æривæруй, гъей!

Уæдта аей Еœен мæсуги сæрæй рагæрах кæнуй,
Æма ин æ хъувгъани цъух раҳаун кæнуй.
- Айæ хъувгъани цъух кæми æргъæвуй, уордигæй,
Ейæ устур фидбилиз кæндзæнæй ардигæй, гъей!

Ледзунти фæцæнцæ сæ фæд-фæд фæстæмæ,
Ка фæснæдтæ, уотемæй.
Есемæ æ пæгæфони не 'ндиудтонцæ,
Æ зæронди ба аей бафхуæрунмæ гъавтонцæ, гъей!

Еœен, гъæйтт, лæг ку разиннуй
Æ фидæ Еœей хузæн Донифарси, гъей!

КАЛАБЕДА

Калабеда, дæ хуæрдаæ дæбæл ма рабеда,
Дæ фустi дзогæ дин уæд ка бафеда?
Далæ, Тури euварс ку бадуй,
Æхсæви тари аей хуссæт ахæссуй, гъей!

Габе уæд Калабедамæ дзоруй:
- Дæ кезу ку аей 'ма наæ фустi дзогæ
Аци бол æма æхсæвæуатæй
Дæу бæрагæ, - бæгъæуай кæнæ, гъей!

Калабеда уæд нимайун райдайуй:
- Туритæ, сумахмæ – сæдæ фуритæ,
Дууæ сæди ба кост-далистæ,
Уæлитае ба – мин, нимади наæ 'нæ, гъей!

Габе, дæуæн ба и дзогæ цал ес?
- Сæдæ маддæлтæ-фустæ, сæдæ фулитæ,
Сæдæ ба мин – минкый уæлитае,
Дзикъитæ мин кимади наæ 'нæ, гъей!

- Нæ фустi дзогæ бæгъæуай кæнæ,
Аци афони берæгъ ахид аей.
Фæсçæгæттæмæ ма баауон кæнæ,
Уæд дин сæ цъæх берæгъ ницæгъддæнæй, гъей!

- Æз мæнгæртæй мæнгæрдæр дæн – Габе,
Æма син зонун сæ хезæн риндзæ:
Кæми наæ тæхүй сæ сæрти биндзæ
Æма дæ бæгъдаунд – наæ цийес дзогæ, гъей!

Раскъардта, мадта, фæскъулдум тегъæй,
Фæххæлеу унцæ фахси фæсауон,
Æхуæдæг нур ба нæ зиннуй мегъæй,
- Дæлкъордзауæни нур ба разепон, гъей!

Агоруй æрнаæг фæскъум хонсæртти,
Нæ зиннунцæ имæ фустæ цæгæтти.
Æрнаæг цопæлтæ йе, уæд иосеруй,
Картофтæ къахун йе, уæд райдайуй, гъей!

Къæйдори раебун ку нийарт кодта,
Æрнаæг картофтæ уоми æркалдта,

Цау бодзо ба – армакур, а фәесте цавуй,
Дзелкъордзауәни а хәецца зепуй, гъей!

Фулитаे-тохгә, уәллитае-хезгә,
Берәгъти тасаей кәнунцае резгә,
Фәесауон тегы дзәгъәл хезунцае,
Берәгътае мегъи исцураевәрәе унцае, гъей!

Кәеци аәрдәмәе фәэрәзунцае,
Еци аәрдәмәе тар сауи сәрмәе
И сирдәе сәхе арасын кәнунцае,
Калабеда уәед низзаруй фәлмәмәе, гъей!

Аәрнәг картоф цәхәри-сүрәдәр,
Тъәри фунуки ниурст-адгиндәр,
Еугтай сәе цәхәри ниуәрдун райдайуй
Аәма сәе фунукаеи вәнгом баәмбаәрзүй, гъей!

Еугтайән сәе цәхәрәй есун райдайуй,
Ниффу кәнүй картоф фунукае,
Аә къохти сәе разәууаәрдүй, ахемәе уәед ку ниуүй,
Калабеда ба аәртхуздәр аәма цәрдхуздәр аей, гъей!

Кафгәе 'ма заргәй арти алфамбулай ахе низзелүй,
Картоф хуәрдүнәй и арти сәрти ратәррәест кәнүй,
Уазай цөңгмәе истәхүнмәе багъавуй,
Уәеддәр нәе сабур кәнүй аә сәртәе миутае, гъей!

И күйтәе, гъе, уәед ку исраїйунцае,
Сәе хәланст-хулунст, гъе уәед исцәвүй,
- Уәе аәзгулимәе уин нәе ракәсдзәнән,
Цалинмәе мәе дуудаәс картофи исфицион –

Уәедмәе уәемәе нәе бакаәсдзәнән, гъей
Аәхецаен Калабеда ку низзаруй:
- Аәрбацәуәгмәе дәр мәхе нәе разелдзәнән,
Фәедесонмәе дәр мәхе нәе рахатдзәнән,

Цалинмәе мәе дуудаәс картофи исфицион, гъей!
Ностәлтәе имәе уәед базарунцае,
Кизгуттәе син уәед фәрсаг кәнунцае:
- Цалинмәе дәр картофтәе нихъуардтай,
Уәедмәе дин сәе берәгътае ниццагътонцае, гъей!

Тури 'ма Габе фунәй кәнунцае,
Сәе фусты дзогә цагъди фәуунцае,
Нәе цийес махән мурдун кәрдәги
Аәнцад хезунцае уәльвәе сатаги, гъей!

Сумах мин рафунәй кәнетәе,
Аәз мәхе хуарз барсадон...
Уәедмәе сәгъи меҳъ игъусун райдайуй.
Ие сәгъи меҳъ нәй, ие фулити мухъ аей, гъей!

Ностәлтәе имәе уәед базарунцае,
Кизгуттәе, гъе, уәед ку нихходунцае,
Калабеда аәхецаен уәед ку низзаруй,
Сурәв картоф уәед ку ниффу кәнүй, гъей!

Цалинмәе мәе дуудаәс картофи
Ме 'стонг губунмәе раудзон,
Уәедмәе уин сәемәе аәз ку ракәсөон,
Берәгътае сәе ку хуәронцае, уәеддәр, гъей!

Мәе картофтәе содзгәе кәндзәнәнцае,
Цәхәри мин хъәзеләе кәндзәнәнцае,
Цәхәрәй картоф еугайәй есүй,
Аә фусты къуармәе аәлпүн нәе кәсүй, гъей!

Цәхәри фунх мин-фидәй адгиндәр,
Калабеда ба – хузәй цәрдхуздәр.
Тури 'ма Габе фунәй кәнунцае,
Сәе фусты дзогә цагъди фәуунцае, гъей!

Фәедесон ку дзорә уәед – исон,
Еугтай, дугайәй сәе исфицион,
Цәхәрәй сәе нур есон,
Еугтай сәе хуәрд фәууон, гъей!

Дәр дзогә-берәгъти амәттаг,
Даву цәүбодзо ба – надамонаег,
Калабеда ба – фәсмонгәнаег,
Цыәх берәгътае ба – циргъ дәңдаг, гъей!

Хъәзеләе аәрмәг-аәртхотуг,
Аәскъәрнәг зинг-уәлдәефи,
Калабеда аей – фәсномуг,
Аә фустәе хуәлилтәе – хәсдзәфи, гъей!

- Дзиликъутаёй ци кæнис?

- Дзиликъутаёй нæ генцаё,

Картофтаё аенцаё,

Æрнаёт генцаё – ниурстай, гъей!

Туримæ гье уæд бадзурдин киндаё 'й:

- Туритæ нæбал уин ес нур фуритæ,
Уæ сæдæгай фустæ – берæгти хуаллаг,
И цыхтаё 'ма и хойти хуэруйнаг, гъей!

- Абæргутæ уæс ку тæронцаё, уæддæр

Уæмæ нæ ракæссæнæн.

Зæйи буни ку кæннайтæ, уæддæр

Уæмæ мæхе нæ разелдæнæн, гъей!

- Габе дæ дзоги цал ес?

- Мæ дзоги мæнæн сæдæ фулитæ,

Сæдæ ба мин - минкъий уæллитæ, гъей!

Кизгуттаё уæд базарунцаё Габемæ:

- Калабеда нæ уæллæйти расемæ,

Нæ дæллæйти ба Туримæ басемæ, гъей!

Нæ Калабеда нидæнгомау низзаруй:

- Калабеда, дæ хуærдæ дæбæл ма рабеда,
Дæ фусти дзогæ дин нур ка бафеда, гъей!

Калабеда уæдта картофтаё хуардта,

Æ фустæ ба ин берæгъ исхуардта.

Дæ дзоги хуалитæ будурти,

Æрдоztæ ма цæгæтти, гъей!

Сумах хал уæцъæфæй хæдзари бадун,

Æз æстонг губунæй – къæйдори раёбун

Уæ фустæ сумахæн – ye 'стойни 'дзаг,

Мæнæн мæ некуцон æруæд-мæ губуни дзаг, гъей!

Дорти цæндитай, æнæ æзмæлгæй

Къудуртæй аенцаё фусти хуалитæ,

Айдагъ къæхтæ ма сæри хъалхъостæ

И æрдоztæ ма къæйтти фалдзостæ, гъей!

Калабеда картоф хуærдгинаёй

Фæстаги уæд тари-æй фунай.

Гъар арти фарсмæ – нæ Калабеда,
Дæ хуærдæ дæбæл нур ма рабеда, гъей!

Калабеда картоф хуærдгинаёй
бохытæ кæнүй,
Уæлæе, Хæреси сауæр ниуазүй:
Хæреси сауæр пильз кæнүй бауæр, гъей!

Габе фæдеси къæбурæй кæсүй,
Хумеси къолти сонтагор кæнүй.
Нæбал ес циййес гъездуг хæдзараён,
Ниуæзтæй уæрас-мондаг ниуазæн, гъей!

Ревæд нур уодзæй ye 'стойни хурфæ,
Мæгур æй уæ цард рæстæги уæнгæ,
Æстонг губунæй – уæ устур уæцъæф,
Листæг кæндзæнæй уæ зæнти хæцъæф, гъей!

Калабеда, дæ хуærдæ дæбæл ма рабеда,
Дæ фусти дзогæ дин нур ка бафеда?!.
Мæхебæл ку æй нур аци зарæг,
Æноэмæ уодзæй мæ хуærдæ исафаёг, гъей!

*Гобети Бекири дзурдтæй зе фурт Гобети Валодий финст,
Сурх Дигорæ, 1976 анз.*

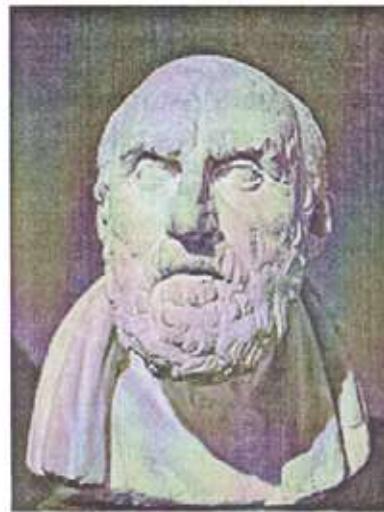
*Фептайййнаг. Аци зартæн ма ес æндæр хузи вариантæ дæр,
фæл нæмæ атæ нивæфтуддæр фæккастæнцæ, жема сæ уомæ гæсгæ
мухур кæнæн.*

Редакци.

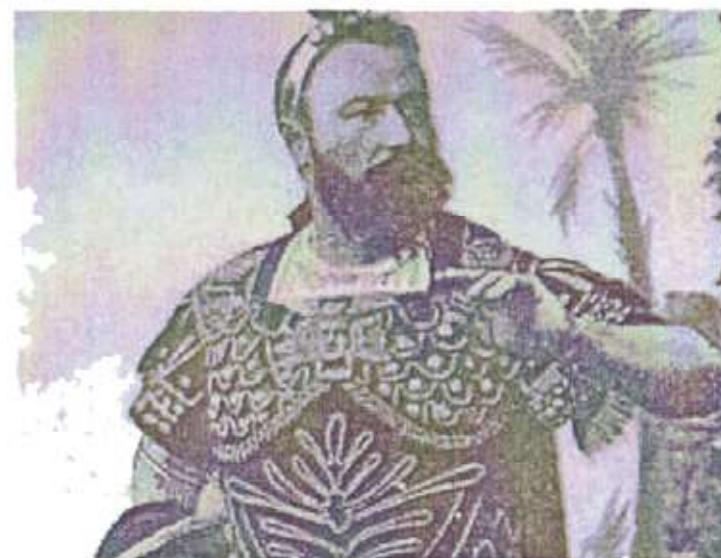
ДЕССÆГТАË АËМА ТÆМÆСТÆ

ИСТОРИЙ ЗУНДГОНД АДÆЙМÆГТАËЙ АËВЕРХЪАУЛËЙ, АËНАХЪИНОН, КЕНË АЛЛАЙАГÆЙ, ХОДÆГ АËМА АËДУЛИ ХУЗИ КА РАМАРДÆЙ, УОНÆЙ ЕУ-ЦАЛДÆРЕЙ ТУХХÆН.

Грекъаг философ Хрисипп .

Нæэ эри размæ 207-аг анзи грекъаг философ Хрисипп (Chrysippus), аэ расүг хæрæг (ниуæт ин аехуæдæг бадардта) инжир хуæрун куд фæлвардта, уой уингæй ибæл ходæг бацæфстæй, аэ ходунæнæн бауорамунтæ нæбап адтæй, аëма уойадæбæл аэ уод исиста.

Нæэ эри размæ 121-аг анзи римаг æффсæддон фæтæг Гай Гракхи (Gaius Gracchus) ка рамардтайдæ, уомæн е знаëтæ равардтайуонцæ, аэ сæр цæйбæрцæ æрпластайдæ, уой уæзæн сугъзæринæ. Еци сосфæнди архайгутæй еу рамардта Гракхи, аэ

сэр ин ралух кодта, æ магъзай æй искаедзос кодта æма си рауагъта тад изди. Изди ку æруазал æй, уæд сэр римаг сенатмæ бахастонцæ æма ин æ уæзæ исбарстонцæ - æрласта 17 фунти (1 фунти уæзæ - килограмми æмбесмæ хæстæг). Гъе, уой бæрцæ сугъзæрийнæ райста лæгмарæг.

Нæ эри размæ 260-аг анзи *Римаг император Валерианæн* (Valerian) е 'фæдти персайнæгтæ ниппурх кодтонцæ, æхуæдæг ба уацари баҳаудтæй е знæгти къохмæ. Персайнæгти паддах

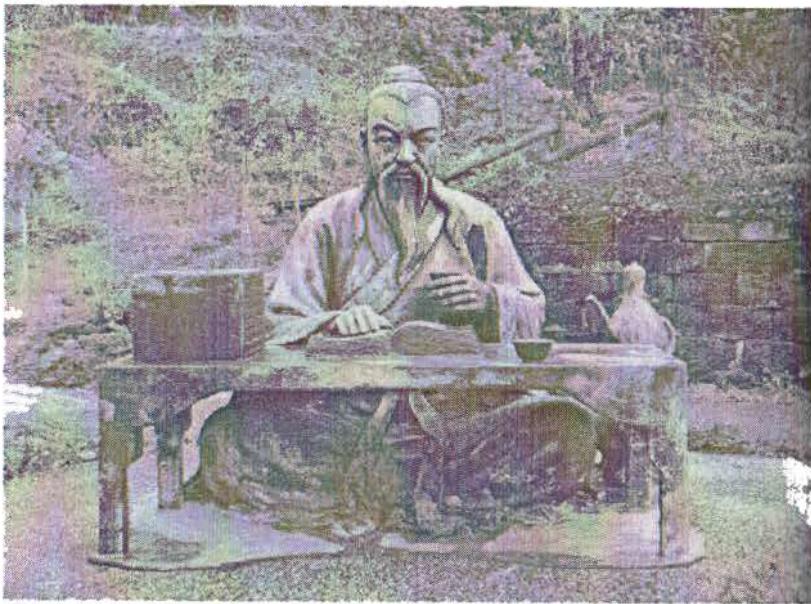

Римаг император Валериани Шапур I-аг (Shapur I) дардта æ галауани дуармæ къæпхæнтаебæл къæхсæрфæнæн.

Шапур I-аг (Shapur I) æй дардта æ галауани дуармæ къæпхæнтаебæл къæхсæрфæнæн. Гъе уотемæй гъезæмарæй мидæй берæ рæстæгтуи Римаг император, уæдта Шапурæн зиъта, исуæгъдæ мæ кæнæ, æма дин хъæбæр берæ хæзнатæ биффеддæнæн, зæгъгæ. Шапур бæздахтæй, æма ин æ хъури рауагъта тад сугъзæринаæ, уой фæсте ба ин æ цар растьегъун кодта, фагус æма 'й гъæмпæй байдзаг кодта, æма 'й персайнаг копæндони ниввардта, цæмæй æй æгас дзиллæ дæр уина. Римаг императори цар уотемæй фæллæудтæй æртæ æносемæй фулдæр, цалинмæ римæгтæ Персий нæ басастонцæ, уæдмæ.

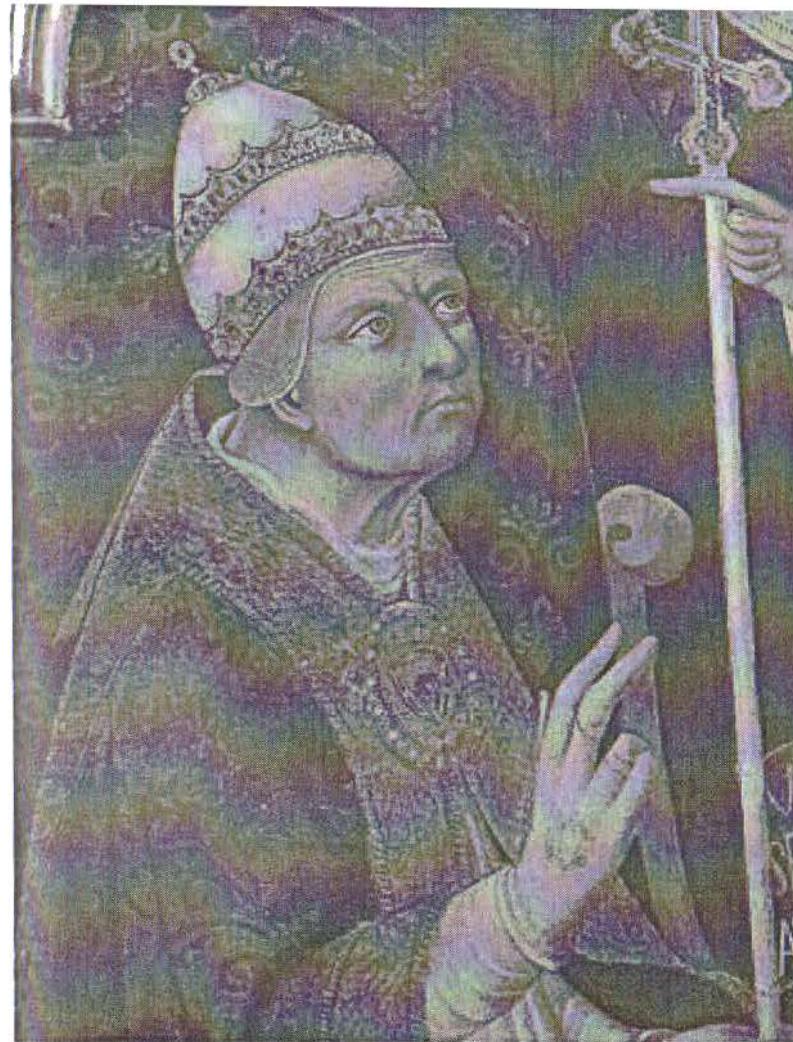

668-аг анзи Византий империй император Констанс II-аги (Constans II) абанай рамардта æ евнух Андреас - æ сэр ин мраморæй конд сапойнæдонæй ницъæлæ кодта.

«Мэйи мæ хъури никкæнон...» Ли По, кенæ ба - Ли Бø (701-762 æнзтæ), Китайи литератури историй тæккæ номдзуддæр поэт, æ ном китайагау дæр уотæ 'й - «мæлæт кæмæн нæйиес, уæхæн генион поэт», «уаз поэт». Хорнигулæни дүйне Ли Пой базудта Эзра Лумис Паунди (1908 - 1995) тæлмацти фæрци, уруссагау ба 'й тæлмац кодтонцæ Николай Гумилев, Анна Ахматова æма æндæртæ. Ли Пой туххæй Китайи историй байзадæй берæ таурæхтæ æма хабæртæ.

Етæ куд амонунцæ, уомæ гæсгæ Ли По хъæбæр æхçул адтæй ниуæстæбæл, уæлдайдæр ба ликербæл. Ниуæстгунæй-еу е 'нæмæлæт уадзимистæ кæсидæ гъæунги дæр, æнæнгъæлти кæбæл сæмбæлидæ, уонæн дæр. Еухат денгизи цолахъæл лөнк кодта, æма æвеппайди денгизи хурфæмæ ниууидта æрттевгæ мæйи хузæ. Ли По æ цолахъæй денгизмæ ниггæп кодта, мæйи, дан, мæ хъури никкæнон. Ай-гай фæддæлдон æй, æма уотемæй æ царди уедагæ раскъуддæй.

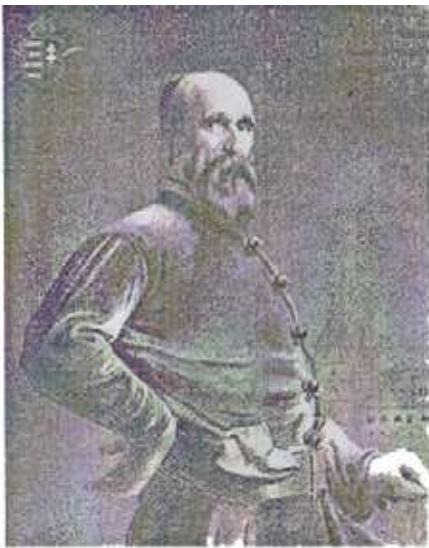
1277-аг анзи Римаг Папа Иоанн XXI-агбæл æ наукон паборатори æркандæй æма уоми фæммардæй.

1325-аг анзи англисаг къарол **Эдуард II-аги** (Edward II) юсæ, королева Изабелла, французаг къарол Филипп IV-аг Рæсугъди кизгæ, æ лæги нихмæт сосвæндæт саразта, æ алливарс æрхэмбурд кодта, къарол Эдуард II-аг æнæуинон кæмæн адтæй, уæхæнтти, æма ин бантæстæй æ лæги - къароли æрхæссун. 1327-аг анзи Эдуард II-æн маруни тæрхон ракастонцæт, маргæ ба 'й уотæт æверхъяу мard ракодтонцæт, æма ин æ фæстаги сурхзинг аргийнæт батъунтонцæт, къарол гиризаг миутæт ке кодта нæлгоймæтти хæццæт, уомæт гæсгæт.

1478-аг анз. 29-анздзуд Джордж Плантагенетæн (George Plantagenet), герцог Кларенсæн ракастонцæт маруни тæрхон, æ хестæр æнсувæр къарол Эдуард IV-аг Англисаги нихмæт сосвæндæт ке саразта, æ трон ин байахæссунмæт ке гъавта, уой туххæн, æма 'й ниггæлstonцæт, 500 литри кæми цудæйт, уæхæн сæнæйт идзаг устур боцикъай. Парламент Кларенси банимадта паддзахади нихмæт фудгæнæгбæл, æма æйт æверхъяу мardæйт ке рамардтонцæт, уой дæр банимадта растбæл. Историктæй беретæ, Джордж Плантагенети сæни боцикъай ниггæлstonцæт, зæгъгæт, еци хабарбæл не 'ууæндунцæт. Шекспири драмæт «Ричард III»-и ес уæхæн сценæт: дууæт лæгмари кæрдтæйт барæхустонцæт Кларенси, уæдтай сæни боцикъай ниггæлstonцæт. Фал Кларенси æртхотæг экогумаци ку скодтонцæт, уæд ибæл ести физикон гъаенти бæрæгтæнæттæ не сирдтонцæт. Ци адтæйт, куд адтæйт, фал Кларенси мæлæти историон сценæт иссæйт англисаг «мифтæн» сæт тækкæт цæмæдессагдæртæйт ey.

1514-аг анз. Венгрияг зэнхсогутээ исистадэнцээ, саё бэстээ син ка байахэаста, уони нихмээ - туркаети нихмээ. Саё саергыи лаудтэй бэгъяатэр лэг **Дьордь Дожа** (Gyorgy Dózsa). Иsistæг адæм саё фæстæги нифсæй хъазауат тох кодтонцæ се 'фхуæргутинихмæ, фал фæстагмæ пурхонд аерцудэнцæ. Дьордь Дожа уацари бахаудтæй е знаётти къохмæ. Етæ 'й устур арти цæхæрбæл исфезонæг кодтонцæ, æ фид ба ин бахуæрун кодтонцæ е 'мтохгæнгутæн.

1559-аг анз. Франций къарол **Генрих II** рыцарон лæгвай-лæгмæ тохи фæммардæй, уомæн æма æ цæсгон-æмбæрзæн сугъ-зæрийнæ фæлмæн цæгтæй конд хизæй адтæй, æма æ нихмæлæууæги арци циргь нæ бауорæдта - арц æ сæри магъзи ниссагьдæй.

Æ рехæ æй рамардта... Зэнхи цъараæбæл цæргутæйраги дæр æма нур дæр австриаг **Ханс Штайнингери** дæргъян рехæ некæд некæмæн адтæй - æ дæргъцæ 1,4 метри. Уой фæрци æгас дүйнетæбæл æ кой бæргæ райгъустæй, фал æ адзал дæр æ рехи лазæ адтæй. 1567-аг анзи, Ханс ци горæти цардæй, уобæл арт бафтудæй. Ханс артæй бæргæ ралигъдæй, фал æ фур тагъдæй æ рехæбæл хæрдмæ не схуæстæй æма 'й уотемæй нæ бафедар кодта, цæмæй æ къæхтæбæл ма тухстайдæ. Ледзгæледзун Ханс æ рехи кæронбæл раффарстæй, рахаудтæй, æ бæрзæй расастæй æма уойадæбæл рамардæй.

Е дин губундзæлæ!.. Шведаг къарол *Адольф Фредерик* берæ уарзта хуæрун, аëма 1771-аганзи рамардæй... фур хуæрдæй. Уæд къаролбæл цудæй 61 анзи. Монарх е 'хæсæвæрæн фингæбæл æраæвæрун кодта, ци хуæруйнаæттæ уарзта, уони сегасейдаæ: аллихузон кæсæлгитæ, æдзdzæг, хузин къабуска, тæвдицумд кабачний хæццаæ, хъуæцæмæдард сельдь, шампайнаг сæнæ. Къароли уарzon десерт – адгин хъæбунтæ зема торттитæ æхсири хæццаæ, уони ин æ фингæмæ æрхастоцæ 14 хатти! Уойадæбæл æ ахсæн наëбал скуста, зема рамардæй.

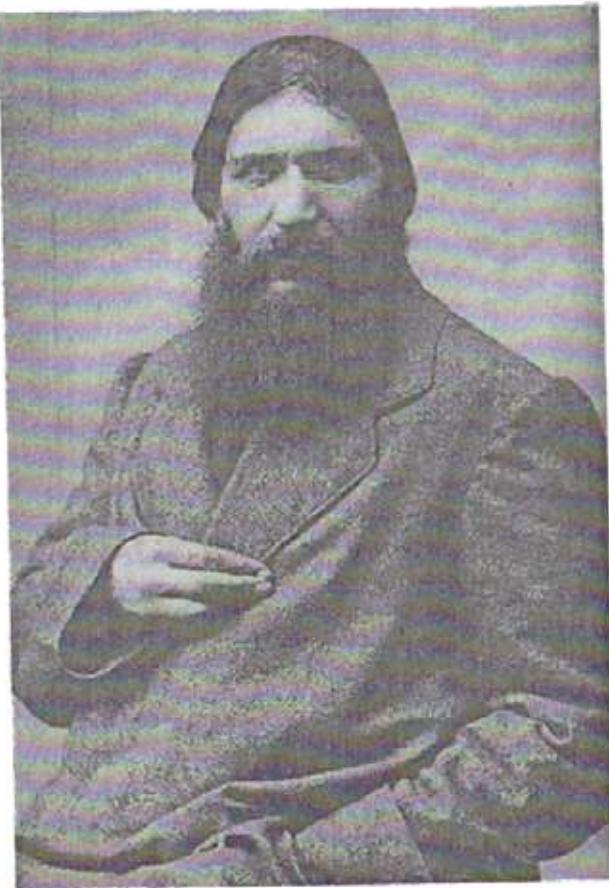
1573-аг анз. *Матья Губек* (Matija Gubec). Хорватий зæнхкосгути исистади фæтæг, ахæст æрцудæй, аëма ин æ сærбæл æрсагътонцæ сурханинг æфсаинаг коронæ.

1850-аг анз. Закари Тейлор (Zachary Taylor), Америки Еугонд Штатти дуудаасаймаг президент, е 'хæсмæ гæсгæ паддахадон гъуддæгтæ ку бакодта, уæд 4 июни хъæбæр тæвдæ бон æгæр берæ мороженийтæ бахуардта, уой адæбæл æ ахсæн ниссандæй, нæбæл ин скуста, æма фондз боней фæсте рамардæй. Президенти бунати фæцæй æдеугурæй 16 мæйи. Беретæ уотæ дзурдтонцæ, марг ин бадардæй, зæгъгæ. Фал ин æ март 1991-аг анзи эксгумаци ку скодтонцæ, уæд дохтуртæ загътонцæ - æ бауæри марги гъæстæ нæ разиндтæй.

1871-аг анз. Америкаг адвокат Клемент Валландигам тæрхондони, пæг рамардта, зæгъгæ, кæбæл дауæ кодгонцæ, е æназун ке æй, уой бавдесуну туххæн райста дамбаца, æма æвдиста, ка фæммardæй, е бари хили бацæугæй æхе æхуæдæг æнæбари куд фехста, уой. Фал ци дамбаца райста, е... евтигъд разиндтæй æма юрист æхуæдæг æхе рамардта. Ё мæлæт дзæгъæли н' адтæй - ке сæрбæл дзурдта, е раствонд æрцудæй.

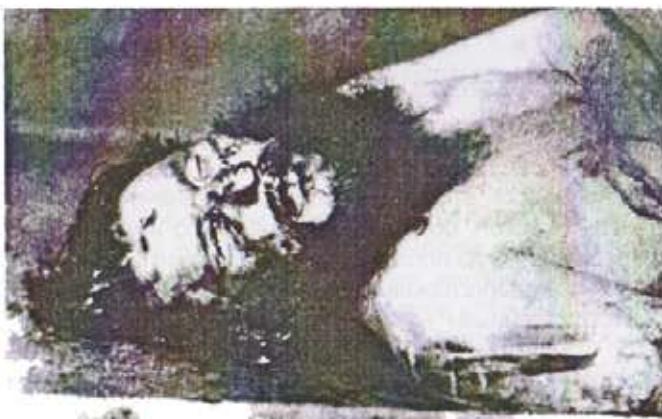
1916-аг анз. Григорий Ефимович Распутин райгурдэй 21-аг январи 1869-аг анзи, мард аэрцудаёй 29-аг декабря 1916-аг анзи — зэнхкосаёг (Тобольски губерний тъяёу Покровское). Ёгас дүйнебаёл э кой райгъустаёй. Уэрэсей фэстаг паддзах император Николай II-и бинонти хээццаёг эмдзэхдонаёк 'ссэй, уой фэрци. Престоли бундар, императори саби биццеу Алексей садэй гемофилиёй, э бауэр минкый цъэрэмхүст дэр ку фэууидэ, уэд э тогаён баурамаён наёбал уидэ. Распутинэн ба цидэр хузи бантэсидэе биццеу радзэбэах кэнун. Адтэй имэе

тухгин гипнози хъаурэ, зэма мистикон зундрахаст кэмэе адтэй, идардмэе ка нэе уидта, еци уэрэсэйаг паддзахи бинонти баууаэндун кодта, цалинмэе, дан, ээз дзэбэх энээнэзэй цээрөн, уэдмэе уэе биццеу Алексей дэр, узехуаётдээ дэр цэердзинайтэ. Распутин уэлдай зинаргыдэр адтэй императрица Александра Федоровнайаён, в аенэе уой цээрүн дэр наёбал фэвразта. Уотемэй Распутин исасэй Паддзахи галауани сэйриг фэндгэнэг, айийивта министрти, сээ бунаетти син аёвардта, ажэе зэрдэмэе ка цудаёй, уэхээнти. Э барэ цудаёй паддзахади медэгтэг зэма эндагон политикэбэл, аргъауаёни иерархтэбэл. Хаттэй амэй-а ездондэр зэма гъаэздуулдээр хэдзэртэй рацэуаёг силти хээццаё.

Мэнээ паддзахи галауанмэе хэстэгдээр ци силгоймэгтэй адтэй, уонэй вуей - *Григорова-Рудыковская Татьяна Леонидовна* имисүнэгтэй: «...За овальным столом, сервированным для чая, сидело человек 7 молодых интересных дам. Все они были одного круга и вполголоса оживленно беседовали между собой. Сделав по-английски общий поклон, я села рядом с хозяйкой у самовара и беседовала с ней. ... Вдруг пронесся как бы общий вздох — Ah! Я подняла глаза и увидела в дверях, расположенных в противоположной стороне, откуда я входила, могучую фигуру — первое впечатление — цыгана. Высокую мощную фигуру облегала белая русская рубашка с вышивкой по вороту и застежке, крученый пояс с кистями, черные брюки навыпуск и русские сапоги. Но ничего русского не было в нем. Черные густые волосы, большая черная борода, смуглое лицо с хищными ноздрями носа и какой-то иронически-издевательской улыбкой на губах — лицо, безусловно, эффектное, но чем-то неприятное. Первое, что привлекало внимание — глаза: черные, раскаленные, они жгли, пронизывая насквозь, и его взгляд на тебя ощущался просто физически, нельзя было оставаться спокойной. Мне кажется, он действительно обладал гипнотической силой, подчиняющей себе, когда он этого хотел. ... Здесь все ему были знакомы, наперебой старались угодить, привлечь внимание. Он развязно сел за стол, обращался к каждой по имени и на «ты», говорил броско, иногда пошло и грубо, подзывал к себе, сажал на колени, ощупывал, поглаживал, похлопывал по мягким местам и все «косчастливленные» — мчели от удовольствия! Смотреть на это было противно и обидно за женщин, унижающихся, потерявших и свое женское достоинство и фамильную честь. Я

чувствовала, как кровь приливает к лицу, мне хотелось закричать, стукнуть кулаком, что-то сделать ... Нахально обращаясь к кому-то из присутствующих, он произнæс: «Ты видишь? Кто рубашку-то вышивал? Сашка!» (подразумевается государыня Александра Федоровна). Ни один порядочный мужчина никогда не выдал бы тайны женского чувства. «Машенька», — раздался голос, — «хочешь варенъица? Поди ко мне». Машенька торопливо вскакивает и спешит к месту призыва. Распутин засидывает ногу за ногу, берет ложку варенья и опрокидывает ее на носок сапога. «Лижи» — повелительно звучит голос, та становится на колени и, наклонив голову, слизывает варенье...»

Распутини нихмæ дзурдтонцæ берæ баргин адæм, фал ин сæ бон неци адтæй - е цардæй императрицæ Александра Федоровнай базури буни. Монархисттæ - устур къняз Дмитрий Павлович, кънятæт Ф.Ф. Юсупов æма В.М. Пуришкевич, бритайнаг разведки афицер Освальд Рейнер рамардтонцæ Распутини 1916-аг анзи 17 декабри. Фицаг ин æ хуæруйнаæттæбæл берæ марг никодтонцæ (цианистон калий), фал Распутин уотæ федар адтæй бауæрæй, æма ин, дæс лæти кæмæй фицагъди адтайуонцæ, уойбæрцæ марг неци рахилæ кодта. Уæдтай дамбацатæй 11 æхсти фæккодтонцæ. Фал Распутин уæддæр нæ мардæй, кæми бадтæнцæ, еци пъадвалæй исхизтæй, горени сæрти рахезунмæ гъавта гъæунгæмæ, фал бабæй æй æ маргутæ æрахæстонцæ, надтонцæ 'й лæдагутæй, фал уæддæр нæ мардæй, æма 'й хедæй Невай донмæ ниггæлстонцæ, ехи буни куд фæцайдæ, уотæ.

248

Дункан Айседора (Duncan, Isadora) (1877-1927), американаг кафæг. Нуриккон кафти скъолай бундорæвæрæг Петрогради. Цалдæр хаттти гастрольти адтæй Уæрæсей (1905, 1907-13).

1921-аг анзи æй А.В. Луначарский æма Л.Б. Красин æрбаҳудтонцæ Уæрæсемæ, цæмæй балети скъюла сараза. Фал фæсарапæйнаг гъуддаæти адæмон комисsar Г.В. Чичерин карз ниплæудтæй уони фæнди нихмæ. Гъаст бацудæй Ленинмæ, æма сæ е æрæллау кодта. Дунканæн ба Америки цæруни барæ нæбал адтæй, «сурх пропагандæ», дан, парахат кæнуй.

Уæрæсей цæргæй (1921-24) дууæ хатти лæгмæ æрциудæй поэт С.Есенинмæ. Кæраæдзей æхсæн син ци рахастдзинаæдтæ адтæй, етæ адтæнцæ зин балæдæрæн, абони уæнгæ дæр ма еци рахастдзинаæдтæбæл бадуй, æргом равдесун сæ ка нæ уадзуй, уæхæн мегъæ. Етæ фицаг хатт фембалдæнцæ Мæскуй 1921-аг

249

анзи фәэззәги әема еумәе бацардәнцәе, Дүнканән Пречистенкици хәдзарәе адтәй, уоми. 1922-аг анзи регистрационд аерцудәй, ләг әема уосәе ке 'осәнцәе, уой әевдесәндар. Уомәй цалдәр боней фәсте ранәхстәр әнцәе балций Европә әма Америкәмәе. Финдәс мәйеи фәсте Сергей Есенин әма Айседора Дүнкан аербаздахтаңцәе Мәскүмәе. Фал сәе царди фәндәгтә фәссагеләнцәе. Дүнкан Есенинәй 18 анзи хестәр адтәй. Сәе цард ке 'сеу кодтонцәе, е сәе дууемән дәр амонд ке не 'рхаста, уой туххән сәе хуарз зонгәз ә рәстәги финста: «И в Москве, и куда бы они ни ездили, от Парижа до Казани, всем разумным людям было известно, что этот слепо заключенный союз был несчастьем как для них обоих, так и для гостиничной мебели». М. Горький: «Я думаю, что для него (С. Есенина) роковым был роман со старухой Айседорой Дункан». Іхуәдәг Есенин финста Дүнкани туххән:

«Я искал в этой женщине счастья,
А нечаянно гибель нашел.
Я не знал, что любовь - зараза,
Я не знал, что любовь - чума.
Подошла и прищуренным глазом
Хулигана свела с ума».

Есенинәй ку рахеңән әй, уәед Дүнкан рандәй Америкәмәе (1925). Фал ин уоми ә цард бунтондәр сәннадәе кодтонцәе, «большевикон шпион» дәе, зәгъгәе. Фәлпигъдәй Францимәе.

1927-аг анзи сентябрь мәйи автомобили цәүгәй, ә даргъ хъурбәттән райхалдәй, ә кәрон ин цалх райхәеста әема 'й ахебәл истұхта, уотемәй әй ніххорх кодта, уәедта 'й райгәлста надмәе. Уотә әнамонд мардәй рамардәй, «нүриккон кафти мадә» ке хонунцәе, е - Дүнкан.

СЕРГЕЙ ЕСЕНИН АЕХЕ АЕРАУИГЪТА... (АЕВИ 'Й ЕСКЕ РАМАРДТА?)

Сергей Есенин (1895-1925). 28-аг декабри 1925-аг анзи әй иссирилтонцәе ленинградаг иуазәгүат «Англетер»-и тәефәй тәвдәгәнән хәтәлбәл ауигъдәй, ә хүссәнбәл ба - тъаффәбәл тогәй финст әемдзәевгә:

До свиданья, друг мой, до свиданья,
Милый мой, ты у меня в груди.

Предназначенное расставанье
Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки и без слова,
Не грусти и не печаль бровей,-
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.

Е 'мәлләттә күд дзурдтонцәе, уотемәй Есенин пъаст кодта, иуазәгүати, дан, чернилаe наийес, әема, дан, мәе мәхе тогәй финсун бағыауүй.

Есенини ауиндзәнәй аристонцә...

Официалон версиямә гәсгәе, Есенин, тарф депрессий баҳаугәй, әхе әхүәдәг аерауигъта. Фиццаг ә рахез къохи тогдадзинтә арф нипплух кодта, әема тогәй ниффинста ә фәстаг әемдзәевгәе.

Фал ес әндәр верситә дәр. Зәгъән, горает Мәскүй мед-

Гъуддэгти сэйраг управлений хестээр слестгэнаэг, милици болкьон Эдуард Александрович Хлысталов аци өнөсү 90-аг өнэти берээ өөрмэг өрөмбүрд кодта Есенини мэлэти туххэн, аёма өөрцүдэй уөхэн хатдзэгмэ: Есенин өхүаёдэг өхе не 'рауигъта, фиццаг өй рамардтонцэ, уәдта 'й өрауигътонцэ ОГПУ-й косгута (1923-1934-аг өнэти Паддзахадон еугонд политикон управлени - паддзахадон өдасдзинади орган). Маргэ ба 'й уой туххэн ракодтонцэ, аёма, дан, Есенин революци аёма советон хецауади нихмэ 'й, уәдта нимад адтэй антисемитбэл, еци рәстэгиги ба дзииддэгти нихмэ ка дзурдта, е, Ленин, ци унаффаа рахаста, уомэ гэсгээ цудаёй карз өффхүаэр.

Еци рәстэгиги хецаудаё Есенинмэ ци цаестэй кастэй, е бэрэгт өй, 1927-аг анзи Николай Бухарин газет «Правди» ци статья ниммухур кодта, уомаёй дэр: «Идейно Есенин представляет самые отрицательные черты русской деревни и так называемого «национального характера»: мордобой, внутреннюю величайшую недисциплинированность, обожествление самых отсталых форм общественной жизни вообще».

Ци адтэй, куд адтэй, уой, өвдзи, абони некебал исбэрэг кэндзэнэй.

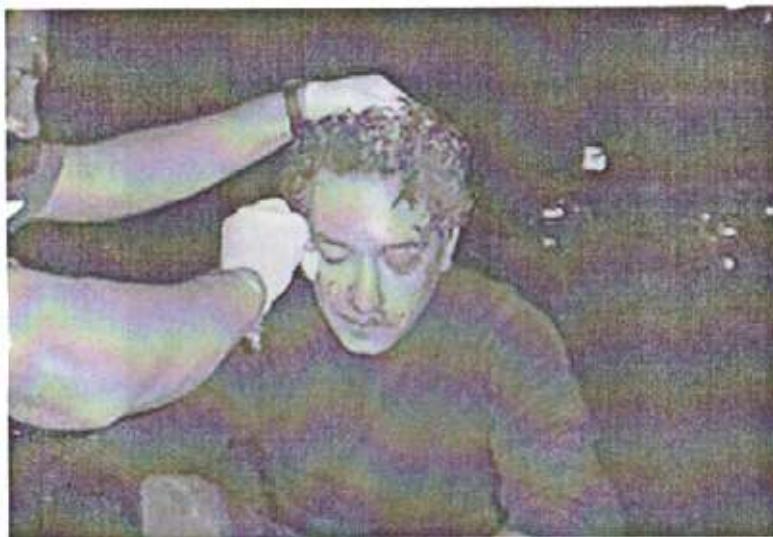

252

Репортер *Кристин Чаббак* 15-аг июля 1974-аг анзи өхе рамардта, телестудий раздист комкоммэ эфирмэ ку цудаёй, уәд. Уәхэн цау историй некәдма өөрцүдэй. Кизгэ телевизормэ кэсгутаэн загтга: «Ци телекомпаний косун, уой политикае уотэ амонуй, цэмэй е өгасемэй дэр раздэр өвдеса комкоммэ эфири, адәм кэрәдзей куд марунцэ, кедэр тог куд никкаелуй, уой. Ёма өз дэр еци политикаёбэл хүаёт дән, уомэ гэсгээ, кассетэй - сумахэй раздэр неке фэууиндзэнэй, телестудий комкоммэ эфири адәймаг өхе куд рамардта, уой». Уәдта Кристин Чаббак дамбаца райста аёма өхе фехста.

253

Мексикайнаг финсæг 38-анздууд Хосе Луис Кальви бафудгин кодгонцæ, адæймаги фид, дан, хуæрүй, зæгъгæ æма 'й аерахæстонцæ. Еци рæстæг Кальва финста киунугæ «Канибалон инстинктæ». Е рамардта æ лимæн-урзон 32-анздууд Александра Галеани. Слестгæнгуты гъудимæ гæсгæ в Кальвæн æ фицаг амæддаг н' адтæй. 2004-аг анзи иссирдтонцæ æ иннæ лимæн силгоймаг Вероника Мартинес Казарубби бауæри лухгond хæйттæ. Экспертизæ исбæрæг кодта: дууæ силгоймаги дæр нийхорхкиндæй. Уой уæлæмхасæн ба ма 2007-аг анзи Кальви хæдзарæмæ хæстæг иссирдтонцæ чемодан - æ хурфи тухмard ke ракиндæй, уæхæн проституткæ. Кальва садæй хроникон алкоголизмæй, наркотики азари бахаудтæй. «Махмæ ес бæлвурд æвдесæйнæгтæ, Кальва адæймаги фид ke хуардта, уой туххæн», - загъта пресс-конференций прокуратури минæвар. Кальва ба федараæй дзурдта, лæги фидхуар дæн, зæгъгæ, уой мæбæл имисгæ кæнунцæ.

Хосе Луис Кальва ахæстони камери æхе æрауигъта.

ДУЙНЕЙ ФИНСГУТÆЙ АХЕ КА РАМАРДТА, УОНИ НОМХИГЪД

А

- Адамич, Луис (1899—1951) — американаг финсæг. Ахе фехста.
- Адамов, Артур (1908—1970) — французаг финсæг. Баниуазта хуссæги хуasti мæлæтдзаг дозæ.
- Адамс, Фрэнсис Уильям Лоддердейл (1862—1893) — англо-австралиаг поэт, прозаик, драматург. Ахе фехста.
- Акен, Юбер (1929—1977) — канадаг финсæг, æхе топпæй фехста горæт Монреали гъæунги.
- Акоста, Уриель (Габриэль да Коста) (1585—1640) — нидерландаг публицист. Ахе фехста.
- Акунья, Мануэль (1849—1873) — мексикайнаг романтикон поэт, драматург. Марг баниуазта - цианид.
- Акутагава Рюносэ (1892—1927) — японийнаг финсæг. Баниуазта веронали мæлæтдзаг дозæ æма рамардæй.
- Альсберг, Макс (1877—1933) — немуцаг финсæг, Къæразæй æхе рагæлста.
- Амери, Жан (1912—1978) — австрийаг финсæг, философ-неопозитивист. Барбитуратти мæлæтдзаг дозæ баниуазта.
- Ангел, Димитрие (1872—1914) — румынаг поэт-символист. Ахе фехста.
- Аргедас, Хосе Мария (1911—1969) — перуайнаг финсæг. Ахе фехста.
- Аренас, Рейнальдо (1943—1990) — кубинаг финсæг. Барбитуратти мæлæтдзаг дозæ баниуазта.
- Арисима Такэо (1878—1923) — японийнаг финсæг. Ахе фехста.
- Аронзон, Леонид Львович (1939—1970) — ленинградаг уруссаг поэт. Ахе фехста цауæйнони топпæй Астæуккаг Азий.
- Ахрамович, Витольд Францевич (1882—1930) — уруссаг поэт, тæлмацгæнæг. Петровски парки бадæнбæл æхе фехста..

Б

- Баджелл, Юстас (1686—1737) — английаг финсæг æма жур-

налист. Дони ахе багәлста

•Байер, Конрад (1932—1964) — австрийаг финсәг аёма драматург. Къәрәзтә, дуәрттә ахебәл сәхгәдта аёма газ район кодта.

•Байон, Андре (1875—1932) — бельгийаг франкоәвзагон финсәг. Психиатрикон сәйгәдони марг баниуазта.

•Барбара, Шарль (1817—1866) — французаг финсәг Шарль Бодлери фәедон. Къәразәй ахе рагәлста.

•Барбарус, Иоганнес (1890—1946) — эстайнаг поэт. Ёхе фехста.

•Барбер, Маргарет Фэрлесс (1869—1901) — англисаг силгоймаг- финсәг. Ёхе судәй рамардта.

•Барре, Вильям Винсент (1760?—1829) — англо-французаг публицист аёма поэт. Дублини ахе рамардта, фал циавәр уавәрти баҳаудтәй, е бәестон бәрәг нәй.

•Барте, Арман (1820—1874) — французаг поэт аёма драматург. Психиатрикон сәйгәдони уогәй ахе сәрдасәнәй бадзәбәх кодта, аёма тогфедудәй рамардәй.

•Батуриң Макс (1964—1997) — уруссаг поэт. Марг баниуазта.

•Башлачев, Александр Николаевич (1960—1988) — уруссаг поэт, зарти автор аёма зарәг. Фарәстәймаг этажәй ахе рагәлста.

•Беддоус, Томас (1803—1849) — бритайнаг поэт, драматург. Марг баниуазта.

•Бекфорд, Уильям (1760—1844) — англисаг финсәг. Ёхе судәй рамардта.

•Бем, Альфред Людвигович (1886—1945) — уруссаг критик аёма публицист. 1945-аг анзи майи мәйи ай әврахәстонцә советон аәдасдзинади оргәнтә, аёма ахе рагәлста ахәстони къәразәй. Ес аәндәр верси дар: аәхсәг 'Й фәккодтонцә.

•Бенедиктсон, Виктория (1850—1888) — шведаг финсәг. Ёхе хорх рахаун кодта сәрдасәнәй.

•Бенъямин, Вальтер (1892—1940) — немуцаг финсәг аёма эссеист. Марг баниуазта.

•Бергер, Лора (1921—1943) — швейцайраг финсәг. Ёхе дони багәлста.

•Берримен, Джон (1914—1972) — американаг поэт. Цәүгәедон Миссисипи хедәй рагәлл кодта цыәх ехмә.

•Бертон, Роберт (1577—1640) — англисаг ахургонд аёма

финсәг. Ёхе әерауигъта.

•Библ, Константин (1898—1951) — чехаг поэт. Ёхе рагәлста къәразәй.

•Бирни, Александр (1826—1862) — англисаг поэт, публицист. Ёхе судәй рамардта..

•Бич, Рекс Эллингвуд (1877—1949) — американаг прозаик аёма драматург. Ёхе фехста.

•Божидар (наст. имя и фам. Богдан Петрович Гордеев; 1894—1914) — уруссаг поэт-футурист. Гъәди ахе әерауигъта.

•Бойе, Карин (1900—1941) — шведаг финсәг аёма поэтесса. Марг баниуазта.

•Болдырев, Иван Андреевич (1903—1933) — уруссаг финсәг. Баниуазта марг - веронал.

•Борель, Петрюс (1809—1859) — французаг поэт аёма прозаик. Исоләфән кәми н' адтәй, уәхән тәевдәе бунати рамардәй..

•Бори, Жан-Луи (1919—1979) — французаг финсәг. Ёхе фехста.

•Боровский, Тадеуш (1922—1951) —польшаг поэт аёма прозаик. Газәй ахе рамардта.

•Боцу, Павел Петрович (1933—1987) — молдаваг поэт. Ёхе фехста автотрассәбәл цауәйнони топпәй..

•Бояджиев, Димитр Иванов (1880—1911) — болгайраг поэт. Ёхе цәмән рамардта, е не сбәрәгәй..

•Браак, Менно тер (1902—1940) — нидерланаг критик. Марг баниуазта.

•Браун, Джон (1715—1766) — англисаг поэт, драматург, публицист. Ёхе хорх рахаун кодта кардәй.

•Брахман, Луиза-Каролина (1777—1822) — немуцаг романтикон поэтесса аёма финсәг. Ёхе дони багәлста.

•Брик, Лилия Юрьевна (1891—1979) — уруссаг литературовед аёма тәлмацгәнәг, В. В. Маяковскийи муз. Баниуазта хүссәги хуости мәләтдзәг дозә.

•Бротиган, Ричард (1935—1984) — американаг финсәг аёма поэт. Ёхе фехста.

•Брэдфилд, Генри Джозеф Стил (1805—1852) — англисаг прозаик аёма поэт. Марг баниуазта.

•Бургер, Герман (1942—1989) — швейцайраг финсәг. Финста немуцагау. Марг баниуазта.

- Буссенар, Луи (1847—1910) — французаг финсæг, классик дессаг цаути жанри классик. Ёхе судæй рамардта.
- Бьернебу, Енс (1920—1976) — норвегаг финсæг, драматург аёма поэт. Ёхе аерауигтъа..
- В**
 - Вайнхебер, Йозеф (1892—1945) — австрийаг поэт. Марг баниуазта.
 - Вайс, Эрнст (1884—1940) — немуцаг прозаик, драматург, поэт, илурцæй австрийаг адтæй. Ё венитæ ниллух кодта..
 - Ван Говэй (1877—1927) — китайаг финсæг аёма философ. Цади ранихъулдæй.
 - Ван Ренселер Дей, Фредерик (1861—1922) — американаг финсæг. Ёхе фехста.
 - Ват, Александр (1900—1967) — польшаг прозаик, поэт, эссеист. Марг баниуазта.
 - Ваше, Жак (1895—1919) — французаг поэт. Марг баниуазта.
 - Вебер-Хирьякова, Евгения Семеновна (1893 аёви 1895—1939) — уруссаг журналистка, критик, прозаик, тæлмацгæнæг, дзиуиддаг. Нацисттæ окупаци ку скодтонцæ Варшави, уæд марг баниуаз. Ё 7-анздзуд кизгæн дæр марг бадарумнæ гъавта.
 - Вейль, Симона (1909—1943) — французаг силгоймаг финсæг, философ. Ёхе судæй рамардта.
 - Вейнингер, Отто (1880—1903) — австрийаг финсæг аёма философ. Ёхе фехста.
 - Венема, Адриан (1941—1993) — нидерландаг финсæг. Марг баниуазта.
 - Вивьен, Рене (1877—1909) — французаг поэтесса, тогæй англисаг. Ёхе судæй рамардта.
 - Вид, Густав Йоханнес (1858—1914) — даниаг драматург, поэт, прозаик. Баниуазта цианистон калий.
 - Вийдинг, Юхан (1948—1995) — эстойнаг поэт, актер, киносценарист. Ёхе рамардта.
 - Виноградов, Анатолий Корнелиевич (1888—1946) — советог финсæг, историон романти автор. Ёхе рамардта.
 - Винья, Пьетро делла (1190—1249) — италияг поэт аёма публицист. Ё сæр фарсбæл ниппурх кодта.
 - Виткевич, Станислав (1885—1939) — польшаг драматург, прозаик, хузгæнæг, айїевæдти теоретик. Ё венитæ ниллух кодта.

- Витткоп, Габриэль (1920—2002) — французаг силгоймаг финсæг. Рæтути ракæй садæй аёма ахе рамардта.
- Вольфенштейн, Альфред (1888—1945) — немуцаг поэт, драматург, тæлмацгæнæг, экспрессионизми теоретик. Сæйгæдони хуссæги хуастæй ахе рамардта..
- Воронка, Иларие (1903—1946) — румынаг поэт. Хуссæги хуастæ берæ баниуазта, ниххустæй, уотемæй къухний газрайгон кодта.
- Воячек, Рафал (1945—1971) — польшаг поэт. Марг баниуазта.
- Вулф, Вирджиния (1882—1941) — англисаг силгоймаг финсæг. Ёхе цæугæдони багæлста.
- Г**
 - Габай, Илья Янкелевич (1935—1973) — уруссаг поэт, диссидентти змæлди архайæг. Ёхе къæразæй рагæлста.
 - Газенкlevver, Вальтер (1890—1940) — немуцаг поэт, драматург. Марг баниуазта.
 - Галгоци Эржебет (1930—1989) — венграг силгоймаг финсæг, журналистка. Марг баниуазта.
 - Галич, Юрий Иванович (1877—1940) — уруссаг прозаик аёма поэт. Ёхе аерауигтъа.
 - Ганивет, Анхель (1862 или 1865—1898) — испайнаг финсæг, философ, критик. Ёхе дони багæлста..
 - Гари, Ромен (1914—1980) — французаг финсæг. Ёхе фехста.
 - Гаршин, Всеволод Михайлович (1855—1888) — уруссаг финсæг. Бæрzonд къæпхæнти сæрæй рагæлл кодта..
 - Гвердер, Александр Ксавер (1923—1952) — швейцайраг поэт, хузгæнæг. Финста немуцагау. Ёхе рамардта.
 - Говард, Роберт Ирвин (1906—1936) — американаг финсæг-фантаст. Ёхе фехста.
 - Гоголь, Николай Васильевич (1809—1852) — уруссаг финсæг. Тарф депрессий уогæй хуæргæ нæбал кодта. (Ёхе рамардта, зæгъгæ, е æнхæст бæрæг наæй.)
 - Голубков, Дмитрий Николаевич (1930—1972) — уруссаг поэт, хузгæнæг. Ёхе фехста.
 - Гордон, Адам Линдсей (1833—1870) — австралияг поэт. Ёхе фехста.
 - Горц, Андре (1923—2007) — французаг литератор аёма

философ. Ё уоси хæцца сæхе рамардтонца.

•Гофман, Виктор Викторович (1884—1911) — уруссаг поэт, В.Брюсови лимæн. Ёхе фехста.

•Грабал, Богумил (1914—1997) — чехаг финсæг, сæйгæдони къæразæй рахаудтæй.

•Гулльберг, Яльмар (1898—1961) — шведаг поэт аëма театралон архайæг. Ёхе дони багæлста.

•Гундероде, Каролина фон (1780—1806) — немуцаг романтикон поэтесса. Ёхе дони багæлста.

Д

•Дагерман, Стиг (1923—1954) — шведаг прозаик, драматург, поэт. Медгараж автомобили газтæ аæхебæл рауагьта.

•Дадзай Осаму (1909—1948) — прозаик, японаг литератури классик. Ё уарзони хæцца сæхе дони багæлстонца.

•Дементьев, Николай Иванович (1907—1935) — уруссаг поэт. Ёхе къæразæй рагæлста.

•Дери, Tibor (1894—1977) — венгераг прозаик, поэт, драматург. Ёхе судæй рамардта.

•Джаррелл, Рэндалл (1914—1965) — америкаг поэт, прозаик, критик. Ёхе машини бунмæ багæлста.

•Дидье, Шарль (1805—1864) — швейцайраг франкоæвзагон финсæг. Ёхе фехста.

•Дитлевсен, Тове (1917—1976) — даниаг силгоймаг финсæг, поэтесса. Хуссæги хуастæй аæхе рамардта.

•Дмитриев, Виктор Александрович (1905—1930) — уруссаг финсæг. Ёхе фехста.

•Добычин, Леонид Иванович (1894—1936) — уруссаг советон финсæг. Ёхе рамардта.

•Доррис, Майлк (1945—1997) — американскаг финсæг. Хуссæги хуастæй мæлæтдзаг дозæ баниузата.

•Доузлл, Коулмен (1925—1985) — америкаг финсæг. Ёхе къæразæй рагæлста.

•Дрие па Рошель, Пьер (1893—1945) — французаг финсæг. Марг баниузата.

•Друнина, Юлия Владимировна (1924—1991) — уруссаг советон поэтесса. Гаражи аæхебæл дуæрттæ исæхгæдта, уотемæй машини газ рауагьта.

•Дунский, Юлий Теодорович (1922—1982) — советон сценарист. Астмæй сæйгæ адтæй, аëма аæхе фехста..

•Дэвидсон, Джон (1857—1909) — шотландиаг финсæг, поэт, драматург. Денгизи ранихъулдæй.

•Дюбю, Эдуар (1863—1896) — французаг поэт аëма литературон критик. Морфийæй мæлæтдзаг дозæ баниузата..

•Дюпре, Жан-Пьер (1930—1959) — французаг поэт. Ёхе аерауигъта.

Е

•Есенин, Сергей Александрович (1895—1925) — уруссаг поэт. Ёхе аерауигъта. (Ёхе аæхуæдæг рамардта, аëви зëй еске рамардта, уобæл ма абони дæр буцæу цæуй).

Ж

•Жильбер, Никола (1751—1780) — французаг поэт. Бæхæй рахаудтæй, аëма'й сæйгæдонæмæ баластонца. Уоми ба, аë къохфинститæ кæми дардта, еци кири къумай дæгъæл ранихъурдта. (Ёхе рамардта, аëви næ, е бæлвурд næй).

З

•Заар, Фердинанд фон (1833—1906) — австрийаг прозаик, драматург, поэт. Ёхе фехста.

И

•Игнатьев, Иван Васильевич (1882—1914) — уруссаг поэт. Уосæ ку ракурдта, уæд аë киндзæхсæвæри фæсте дуккаг бон аë хорх рахаун кодта сæрдасæнæй.

•Икута Сюнгэцу (1892—1930) — японаг поэт, прозаик, критик, немуцаг литератури тæлмацгæнæг. Ёхе дони багæлста.

•Ильяшенко, Владимир Степанович (1887—1970) — уруссаг поэт. Параличæй садæй, аëма аæхе фехста..

Й

•Йожеф, Аттила (1905—1937) — XX-аг æноси тæккæ номдзуддæр венгриаг поэт. Поезды цæлхити бунмæ аæхе багæлста.

•Йонкер, Ингрид (1933—1965) — хонсарафрикайнаг поэтесса. Ёхе дони багæлста.

К

•Кавабата, Ясунари (1899—1972) — японаг финсæг, Нобели премий лауреат. Газæй аæхе рамардта.

•Каваками Бидзан (1869—1908) — японаг прозаик аëма поэт. Ёхе хорх рахаун кодта сæрдасæнæй.

•Каван, Анна (1901—1968) — англисаг силгоймаг финсæг. Героинæй мæлæтдзаг дозæ баниузата.

- Калкрайт, Вольф граф фон (1887—1906) — немуцаг поэт. Ёхе фехста.
- Кано Асихэй Капо (1906—1960) — японаг финсæг. Марг баниуазта.
- Карабчиевский, Юрий Аркадьевич (1938—1992) — уруссаг эссеист, прозаик, поэт. Хуссæги хуастæй æхе рамардта.
- Кариотакис, Костас (1896—1928) — грекъяг поэт. Ёхе фехста..
- Кэсси迪, Нил (1926—1968) — американаг финсæг. Марг баниуазта.
- Кастело-Бранко, Камило (1825—1890) — португайлаг прозаик, поэт, критик æма драматург. Ёхе фехста.
- Като Митио (1918—1953) — японаг драматург. Ёхе æрауигъта.
- Кахана, Моисей (Мозеш) Генрихович (1897—1974) — венграг æма молдаваг финсæг. Ёхе къэрразæй рагæлста.
- Кейн, Сара (1971—1999) — англисаг драматург. Ёхе æрауигъта.
- Кентал, Антеро де (1842—1891) — португайлаг финсæг, поэт, критик. Ёхе фехста.
- Кæстлер, Артур (1905—1983) — англисаг финсæг. Хуссæги хуастæй мæлæтдзаг дозæ баниуазта.
- Ким Со Воль (1902—1934) — корейаг поэт. Опиуми думдæй æхе рамардта.
- Кирога, Орасио (1878—1937) — аргентинаг-уругвайаг финсæг. Баниуазта марг - цианид.
- Киссин, Самуил Викторович (Муни) (1885—1916) — уруссаг поэт. Ёхе фехста.
- Китамура Тококу (1868—1894) — японаг романтикон поэт, критик. Ёхе æрауигъта.
- Кларк, Генри Батлер (1863—1904) — бритайнаг литературовед. Ёхе фехста.
- Клаус, Хьюго (1929—2008) — нидерландаг финсæг, поэт, хузгæнаэг, драматург. Дзæбæхгæнæн кæмæн наёйес, уæхæн незæй садæй, устур гъезæмæрттæ æвзурста, æма 'й æхе фæндомнæг гæсгæ дохтуртæ æ цардæй рахеçæн кодтонцæ - (Эвтаназия).
- Клейст, Генрих фон (1777—1811) — немуцаг драматург. Ёхе фехста.

- Клеппер, Йохен (1903—1942) — немуцаг финсæг, историон романти автор. Ёхе газæй рамардта.
- Князев, Всеволод Гаврилович (1891—1913) — уруссаг поэт. Ёхе фехста.
- Кобаяси Миæко (1917—1973) — японаг силгоймаг финсæг Ёхе рамардта хуссæги хуастæй.
- Кодилл, Гарри (1922—1990) — американаг финсæг. Ёхе фехста.
- Колтон, Чарлз Калеб (1780?—1832) — англисаг поэт, публицист. Ёхе фехста.
- Комаровский, Василий Алексеевич (1881—1914) — уруссаг поэт. Психиатрон сæйгæдони æхе æрауигъта.
- Кондратьев, Вячеслав Леонидович (1920—1993) — уруссаг финсæг. Ёхе фехста.
- Кордеруа, Эрнест (1825—1862) — французаг поэт æма публицист. Ё венитæ ниллух кодта.
- Косинский, Ежи (1933—1991) — американаг финсæг, попъшаг дзиуиддæттæй рацæуæг. Таблеткитай мæлæтдзаг дозæ баниуазта, æ сæрбæл ба æркодта пластикон голлагæ, цæмæй имæ уæлдæф мабал хъæрттайдæ, уой туххæн.
- Косов, Александр Ильич (1964—1993) — уруссаг финсæг, Ёхе фехста.
- Коста, Клаудио Мануэль да (1729—1789) — бразилиаг финсæг, поэт. Ахæстдони æхе æрауигъта.
- Костафреда, Альфонсо (1926—1974) — испайнаг поэт. Марг баниуазта.
- Коффман, Сара (1935—1994) — французаг силгоймаг финсæг æма философ. Хуссæги хуастæй æхе рамардта.
- Кревель, Рене (1900—1935) — французаг поэт æма прозаик. Газæй æхе рамардта.
- Крейн, Харт (1899—1932) — XX-аг æноси тækкæ устурдæр американаг поэттæй еу. Ёхе дони багæлста.
- Крефтнер, Герта (1928—1951) — австрийаг силгоймаг финсæг æма поэтесса. Марг баниуазта - веронал.
- Кризинель, Эдмон-Анри (1897—1948) — швейцайраг поэт æма журналист. Цадæ Лемани ранихъулдæй.
- Крич, Томас (1659—1700) — английаг поэт, тæлмацгæнæг. Ёхе æрауигъта.
- Кросби, Гарри (1898—1929) — американаг поэт. Ёхе фехста

æ уарзони хæцца.

•Крэкенторп, Хьюберт Монтепо (1870—1896) — бритайнаг прозаик. Цæугæдон Сенæмæ аæхе багæлста..

•Кубо Саказ (1901—1958) — японаг драматург æма фінсæг. Æхе æрауигъта.

•Кулька, Георг Кристофф (1897—1929) — австрийаг поэт, экспрессионист. Газæй аæхе рамардта.

•Кусака Ёко (1931—1952) — японаг силгоймаг фінсæг. Поеэди бунмæ аæхе багæлста.

•Күэста, Хорхе (1903—1942) — мексикайнаг поэт æма эссеист. Æхе æрауигъта.

•Кшиштонь, Ежи (1931—1982) —польшаг прозаик, драматург. Æхе рамардта.

•Кэри, Генри (1687—1743) — англисаг поэт, драматург æма музыкант. Æхе æрауигъта.

Л

•Ланн, Евгений Львович (1896—1958) — уруссаг поэт, фінсæг, тæлмацгæнæг. Морфийæй мæлæтдзаг дозæ баниуазта.

•Леви, Примо (1919—1987) — италияг фінсæг, дзиуиддаг тогæй. Æхе рамардта.

•Лехонь, Ян (1899—1956) —польшаг поэт, литературон æма театралон критик. Æрвдзæвæн хæдзæрттæ ке хонунцæ (небоскреб), уонаëй еуей къæразæй аæхе рагæлста.

•Линдзи, Вæчел (1879—1931) — американаг поэт. Марг баниуазта.

•Лозина-Лозинский, Алексей Константинович (1886—1916) — уруссаг поэт, прозаик. Æртæ хатти аæхе марунмæ æ кью исесидæ, цуппæрæймаг хатт баниуазта морфийæй мæлæтдзаг дозæ.

•Лондон, Джек (1876—1916) — американаг фінсæг. Хуссæги хуастæй мæлæтдзаг дозæ баниуазта. (Æхе æхуæдæг рамардта, æви næ, е бæлвурд næй).

•Лугонес, Леопольдо (1874—1938) — аргентинаг фінсæг, поэт, журналист. Марг баниуазта - цианид.

•Лукан, Марк Анней (39—65) — римаг поэт. Æ венитае ралух кодта.

•Лукреций (99—55 næ эри размæ) — римаг поэт. Целхьи фіндыз æ реумæ исараэта, æма йбæл аæхе æргæлста.

•Львова, Надежда Григорьевна (1891—1913) — уруссаг поэтесса, тæлмацгæнæг. Æхе фехста.

М

•Манн, Клаус (1906—1949) — немуцаг фінсæг. Хуссæги хуастæй мæлæтдзаг дозæ баниуазта.

•Мараи, Шандор (1900—1989) — венграг фінсæг. Æхе фехста.

•Маре, Эжен (1871—1936) — хонсарафрикаг фінсæг, поэт, æрдзæзонæг, юрист. Æхе фехста.

•Мартинсон, Харри (1904—1978) — шведаг поэт, Нобели премий лауреат. Сæйгæдони кæрдæнæй аæхе нивгарста.

•Маяковский, Владимир Владимирович (1893—1930) — уруссаг советон поэт. Æхе фехста.

•Миллер, Хью (1802—1856) — шотландиаг фінсæг æма геолог. Æхе фехста.

•Юкио Мисима (1925—1970) — японаг фінсæг, драматург. Скодта харакири.

•Морозов, Сергей Петрович (1946—1985) — советон поэт. Æхе балкъонæй рагæлста.

•Мью, Шарлотта (1869—1928) — англисаг поэтесса.

Сæйгæдони уогæй, дезинфекци кæмæй кæнунцæ, уæхæн хуастæ баниуазта.

•Мюнхаузен, Беррис фон (1874—1945) — немуцаг поэт. Хуссæги хуастæй мæлæтдзаг дозæ баниуазта.

Н

•Нерваль, Жерар де (1808—1855) — францулаг поэт, прозаик. Рæзбуни æфсæйнаг горенбæл аæхе æрауигъта.

•Нил, Генри (1798—1828) — англисаг поэт, литературовед. Æ хорх кардæй рагахун кодта.

О

•Одарченко, Юрий Павлович (1903—1960) — уруссаг поэт, эмигрант. Газæй аæхе рамардта..

П

•Павезе, Чезаре (1908—1950) — италияг поэт, тæлмацгæнæг, критик. Барбитураттæ баниуазта.

•Петроний Арбитр (14 - 66) — римаг фінсæг. Æ венитае ралух кодта..

•Плат, Сильвия (1932—1963) — американаг поэтесса. Газæй аæхе рамардта.

•Фрейд, Зигмунд (1856—1939) — австрийаг психоаналитик, невропатолог, эссеист. Гетей литературуон премий лауреат. Ёхецаэн эвтанази скæнун кодта: ка 'й дзæбæх кодта, еци дохтур Макс Шурæн бардзурд равардта, цæмæй ин морфинæй мæлæтдаг дозæй уколтæ скæна.

Х

•Хвылевой (Фитилæв), Николай Григорьевич (1893—1933) — украинаг советон финсæг. Ёхе фехста.

•Садег Хедаят (1903—1951) — иранаг финсæг, филолог, тæлмацгæнæг. Парижи газæй æхе рамардта..

•Хемингуэй, Эрнест (1899—1961) — американаг финсæг. Ёхе фехста.

•Хласко, Marek (1934—1969) — польшаг финсæг, эмигрант. Марг баниуазта.

•Хорват, Евгений Анатольевич (1961—1993) — уруссаг поэт, 1981-аг анзæй фæстæмæ - эмигрант (цардæй Германи Федеративон Республики). Ёхе æрауигъта.

Ц

•Цвейг, Стефан (1881—1942) — австрийаг финсæг, дзиуиддаг, поэт, критик. Ё уоси хæццæ нацистон туруссабæл исплæудтæнцæ æма баниуазтонцæ хуссæги хуастæй мæлæтдаг дозитæ.

•Цветаева, Марина Ивановна (1892—1941) — уруссаг поэтесса, прозаик, тæлмацгæнæг. Ёхе æрауигъта.

•Целан, Пауль (Пауль Лео Анчель) (1920—1970) — немуцаг поэт æма тæлмацгæнæг. Румынийæй рацæуæг дзиуддаг. Хедæй æхе фехста цæугæдон Сенæмæ.

•Цюй Юань (ок. 340—278 до н. э.) — китайаг поэт. Ёхе дони багæлста.

•Цюри, Уника (1916—1970) — немуцаг æма французаг силгоймаг финсæг, хузгæнæг. Къæраззæй æхе рагæлста.

Ч

•Чан, Айрис (1968—2004) — американаг силгоймаг финсæг историк, журналист, Китайæй æрбафтуйæг. Ёхе фехста автомобили.

•Чаттертон, Томас (1752—1770) — английаг поэт. Марг баниуазта.

•Чеботаревская, Александра Николаевна (1869—1925) — уруссаг финсæг, тæлмацгæнæг. Цæугæдон Мæскүй ех къæртт кæми адтæй, уоми æхе ниггæлста.

•Чеботаревская, Анастасия Николаевна (1876—1921) — Чеботаревская Александрай хуæрæ. уруссаг финсæг, драматург; Федор Сологуби уосæ. Тучкови хедæй æхе Невамæ рагæлста.

Ш

•Шеф, Генрих Владимирович (1937—1991) — уруссаг финсæг. Ёхе къæраззæй рагæлста.

•Шпаликов, Геннадий Фæдорович (1937—1974) — советон поэт, киносценарист. Ёхе æрауигъта.

•Штифтер, Адальберт (1805—1868) — австрийаг финсæг, поэт, хузгæнæг, педагог. Игæри циррозæй сæйгæ адтæй, мæтарф депрессий ку бахаудтæй, уæд сæрдасæнй æ хорх рахаун кодта.

•Штырски, Йиндржих (1899—1942) — чехаг финсæг æма хузгæнæг. Ёхе рамардта.

Э

•Эйнштейн, Карл (1885—1940) — немуцаг поэт, прозаик, критик. Ёхе æрауигъта.

Ю

•Юхас, Дюла (1883—1937) — венграг поэт. Баниуазта вероналæй мæлæтдаг дозæ..

Я

•Яворов, Пейо (1878—1914) — болгайраг поэт. Марг баниуазта, уæдта æхе фехста.

•Якобсон, Анатолий Александрович (1935—1978) — уруссаг поэт, тæлмацгæнæг, адæймаги бартæ гъуайгæнæг. Ёхе æрауигъта..

•Янсонис, Юлис (1896—1917) — литоваг поэт. Рæугути незæй садæй, æма æхе поезді бунмæ багæлста.

•Яшвили, Паоло (1895—1937) — гурдзиаг поэт. Цауæйнони топпæй æхе фехста.

СÆУУОН САГЪÆСТАË, КЕНÆ БА ГЕУÆРГИАТИ В. ЦИ УАВÆРИ АДТÆЙ 21 АENOСИ ТÆККАË РАЙДАЙÆНИ*

(Скъулдзæгтæ бонугæй.)

27.09.01, 9c.25м.

Æдосизær мæмæ Сабайти Сулейман дзурдта телефонæй. Чиколай адтæй, администраций хецауи хæддзæ дзурдта Малити Геуæргий циртдзæвæни туххæн дууæ хатти, фал, дан, «нæ» дæр нæ зæгъуй, «о» дæр. Барæ æxe. Елети Ладемур æхе зæрдæй æхе харзæй ке скодта, еци циртдзæвæн сæвæрун гъæуй. Мæнæн е зинаръдæр æй – æвдесүй Дигорæ бунтон ке нæма рамарадæнцæ, уой. Исон хонхмæ цæун, бунат ин иссерун гъæуй. Малити Нох мин радзурдта райони хæцæуттæ, дан, мæстгун кæнунцæ, æнæ маx бафæргæ нæ зæнхæбæл циртдзæвæн кæвæрүй, зæгъгæ. Фал уой ба цæмæй пæдæрунцæ, æма Дигори зæнхæ кæд еске'й, уæд фицагидæр Малити Геуæргий. Мæ зæрдæ син пæгъузæй неци зæгъуи, мæстгун дæр сæмæ нæ кæнун, Хуцуу син æнхусгæнæг уæд... Уони фуд нæй, рагон цивилизаци æма культури бундорбæл историй раззагдæр адæмтæ се стурдзинадæ сæ кадгин уодфарни имон адæймæгти фæрци ке æвдесунцæ, уой ке нæма балæдæртæнцæ, е - сæ рæстæгтæнцæ.

13.XI.01, 8c. 35м.

Мæ бонугмæ дууæ маjемæй фулдæр нецибæл бахастон. Еци рæстæги Æхсæуи гъæуи буни Билæтионнæ хæстæг хъæбæррайдзаси рauæн фæндагæрон æвæрд æрцудæй Малити Геуæргийæн циртдзæвæн, Елети Ладемур æхе зæрди фændonæй, æхе харзæй ке скодта, е. Æхуæдæг дæр æрбацudæй, Сибирай сæздахтæй æма æ даргъ балцийæй фæлллад адтæй, фал уой нецæмæ æрдардта. Æ хæцæма æрбаласта дууæ кæсгон лæхъуæни - æ æрмадзи ка куста, уæхæнти.

* Райдайæн - аци анзи 3-аг номери.

Бунат æ зæрдæмæ фæццудæй, æнхус кодта е 'мæллæцæнти хæццæ, куста, амудта. Циртдзæвæн дзæбæх тъæпæн дорбæл æвæрд æй, хуарз зиннуй фæндагонтæмæ. Циртдзæвæн сæвæрункæн багъудæй цапдæр бони.

Тегъæбæл æй, устур дунгитæ си фæууий, æма ракъолæй. Бунæтton цæргуттæ – Сарахъати Серго æма Даттей-Фурт (æ ном ин нæ гъуди кæнун) циртдзæвæн сраст кодтонцæ, телтæй æй бабастонцæ, цæмæй мабал рахъан уа, уой туххæн. Хабар næмæ райгъустæй. Марат заводи уæхæн конструкци исцæттæ кодта, федар æй ка уорама. Скъодтати Эльбрус, Малити Уане, Артем æма мæхуæдæг фæццудан хонхмæ, цемент дæр фæлластан. Ниффедар æй кодтан, нур ин дунгитæй тæссаг нæбал æй. Цирт æвæрунмæ нæмæ фæккастæнцæ бунæтton адæм, æхсæуигъæуттæ, нæхе Заур, æ фурт Маирбæг, Созой фурт Вовæ, Леонид, Колити Витали, Скъодтати Эльбрус æма æндæртæ. З боней размæ, сабати, Жорик æма Марати хæццæ нæуæтæгти фæццудан циртдзæвæн уинунмæ.

Малити Геуæргибæл 3 ноябрь исæнхæст æй 115 анзи. Уой фæдбæл хецаудæмæ ниффинстон. Президент мæмæ уæхæн дзуапп парвиста Гурджибети Ираэй: 115 анзи юбилейбæл нимад нæ цæунцæ, æмбурд театри ма кæнæн, фал библиотеки, мæхуæдæг дæр бацæудæнæн, хуарз æй парвæтдинан. Барæ сæ ес. Малити Геуæрги бантæлмæ кæсдæй, ГУЛАГИ æ мæлæтмæ кудæнгъæлмæ кæстæй, уотæ - æнгъæлмæ кæсунбæл æй ахур кæнун гъæуй? Уруссагай куд фæззæгъунцæ: мы смертные, он бессмертный. Фал нецитæ 'ма мацитæн театри устур юбилейтæ ку саразунцæ, æнæтæнæ республика ку низмæлун кæнунцæ, уæд син Малити Геуæрги ци кодта? Ци син кодта уой зонун: е стурдзинадæ ин цидæр хузи пæдæрунцæ æма уомæй тæрсунцæ! Паддзахадæ цæргæ цæрæнбони кедæрти уæлæмæ есүй, Геуæргий ба билæй тæлдзуй...

1.12.01, 11c. 30 м.

Æнахур дессаг адæми дзилагæ æнцæ ирæннæ-дигорæнтæ – мæхæй хуæздæр адæм, дан, зæнхи цъарæбæл нæмæ равзурстæй. Телеунунæй ба си eu силæ (æхуæдæг ирониау еунæг дзурд дæр нæ зудта) уотæ дзурдта, нæ адæм, дан, ирониау уомæн нæбал дзорунцæ, æма ирон æвзаг æй хуцæутти æвзаг æма

зæнхон адæмæн уобæл дзоруни фæткæс нæййес. Иннае ба уотæ: раги, дан, мах негасдæр дигоронау дзурдтан, иронуа ба, дан, æрмæстдæр ковгæ кодтан, уомæн æма с хуцæутти æвзаг æй.

Хъæбæр æдзæллаг уавæри'й нуртæккæ Иристон. Хеппæлуни нез адæмбæл бафтудтонцæ хецауадæ æма сæ думæстæртæ, уæдта, æхуæдæг æппундæр ка неци 'й, етæ. Карзæрæй карзæр кæнүй еци нез. Хецауттæ, давгутæ, кунæгзунд националистæ – "ахургæндтæ", "финсгутæ" æма æндæр хыилматæ ирон адæми уотæ карз æппæлунцæ, æма син сæ сæртæ разелун кодтонцæ, сгъæла сæ кодтонцæ, сæхуæдтæ ба сæ куст кæнунцæ - хецаутти бунæттæ ахæссунцæ, давунцæ, хуæрунцæ, сайунцæ, марунцæ. Дигорæ ба æндæрхузи незæй сæйй: гъæлай хузæн æхе нæ лæдæруй, ка 'й, ци 'й, уой нæ зонуй, ка фæнди ин ци фæнди кæнæд – неци имæ гъаруй. Е' взаг æй нæ гъæуий, æ хуæздæр лæгти нæ зонуй. Дигорæнттæй хецауадæмæ ка баервæзуй, уонаен ба сæ фулдæр исунцæ ирон хецаутти сæрбæл фиццаг тохгæнгутæ, дигорæнтти ба сæхемæ хæстæг нæбап фæууадзунцæ - сæ хецаутти цæстæмæ. Ёвæдзи, берæ цæрæнбон нæбап вс Ираен дæр æма Дигорæн дæр – се'взаг сæ нæ гъæуий æма с куддæр фесæфа, уотæ адæм дæр фесæфдæнцæ. 70 ани дæргьи (абони дæр ма!) дигорон æвзаги нихмæ ка тох кодта «еудзинади лозунги» бунмæ, е 'сæфтбæл ин ка куста æма косуй, етæ абони дæр нæма балæдæртæнцæ, ирон æвзаги исæфтбæл дæр ке кустонцæ - дигорон æма ирон æвзæттæн æнæ кæрæдзей цæрæн нæййес. Фулдаремæн сæ кунæгзундæй, се 'нахургондзинадæй (невежество) цудæй се 'науинондзинадæ, адтæй си, еу адæмæн еу æвзаг уа, зæгъгæ, уобæл зæрдæй ка 'уæндтæй, уæхæнттæ дæр, адтæй уæхæнттæ дæр, дигорон æвзаги исæфт ирон æвзаги дæр исæфтмæ ке тæрдæнæй, уой ка пæдæртæй, уæхæнттæ дæр (Абайти Васой кой нæ кæнун), зæгъæн, Цæрукъати Александр, Хъодзати Ёхсар, Дзасохти Музaffer, Хугати Сергей æма æндæртæ. Ёхсар зæгъидæ: «Дыгурон æвзаг мæнæн мæхи æвзаг у». Джиккайти Шамил æригонæй карзæй дзурдта дигорæнттæ æма се 'взаги нихмæ, фал ибаэл фæстагмæ æ æрдзон искурдиадæ фæууæлахæз æй, æма нур, æвæдзи, æндæр цæстæнгасæй кæсуй дигорон æвзагмæ. Нафий кой ба нæ кæнун, зæронд лæг æй, æ зунд нæбап райиевдæй. Уой туххæн ибæл мæ зæрдæ нæ ходуй, лæгъуз зæрдæ имæ нæ дарун. Кæд ци дзоруй дигорон æвзаги

нихмæ, уой зæрдæй дзоруй, æхуæдæг æууæндуй æхе гъудитæбæл, уæд æ барæ æхе уæд - неке 'й бафудгин кæндзæнæй. Еухатт мæмæ мæ кустмæ æрбацудæй. Раудæй наэмæ уæхæн дзубанди. Ёз газет «Северная Осетия», зæгъгæ, уоми статья ниммухур кодтон не 'взæгти туххæн. Нафи ин ци дзуалл ниффинста, е адтæй, кæд нæ рæдуйун, уæд - машинкæбæл финстæй 50 фарсæмæй фулдæр. Газет «Северная Осетия» ин æй мухур кæнун нæ бакумдта, уомæн æма дигорон æвзаги нихмæ уой размæ цæлдæр статьяй рауагъта. Раst зæгъун гъæуий. Музaffer дæр газети редактор Вышловама телефонæй бадзурдта, гъома Нафий статья раудзун раst нæ уодзæнæй, зæгъгæ, нæ адæми кæрæдзæбæл цæмæн ардауæн?

Нафи е статья рауагъта Хонсар Иристони газети.

Гъо, æма мæ кабинети раудæй уæхæн дзубанди. Нафи загъта, æгас дүйнебæл æхе ey адæм ка хонуй, уонаен ес ey æвзаг, æндæр гæнæн си нæййес. Кæд Дигори нæ фæндуй, уæдта рахæцæн уæнтæ Иристонæй.

Ёз æнæдзоргæй мæ лæгъзæй исистон «Страны и народы мира», зæгъгæ, еци инсаэй томемæй ey, раҳадтон æй, æма имæ бавдистон, норвегиаг æвзаги туххæн финст кæми ес, еци фарс:

«...Как установлено законодательством и правительственной политикой, сейчас в стране есть две официальные формы норвежского языка — *букмол*(норв. *bokmal*, букв. *книжная речь*) и *ньюношк* (норв. *pønorsk*, букв. *новый норвежский*)» «...Норвежцы могут получать образование на любом из двух официальных языков...» Нафи унаффæгæнæг ку уидæ дүйнейæн, уæд тæккæ сабурдæр, тæккæ гъæздугдæр, рагон цивилизаци æма финсуйнадæ кæмæ ес, еци норвегиаг адæм сæхе дууæ адæмбæл фæддех кæниуонцæ.. Гæр, Нафи , ирон адæми лæгдæртæй ey - Байяти Гаппой дæр некæд бакастæй: «*Языки наши совершенно самостоятельные, и создать один литературный язык немыслимо*».

14.12.01, 17c.11m.

Къуæрæй размæ мæмæ Темирати Даукүй телефонæй дзурдта, дæ пьеæ «Темур-Алсахъ» æвæрæн, режиссер ин уодзæнæй ирон театри актертæй ey Бекмæрзти Ёхсар, æма ку фембæлийтæ. Фембалдан. Ёхсар мин уотæ: «Дыгур кæрæдзиуыл куыд хæцынц, афтæ иу адæм дæр нæ, мах ууыл араæх фæдзурæм...» Ёз ниххудтæн, загътон ин, е идардæй

кæсгæй зиннүй уотæ, иннаэ адæмти еци гъуддаги, ка'й зонуй, æма дигорæннтæ аёйафгæ дæр нæ кæнунцæ. Ёхсар мæ дзорун нæ суагтæ: «Нæ, нæ, уый афтæ у, æз аёй хорз зонын.» Лæмбунаёт ин бакастæн æ цæститæмæ, æма балæдæртæн: æ хæццæ буцæу кæнунæй неци пайда ес. Загъта мин: Темур-Алсахь (цидæр æнахур номæй аёй худта - «Сахълæг» æви «Баслæхь») гъæуама Хазби æма Чermенæй дæлдæр ма уа, æгас адæм æмхузонæй тох кæнонцæ знаги нихмæ, æппæрцæг персонажтæ си нæ гъæу. Уæдта Темур-Алсахь ку фæммard уа, уæд аёй гъæуама адæм сæ кьюхтæбæл бæрzonд исесонцæ. Ёз ин загътон: æз æвдесун адæми цард, адæми æхсæн ба лæгъузтæн æнæ уæн нæйиес. «Нæ, - загъта актер - мое нутро не принимает этого, народ должен вместе и надо показать его единство и героизм.» Ёз ин загътон: «Мадта дуйней литератури классиктæй æппæрцæг персонажтæ ка скодта, етæ сæ адæми махæй минкъийдæр уарзунцæ?» Мæхемедæг мæхемæ рамæстгун дæн: «Нур цитæ дзорун, ке ахур кæнун, ке зунд аёйевун?» Сабурæй ин загътон: «Куд дæ фæндуй уотæ кæнæ, фал мæ пъесæ ба дæу куд фæндуй, уотæ не скæндзæн». Уобæл фæххæцæн ан. Мæ пъесæ æз дæр шедевр нæ хонун, фал ирон æма дигорон театрти ци графоманти финститæ æвæрунцæ, уони хæццæ ба ин сбараён нæйиес нецихузи. Даукайæн загътон мæ гъуди: мæ пъесæмæ æйивдитæ бахæсдзæн æрмæст мæхе зæрдæй, некæмæ байгъосдзæн режиссертæй (мæ зæрдæн адæгон ка уа, еци амундитæй) æма уæ кæд уотемæй фæндуй е 'рæвæрун, уæд - табуафси, кæд уæ нæ фæндуй, уæдта уи гъаст нæ ракæндзæн, зæрдихудтæн си æ кой дæр некæми уодзæй. Цитæ дзорис, зæгъгæ загъта Даукай, мах æй æвæрæн, гъуддаг пух æй. Нæ зонун... Мæ фицаг пъесæ «Дигори исæфт» æмгъæлæсæй райstonцæ, фал ин æ кой неке кæнүй...»

Еу-инсæй анзæй размæ финансун райдæдтон повесть «Бони мæлæт». Ёурнал «Ирæф» цæун ку райдæдта, уæд ин æ фицаг æртæ номереми ниммухур кодтон æ фицаг хай. Уобæл рацудæй euæндæс анзи. Идардæр ибæл нæбал бакустон. Цума мин хинтæ скіндæй, уойай сфæлдистадон куст кæнун мæ бон н'адтæй инсæй анзи. Цæй инсæй анзи - берæ фулдæр! Аци анз мæмæ раздахтæй мæ раздæри разæнгард финансунмæ. Дууæ пъеси ниффинстон, нур ба коcдзæн «Бони мæлæт»-бæл. Хуцауи фæндæй, табу ёхæцæн.

18.12.01, 17c.20 м.

Ёнкъард дæн аци рæстæги. Ёмбæлтæ нæйиес, лæг æ зæрдиуагæ кæмæн радзора, уæхæн дæр нæйиес. Кустæй хуæздæр хуасæ нæйиес зæрди рист фесафунмæ: «Бони мæлæт»-бæл коcдзæн. Кæд Хуцауи фæндæуа, уæд аёй кæронмæ финст фæууодзæн. Ёз, æвæдзи, æрмæст финансунмæ райгурдтæн, мæхемæй ба цидæргæ аразун. Ёма уæдта бахаун зæрдинез дæдтæг гъуддæгти. Ёппундæр гъæуама царди гъæр мæхемæ хæстæг ма уадзон - финансæ, æрмæстдæр финансæ, ци рæстæг ма мин байзадæй, уоми...

25.12.01, 16c.45 м.

Нецæмæ рохс кæнүй зæрдæ. Адæм дæр куддæр æнахур гæвзууk æма губураёй змæлунцæ гъæунгти. Цума син Хуцау циавæр нивæ скарста? Уой некæд неке базондзæнæй. Ёдосæ Марати хæццæ дзурдтан дуйней сконд æма Хуцауи туххæн. Ёз загътон: дуйней базонаэн фæткæ нæйиес. Адæм ци динтæ æргъуди кодтонцæ, етæ дæр неци æнхус кæнунцæ дуйней сконд базонунмæ, адæймаги фæххæзæдæр кæнунмæ. Етæ æнцæ адæми æргъудигонд, политикæй куд пайда кæнунцæ адæми цар стъегъуни гъуддаги, уотæ динтæй дæр пайдагонд цæу. адæми дæлбарæ кæнунмæ, уони фæллойнæй цæттæй цæрунмæ, хецау исунмæ. Ай гъай дини киунугути ци финститæ ес (Библи, Хъуран, Буддæ, Зороастр) етæ æнцæ адæймаги уоди тæккæ устурдæр нисанеугутæ, адæймаг ци хузæн уа, уой ка'вдесуй. Ёма уони æхемæ арф райсуй адæймаг, - Хуцауи номæй ка дзоруй, еци диникосгутæ дæр уомæн æнцонæй сдæлбарæ кæнунцæ уоди. Фал диникосгутæ дæр æнцæ адæм, Хуцауи номæй дзорун си некæмæн æнгъезүй, куд алли æхсæнади, уотæ диникосгутæ æхсæн дæр ес æцæг æма мæнгæ адæм.

1.01.02, 10c.25м.

Фæцæй 2001 анз. Нецæмæй си гъаст кæнун. Нæуæг анз дæр нæбæл дзæбæхæй цæуæд. Цидæриддæр æнæзæрдæмæдзæугæ миутæ бакæнун, етæ æнцæ æрмæст мæхе фуд. Мæ исафæг - ниуæст. Нæ мин бæззүй æппундæр. Хъæбæр си ке фæрресун, уобæл бабухсинæ, фал мæ уоди ци энерги ес, е зæйи хузæн ракæлуй æма исун æгæр нæрæмон, игъæлдзæт, дзæгъæлдзорæ.

Майрæнбони, 29.12.01, адтæн Хъарданти Эльбруси зиани. Рагæй ай зонун, финсгуги цæдеси сæрдарæй ку кустон, уæддаær наемæ шоферæй куста. Мæ хæццаæ ма адтæнцæ Хъодзати А., зема Тотрати Р. Уордигæй ку сиздахтан уæд мæ Ахсар сæхемæ «Max дуги» редакцимæ баҳудта, - наеуæт анзи бадт сæмæ адтæй. Аэз къанфетти къаробкæ балхæдтон силгоймæгтæн. Фингæбæл Тедети Геуæрги загъта: «Надо все сделать, чтобы канонизировать Коста.» Иппетæ сегасдæр еци фæндæбæл бацинаæ кодтонцæ. Фал æз загътон (мæ цъухтæбаæл бабæй наe ниххуæстæн, æндæр мæ ци фуд рун тилдта?) Къоста дини поэт наe, фал адæми (светский) поэт, цæбæл аей канонизировать кæнтæ, уæдта е ци дæттү? Мæ дзурд сæ зæрдæмæ наe фæццудæй (Гусалти Барисæй фæстæмæ). Аэз лæдæртæн, цæбæл мæстгун кæнунцæ, уой. Хумæтæги адæм ци фæдæдзорунцæ: «Max ираæттæ стæм...», зæгъгæ, уой загътонцæ æндæр хузи: «канонизировать». Ма сæ уой туххæн фудгин неке кæнуï, - æхе ка наe уарзүй, е инней дæр наe бауарзæнæй. Къостай адæм æнцæ муртаккæгтæ (язычники), еунæг Къоста ба аей киристон поэт! Уомæн уæн наeийес, уомæн зема Къоста адтæй æцæг адæмон поэт. Муртаккæгтæ ке ан, уомæн устур æвдесæн Хетæги уасгергий бæрæгбон. Фиццаг рæстæг имæ цудæнцæ Хетæги къохмæ хæстæг 5 гъæуи, нур раздæри партократтæ, уæдта син, хæцæуттæг ма ку кустонцæ, уæд сæ къæдзиптæ кæлдæртæ, еци ахургond атеисттæ баздæхтæнцæ, зема си исходтонцæ æнæгъæнæ ирон-дигорон адæми бæрæгбон. Еци бæрæгбон ка фæууина, уомæн гурусхаг наebal уодзæнæй, наe адæм муртаккæгтæ ке æнцæ, е. Е ey. Иппемæй ба циавæр стур поэт канонизационд æрцудæй æгæс дийнебæл историй дæргъци? Берæ фарстатæ æвзурун кæнуï аци дзубанди. Нурма муртаккæгтæ ке ан, уоми дæр лæгъузæй неци ес. Мæнæ Уаз Апостол Павел, «Римæтæмæ фæдæхст», зæгъгæ, уоми уотæ зæгъуй (2 сæр, 14, 15, 16 стихтæ): «Ибо, когда язычники, не имеющие закона, по природе законное делают, то, не имея закона, они сами себе закон; Они показывают, что дело закона у них написано в сердцах, о чем свидетельствует совесть их и мысли их...» Мæнæ Иудеи туххæн ба куд зæгъуй (2 сæр, 23, 24): «Хвалишься законом, а преступлением закона бесчестишь Бога? Ибо ради вас, как написано, имя Божие хулится у язычников».

Уаз Апостол Павели гъуди бæрæг аей: муртаккаг дæ, иудей

дæ, æви киристон - е наe адæймаги фарнæ бæрæггæнæг. Аэrmæстдæр уоди кæдзос хонуй адæймаги Хуцаумæ. Ама бафæрсæн: Хуцау æма изæдти номбæл косæрттæ ка равгæрдуй, кувдитæ ка кæнуï, етæ муртаккæгтæ наe 'нæ? Уæдта сегас уодæй кæдзос æнцæ? Зиани уа, кувди уа - еци-еу зæрдæцъæхгæнæг кувдитæ кæнунцæ...

1.04. 02, 8 с.50 м.

Рагæй нецибалниффинстон мæ бонуги. Фал, Хуцауæй боз, дзæгъæл бадт наe кодтон: редакци кодтон журнал «Ирæфи» аци анзи 1-аг номер, ниффинстон мæ повесть «Бони мæлæтæй» еу хай – финсун аей ву-инсæй анзey размæ рапдæдтон, фал мин æрдæгфинстæй байзадæй, ци си ниффинстон, уони ба журнали æртæ номереми ниммухур кодтон. Е стæгдар, берæ сценитæ, нивтæ, идея мæ сæри цæттæнцæ, æрмæст гъæуй косун!

Евгъуд майрæнбони Центрон библиотеки Агънати Гæстæни сфæлдистади туххæй æмбурд адтæй. Мæ зæрди кæронмæ фæллæуун н'адтæй, фал мæ цидæр тухæ уорæдта – сайтани тухæ. Аэмбурди фæсте еу къуар пæгемæй фингæбæл сбадтан, ниуазгæ дæр куд наe ракодтайланæ. Фал ма уой фæсте Ахсар, Илья зема парламенти косæг Габоти Анатолий хæцæ кæфемæ бауцудан, арахъ ма баниуазтан. Уæдта Ахсар зема Илья хæцæ наeхемæ æрбауцудан, фæйнаæ ма баниуазтан. Дуккаг бон мæ сæрæн н'адтæн, фал мин ке фуд аей?

20. 05. 2002, 17 с.

Дуæ мæйемæй фулдæр наebal баниуазтон. Еу изæр бабæй наeхемæ æрцудтæн ниуæзтгунæй. Сæумæраги фестадтæн, Хатир ракурдтон Хуцауæй, ниуазгæ ке кæнун, уой туххæн. Уæдæй фæстæмæ бæгæни дæр наebal ниуазун. Берæ ракæсдæнæй мæ хатиркурди ауæ, уой ба наe зонун... Киристе фæдзахста, соми макæбæл ракæнæ. Фал æз соми наe бакодтон, ме'ргом раздахтон Хуцаумæ. Мæ уод æхуæдæг æрцудæй уæхæн уавæрмæ Хуцауи дзурдæй, мæхæцæн нецæмæй тухæ кæнун – ниуæзтæ ес дийнебæл, æви наe, е мæ гъудий дæр наebal аей. Раst еу боли сæр гъеуотæ æвеплайди исдæн вегетарайнаг дæр – нур цуппар анзæмæй фулдæр фид, кæсалгæ, æddзæг - цæрæг бауæрæй цидæриддæр цæуй, уони мæ бол хуæрун наebal аей. Мæхе медæг уотæ дæр рагъуди кæнун, нур

судаёй ку мæлинаё, уæддаёр сæ нæ бахуæринæ? Мæ дзуапп: НÆ! Е æй мæ уоди уавæр - дин кенæ æндæр ести пропагандæ мæбæл неци хузи фæззиндтæй. Е æй, мæхуæдæг дæр ке нæ пæдæрун, уæхæн медуавæр. Мадта ниуæстти туххæн дæр уотæ бæргæ зæгъун. Мæ фунти ма дууæ хатти баниуазтон, мæхеçæн-еу хилæ кодтон, æма-еу райгъал дæн. Мe'мниуазгутæмæ хæстæг нæбал цæун, мæ ниуæст ке ниуагътон, уой некæмæн дзорун.

30. 07. 02, 10 с. 40м.

Дууæ мæйемæй фулдæр рацудæй, мæ бонуги кæдæй нецибап ниффинстон. Фал еци раестæги мæ царди æрçудæй æнахур дессаг цау – мæ фурт Жорики кизгæ Зæринаæбæл 21 июли исæнхæст æй 7 мæйи. 'Ма дессаг уой медæгæ нæй, æма ибæл авд мæйи ке 'сæнхæст æй – ирæзæг уодбæл раестæг куднаё цæудзæнæй! Із æндæр дессаг гъуддаги туххæн дзорун: мæ зæрди уойбæрцæ уарзондзинадæ сæвзурстæй мæ минкъий бæдолæмæ, 'ма раст еуæйеухат мæ зæрдæ дæр рахъурмæу. Уæхæн тухгин æнкъарæн ма ескæд бавзардзæнæн, уой æнгъæл мæ фуни дæр н 'адтæн! Іма æвеппайди балæдæртæн Хуцауи дуйней æносон рæсугъудзинадæ æма раестdzинадæ. Арах мæмæ уæхæн гъудитæ æрçæуидæ, цард неци 'й, адæм зæнхæбæл золкытуз зæлунцæ, сæ хæрам æма фудæнхæй талгæу æфтаунцæ æрдзæбæл. Цубур дзурдæй, уотæ гъуди кодтон, æма адæймаги цардæн неци нисанеуæг ес. Фал мин Хуцау мæ раедду балæдæрун кодта. Ес цардæн æнæкæрон устур нисанеуæг, дуйне æхуæдæг куд æнæкæрон æй, раст гье уæхæн. Із мæ минкъий гигкæмæ ци уарзодзинадæ дарун, е мин мæ цард кæнуй æносон, медесгун, амондгун. Нур мæхе некæдбал бафæрсдзæн, адæймаги цæй туххæн цæрүй, зæгъгæ, уомæн æма еци фарстæн иссердтон дзуапп – уарзондзинади туххæн! Мæ бæдолæ мин мæ зæрди ци 'нкъарæн сæвзæрун кодта, е мин мæ цард уотæ срохскодта æма, мæхемæ куд кæсуй, уотемæй Хуцаумæ фæххæстæгдæр дæн...

6.X11.02, 10 с.

Æзинæ, 5 декабри наукон-ертасæн институти адтæй конференци нæ республики паддзахадон æвзæгти закъони туххæн. Зудтон æй, берæ æнæгъяугæ дзубанди си ке цæудзæнæй, уой, æма барæй байрæги кодтон, бацудтæн

æрæгиау. Хуарз радзурдтонцæ æцæг ахургæндтæ – Бзарти Руслан, Хъамболти Тамерлан, Къусраты Анатоли. Къусрай-фурт ма дигоронау дæр дзурдта, æма мæмæ е дессаг фæккастæй. Зæрдæдæргæ лæг некæд исодзæнæй, æцæг адæймаг ка нæ уа, е. Уæхæн уен нæйиес æцæг ахургонд, финсаёт кенæ æндæр гъуддаги искурдиатгун . Бафæлладтæн берæ ка дзурдта, уонæмæ ильсунæй, исистадтæн æма рацæйцудтæн. Фал конференций сæрдареуæттæнæг Ахуради министр Левитская-Цомартова (æви Цомартова-Левитская?) мæмæ фæдззурдта, цæугæ кæнис, зæгъгæ, мæ кæдзос дигоронау бафарста. Із ин загътон, цæун мæ гъæу, фал мин кæд еу репликæ зæгъуни барæ радтæнæ, уæд минкъий бæгæдзæкæнæ. Радон дзорæг æ дæубанди ку фæцæй, уæд Левитская (æ ном ин нæ зонун) мæнæн барæ равардта мæ «репликæ» зæгъунæн. Егъау тюркаг дуйне алантι сæ фиддæлтæ схонунбæл куд тох кæнунцæ, мах ба алантι наæхæцæй евварс ке кæнæн, уой фæдбæл æрхастон дæнцитæ. Левитская фестадæй, æз имæ бакастæн, дæ зæрдæмæ ци нæ цæу, зæгъгæ. Е мин уотæ: «Вы хотели сказать только реплику. Или это маневр?» «Да, это маневр» – еци æцæгхузæй ин дзуап равардтон, мæ меднимæр ба рагъуди кодтон: «Цæмæннæ рандæдæн, ке гъæу мæ дæубанди, кæмæн ци дзорун?» Уой фæсте ма загътон: «Литературный процесс осетинской нации угасает. Средний возраст членов Союза писателей – 70 лет. Разорвана связь времен, за нами не идет новое поколение. Нет ни одного молодого писателя, пишущего на осетинском языке. Таким образом, через определенное время прекратится литературный процесс нации. А без живого литературного языка нет культуры, нет нации. И ваши конференции, законы об языках республики тогда никому не нужны будут.»

Ку рандæдæн, уæд мæ зæрдæ ристæй. Мæ зæрдæ ристæй æма цалдæр хатти корвалол æма æндæр хуастæ баниуазтон. Фæсмон кодтон, конференций ке радзурдтон, уобæл. Нæ, еунаæгæй цæрун гъæу, адæймаги кæ балæдæра, уæхæнæй неке зонун. Ай-гъай, мæхуæдæг дæр изæд нæ дæн.

27.07. 04, 8с. 40м.

Сæумæрдæмæ фæйийдтон дессаг фун. Кæмидаёр цидæр змæлд адтæй, адæм си берæ адтæй, уой лæдæртæн, фал сæ уингæ ба нæ кодтон. Мæ зæрди адтæй еу арахъ еске хæцæ

баниуазун. Кæцæйдæр фæззиндæй Гаджити Ила (уотæ 'й хонун), æз бацийнæ кодтон – Илай фæййинд мин кæддæриддæр æхçæуæн фæуүй. Фал ин нур æхебæл уоййасæ нæ баçинаæ кодтон, æ хæцçæ баниуазунæн мин æфсонæ ке фæуудзæнæй, мæ цийнæ хъæбæрдæр уобæл адтæй. Загътон ин, фæйнæ баниуазæн, зæгтыæ, еумæ дæр рацудан, нæ фалдзос кадæр адтæй, æрмæст æй уингæ нæ кодтон, цидæрхузи æй æстæфтæн, æма нæ хæцçæ кud нæ рацæуа, уотæ сосæнгæй Илайæн къохæй райамудтон. Ила æнæуой кud разæнгард фæуүй ниуæтмæ, уотæ н 'адтæй, çæбæлдæр дзурдта, æма æ дзубандий адтæй цидæр бостæ, æнарази. Уой фæсте Лиди хæцçæ фестадтæн, цидæр хуæруйнæтæ райстан, уæдта Гæтæгти Солтани фатери duар игонæй баудтæн. Нур ба нин æнабацаæугæ нæбал ес, Солтан сæйгæ кæнүй, бабæрæг æй кæнæн, ходуйнаг æй (Солтан ку рамардæй, уæдæй нурмæ дæс анзæмæй минкъийдæр нæ цæүй. Раздæр еу хæдзари цардан – Тбилиси гъæунгæ, №3). Уотæ æмі ьуди æма æмдзубанди кодтан Лиди хæцçæ. Фал нæ къохи ци хуæруйнаг адтæй, уой сæйги номбæл хунæ исхонун æфсæрми кодтан. Уæддæр бацудан сæ къæсæрмæ, Лиди къохи фестадæй тæбæгæтæ къерей хæцçæ, сæрккаг адтæй фидгун. Нур тæрвазæбæл ба цидæр фæйнæтæ æвæрд – уæрагисæрмæ хъæрдтайдæ, уæхæн. Рауадæй нæмæ Солтани бинойнаг Зоя, бæрæг адтæй, дзæбæх нæбæл нæ бацийнæ кодта, фидгун фелваста, дууæ æмбеси 'й фæккодта, дууæ фæрсæтæрвазæбæл сæ нихасæгай бат्यæппитæ кодта, атæ куййæн бабæздзæнцæ, зæгтыæ. Солтан хустæй диванбæл æд дзаумæттæ, е 'ром махæрдæмæ зðæхт, æ рапæз тæнæ - устур тогæйдзаг гъæнæ. Куд дæ, зæгтыæ 'й бафарстон. Солтан нæбæл бацийнæ кодта. Дзурдта цидæр нези туххæн, афонаæбæл дохтуртæмæ нæ бацудтæн, зæгтыæ. Æз дæр ин цидæртæ дзурдтон, фал ци, уой дзæбæх нæ гъуди кæнүн. Солтанæн дзоргæ-дзорун дзæбæх уидтон æ дæндæгутæ. Сæрккаг дæндæгути астæу адтæй æнхак устур квадратон сұззæринаæ дæндаг – бæзгин, цалдæр дæндаги бунат ахæста. Æз мæхемедæтæ бадес кодтон, уæдта рагъудикодтон: æвæдзи, федардæри туххæн исходтонцæ уæхæн устур дæндаг. Солтан адтæй фæлмастхуз, дзурдта пæмæш гъæлæсæй, фал мæмæ æнкъард нæ каствæй. Уой фæсте фестадан Лиди хæцçæ сæ къухниæ афтæд стъоли уæлгьюс, Солтани кизгæ Людæ нин нæ рази æривардта тæбæгæтæ, тæбæгты ба дууæ æнæстъигъд

зæронд хуæргæнаси цæхгæрмæ пухгондæй. Уобæл фегъал дæн.

Адтæй 5 с.30м. Исаистадтæн. Мæхеçæн бетына цай скодтон, æцæг цай хæцçæ 'й схæлпæмулæ кодтоң, еу минкъий цихти морæ æма еу цалдæр æхсæри дæр (сæ æппити ма æхсир ес) бауардтон. Иннæ уатæй мæмæ райгъустæй нæ минкъий гикки дзорун. Бацудтæн сæмæ. Лидаæ æй дардта тасмæ. Гиккæ мæн фæуунгæй гъæрæй загъта: «Баба». Лидаæ таси хæцçæ ваннæмæ рацудæй, æз гикки фарсмæ хуссæнбæл æрбадтæн. Е æ минкъий гоккæй баз æртæп-тæп кодта, гъома мæ фарсмæ æрхуссæ, зæгтыæ.

25.02.04

Æртæе боней размæ, хуцаубони, мæмæ Хугати Сергей сæхеçæй телефонæй æрбадзурдта, дæумæ æнпъæлмæ кæсæн, кæми дæ, зæт ыгæ. Æз ин загътон, мæхе бустæги хуарз не 'нкъарун. æма мæ ку уадзисæ. Нецæй туххæн, зæгтыæ, загъта Сергей. Уæдта æ бинойнаг Наташæ хæтæл райста, æма е дæр уотæ: «Васо, худинаг дын нæу, мæнае мах дæумæ æнхъæлмæ кæсæм, рацу тæгъддæр, нæ дæм хъусын...» Раst зæгъун гъæуүй, уой размæ мæ Сергей худта, Ирланы, дан, раффæндарсти туххæн еу æртæ къерей баковæн, зæгтыæ, æма ин зæрдæ байвардтон. Ирлан – Сергейин фурт. Мæскүй косуй, æма еу цалдæр боли сæхемæ ссудæй. Фæццудтæн сæмæ, фингæбæл бадгæ байяфтон Музәфери, Камали, Университети ахургæнгутæй еуей, æма Сергейæн æхе. Уалииæ Кокайти Тотраз дæр æрбацудæй. Хуарз бинонтæ æнцæ Хугатæ, сабур, хæларзæрдæ. Уоми нæхемæ арахъ минкъий баниуалтон, тарстæн, нæхемæ æрцæугæй æхсæвæ уомунтæ ку райдайон. Фал дзæбæх бафунæйдæн.

Еци 'хсæвæ фæййидтон, мæ зæрди мин устур тас ка бауагъта, уæхæн æвæхъяу фун. Цумæ арви еу кæронæй иннемæ уидтон бæрзонд сæнctsau хуæнхти рагъ. Æ фур сæнctsauæй си къæдзæх бæрæг нæ зинттæй. Æ сæрккаг тæгъæ дæр адтæй раст, квадрати хузæн. Уотемæй дүйней сæрмæ хъæбæр æркъолæй. Æз кедæр фарстон, а ци æй, зæгтыæ. Е мин дзуап равардта, нуртæккæ, дан, хуæнхтæ æрхauдзæнцæ зæнхæмæ. Æз рагъуди кодтон: ледзун гъæуүй - мæ нимадæй, хуæнхтæ се 'рхайди мах æргъавтонцæ. Фал мин кадæр уотæ: «Ма тæрсæ, мах уæнгæне 'рхъæртдзæнцæ». Хауæт хуæнхти зæмвæтæн сæнctsau фæрстæй арвæрттивиди хузæн цидæр цъæх цирен скалидæ, уæдта хуæнхтæ

аэркаплдэнцæ. Фестадтæн, нæ журнали редакци кæми 'й, еци хæдзари. Е дæр адтæй пурх æма дæрæн. Цидæр силгоймæттæ сæхе косæн уæтти сæ дзаумæттæ æмбурд кодтонцæ. Йæз дæр, кæми фæббадæн, еци кабинеттæ агорун райдæтton. Туххæй сæ иссиридton, идардмæ бауидton нæ компьютер, æма рагъуди кодton: «Хуарз, уæддæр нæ компьютер ке нæ фесавдæй.» Нур уæттæ ба адтæнцæ пурх, æнæфснайд. Уæдта бабæй нæуæгæй, силгоймæттæ ци уæттæ æфснайдtonцæ, уонæми фестадтæн. Нæуæгæй агорун райдæтton нæ кабинеттæ, æма сæ нæбал ирдton. Еци зæрдæристи хæццæ райгъал дæн. Иsistadtæn, ваннæймæ рацудтæн. Адтæй цуллар сахатемæ хæстæг. Ку аэрхустæн, уæд Хуцаумæ бакувton, мæ фун, еци хуаæг æгæрон хунæнхтæ фидипизи нисæнттæ ма уæнтæ, зæгъгæ.

31. 03. 04

Мæйæй фулдæр нецибал ниффинстон мæ бонуги. Еци рæстæги адтæн берæ зианти: рамардæнцæ ме 'мхуæрифурт Бæзити Таймураз, финсæг Цæголти Васили, мæ рагон синхаг, университети ахургæнæт Хъæлици Алексей, Хугати Сергейи æнсувæр Ислам æма берæ æндæртæ.

Еу æхсæвæ фæйийидton æнахур фун: мæ мадихуæрæ Хæмисамæ (раги рамардæй) цæүйнаг адтан сæйгæфæрсæг æ фурттæ Тотраз æма Таймурази хæццæ (сæ дууæ дæр æгас нæбал æнцæ, Тотраз раги рамардæй. Таймураз бæ еу-дууæ анзæй размæ). Сæ дууæ дæр ниллаæггомау адтæнцæ, уæлдайдæр Тотраз, фуни ба мæмæ фæккастæнцæ бæрzonдdæр, æма сæбæл æргом дес кодton, куд исирæстайтæ, зæгъгæ, мæхе сæ хæццæ рабаринаæ, æма ми берæ ниллаæгдæр н 'адтæнцæ. Етæ цидæр æфсæрмихуз адтæнцæ, неци исирæстан, зæгъгæ. Йæз син уотæ: мæ машини сбадетæ, мæнæн си бунат нæбал уодзæнæй, æма Хæмисамæ цотæ, уордигæй ба мæмæ машинæ рапветдинайтæ. Етæ цума арази н 'адтæнцæ мæ хæццæ, уотæ мæмæ кастæй, цидæр æфсæрмихузæй идзулдæнцæ.

Æвæдзи, уоди цард зæнхон цардбæл нæ фæууý. Кæд аци гъудибæл хæбæр не 'уæндун, уæддæр мæ уæгъдæ ба нæ уадзуй.

26 мартаий адтæй премьеерæ «Темур-Алсахъæн» Дигорон театри. Уомæй мæ дууæ бони раздæр фæххудtonцæ сæ фæстаг repetицимæ. Мæ зæрдæ бамæгур æй: пьеси адæми устур змæлд,

тас, хæлхъой, еудзурдæй адæм сæ тæккæ тæссагдæр дзаман куд фæццæрунцæ, е спектакли æппундæр некæцæй разиндтæй. Загътон мæ гъуди. Загътонцæ мин: «Адæм нæмæ нæййес». Премьеерæ рæвдæдæр рацудæй, фал си адæми змæлд нæ зиндтæй. Ес си берæ тухгин сçенитаæ, ес си курдиатгун артистtæ. Габайи фæлгонц пьеси дæр (мæхемæ гæсгæ) хуарз рауадæй, гъазгæ дæр æй хæбæр хуарз ракодта Цæллай-фурт. Хуарз гъазтонцæ Темур-Алсахъ, Гудзуна, Хъасбол, Фæлвæра, Дзупе æма ма кадæртæ. Рæиссер ин адтæй Битъæти Роберт. Зал устур æй, е "ртиккаг хай байдзаг æй – адтайдæ си 250 адæймаги. Рекламæ дзæбæх нæ равардtonцæ.

2006, июляи мæйæ

Цалдæр анзæй размæ Ирон театрмæ равардton трагеди «Цагъайраг». Театри сæйраг режиссер Царий-фурт мин цалдæр хатти загъта: «Æвæрæм æй.» Фæстаг хатт мин загъта: «Æз мæ дзырд сайгæ никуы фæкæннын.» Сайдбæл ма сикъатæ фæууý?

Мæ БОНУГИ АЕНДæР ФИНСТИТАÆ.
Сæ ФИНСТИ РæСТАÆГ БÆРÆГ НÆЙ.

Мæхе лæдæрунгъон ку фæддæн, уæдæй, сауæнгæ мæбæл 50 анзи ку сæнхæстæй, уæдмæ уидton мæ фиди мæ фунти хæбæр арæх. Фунтæ ба адтæнцæ æмхузæн: мæ фидæ дивил дзаумæтти, румпæг ке бахуардта, уæхæн зæронд скъудтæ бухар ходи фæззиннидæ. Неци дзурдта æппундæр, цума адæмæй æ мæгур æма фецеjæй æфсæрми кæнүй, уоййай-еу лæудтæй сæргубурæй. Йæз ин кодton устур тæрегъæд, мæ зæрдæ ресун райдайдæ, æфсæрми кодton æ мæгурхузæй. Еуяæхæни мæ мадæ Зæрæдайæн радзурдton мæ фунти хабар. Загъта: "Уæрте (уотæ худта нæ фиди, æ ном ин некæд загъта, Геуæри и ка хундтæй иннæ адæмæй, уонæмæ дæр дзурдta æндæр нæмттæй, зæгъæн "Урусий бидзæу", кенæ æндæр уæхæн ести), æвæдзи, мæрдти бæсти еунæг æй, æгæстæй æй гъудигæнæт нæййес, æма кæд æ зæрдæ ходуй..." Йæз исфæндæ кодton мæ 'нæзонгæ фиди ном иссерун, кæндæ ин исказун. Мæ хестæр æнсувæр Муратæн дæр фегъосун кодton (Елхоти цæрүй).

Фингитæ исходтан, кæмæ әэмбæлуй, уонæмæ фæдзурдтан, рохсаг ин загътан.

Уæдæй фæстæмæ мæ фиди мæ фуни некæдбал фæйидтон...

Еу уæхæни мæмæ Арбитражон тæрхондони хецау Дрети Мухаддин (рохсаг уæд!) æрхаттæй, - Озреки æ хæстæг рамардæй, æма, дан, уордæмæ мæ хæцçæ ку фæцçæусæ. Мухаддин хуара лæг адтæй, цæун, зæгъгæ, ин загътон. Мадта, дан, машини сбадæн, Хъæбæлоти Билар næмæ сæхе рази æнгъæлмæ кæсүй, æма уомæ исуайæн. Билар, ци хæдзари цæруй, уой колдуармæ лæудтæй, мах машинæй рахистан, тæфирфæс ракодта Мухаддинæн. Билари разæй шофери фаромæ бадун кодтан, фал нæ арази кодта, фал имæ мах ку ниплауудтан, уæд æнæбари сбадтæй разæй. Цалинмæ горæтæй рахистан, уæдмæ еу хьипп не 'схаудтæй æ дзухæй, уæдта уотæ зæгъй: «Хуарз мин фæцайтæ, лакей бунати мæ сбадун кодтайтæ!»

Даргъ фæндагбæл дзубанди дæр куд нæ кодтайанае. Билар, зæгъун, нур дигорон æвзагбæл дæ рæстæги мухур кæнун, телуннæй, радиойæй дзорун ку næблан уагътонцæ, уæд дæмæ с куд кастæй? Партий обкоммæ гъаст ку бацæуидæ дигорæнтæй, уæд инидиологий секретарь Кучий-фурт, пропагандæ æма агитаций хайади хецау Тотри-фурт зæгъиуонцæ: «Обкоми фиццаг секретарь Хъæбæлой-фурти унафæ мах бон райевун нæвий.»

- Уотæ зæгъиуонцæ? - бафарста Билар.

- Уотæ, - загътон æз. - Тотри-фурт ба уотæ дæридаe, кæд, дан, дигоронау еске Шолохи шедеврти хузæн ести ниффинса, уæд ин æй рауаддзинан мухури. Гъе уотемæй, - мæ дзубандибæл ходгæй бафтудтон, - партий Обком дигорæнтти æвардта тækкæ уæлдæр бунати - уонæн иннети хузæн лæгъуз финсуни барæ нæвийес.

Билар нигъьюсæй. Уотемæй дæвгарæ рæстæг фæццудан. Уæдта мæмæ æхе фæстæмæ ракатта 'ма загъта:

- Я искренне думал, что у одного народа должен быть один литературный язык.

Æз ин ракодтон норвегæгти, уæдта æндæр адæмти æвзæгти хабар. Цудан бабæй æнаæдзоргæй. Уæдта бабæй мæмæ Билар æхе фæстæмæ ракатта, æма загъта:

- Да, меня ввели в заблуждение... Васо, ты можешь простить меня, старика?

- Цитæ дзорис, Билар Емазаевич? - мæхуæдæг дæр истухстæн,
- Никакой неприязни у меня к Вам никогда не было и не будет...

Мæ архивтæмæ кастæн æма си ссирдтон, 1990 анзи октябри мæйи финансуги цæдеси сæрдари кустæй ку цудтæн, уæд æмбурди ци дзубанди ракæсуннæг гъавтон, фал ке нæ ракодтон, уой:

«В последнее время для меня невозможно и немыслимо стало работать председателем Союза писателей. Определенная группа планомерно, жестко ведет борьбу за захват власти в нашей организации, на собраниях устраивает мне обструкции, грубо нарушает Устав СП СССР, прибегает к инсинациям, не останавливаясь перед базарной клеветой, пишет на меня доносы в Обком партии и даже в КГБ. Из множества обстоятельств, вызвавших ко мне ненависть, вслед которой идут агрессивные действия моих противников, приведу лишь несколько:

1. На правлении нашего Союза было принято решение об издании литературного наследия репрессированных писателей, в том числе и А. Болаева. И вот из-за этого для некоторых я стал злейшим врагом. Почему? Лишь только потому, что Н (назовем его так) не хочет, чтобы трагедия Болаева «Чермен» увидела свет. Казалось бы, Н должен быть сам заинтересован в этом, потому что публикация этого произведения Болаева сняла бы наконец с него обвинение в plagiatстве и положила бы конец разным слухам и небылицам, если его совесть чиста. Если же уважаемый Н действительно присвоил себе чужое авторство, то и в таком случае решение правления совершенно правильно, и неизбежность его принятия диктовалась временем – справедливость должна восторжествовать.

2. Месье других более земная: им не выделили квартиры через головы стоящих перед ними в очереди на получение и расширение жилищной площади. И за это я вознагражден их непримиримой враждой и угрозами, которые они претворяют в жизнь, умело используя разногласия в организации, заигрывая с одними, пугая и шантажируя других.

3. М. Цирихову 71 год. 10 лет возглавлял нашу организацию. В 1987 г. на съезде писателей был освобожден. Но до сих пор не смирился с тем, что ему пришлось рас прощаться с так полюбившимся ему председательским креслом. А враг его,

конечно, тот, кто сейчас сидит на этом кресле. Заявляю со всей ответственностью: за десять лет работы председателем он ничего не сделал ровным счетом, никто не вспомнит ни одного стоящего дела, связанного с его работой в СП. Являясь членом правления, он своей целью сделал не помочь Союзу решать творческие задачи, а всячески мешать работе руководства, дискредитировать его в глазах писателей и общественности. Чтобы лучше понять Цирихова, я приведу отрывок из выступления А.Кодзати на последнем съезде (выступление опубликовано в альманахе «Литературная Осетия» №70 за 1987 г.): « В том, что в Союзе создана нездоровая обстановка, во многом виноват сам Цирихов. Это он завел нашу писательскую организацию в тупик в силу своей крайней беспечности, равнодушия, необъективности. Эти его качества какраз устраивали прежнее руководство республики, питавшее особые симпатии к угодникам.»

Я привел эти несколько имен (мог бы и другие) не для того, чтобы призвать к совершению над ними морального или иного суда. Нет. Я удовлетворен тем, что в столкновении с ними и со многими другими я еще больше убедился в том, что правда за мной.

Причины, вызвавшие неприятие меня как председателя, самые разные, но ни одна из них не связана с творческим или деловым характером моей работы. Вот это вызывает тревогу. Вызывает тревогу и то обстоятельство, что многие писатели, хорошо видящие истинные побуждения людей, создающих абсолютно неприемлемые условия для моей работы в организации, не произносят ни слова во имя справедливости. Видимо, они ради меня не желают тревожить свою нервную систему, хотят жить спокойно. Да поможет им Бог.

В этих условиях я не нахожу возможным дальнейшее свое пребывание на посту председателя. Некоторые писатели дошли до того, что подогревают неприязнь ко мне моим дигорским происхождением. Но это я не считаю главной причиной объявленной мне войны без правил. Это скорей всего говорит об общей нашей культуре.

В заключение скажу: не считаю себя безгрешным. Но если сравнить сделанное за 3 года моей работы председателем с тем, что было сделано за 10-15 лет до этого, то нетрудно убедиться в том, что без дела я не сидел и свой хлеб даром не ел, как это преспокойно делали мои предшественники.

Е устур дессаг әй: әертә анзи бакустон Цәдеси әэма Уәрәсей фингугти цәдес әэма Литфонди фәрци финсугутән саразун кодтон 7 фатери! Мәскүмә фәеццудтән, С. Михалковмә бацудтән, загътон ин: Иристони финсугтә иннае республикити финсугти әхсән әдзәллагдәр уавәри әннәе. Михалков Цәдеси оргхайади хецау Зиминмә фәедззурдта, загъта ин: «Вот Васо жалуется, что мы обделяем их среди других северо-кавказских республик. Мне кажется, что он где-то прав». Зимин загъта: «Мы постараемся исправить это положение». Мәскүйәй ку ссудтән, үәд мәйә дәр һәма раңдәй, уотә нин радех кодтонцә цалдәр машини (жигули), әнгъәлдән, фондз адтәнцә. Үонаәбәл дәр ниххәләф кодтонцә. Хъәбәр ләгъуз сәрдар син адтән! Нур мәхәецән еу метр дәр, еу машини цалх дәр некәд райстон. Хостихъоти Зинә үәд профкоми хецауәй куста, еу үәхәни мә кабинетмә әрбацудәй, загъта: «Æз дәе, мәнәе фатертәм рады чи ләүүы, үйдоны фыццәгтимә номхыгъды ниффисдзынән, дәе фәрци нын дәедтынц фатертә». Кой дәр әй не 'суагътон.

Мә фарс неке дзурдта, зәгъгәе, е дәр раст һәй. Шамил Гриши хәеццә карзәй дзурдта мә сәрбәл.

Фингугти цәдеси сәрдари кустәй ку цудтән, үәд аәмбурдмә ке бацәттәе кодтон, еци радзубанди ке һә ракодтон, е хуарз адтәй. Қәмәен әэма җәмәен? Хестәртәй Гришәй лимәндәрәй неке хәеццә цардтән. Мә фиццаг әндзәевгитә ку фәэззиндәнцә, үәд мә әхемә әрбахәстәг кодта (мәнәй 25 анзи хестәр адтәй), ә хәдзари берәт хәттии адтән, баагоридә мә, ә фурт Леви хәеццә дәр лимәнәй цардтән, еумә кустан телевидений. Һәй уарзонцә, летучкии ә нихмә дзурдтонцә, еунәг әз ба – ә сәрбәл. Гриши тәрхондонәмә дәеттүнмә ку гъавтонцә, Болай-фурти трагеди "Чермен", индиаг аргъая, Шиллери балладә әэма әндәртәе радавта әэма сәхе номбәл руагъта, зәгъгәе, үәд әз ә сәрбәл тох самадтон. Куд әригъустон, уотемәй тәрхондонәмә ци гәгъәди ниффинстанцә, уобаәл сәх къохтәе ниввардтонцә Дзанайти Азанбег, Токати Асәх, Тәбәхсәути Бало, Беслехъой-фурт (ә ном ин һә гъуди кәнун). Фал Хъәбәлоти Билар Гриши тәрхондонәмә дәедтун һәе бауагъта - қъамис, дан, саразетә, әэма 'й үәхе әхсән равзаретә. Билар, дан, қъамиси иуәнгти мулгаёттә ку бакастәй, үәд уотә: «Къамиси иуәнгтә сегасдәр

Плий-фурти нихмæ әңцæ. Е раст нæй. Къамиси иуæнгти æхæсæн гъæуама уа, гегæ имæ ка нæ даруй, уæхæнгтæ дæр». Ци адтæй, куд адтæй, нæ зонун, - мæн дæр къамиси иуонг исходтонцæ. Еци рæстæги ахур кодтон Мæскуй Уæлдæр литературуон курсити, каникулти иссудтæн - е адтайда 1970 анзи. Еу сæумæ нин нæ дуар æрбахустæй (уæд цардан Markus гъæунги, №34), ракастæн. Къæсæрмæ лæудтæй еу 40-анздууд пæг, загъта мин: «Æз дæн республики прокуротурæй, корæн ди æма нин фенхус кæнæ. Мæнæ дин Болай-фурти киунугæ, "Чermени" бакæсæ æмаïй рабарæ Плити Гриши "Чermени" хæцæ. Ниффинсæ дæ гъуди, давд æй, æви нæ.» Æз фицаг хат фæйийдтон Болай-фурти киунугæ, зæрдиагæй æй бакастæн, "Чermенæй" уæлдай ма си адтæй әндæр уадзимистæ дæр. Мæ зæрдæмæ фæццудæй æ трагеди "Чermen". Дууæ "Чermени" адтæй æмхузондзинæдтæ: сæ сюжет, сæ композици -еу, персонажти характертæ, архайди ирæтт, персонажти нихмæлæуд, идея... Ниффинстон прокуротурæмæ, - дүйней литератури ес æмхузæн сюжеттæбæл финст уадзимистæ, зæгъæн, Кристофер Марлой "Отелло" æма Шекспири "Отелло".

Гриши нæ уарзтонцæ е 'нгарæ финансугæн сæ фулдæр. Æз ме'ригонæй адтæн правлений ионг æма æ сæрбæл дзурдтон. Уой туххæн мæмæ исхæран әңцæ беретæ. Еу мин еу хат уотæ: "Сумах, Гриш тъирт ку ракæна, уæддæр ин æврдзæф кæнтæ, фал рацæрæ, уæдтæй базондзæнæ." Хестæртæй кæд ескæмæ гегæ дардтон, уæд си хатир корун мæрдтæмæ. Гриши хæцæ куд лимæнæй цардтæн, уомæн æвдесæн æ пьысомтæй скъуддзæгтæ:

Мæн тут Муртæ, романтическое плата, бережно да съе,
Уртæ, не отпускайся в шинеакши чирейских плата; до, любе-
Чирейко, Сирей сюнукъ, Крупни. Ахы, когыч бұжык балабан,
Телкин бұжын чиреесини. Түркесек их, как көркеш сонуын,
Лю - и хороши, и блюз - любиустанаково, и хорошии
Их, и блюзатын! Йоу жено дезу, йоу Крот, йоу ахыс.
Майрам в болашы, сону жеши жете токатан. Кель быт Асирман,

Фелорей иних веј. Илан учиш в Москвæ
в аспирантуре по физике. Но продолжает
работать в Минске в библиотеке. Сейчас работает
по факту в библиотеке Библиотеки.

Фелорей сейчас работает в библиотеке
Загадочных друзей. Фелорей и Ана Слуцкая
зендерами начали.
Не забывай, будь молодым! У тебя есть
будущее.

Майрам и Зинара работают в библиотеке.

10/11/69 18:00, Минск

Фал мæ нихмæ дзорун ку райдæдта, уæд уой мæ бон балæдæрун н' адтæй. Финсугти цæдеси сæрдари бунатæй мæ неке исиста, мæхуæдæг Рацудтæн. Мæскуйæй Уæрæсей финсугти цæдеси правленийæй мæмæ исдзурдтонцæ телефонæй: дæ бунати бадæ æма косæ, цалинмæ уæ радон съезді рæстæг не 'рхæццæй, уæдмæ. Ци дин зæгъæн, уой бардзурдбæл банимайæ. Фал сæмæ æз нæ байгүустон. Финсугти æрæмбурд кодтон, зæгътон син, уæгъдае æй сæрдари бунат, равзаретæ, ке уæ фæндуй, уой. Яэмбурд ку фæцæй, уæд мæ Гриш фæсдуар фæууорæдта:

«Ды мыл хахуыртæ мысыс, Болайы-фырты пьесæ адаттай, зæгътæ.»

Æз сагъдæй байзадтæн, ци дзуапп ин равардтайна? Æз æ сærбæл куд төх кодтон, къамиси æгас иуæнгти нихмæ куд ниллаудтæн, Гриш некæмæй неци радавта, нæ хуæздæр поэт æй, зæгъгæ, еци гъуддæгти дон æ бунмæ фæлпласта. Мадта Билар къамиси æмбурди уотæ ке загъта: «Мы не дадим своего лучшего поэта таскатъ по судам», зæгъгæ, уоми дæр, æввæдзи, мæ дзурд цидæр саҳидтæй... Балæдæртæн, мæ нихмæ к' адтæй, етæ Гриши сардудтонцæ. Уой фæсте науæгæй слимæн ан. Хъодзати Æхсари 60 анзи фæдбæл Пионерти галауани адтæй бадт. Æз еци бон Чиколай адтæн, байрағи кодтон, уотемæй игъæлдзæгæй фæззинтæн бадтмæ. Кæронæй бадунмæ гъавтон, фал мæмæ Гриш фæддæзурдта (хестæрти хæццæ бадтæй): «Васо, худина гын нау, хистæрты размæ цæуылнæ цæуыс?». Æз сæмæ бацудтæн, ниуазæн мин саккаг кодтонцæ, уæдта мæ Гриш æ хъури ракодта, мæ ростæн мин æртæ хатти раба кодта. «Гриш, - ходгæй загътон, - хъуригæ мæ кæнис, батæ мин кæнис, уотемæй ба мæ нихмæ дзурдтай не 'мбурди». Гриш загъта: «Я глубоко разачарован в N, я очень жалею, что обидел тебя, если можешь, то прости старика». Æз загътон: «Уæдæ мæм мæнæцы нуазæн радтай, уый нуазын, кæй бафиidyтам, уый тыххæй!»

1937-аг анзи октябри мæйдар æмбесæхсæви нин наэ дуар æрбахуастæй. Нæ фидæ Геуæрги дуар байгон кодта, къæсæрæй рахизтæй, æма уойадæбæл æ хæдзарæмæ некæдбал раздахтæй. Нæ мадæ Зæрæда æ фæсте ракастæй æма фæууидта: æртæ лæги 'й милиционерти дарæсти тургъæй гъæунгæмæ фæккæнунцæ. Зæрæда ма фегъуста æ сæрихецауи фæстаг дзурдтæ:

- Некумæ ледзун, баугътæ мæ, мæ дарæс райьевон.
- Неци дин уодзæнæй, уотæ уазал наэма 'й, - загътонцæ ин ахæсгутæ.
- Мадта ма уæддæр сувæллæнтти фæууинон, хуæрзбон син зæгъон...

Милици косгутæ ин ци загътонцæ, уой наэ мадæ наэбал фегъуста, тургъæй гъæунгæмæ рахизтæнцæ æма уайтагъд иссудæй машини мотори гъæр. Нæ мадæ дæр гъæунгæмæ ратахтæй æма кастæй машини фæсте. Еци сай машини наэ фиди хæццæ фæлластонцæ наэ синхон æнахургонд лæг Дзапати

Симони дæр. Синхæнттæй кадæр (æ нэм мин загъта, фал ми байронх æй) гъузгæ æрбацудæй наэ цормæ, фур тæссæй ризтæй, æхецаэн фæттарстæй...

Дзалати Симон колхози будури куста, бафаэлладæй, æ къабæзтæ рапвæзтигæ кодта, æма уотæ бакодта: «Аци цардæй ма ка фæразуй...» Уойадæбæл лæг фесавдæй. Фæстгүльд наэ синхон Езети Мали кæмæндæр радзурдта: «Ворошилов Сталини дамбацайæй багæрах кодта». Уойадæбæл е дæр фесавдæй, е 'тас, æ марди хабар дæр наэбал рапгъустæй. Не 'ннаэ синхон Годизти Мойсейи дæр 1937-аг анзи æрахæстонцæ. Гъæубæсти адæм куд дзурдтонцæ, уотемæй æй фехстонцæ наэхе горæти. Уотæ æригъустон, цума Мойсей паддæхи æфсади афицер адтæй. Нæ минкъий гъæу Мостиздæхи ма кадæртæ ахæст æрцудæнцæ еци рæстæгутi, фал син æз сæ хабæртæ дзæбæх наэбал гъуди кæнун. Фал ке кой ракодтон, еци æвуд адæми тæрегъæд ка бафеддæнæй?

Нæ фиди нин ку æрахæстонцæ, уæд æз адтæн мæ мади губуни. Æртæ мæйи ма рацудайдæ, уæд рапгурдтæн. Мæ рапгурди бæрæг бøни туххæн неци документтæ байзадæй. Нæхемæ куд дзурдтонцæ, уотемæй 1938-аг анзи феврали мæйи рапгурдтæн. Фал мин еухат мæ гъæууккæ зундгонд дохтур Базурати Бади (Владимир) радзурдта уæхæн хабар: ду, дан, ци æхсæвæ рапгурдтæ, еци æхсæвæ рамардæй мæ хестæр æнсувæр. Е адтæй 1937-аг анзи 10 декабри. Бади мæнæй дзæвгарæ хестæр æй. Нæхемæ ку æрбацудтæн, уæд наэ мадæн радзурдтон, ци си фегъустон, уой. Е загъта, Бади, дан, раст зæгъуй, ду ку рапгурдтæ, Базурати сувæллони марди хабар дæр уæд рапгъустæй.

Нæ фиди нин ку æрахæстонцæ, уæд наэ мадæбæл цудайдæ дæс æма инсæй анзи. Адтæй ин фондз сувæллони, æз ба - æхсæзæймаг, цардæн ма æ губуни. Нæ хестæр хуæрæ Зæриатбæл уæд дæс анзи дæр наэма цудæй. Сувæллонæй сувæллони æхсæн ба дугай æнзтæй фулдæр н 'адтæй. Куд фæззæгъунцæ: еу иннемæй минкъийдæр. Нæ мадæ æввеппайди ци содзgæ фуди баҳаудтæй, дуйне ибæл куд никкалдæй, æ зæрди уедæгтæ куд æскъудæнцæ, уонити дзорун, æввæдзи, наэ гъæуий, алке дæр ин балæдæруниау æй æ уавæр. Æ цардæмбали ин цалинмæ æрахæстонцæ, уæдмæ е некæми куста, уогæ-ин косæн дæр куд адтæй, уойбæрцæ сувæллæнтти хæццæ. Фал ибæл мæгур бен ку скодта, уæд колхози косун рапдæдта - мадта æ

суваллантти цәмәй дардтайда?

Нæ мадæ Зæрæда некæд неци дзурдта нæ фиди туххæн. Ёз имæ еууæхæни æрхадтон (уæд студент адтæн), фарстон ай, нæ фидæ куд адтæй, ци адтæй, уонæбæлти. Мæнмæ уотæ фæккастæй, цумæ ин æ кой уотæ разæнгардæй нæ кæнүй, мæ алли фарстæн дæр пæвардта цубур дзуапп. Ёвæдзи, æ зæрдæ ристæй, ка 'И зонүй, нæй фæндадтæй æ лæги трагикон карнае имисун.

Адæм æй берæ уарзтонцæ, дзурдта нæ мадæ, хонхæй нæ гъæумæ, Мостиздæхмæ, ка рацæуидæ, е мах хæдзарæбæл некæд раевварс кодта. Горæтæй имæ араæх цудæй иуазгутæ, ахургонд лæгтæ, Киристонгъæуæй ба велисоледбæл æрцæуидæ æвзонг лæхъуæн Хъазбегти Хъазбæг. Нæ хæдзари дууæ мæйей бæрçæ фæццардæй Абайти Вaco. Нæ мади дзубандитæмæ гæсгæ, е адтæй бæрzonд, къæсхургомау хуæрзконд адæймаг. Нæ фиди хæцæхе уати сæхебæл дуар исæхгæниуонцæ æма берæ фæббадиуонцæ, цидæртæ финстонцæ. Вaco сæумæ раги фестида, къомхæрзæн е усхъæбæл багæлдзидæ, сапойнæ райсида, æма æхе æхснумæ цудæй Уорсдонмæ - нæ хæдзарæй ey-100 метри идарддæр уадæй цæуягæдон. Сувалланттаен араæх зæлхæдта къанфеттæ. Цæуугæ ку кодта, уæд æ дзиппæй æхца исиста, стъолбæл сæ ниввардта. Нæ фидæн е устур гъулæг адтæй, æхца райста, æма сæ Вaco дзиппти туххæйти тъунсунмæ гъавта, фал ин Вaco нæ састæй æма куддæр исхъурдохæн зæнцæ. "Мæ къæбæр дин уæйæ кæнүн, æви мæ цæмæн æфхæрис?" - дзурдта нæ фидæ. "Атæ мæ командировкæн лæвæрд æнцæ, - дзурдта Вaco, - æма мæ сæ фæстæмæ куд хæссон?" Ци адтæй, куд адтæй, фал Вaco æхцатæ фæстæмæ райсун нæбал бакумдта.

Вaco фиццаг хат фæууидтон 1957-аг анзи уалдаэги, уæд адтæн пединститути фиццаг курси студент. Проспектбæл æрцæйцудтæн, Кирови номбæл (нури фæсевæдон) библиотеки цори лæудтæнцæ цалдæр нæлгоймаги, сæ су - бæрzonдгомау, къæсхуртæарæст - пæдзæгбæл рæуæг æнцойнæ кодта æ су къохæй. Ёз сæ рæсти куд æрцæйцудтæн, уотæ мæмæ уонæй кадæр фæдзæзурдта - нæбал æй гъуди кæнүн, к'адтæй. Бацудтæн сæ размæ, æма мæмæ ка фæдзæзурдта, е, лæдзæг ке къохи адтæй, уомæн загты:

- Вaco, мæнæ дин а ба - Малити Геуæргий фурт.

Вaco мæмæ æрбакъахдзæф кодта, йæ уæгъдæ къох мин

æнæдзоргæй мæ усхъæбæл æривардта, æхемæ мæ фæлмæн æрбалхынта. Нæ зонун, фал мæнмæ уотæ фæккастæй, цумæ æ зæрдæ рахъурмæй. Ёрæгиау загты:

- Хуыцауы рæстæй цы лæджы фесæфтой... Ды дæ ме 'мном?

Ёз мæ сæр батилдтон. Вaco е 'мбæлттæбæл æ цæстæ рахаста:

- А вы знаете, мой покойный друг Георгий завещал, чтобы его младшего сына в честь нашей дружбы назвали моим именем...

Еу гъуддаг нæ мадæ дзоридæ: ГУЛАГ-æй нæ фидæ ци финстæг исæрвиста, уоми фæдзахста, кæд, дан нин биццеу рапиура, уæд ибæл исивæретæ ном «Васили». Нур ма еу хабар. Вaco хæцæхе ка лæудтæй æма мæмæ ка фæдзæзурдта, е мæнмæ цæмæдæргæсгæ Хачирти ёнзори хузæн кастæй - бæрzonд, бæзæрхуг, хуæрзконд нæлгоймаг. Аци æрмæг ку финстон, уæд ёнзормæ телефонæй бадзурдтон, атæ æма уотæ, ду, зæгъун, нæ лæудтæ уæд Вaco хæцæхе, ду мæмæ нæ фæдзæзурдтай? Ёнзор нитгъуди кодта, уæдта загты, нæ, æз, дан, н'адтайна, еци рæстæги Вaco хæцæхе нæма исæмбалдтæн... Уобæл цæйбæрçæ рæстæгæрацудæй, мæгъя, фал мин еууæхæни ёнзор загты, Вaco хæцæхе, дан, нæмæ дзубанди рауадæй, дæу æ номæй ке схудтонцæ, уой туххæн.

Вaco Мæскуйæй ку сæуидæ, уæд æнæмæнгæ фембæлинаæ æ хæцæхе. Финсгуги цæдеси сæрдарæй ку кустон, уæддæр æй дууæ-æртæ хатти æрбахудтон финсгуги хæцæхе фембæлдмæ. Дзурдтон имæ «Василий Иванович». 'Ма мин еууæхæни, æ лæдзæгæй зæнхæ арцæвгæй, загты: «Макæ, науæд дæ æз дæр Василий Георгиевич хонын райдайдзынæн». Уæдæй фæстæмæ имæ дзурдтон «Vaco».

Еухатт имæ, финсгуги фембæлди фæсте, бахаттæн: «Vaco, Ксеняй (æ бинойнаг) хæцæхе нæхемæ ку саккаг кæнисæ». Вaco æ лæдзæгбæл æрæнцойнæ кодта æ галеу къохæй, загты, берæ хонгутæ, дан, мæ фæуүй, фал некæмæ цæун, æма мæбæл сæ зæрдæ ходий, уæлдайдæр ба мæ хæстæгутæн. «Но не посетить дом моего покойного друга Георгия я не могу...» Ё бинойнаг Ксеняй бафарстон, ке хæцæхе ин æнцондæр уодзæнæй фингæбæл бадун, зæгъгæ, æма мин е уотæ: æнæмæнгæ Тахъазти Харуми æрбахонæ, уæдта дæ де 'мбæлттæй ке фæндуй, уони - ёхсари, Камали...

Иуазгутæ нæ хæдзарæмæ ку æрбацудæнцæ, уæд мæ кадæр рафарста, сувæллæнтæ кæми 'нæ, зæгъгæ. Ёз загътон, мæ хуæрæмæ сæ рапвистон, цæмæй хæлхъой ма кæононцæ. Вaco загъта: «Уый та дын цы ныхас у, æз тынгдаæ уыдон фенынмæ æрбацыдæн». Фингæбæл ку сбадтан, уæд Vaco загъта: «Я предлагаю этот вечер посвятить памяти Георгия». Ёма ин е 'мдзæвгитæ дзорун райдæдта...

Нæ мадæ хаттæй-хатт рагъаст кæнидæ нæ фидæй, хæдзари мæтæ, дан, нæ кодта. Ё киунугæ ку рацудæй, дзурдта е, уæд имæ горæтмæ фæдзæдзурдтонцæ, дæ гонорар райсæ, зæгъгæ, æма къуæре, æви дууæ къуæрей дæргъци хæдзарæмæ нæбал фæззиндæй. Ку æриздахтæй, уæд æ дзиппи сай сайæри дæр н' адтæй, æнгъæлдæн, дан, фæндаггæ дæр кæмæйдæр ракурдта. Уотемæй ба ци æхца райста, ейæ еци дзамани минкый н' адтæй, хæдзараæ балхæнуни фагæ дæр иссайдæ. Фал, нæ мадæн уой фæсте куд радзурдтонцæ, уотемæй нæ фидæбæл зонгæй, æнæзонгæй кадæриддæр æмбандæй, уони худта ресторантæ æма цæлæгæнæнтæмæ, гъзæндæнтæмæ.

Нæ мадæ цæмæй зудта, нæ фидæ горæтæй ци зrdиуаги хæццæ æрциудæй, уой. Е балæдæртæй, исæфти фндагбæл ке æрлæудтæй, æма ин фæййервæзæн ке нæбал ес. Ё хуæздаæ лимæн, «Ираæфи» редактор Къосирати Сæрмæт ма æ сæрбæл бæргæ тох кодта, фал уомæн дæр сай фидбилиз æ дуар баҳуаста. Уой «контрреволюцион буржуазон-нациолистон интеллигенций» раздæуæгбæл банимадтонцæ, уомæн æма Багъæрати Созури киунугæ руаягъта, Бритъиати Елбиздухъой устур драматургбæл банимадта, Малити Геуæргий поэзий туххæн ба загъта: «Глубочайший лиризм, классический простой язык, социальная направленность - наиболее характерное в творчестве Малиева Георгия». «Дав Малиеву такую характеристику, - финсунцæ оргæнти косæг лæгмартæ, - Косирати уже в №3 - 4 вытаскивает его на божий свет, помещает его поэму «Темур-Алсак». Малиев без лишних слов сам не раз говорил, что социалистическое строительство у нас - это Хеопсова пирамида.

Къосирати Сæрмæт фæстаг уолæфти уæнгæ тох кодта, исафунмæ ке гъавтонцæ, уони сæрбæл, адæми хуæздæрти сæрбæл. Малити Геуæргий сæрмæ сай мегъæ æхе ку æруагъта,

уæд Сæрмæт, æхеçæн устур тас уогæй, æ сæрбæл стох кодта:

«В ОБКОМ ВКП(б) тов. БУТАЕВУ КАЗБЕКУ,
НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ О КНИГЕ ГЕОРГИЯ МАЛИЕВА
«ИРАФ»

Совершенно случайно я узнал, что сборник стихов Малиева Георгия «Ираф», который редактировал я, сделался предметом суждения в Обкоме и при этом кто-то (кажется, К. Дзулаев, аспирант Сев.Оc.НИИ) представил рецензию, согласно которой книгу Малиева необходимо изъять как идеологически вредную.

В дополнение к этому выражалось удивление, что эта маленькая книга столь дорога.

В связи с этими разговорами я считаю нужным сказать, что книгу Малиева «Ираф» никоим образом не стоит изымать как идеологически вредную. Пора, даже таким, как К. Дзулаев, перестать быть обухом по голове, невзирая на то, нужно это или не нужно...»

Къосирати Сæрмæт финстæг кæмæ барвиста рæстдзинадæ агоргæй, е, уæди Обкоми хæцуа. Бутати Хъазбег дæр адтæй Малити Геуæргий нихмæ. Е газет «Коммунисти» 1920-аг анзи 7-аг июля рауагъта статья «Предпосылки классовой борьбы в Осетии». Бутай-фурт уоми карзæй дзоруй, Иристони, дан, адтæй къниаæтæ, æлдæртæ. Малий-фурт ин дзуапп равардта («Коммунист», 31-аг июль 1920-аг анз):

«...Неправильно объясняет автор статьи также «феодальные взаимоотношения в Осетии». Выходит, в Осетии были какие-то «тагаурские алдары» и «княжеские баделяты». Алдарами осетины называли князей Кабарды, Балкарии, Грузии и др., но у самих осетин не было и нет алдаров-князей. Очевидно, Бутаев имеет в виду те осетинские фамилии, которые в период родовой вражды в Осетии успели захватить значительные земельные участки и, объявив их своей земельной собственностью, брали за них арендную плату в виде быков, баранов и других продуктов сельского хозяйства.

Заделавшись таким образом чем-то вроде помещиков, эти фамилии, в том числе и баделяты, завелись своими холопами, купленными у грузинских, кабардинских, кумыksких и балкарских князей. Вот то, что Бутаев называет «созданием кабардинских князей и кабардинского влияния», забывая, что сам народ, народ

осетинский, оберегая свою независимость и свободу с оружием в руках, не знал и не испытал ни подчинения каким бы то ни было князьям или алдарам, ни сословного подразделения в историческом смысле этого слова.

Тем не менее, баделяты и так называемые «тагаурские алдары» после покорения Кавказа поторопились объявиться к русскому царю с ходатайством о признании их осетинским высшим сословием, причем в качестве «исторических документов» на это право они представили списки своих купленных холопов с добавлением к ним тех фамилий, которые вносили им арендную плату.

Одним из таких списков является и та, найденная в Шанаеве, бумага Абисаловых, на которой, как на «историческом документе», останавливается автор разбираемой статьи К. Бутаев.

Но факт, во-первых, обращения с ходатайством некоторых осетинских фамилий к русскому царю о признании их высшим осетинским сословием и, во-вторых, отказ в этом должен был бы подсказать Бутаеву, что, очевидно, в Осетии не было ни высшего, ни низшего сословий, и что он в лице Шанаевской бумаги имеет дело не с «историческим документом», а с претензиями, попытками пустого человеческого тщеславия».

10 боней фәасте ин (11-аг августи) еци газети Бутай-фурт дзуапп равардта. Ё дзуаппи, Малити Геуәрги ци зәгъүй, уой нихмаे наци историон дәннитәе аәвәрүй, фал, ахургонд пәнгәбел ка нә федауй, уәхәен хузи әффхуәрүй, ә гүдигәбел арази ка нәй, уой: «Это то же, что пишет «грузинский меньшевик» и «социалист-демократ» Ахмед Цаликов, служа службу грузинским меньшевикам... Мы знаем, что гр. Малиев был керменистом и бежал из партии, когда революционный штурм керменистов начал опрокидывать все остатки этих сословных и феодальных цепей в Осетии».

Бутай-фурт аци рауән дәр мәнгәттәе дзоруй: Малити Геуәрги парти «Кермен»-аји раңдәй, бәстәе ку аәрсабур ай, уәед. Уорсвардионти нихмә тох ку цудәй, уәедта Геуәрги партий сәрдар адтәй. 1917 - 1918-аг әензи ба куста Терки адәмон совети зәнхитә иуаруни комитети инструкторәй. Мадта цәмән раңдәй парти «Кермен»-и рангытәй? Туалләгти ёхсарә, рохсаг уәед, куста Паддзахадон әдасдзинади Комитети, болъюни чини. Ё фадуат адтәй, аәма аәрәмбурд кодта документтәе,

раәстәй ке фесафтонцә, еци финсугтәбәел - Ёбати Шамил, Барахъти Гино, Гатути Дзахо, Дзести Кудзәг, Къосирати Сәрмәт. Малити Геуәрги. (Бархъти Гиной, Гатути Дзахой аәма Къосирати Сәрмәти наехе горәти Медгүддәгти Адәмон комиссариати падвали фехстанцә). Уәхәен устур күст бакодта ёхсарә, аәма ма сауәнгә еци финсугтәе хаст кумәти аәрцудәнцә, ГУЛАГИ еци рауәнтәй дәр документтәе самал кодта. Зәгъүн аәмбәлүй: Туалләгти ёхсари киунугә «Приговоренные к бессмертию» (Владикавказ, «Алания», 1993) ай, нә литератури историй тәккәе аъяззагдәр киунугә.

Нур ба цәбәел дзурдан, уой идарддәр еци киунуги финстәй рахәәциә кәнән, аәма Бутай-фурт, уәедта берәе әндәртәе мәнгәттәе ке дзуртонцә, е сбәрәг үодзәнәй:

«Добрый и общительный по характеру, танцов, певец и васельчак, знаток человеческой психологии, прирожденный педагог (со слов Марка Цараевича Тогузова), Малиев единственно в чем нешел на компромисс – это счастье и благополучие крестьянина – труженика. Разрабатывая программу партии «Кермен» вместе со своими друзьями сподвижниками, он обещал бороться за интересы крестьян, но был беспрекословен оградить любимых им крестьян от начавшейся монополизации, права на применение насилия в отношении крестьянства. Свои жестокие действия некоторые руководители пытались оправдать ссылками на труды В.И.Ленина, в частности на его статью «Экономика и политика в эпоху диктатуры пролетариата». Георгий Гадоевич, сын безземельного крестьянина, и сам, по сути, такой же крестьянин, не мог безропотно подчиниться утверждениям о том, что пролетариат или еще кто-то имеет право делить трудовое крестьянство на споли, бесплатно отбирать у малоземельных крестьян политые им кровью и потом клочки земли, и сводить все это к сути социализма.

Малиев Г.Г., возможно, быстрее других разобрался в катастрофических последствиях перекладывания всех возникавших экономических тягот на плечи крестьянства. Не мог согласиться с предложением «великого» Троцкого о создании из крестьян трудармии. Георгий Гадоевич не мог принять участие в насилии над теми, ради кого он организовал революционную партию, боролся за свершение революции.

Георгий Гадоевич прекрасно владел марксистской теорией,

хорошо разбирался в сути других политических течений того времени и безошибочно понял возможные трагические последствия начавшегося насилия над крестьянством.

Он знал, что означало предостережение Приказа № 14 Революционного комитета Терской области о том, что «всякое нарушение... будет караться по законам Революционного времени». Карательные же экспедиции Кесаева Карамурзы и его соратников против крестьян убедили его в неотвратимости надвигавшейся трагедии трудового крестьянства.

Мог ли Георгий Гадоевич стать соучастником в этой назревавшей войне против своих земляков – крестьян, с такой любовью и гениальностью воспетых им? Мог ли он стать разорителем любимых им крестьян? Естественно, нет. Он совершил свой несравненный моральный подвиг – ушел с политической арены. Он никогда не скрывал мотивы своего решения и даже на допросе в НКВД от 8 октября 1937 года на вопрос о его политическом кредо заявил: «...в знак несогласия с практической деятельностью партии «Кермен» в вопросах деления осетинского крестьянства на социально-антагонистические слои я ушел из партии «Кермен» (дело № ФС – 1740, стр.30).

Нæ мадæ дзоридæ, уæ фидæ, дан, кæсалгдауæн кæнунни бærцæ неци уарзта. Дзинагъай ку цардæй, уæд æнгурى хæццаæ цæуидæ Ирæфмæ, Уорсдони гъæуи, уæдта Мостиздæхи ахургæнæгæй ку куста, уæдта - Уорсдонмæ.

Цæрукуяти Александр финста: "Геуæргий арæх уидтон хæстæгмæ, хузæй æй дзæбæх фæсмардтон, фал ка æй, уой ба уæди рæстæги нæма зудтон. Уой ма гъуди кæнун, æма æнгурæ хуарз гæлста. Уорсдони билæбæл кæсалгæ арæх ахæссидæ. Max дæр, скъоладзаутæ уогæй, еци куст кæнианæ (уу хатт, кæд нæ рæдуун, уæд, мæхуæдæг 84 тъепай аерахæстон). Дони билæмæ ку рахъæртидаæ Геуæрги, уæд фицагидæр æ дзабуртæ раласидæ 'ма сæ е – дорбæл, кенæ ба – донгон кæдзос, æхснад хурæбæл æриваæридаæ.

Æвæццаæгæн, кæсалгæ ахæссуни куст Геуæргиæн адтæй æ хуæздæр уолæфт æма поззий æрмæг æмбурдгæнæн рæстæг".

Цудайдæ мæбæп ey -дуунсæй анзи, уотæ мин мæ мадæ радзурдта, нимæхстæй ке фæддардта, æ еци сау сосæг - æвæццаæгæн, æй нимæхстæй дарун æ бон нæбал адтæй. Ку зæтъун, нæ фиди нин ку æрахæстонцæ, уæд æз губуни байзадтæн. Нæ мадæ фондз цъæх сувæллони хæццаæ седзæргæсæй райзадæй, цæуæти хестæрæбæл дæс анзи дæр нæма цудæй, кæстæр къахбæл дзæбæх нæма раудæй, æхуæдæг ба - хæстбойнон. Фал æхе кæмæ бакъолæ кодтайдæ, кæмæ æма кæмæн никкудтайдæ? Фидæ ин мулкæн неци ниууагъта, сувæлланти ба хæссун гъудæй еци уруд æма стонг æнзти. Фæйлервæзунæн адтæй еунæг хуасæ - колхози косун. Фал кутемæй? Æма мæ мадæ исфæндæ кодта мæн рандæ кæнун æхеæцæй. Барæй уæззау куститæ кодта, тутурмæ асинаæбæл иста нартихуарæй идзаг уæззау тæскытæ. Уотемæй берæ бæнти фæттох кодта мæн рамарунбæл. Фал, æвдзи, Хуцаумæ æндæр фæндæ адтæй, æма æз уæддæр фæззиндæн рохс дүйнемæ.

Еуæй-вухат мæмæ æрçæуй уæхæн гъуди: кæд мæ зæрдæ уæд фæссахъатæй, кæд мæ уой туххæн гъигæ дардта саунгæ сувæллони бонтæй фæстæмæ? 1980-аг анзи ба зæрæдæскыуд фæддæн - инфаркт.

Нæ фидæ Киристей гъезæмæрттæ бавзурста уæлæбæл. Деси æфтауй йе 'нæбасæттон имонау уоди тухæ. Лæгмæти къохмæ ку бахаудтæй, уæд æхе сæ цори нецæмæй раст кодта, æ сæрмæ не 'рхста æ бæрзонд фарнæ æрниллæг кæнун æхе фæйлервæзуни туххæн. Мæнæ æвдесæн - документ: «Протокол допроса Малиева Георгия Гадоевича от 8.Х.1937 г. (Протоколтæй скъуддæгæтæ истæнцæ Туаллаæти /Excari киунугæй «Приговоренные к бессмертию».

Вопрос: Покажите о Вашем политическом кредо?

Ответ: В 1917 году я был одним из руководителей партии «Кермен» и одним из авторов программы этой партии. Программа этой партии, по существу, была схожа с программой эсеров. Я, как первый председатель ЦК партии «Кермен», был на позициях официальной программы этой партии. В знак несогласия с практической деятельностью партии «Кермен» в вопросах деления

осетинского крестьянства на социально-антагонистические споры ушел из партии «Кермен». Исходя из этих позиций, я был против колханизации сельского хозяйства, но против колхозов не выступал...»

Фал æ зонгити, е 'мбæлтти ба гъæуай кодта æргом, æдæрсæ, æнæсæттонæй: мæнæ скъуддзаг 1937-аг анзи 19-аг октябри фарстти протоколæй:

«Вопрос: Вы знаете гражданина Корнаева Кирилла Васильевича?

Ответ: Да, знаю его примерно с 1913 года. Взаимоотношений с ним не имел.

Вопрос: С указанным Кириллом вы неоднократно встречались в 1935, 1936 и 1937 годах и вели с ним контрреволюционные разговоры. Покажите об этих встречах и беседах с ним.

Ответ: Встречался с Корнаевым за последние три года один раз... Разговоры с ним на политические темы не имел. Других встреч с ним не имела».

Адæм нæмæ ци цæстæй кастæнцæ нæ фиди ахæсти фæсте? Æз ма суväллон адтæн, æма гъай-гъай, гъуддæттæ уойбæрцæ нæ лæдæртæн. Фал мæхе лæдæрунгъон ку фæддæн, уæд нæ мадæй фегъустон уæхæн хабар. Тугъди размæ колхози ка куста, уонаñ лæвардтонцæ, тукани син ести товар балхæнуни барæ ка лæвардта, уæхæн талонтæ. Нæ мадæ уæхæн талони хæццæ бацуðæй тukanмæ циавæрдæр хъумаç балхæнуни мæ. Адæм си дзæвгарæ адтæй, æма алкæмæн дæр уæйæ кодтонцæ еци хъумаçæй бæрæт бæрцæбæл хай. Нæ мади радæ ку 'рхъæрттæй, уæд ин тukanгæс загъта:

- Ди та ам цы агурыс?
- Мæнæ мæнмæ дæр талон ес.
- Хъуымаç нæм нал ис.
- Бæргæ, адæймагбæл цæститтæ ку нæ уайдæ...
- Гъей, бирæ ку дзурай, уæд дæз Сыбыры дæр лæдæы фарсмæ балæууын кæндзынæн!

Уалинмæ тугъд райдæдта, æма еци тukanгæс полицайæй рагапп ласта. Нæ мадæ ба немуçæй дæр нæ тарстæй. Нæ хæдзари ци немуçæттæ цардæй, етæ сæ къæбула нæ сæгъæбæл

исардауионцæ, æма 'й е тургы расорæ-басорæ кæнун исесидæ. Мæ мадæ син цалдæр хатти куддæртæй балæдæрун кодта, уотæ ма кæнетæ, зæгъгæ, фал имæ ка игъуста. Уæд бабæй еу изæр къæбула нæ мæгур сæгъи тæрæнгатæ кæнүй тургы, немуçæттæ ба имæ дзатмайæй кæсунцæ, ардаунцæ сæ къæбулай æма хæлхæлæй ходунцæ. Уæд нæ мадæ пъолхафæн радавта æма 'й куйбæл фехста. Куййæн æ хъес-хъес иссудæй æма къулух-къулухæй ærbæлигъдæй æ хæцæуттæмæ.

Уæдæй фæстæмæ нæ сæгъæ исуолæфтæй. Фал æгасемæй дессагдæр ба е æй, æма нæ мадæмæ немуçæттæй хъипп дæр неке скодта, сæ къæбулай син ке фæкъкъулух кодта, уой туххæн.

Гъуди ма кæнун уæхæн хабар: мæ хестæр хуæрап Зæйрат (рохсæг уæд!), немуçæттæ кæми цардæнцæ, еци уат æфснайун нæ бакумдта (нæ хæдзари дууæ хæцæнгонд уати адтæй, еуеми цардан нæхуæдтæ, иинеми - немуçæттæ). Немуçæг афицер æрбагæпп кодта нæ уатмæ, Зæйратбæл гъæртæв кодта. Æз си бæгууди кодтон мæнæ ахуæн дзурдзæ: «Осетины большевики... Стапин...» Мæнбæл уæд цудайдæ цуппар анзи. Хæрдмæ кæсун немуçагмæ, æнгулдзæй ин æ гъæлæсмæ амонун æма тарстæй дзорун: «Уæлæ æ гъæлæс тонүй!»

Хумæтæг адæм нæмæ пæгъуз цæстæй нæ кастæнцæ. Скъолай ахургæнгутæ мæн цæмæндæргæсæ берæ уарзтонцæ. Уотæ хуарз нæ ахур кодтон, фал мин æвдæймаг кълас ке фæддæн, уой æвдесæндар ку равардтонцæ, уæд десæй мардæн - æгас предметтæбæл дæр си адтæй «5»-тæ зæвæрд.

Мадта Педагогон институти ку ахур кодтон, уæддæр мæмæ ахургæнгутæ дзæбæх цæстæй кастæнцæ. Кæд хъæбæр хуарз нæ ахур кодтон, уæддæр мин лæвардтонцæ уæлдæр стипенди, уæдта цуппар анзæй дæр гъи истон Къостай номбæл стипенди - 500 соми (еци рæстæги нимадæй).

Паддзахадон экзаментти раestæг мæмæ газет «Рæстдзинадæй» æрбадзурдтонцæ, редактор Хъанухъуати Владимир дæ агоруй, зæгъгæ. Владимир мин загъта: «Абонæй фæстæмæ кæсдæнæ маҳмæ корриспонденттæй». Æз ин бакой кодтон: «Тæгъд райдайдзæнæнцæ паддзахадон экзаменттæ». Хъанухъи-фурт уотæ: «Цæй экзаменттæ дæ хъæуы, цы кæнныс дипломæй, уæртæ дæ кабинеты сбад æмæ кус!»

Раст зæгъун гъæуй, диплом ке нæ райстон, е мин хуæрзæрдæмæ фæцæй: 1969-аг анзи мæ райстонцæ Мæскуй дууæанzon Уæлдæр литературуон курситæмæ, уордæмæ ба, филологон факультети диплом кæмæ адтæй, уони нæ истонцæ.

Уой фæсте дæр мæ цардвæнðаги исæмбалдтæн берæ хуарз ирон адæймæгти хæццæв. Мæскуй Уæлдæр литературуон курситæ каст ку фæддæн, уæд мæмæ финсæг Бицъоти Гришæ телефонæй нæхемæ аæрбадзурдта: «Васо, Дækка дæ агоруй». Зæнгиати Дækка уæд куста Падзахадон раугальдади директорæй, æ кабинетмæ ку бацудтæн, уæд мæ æ хьюри ракодта, уæдта æ бунати сбадтæй, мæн дæр æ комкоммæ сбадун кодта. Гæгъæди æма мин ручкæ мæ рази аæривардта: «Сынок, пиши заявление, мы тебя пока принимаем редактором в редакцию художественной и детской литературы, а через несколько дней ты возглавишь эту редакцию».

Æз кудæр фæддæн еци æвевпайди фæндæй. Æраэгиау загътон: «Арфæ кæнун, ке мæбаэл æууяандис, уой туххæн, фал нуртæккæ цидæр финсун (уæд мæ роман «Сурмей хæдзарæбæл» кустон), æма мин æндæр кусти равгæ нæ уодзæнæй». Дækка æ арми тъæлæнтæй æ сærbæл дууæ кьюхемæй ниххуæстай, æ цæститæ бацьундае кодта, уæдта мæмæ комкоммæ аæрбакастæй: «Сынок, ты хочешь, чтобы я здесь roаботал? Если ты откажешься от моего предложения, то вместо тебя пришлют другого, с которым я не смогу работать, собственно говоря, я уйду...»

Æз уæлдай нецибал сдзурдтон, ниффинстон курдиадæ...

Мæ царди хабæрттæй ци радзурдтон, уони мухур кæнон, æви нæ, уобæл устур дузæрдуги бафтутдæн: ке гъæунцæ?

Цифæнди уæд, кæд сæ еске кæса, уæд сæ бакæсæд.

Æрхæндæг ай мæ зæрдæ, мæ бон, æвæдæ, финсун наëбал исодзæнæй. Уогæ ке гъæунцæ мæ финститæ?

Æраэги интернети бакастæн ey ахургонди гъудитæ (æ ном ин нæ ниффинстон, æма ми феронх æй):

«... Таких примеров можно найти на всех уровнях социальной лестницы общества, начиная от бомжей и заканчивая верхушкой государственной правящей элиты. Всех их объединяет только одно. Они заражены болезнью Капитализации. Что то вроде СПИДА, который лишает человеческие ценности, иммунитета,

борьбы с человеческими страстями. Такие болезни неизлечимы. Как не излечимы СПИД и Рак, болезнь Эбола, и т.д. так неизлечимы человеческие страсти, безжалостность, жестокость, жадность, ненасытность властью, деньгами, беззаконием, достижения сомнительной славы и развращенным желанием выставления на показ своих низменных и животных инстинктов...»

Лæг ма ци зæгъа? Аци гъудитæ аæдзохдæр мæ сæри змалдæнцæ, æма нур кедæр кьюхæй финст аæрцудæнцæ, сæ бæрæг формæ иссиридтонцæ...

НОМЕРИ ЕС:

ТОБОЙТИ Цәрәг.	Радзурдтæ.....	3
Хъодзаты Ахсар.	Æмдзæвгæтæ.....	40
САБАЙТИ СУЛЕЙМАН - 80 АНЗИ.....		52
БАБОЧИТИ РУСЛАН - 60 АНЗИ.....		67
ИРДИГОР Маки.	Æмдзæвгæтæ.....	86
БУДАЙТИ Милуся.	Аланæ (уацай), радзурдтæ.....	91
ЦОРИОНТИ Батæрбег.	Æмдзæвгитæ.....	130
ХОХОЙТИ Энвер.	Давæггаг фарсбæл нæ хуæцуй (уацау).....	37
НÆ СИНХОНТИ СФÆЛДИСТАДÆЙ.....		177
БАЙТИ Кермен.	Байти муггаги равзурст.....	196
ЗОЛОЙТИ Казбек.	Нæ разагъди лæгтæ.....	207
УАНЕТИ Владимир.	Джейраг биццеу.....	213
ГОДИЗТИ Зелимхан.	Мостиздæхи равзурсти туххæн....	219
АДÆМОН СФÆЛДИСТАДÆЙ.....	223	
ДЕССÆГТÆ	ÆМА ТÆМÆСТÆ	233
ДУЙНЕЙ ФИНСГУТÆЙ АÆХЕ КА РАМАРДТА.....	255	
СÆУУОН САГъÆСТÆ.....	270	